



Институт за шумарство, Београд

Др Марија С. Марковић  
Др Љубинко Б. Ракоњац  
Др Биљана М. Николић

# ЛЕКОВИТО БИЉЕ ПИРОТСКОГ ОКРУГА



Београд, 2020

*Издавач*

Институт за шумарство, Београд

*За издавача*

Др Љубинко Ракоњац

*Рецензенти*

Проф. др Милић Матовић

Проф. др Веле Тешевић

Др Драгана Дражић

*Технички уредник, припрема за штампу*

Др Татјана Ћирковић-Митровић

*Коректура и лектура*

Др Татјана Ћирковић-Митровић

*Насловна страна*

Фотографија др Марија С. Марковић (врста *Paeonia tenuifolia* L.)

*Штампа*

Black and White, Београд

*Тираж*

300 примерака

Монографија је реализована у оквиру Пројекта "Развој технолошких поступака у шумарству у циљу реализације оптималне шумовитости" (ТР31070), финансираног од стране Министрства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

CIP – Каталогизација у публикацији – Народна библиотека Србије, Београд

615.32:582(497.11)

МАРКОВИЋ, Марија, 1970-

Лековито биље Пиротског округа / Марија С. Марковић, Љубинко Б. Ракоњац, Биљана М. Николић. - Београд : Институт за шумарство, 2020  
(Београд : Black & White). - 402 стр. : илустр. ; 24 см

Кор. насл. - Тираж 300. - Библиографија: 391-395.

ISBN 978-86-80439-42-6

1. Ракоњац, Љубинко, 1963- [аутор] 2. Николић, Биљана, 1961- [аутор]

а) Лековите биљке – Пиротски округ

COBISS.SR-ID 282720524

## Захвалност

Овај рукопис је урађен у оквиру пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије ТР 31070.



За формирање рукописа, највећу захвалност за уложен труд и пажњу у његовој рецензији дугујемо проф. др Милићу Матовићу, редовном професору Природно математичког факултета Универзитета у Нишу, др Велету Тешевићу, редовном професору Хемијског факултета Универзитета у Београду и др Драгани Дражић, научном саветнику Института за шумарство у Београду.

Захваљујемо се проф. др Драгољубу Миладиновићу, проф. др Андрији Шмелцеровићу и др Будимиру Илићу са Департмана за фармацију Медицинског факултета у Нишу, као и колегама са Природно математичког факултета у Нишу др Бојану Златковићу, Ивану Ђњатовићу, проф. др Весни Станков-Јовановић, проф. др Видосаву Марковићу и проф. др Владимиру Жикићу за све корисне и добронамерне сугестије и савете у изради рукописа. Татјани Ћирковић-Митровић из Института за шумарство у Београду захваљујемо на техничким корекцијама рукописа.



Рукопис је посвећен биљарима из Пиротског округа, који су наши учитељи лековитог биља: Бранислав Митић, Борислав Васов, Никола Ранчић и Часлав Џунић. Искрено се захваљујемо и осталим траварима из округа: Драган Димитров, Игор Димитров, Драгиша Јовановић, Зоран Ђорђевић, Властимир Николић-Калац, Радојица Марковић, Предраг Марковић, Срећко Станојевић, Станко Мадих, Виден Димитров, Тугомир Миленковић - Моша, Драган Светозаревић, Слободан Станковић, Гаврило Пејчић, Слободан Цветковић, Борислав Рајковић, Љиљана Петровић, Бобан Станков, Мила Консулов, Асен Денчев, као и Небојша Станојевић из Сокобање.

На великој подршци током теренских истраживања дугујемо захвалност Љубомиру Марковићу, Стојану Панчићу, Зорици Андрејић, Љубисаву Стојановићу и шумарском инспектору Синиши Георгијеву. Захваљујемо се Емилу Јеленковићу из завичајног села Темска, који је свој радни век провео у Кини, као и његовој супрузи Ђо Ин Фан, на саветима и подстицању да ово дело буде написано за шири круг читалаца, а не само за ужу стручну јавност. Надамо се да ће овај рукопис отворити могућности за нова истраживања у периоду који следи!





## Предговор

Лековито биље се све чешће користи у терапији одређених болести и стања поремећеног здравља или превентивно, за очување нормалног функционисања организма. Постоји бројна литература о лековитом биљу са прецизним описима биљака, кључевима за њихово одређивање, хемијским саставом и фармаколошким деловањем. Стручњаци и научници из области ботанике, хемије, фармације и фармакологије доприносе сагледавању лековитих биљака као сировине намењене савременој фитотерапији.

За правилну употребу и дејство лековитог биља неопходно је да се, колико год је то могуће, прецизно одреди календар његовог брања. У овом рукопису су представљени резултати истраживања ресурса лековитог биља Пиротског округа, са прегледом коришћења биљних делова по месецима.

Лековите биљне врсте сортиране су у односу на време брања и сакупљања одабраних делова, који се користе као сировина у производњи биљних дрога. За сваку биљну врсту дат је народни назив, који се најчешће у округу користи. Наведене су биљне дроге које се од биљне врсте производе, евидентиран је тип станишта, као и преглед основних активних материја које остварују лековито дејство.

Поред сваке биљке је дат приказ најновијих истраживања и савремених препорука за употребу. Осим тога, дата је и традиционална примена, која не би требало да буде заборављена, иако је у великом броју случајева напуштена.

Посебно су издвојени представници ретких и угрожених лековитих биљних врста, што је од значаја за њихову заштиту на истраживаном подручју. У том смислу, издвојене су три групе: **a)** строго заштићене врсте, **b)** заштићене врсте, **c)** врсте које не уживају законску заштиту, а требало би их заштитити.

- a) **Строго заштићене врсте.** Поједини лековити представници су заштићени као природне реткости. Одређене лековите врсте, као што је венерина влас (*Adiantum capillus-veneris* L.), сматрају се крајње угроженим таксонима флоре Србије, па се не могу сакупљати и користити у лековите сврхе, односно сврстане су у строго заштићене врсте.
- b) **Заштићене врсте.** Друга група биљака су врсте које су због нерационалне експлоатације постале ретке и угрожене. У том смислу не смеју се уништавати њихове популације, нити сакупљати у било које доба године без одговарајуће дозволе, коју добијају само лица која су прошла одговарајућу обуку.
- c) **Врсте које не уживају законску заштиту, а требало би их заштитити.** Трећу групу биљака чине врсте које не уживају законску заштиту, али на основу вишегодишњих теренских истраживања у округу и у вези степена угрожености њихових популација на истраживаном подручју сматрамо да би их требало заштитити.

Осим тога, наглашено је и присуство врста код којих је због мање или веће отровности потребан опрез при сакупљању и коришћењу.

У другом делу рукописа дат је табеларни преглед са периодом сакупљања биљног материјала по месецима, у односу на природне карактеристике округа.

Овим рукописом указујемо на велико богатство ресурса лековитог биља у Пиротском округу. Упућујемо поруку свима који пожелеле да прошетају његовим прекрасним крајолицима да у назначено доба године сами уберу лековите биљке. Домаће становништво желимо да подстакнемо да користи овај ресурс, како у својој домаћој апотеци, тако и у комерцијалне сврхе, али и да му скренемо пажњу да чува и поштује ово неизмерно богатство.

Надамо се да ће овај рукопис имати свој допринос у области примене лековитих средстава пореклом из природе. Имајући у виду да сакупљање и коришћење лековитог биља подразумева мултидисциплинарност, намењен је првенствено младим биолозима, фармацеутима и хемичарима, које ова област интересује, делу стручне и научне јавности, која се бави истраживањем лековитог биља, траварима и сакупљачима лековитог биља као путоказ и оријентација у раду, као и свим љубитељима природе, који желе да се баве сакупљањем и коришћењем овог ресурса. Уколико успе да подстакне становништво у рационалном прикупљању и коришћењу ресурса лековитог биља, онда је овај рукопис постигао свој циљ. Желимо свима добро здравље, леп и испуњен живот уз познавање и примену лековитог биља!!!

# Садржај

<b>Увод</b>	15
<b>Лековити биљни делови и њихова берба</b>	18
<b>Сушење, паковање и складиштење биљног материјала</b>	19
<b>Активне лековите материје биљака</b>	20
<b>Водич</b>	22
<b>Фебруар</b>	25
<i>Acer platanoides</i> L. – млеч	27
<i>Betula pendula</i> Roth – бреза	28
<i>Hepatica nobilis</i> Schreber – крстасти копитњак	29
<i>Pinus mugo</i> Turra	30
<i>Pinus nigra</i> Arnold – црни бор	31
<i>Populus alba</i> L. – бела топола	32
<i>Populus nigra</i> L. – црна топола	33
<i>Populus tremula</i> L. – јасика, трепетљика	34
<i>Tussilago farfara</i> L. – подбел	35
<b>Март</b>	37
<i>Abies alba</i> Miller – јела, обична јела	39
<i>Acer tataricum</i> L. – жешља, жешљика	40
<i>Aconitum burnatii</i> Gayer ssp. <i>pentheri</i> (Hayek) Jalas – једић	41
<i>Aesculus hippocastanum</i> L. – дивљи кестен	42
<i>Alnus alnobetula</i> (Ehrh.) Hartig ssp. <i>alnobetula</i> – зелена јова	43
<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertner – црна јова	44
<i>Althaea officinalis</i> L. – бели слез, дива ружа	45
<i>Angelica sylvestris</i> L. – дивља анђелика, шивиз	46
<i>Arctium lappa</i> L. – чичак, репушина	47
<i>Arctium tomentosum</i> Miller – велики мањави чичак	48
<i>Arum maculatum</i> L. – козлац, змијска трава, змијско грозје	49
<i>Atropa bella-donna</i> L. – велебилје, дивљи дуван	50
<i>Berberis vulgaris</i> L. – шимширика, жутика	51
<i>Chelidonium majus</i> L. – руса, росопас, лишаивац	53
<i>Cornus mas</i> L. – дрен, дренка	54
<i>Corydalis cava</i> (L.) Sch. & Koerte ssp. <i>marschalliana</i> (Willd.) Hayek – кокочица, петличица	55
<i>Corylus avelana</i> L. – леска, лешник	56
<i>Corylus colurna</i> L. – диволеска, мечја леска	57
<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers. – зубача	58
<i>Cynoglossum officinale</i> L. – мишинац, мали гавез	59

<i>Daphne mezereum</i> L. – вучја лика, ајдучка опута	60
<i>Dryopteris filix-mas</i> (L.) Schott – навала, мушка папрат	61
<i>Elymus repens</i> (L.) Gould – пиревина	62
<i>Eryngium campestre</i> L. – котрљан, ветроваљ, бел трн	63
<i>Eupatorium cannabinum</i> L. – ресник, дивља конопљуша	64
<i>Evonymus europaeus</i> L.) – курика, машљика	65
<i>Fagus moesiaca</i> (K. Maly) Czecz. – мезијска буква, бука	66
<i>Fraxinus excelsior</i> L. – бели јасен	67
<i>Galanthus nivalis</i> L. – висibaба, пет'л	68
<i>Geranium macrorrhizum</i> L. – баштенски здравац	69
<i>Hedera helix</i> L. – бршљан	70
<i>Helleborus odorus</i> Waldst. & Kit. – кукурек	71
<i>Heracleum sphondylium</i> L. – мечја шапа	72
<i>Ligustrum vulgare</i> L. – калина, бели јоргован	73
<i>Ononis spinosa</i> L. – грмотрн, зечји трн	74
<i>Petasites hybridus</i> (L.) P. Gaertner – репух, лопен	75
<i>Pimpinella saxifraga</i> L. – бедринац, дивља шаргарепа	76
<i>Polypodium vulgare</i> L. – слатка папрат	77
<i>Primula acaulis</i> (L.) Hill ssp. <i>acaulis</i> – игличка	78
<i>Primula elatior</i> (L.) Hill – јаглика	79
<i>Pulmonaria officinalis</i> L. – плућњак, медуника	80
<i>Pulsatilla montana</i> (Hoppe) Reichenb. ssp. <i>bulgarica</i> Rummelsp	81
<i>Quercus cerris</i> L. – цер	82
<i>Rubia tinctorum</i> L. – броћ, броч	83
<i>Rumex acetosa</i> L. – кисељак велики, ливадско зеље	84
<i>Salix alba</i> L. – бела врба	85
<i>Sambucus ebulus</i> L. - бурјан	86
<i>Sanguisorba minor</i> Scop. – лубеничарк	87
<i>Sanguisorba officinalis</i> L. – змијска трава, дињица	88
<i>Sanicula europaea</i> L. – милоглед	89
<i>Saponaria officinalis</i> L. – сапуњача	90
<i>Solanum dulcamara</i> L. – разводник	91
<i>Symphytum officinale</i> L. – гавез	92
<i>Tamus communis</i> L. – бљушт	93
<i>Taraxacum officinale</i> Weber – маслчак	94
<i>Telekia speciosa</i> (Schreber) Baumg. – црни оман, огњица	95
<i>Ulmus glabra</i> Hudson – брдски брест	96
<i>Urtica dioica</i> L. – коприва	97
<i>Vaccinium vitis-idaea</i> L. – брусница	99
<i>Viburnum opulus</i> L. - црвена удика, бековина, картоп	100
<i>Vinca herbacea</i> Waldst. & Kit. – зимзелен	101
<i>Vinca minor</i> L. – зимзелен	102



<i>Viola odorata</i> L. – љубичица	103
<b>Април</b>	111
<i>Adonis vernalis</i> L. – гороцвет, бог пролећа, опадикоса	113
<i>Allium ursinum</i> L. – див бели лук, сременш, цренмуж	114
<i>Bellis perennis</i> L. – бела рада	115
<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medicus – хоћу-нећу	116
<i>Cardamine amara</i> L – режуха	117
<i>Cardamine impatiens</i> L. – режуха нестрпљива	118
<i>Conium maculatum</i> L. – кукута, цвелика	119
<i>Coronilla scorpioides</i> (L.) Koch. – љубидрага	120
<i>Cydonia oblonga</i> Miller – дуња	121
<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L Hérit. – жива трава	122
<i>Euphorbia helioscopia</i> L. – млечика	123
<i>Glechoma hirsuta</i> Waldst. & Kit. – добричица длакава	124
<i>Isatis tinctoria</i> L. – сач, сињ, сириштара	125
<i>Lamium purpureum</i> L. – мртва коприва	126
<i>Malva sylvestris</i> L. – црни слез	127
<i>Medicago lupulina</i> L. – дуњица	128
<i>Nasturtium officinale</i> R. Br. – поточњак, угас	129
<i>Orchis laxiflora</i> Lam. – каћунак велики	130
<i>Orchis morio</i> L. – салеп, каћунак	131
<i>Oxalis acetosella</i> L. – зечја соца	132
<i>Plantago lanceolata</i> L. – усколисна боквица, мушка боквица	133
<i>Primula veris</i> L. – јагорчевина	134
<i>Prunus spinosa</i> L. – трн, трњина	135
<i>Ranunculus bulbosus</i> L. – булница, јаспра дебела	136
<i>Tribulus terrestris</i> L. – бабин зуб	137
<b>Мај</b>	141
<i>Aegopodium podagraria</i> L. – седмолист, базјан	143
<i>Ajuga reptans</i> L. – пузава ивица, горешњак	144
<i>Alchemilla</i> sp. <i>diversa</i> – вирак	145
<i>Anagallis arvensis</i> L. – видовчица, видова травка	146
<i>Anchusa officinalis</i> L. – воловски језик	147
<i>Antennaria dioica</i> (L.) Gaertner – срцопуц	148
<i>Anthyllis vulneraria</i> L. – детелина камењарка	149
<i>Aquilegia vulgaris</i> L. – кандилка	150
<i>Arctostaphylos uva-ursi</i> (L.) Sprengel – медвеђе грожђе	151
<i>Campanula glomerata</i> L. – гроњасти звончић	152
<i>Campanula rapunculus</i> L. – звончић	153
<i>Convallaria majalis</i> L. – ђурђевак, момина с'лза	154
<i>Coronilla varia</i> L. – ајчица	155
<i>Cotinus coggygria</i> Scop. – руј, рујевина, смрдљика	156

<i>Crataegus laevigata</i> (Poiret) DC. – црвени глог	157
<i>Crataegus monogyna</i> Jacq. – бели глог, глогинке	158
<i>Cuscuta epithimum</i> L. – вилина косица	159
<i>Dictamnus albus</i> L. – јасенак	160
<i>Euphorbia palustris</i> L. – барска млечика	161
<i>Euphrasia rostkoviana</i> Hayne – видац, видовача	162
<i>Filipendula vulgaris</i> Moench – сироватка, сирутка	163
<i>Fumaria officinalis</i> L. – димњача	164
<i>Galium odoratum</i> (L.) Scop. – лазаркиња, првенац	166
<i>Galium verum</i> L. – ивањско цвеће, смакнеж	167
<i>Geranium robertianum</i> L. – клиновита трава, здравац, жива травка	168
<i>Glechoma hederacea</i> L. – добричица, самобајка	169
<i>Herniaria glabra</i> L. – ситница, зелена ситница	170
<i>Hieracium pilosella</i> L. – зечја лобода	171
<i>Hypericum barbatum</i> L. – пљускавица трепљава	172
<i>Matricaria chamomilla</i> L. – камилица, подрумче	173
<i>Melissa officinalis</i> L. – матичњак, маточина	174
<i>Melittis melissophyllum</i> L. – маточика, меденика	175
<i>Paeonia peregrina</i> Miller – косовски божур	176
<i>Paeonia tenuifolia</i> L. – степски божур, усколисни божур	177
<i>Papaver rhoeas</i> L. – булка, булица, црвени турчин	178
<i>Plantago major</i> L. – женска (широколисна) боквица	179
<i>Plantago media</i> L. – средња боквица	180
<i>Polygala amara</i> L. – крестушац	181
<i>Polygala vulgaris</i> L. – крестушац, момчић	182
<i>Ranunculus acris</i> L. – љутић жабљак	183
<i>Ranunculus repens</i> L. – пузави љутић	184
<i>Robinia pseudoacacia</i> L. – багрем	185
<i>Rumex crispus</i> L. – зеље, дивље зеље, штављак	186
<i>Salvia nemorosa</i> L. – говњар	187
<i>Salvia pratensis</i> L. – дивља жалфија	188
<i>Sedum acre</i> L. – жедњак	189
<i>Sempervivum marmoratum</i> Griseb. – чуваркућа	190
<i>Thymus species diversa</i> – мајкина душица, душичина	191
<i>Tilia platyphyllos</i> Scop. – рана липа, велелисна липа	192
<i>Veronica beccabunga</i> L. – разгон	193
<i>Viola tricolor</i> L. – даниноћ, маћухица, дивља милуванка	194
<b>Јун</b>	199
<i>Achillea clypeolata</i> Sibth. & Sm. – жута хајдучка трава	201
<i>Achillea crithmifolia</i> Waldst. & Kit. – хајдучица	202
<i>Achillea millefolium</i> L. – хајдучка трава, ајдучица, бел месечњак	203
<i>Adiantum capillus-veneris</i> L. – венерина влас	205

<i>Agrimonia eupatoria</i> Ledeb. – петровац, ајдучки дуван, чичак	206
<i>Alcea rosea</i> L. – трндафил, трндавиле, ружа	207
<i>Allium victorialis</i> L. – ланеува	208
<i>Anacamptis pyramidalis</i> (L.) L. C. M. Richard – каћун	209
<i>Apium graveolens</i> L. var. <i>rapaceum</i> (Mill.) DC. – мирођија	210
<i>Asarum europaeum</i> L. – копитњак	211
<i>Asplenium ceterach</i> L. – страшник	212
<i>Ballota nigra</i> L. – црна коприва, мртва коприва	213
<i>Cardamine pratensis</i> L. – овчица, ливадска режуха	214
<i>Clematis recta</i> L. – бели лом, павитац, павитина	215
<i>Clematis vitalba</i> L. – павит, бела лоза90	216
<i>Cyanus segetum</i> Hill – различак, дивља метла	217
<i>Datura stramonium</i> L. – татула, свињска трава	218
<i>Digitalis grandiflora</i> Miller – крупноцветни напрстак, бесничје	219
<i>Digitalis lanata</i> Ehrh. – вунасти напрстак, бесниче	220
<i>Drosera rotundifolia</i> L. – росуља	221
<i>Epilobium angustifolium</i> L. – врбичица, ноћурак	222
<i>Equisetum arvense</i> L. – раставић, преслица, коњски реп	223
<i>Filipendula ulmaria</i> (L.) Maxim. – суручица, медуника	224
<i>Fragaria vesca</i> L. – дивља јагода	225
<i>Galega officinalis</i> L. – ждраљевина, ждраљика	226
<i>Galeopsis ladanum</i> L. – смрдљива коприва	227
<i>Genista tinctoria</i> L. – жутиловка	228
<i>Gymnadenia conopsea</i> (L.) R. Br. – врањак	229
<i>Hylotelephium maximum</i> (L.) Holub – бобовник, кравља сиса	230
<i>Hyoscyamus niger</i> L. – буника	231
<i>Hypericum hirsutum</i> L. – пљускавица руњава	232
<i>Hypericum perforatum</i> L. – кантарион	233
<i>Juglans regia</i> L. – орах	235
<i>Leonurus cardiaca</i> L. – срдачица	236
<i>Linaria vulgaris</i> Miller – ланилист	237
<i>Lycopus europaeus</i> L. – гагамија	238
<i>Lysimachia nummularia</i> L. – трава од метиља	239
<i>Lythrum salicaria</i> L. – поточњак, врбичица велика	240
<i>Marrubium vulgare</i> L. – очајница	241
<i>Melilotus officinalis</i> (L.) Pallas – ждраљика, кокотац	242
<i>Mentha pulegium</i> L. – барска нана, метвица	244
<i>Menyanthes trifoliata</i> L. – горка детелина	245
<i>Morus alba</i> L. – бели дуд	247
<i>Nepeta nuda</i> L. – мацина трава глатка	248
<i>Orchis militaris</i> L. – каћунак	249
<i>Orchis simia</i> Lam. – мајмунска орхидеја	250

<i>Platanthera bifolia</i> (L.) L. C. M. Richard – вимењак	251
<i>Platanthera chlorantha</i> (Custer) Reichenb. – воловод, горов цвет	252
<i>Polygonum aviculare</i> L. – троскот	253
<i>Polygonum hydropiper</i> L. – водени бибер, папрени лисац	254
<i>Polygonum persicaria</i> L. – мали лисац	255
<i>Potentilla erecta</i> (L.) Rauschel – трава од срдобоље	256
<i>Potentilla reptans</i> L. – петопрсница, трава од оток	257
<i>Prunella vulgaris</i> L. – црњевац, самобајка	258
<i>Prunus avium</i> L. – трешња	259
<i>Ranunculus sceleratus</i> L. – отровни жабљак, сводница	260
<i>Reseda lutea</i> L. – резеда	261
<i>Ribes uva-crispa</i> L. – огрозд	262
<i>Rubus caesius</i> L. – купина	263
<i>Rubus idaeus</i> L. – малина	264
<i>Ruta graveolens</i> L. – седеф	265
<i>Salvia glutinosa</i> L. – медак	266
<i>Salvia sclarea</i> L. – мечје уво, ливадска жалфија	267
<i>Sambucus nigra</i> L. – зова, б'з	268
<i>Scrophularia nodosa</i> L. – трава од шапа, уступник	270
<i>Sisymbrium officinale</i> (L.) Scop. – стрижуша	271
<i>Solanum nigrum</i> L. – помоћница	272
<i>Stachys recta</i> L. – чистац	273
<i>Teucrium chamaedrys</i> L. – подубица, чубрика	274
<i>Teucrium montanum</i> L. – трава ива	275
<i>Tilia cordata</i> Miller – малолисна липа, касна или црна липа	276
<i>Vaccinium myrtillus</i> L. – боровница	277
<i>Verbena officinalis</i> L. – врбена, љутовница	278
<i>Veronica officinalis</i> L. – разгон, честославица	279
<b>Јуп</b>	285
<i>Artemisia absinthium</i> L. – пелен, пелин, бел пелин	287
<i>Artemisia pontica</i> L. – ситан пелен, рутвица ситна	288
<i>Artemisia vulgaris</i> L. – црн пелин, комоника, трломет	289
<i>Bidens tripartitus</i> L. – козји рогови	290
<i>Calamintha officinalis</i> Moench – маруља, горска метвица, верем трава	291
<i>Campanula trachelium</i> L. – звончић браздасти	292
<i>Carum carvi</i> L. – ким, балсам	293
<i>Centaureum erythraea</i> Rafin. – црвен кантарион, кичица	294
<i>Cichorium intybus</i> L. – гологуз, водопија	295
<i>Colchicum autumnale</i> L. – мразовац, јесењи каћун	296
<i>Daucus carota</i> L. – дивља шаргарепа	298
<i>Digitalis ferruginea</i> L. – бесниче	299
<i>Epilobium parviflorum</i> Schreber – врбовица, ситноцветна млечика	300

<i>Euphorbia amygdaloides</i> L. – шумска млечика	301
<i>Euphorbia cyparissias</i> L. – царевац, млеч	302
<i>Euphorbia lathyris</i> L. – конопљица, царевац	303
<i>Euphrasia minima</i> Jacq. – видац, видица	304
<i>Fraxinus ornus</i> L. – црни јасен	305
<i>Galeopsis speciosa</i> Miller – зијевчица	306
<i>Gentiana cruciata</i> L. – отодовка	307
<i>Hyssopus officinalis</i> L. – изоп, милодух	308
<i>Lilium martagon</i> L. – златан, дивљи љиљан	309
<i>Mentha piperita</i> L. – питома нана	310
<i>Nepeta cataria</i> L. – потплотуша, маџа метвица	311
<i>Origanum vulgare</i> L. – црновршка, вранилова трава	312
<i>Pastinaca sativa</i> L. ssp. <i>urens</i> (Req. ex Godron) Џелак – пашканат	314
<i>Peucedanum longifolium</i> Waldst. & Kit. – сиљевина дуголисна	315
<i>Solidago virgaurea</i> L. – златница, чељеби грана	316
<i>Stachys officinalis</i> (L.) Trevisan – рањеник, ранилист, црна боквица	318
<i>Swertia perennis</i> L. – пикобојка	319
<i>Tanacetum vulgare</i> L. – вратич	320
<i>Teucrium polium</i> L. – пепељуша	321
<i>Verbascum sp. diversa</i> – дивизма, лопен	322
<b>Август</b>	325
<i>Bryonia alba</i> L.	327
<i>Cornus sanguinea</i> L. – свиб, свибовина, пасдрен	328
<i>Foeniculum vulgare</i> Miller – морач, резене	329
<i>Malus sylvestris</i> Miller - дивља јабука	330
<i>Malva pusilla</i> Sm. – слезовача бела	331
<i>Nigella arvensis</i> L. – мачкови бркови	332
<i>Physalis alkekengi</i> L. – љоскавац	333
<i>Phytolacca decandra</i> L. - винобојка, крмез, гроздобоја	334
<i>Rosa canina</i> L. – дивља ружа, шипурак, шипак	335
<i>Satureja kitaibelii</i> Wierzb. – ртањски чај, чубар	336
<i>Vaccinium uliginosum</i> L. – тресавска боровница	337
<i>Veratrum album</i> L. – чемерика бела	338
<b>Септембар</b>	341
<i>Asparagus officinalis</i> L. – шпаргла, вилина метла	343
<i>Carlina acaulis</i> L. – вилино сито, шереметка, копава	344
<i>Geum urbanum</i> L. – зечја стопа	345
<i>Humulus lupulus</i> L. – хмељ	346
<i>Juniperus communis</i> L. – клека	347
<i>Polygonum bistorta</i> L. – срчењак	349
<i>Rhamnus catharticus</i> L. – пасдрен	350
<i>Ruscus aculeatus</i> L. – кострика	351



<i>Sinapis arvensis</i> L. – горушица	352
<i>Sorbus aucuparia</i> L. – јаребика, смрдљиковина	353
<i>Valeriana officinalis</i> L. – одољен, мацина трава	355
<i>Vincetoxicum hirundinaria</i> Medicus – дивља паприка	356
<b>Октобар</b>	359
<i>Gentiana asclepiadea</i> L. – трава од жутице	361
<i>Gentiana lutea</i> L. – линцура	362
<i>Inula helenium</i> L. – оман	363
<i>Ranunculus ficaria</i> L. – златица, ледињак	364
<b>Биљарски календар</b>	367
<b>Мере опреза при сакупљању отровних биљака</b>	383
<b>Рационална експлоатација и заштита</b>	383
<b>Могући правци будућих истраживања</b>	386
<b>Закључци</b>	389
<b>Литература</b>	391
<b>У знак сећања на учитеља лековитог биља</b> Бранислава Митића	397
<b>Прилог са сликама</b>	400

## Увод

У потрази за решењем здравствених проблема заборављамо на то да нам је природа већ дала све што је потребно за здравље и да су нам на дохват руке природни и бесплатни лекови. У околини Пирота постоји изузетно чиста и незагађена природа у којој расте читав низ лековитих биљака. Оне могу много помоћи у очувању здравља и нормалног функционисања организма сузбијањем и лечењем многих болести. Разноврсност лековитих биљака Пиротског округа је велика.

Најлековитије је за здравље човека оно биље које расте управо у непосредној околини места живљења. То је велика истина. Многи посежу за скупим лековитим препаратима на бази лековитог биља, које расте у далеким земљама. Како ту само греше. Еквивалентна алоји је наша чуваркућа, само што није у довољној мери испитана. У овој скромној биљци сувих каменитих терена нашег окружења се крије велики потенцијал. Сматрамо да наша линцура има истоветна дејства као кинески жен шен.

Фитотерапија може бити веома моћна у борби за одржавање људског здравља. Свет данашњице не користи у довољној мери природну лековитост биљака, већ чешће посеже за хемијским препаратима у виду разних лекова за сузбијање болести. Међутим, фитотерапија има своју будућност и све је већи број присталица лечења лековитим биљем и то оним које расте на нашем поднебљу. Премда спорије у односу на лекове, биљке лече ефикасније, јер им је ефекат дуготрајнији. За разлику од лечења лековима где долази до брзог побољшања, при лечењу лековитим биљем да би до неког ефекта лечења дошло, потребно је да прође дужи временски период. Али учинак такве терапије је и дуготрајнији, за разлику од лечења лековима, које понекад само заташка болест за извесно време да би се она опет појавила. Осим тога лечење хемијом има штетне ефекте на неке друге органе, на пример на желудац и јетру, док код фитотерапије тога нема.

Пиротски округ у југоисточној Србији, као део Понишавља, обухвата територије општина: Пирот, Бела Паланка, Димитровград и Бабушница (слика 1). Смештен је у централном делу Балканског полуострва, а његов шири природни оквир чини Балканска планинска област са висоравнима, бројним котлинама и долинама (Ћирић, 1965). На подручју округа се налазе следећи планински масиви: источни обронци Суве планине и Сврљишких планина (општина Бела Паланка), јужне падине Старе планине, западни и централни део Видлича, Белава, Седлар, Влашка планина (општина Пирот), планина Гребен и источни обронци Видлича (општина Димитровград).

Наведена планинска подручја обилују богатством и разноврсношћу лековитих биљних врста. Као најмаркантнији објекат истиче се Стара планина која доминира рељефом Пиротског округа, али која такође представља и најбогатију планину са аспекта ресурса лековитог биља. Клима Пиротског

округа је умерено-континентална (Петровић, 1998), са прелазним климатским варијантама ка субпланинској и планинској клими на надморским висинама преко 600 m (Видановић, 1960). Специфичност климатских, геоморфолошких, геолошких и едафских карактеристика узрок је велике разноврсности флоре и вегетације Старе планине (Мијовић и сар. 2007), али и читавог региона.



Слика 1. *Пиротски округ у југоисточној Србији обухвата четири општине*

(Извор: <https://www.381info.com/pirotski-okrug>)

Лековите биљке у просеку чине око 10% у односу на укупну флору Србије, а подразумевају припаднике васкуларне флоре који у својим органима у већој количини садрже различита једињења, продукте метаболизма, односно активне састојке, који се користе као лековита средства или као сировине за израду лекова (Стевановић и сар. 1995). Matović et al. (2002) указују на огромно богатство и разноврсност ресурса шумског лековитог биља у Србији, које се може користити у превенцији и лечењу обољења.

На делу територије обухваћеним актуелним истраживањем и раније су вршене процене ресурса лековитог биља. Фармакогнозијска карта околине Пирота дата је од стране Михајлов и Милојевић (1985). Забележено је 208 врста лековитих биљака и 788 народних назива, од којих је већина оних који се одликују особеношћу језика овог краја (Милојевић и Михајлов, 1985). Списак од 93 лековите биљне врсте субрегиона Пирот приказан је од стране Ранђеловић и сар. (1991), а Marković et al. (2010a, 2010b) забележили су присуство 326 лековитих врста биљака у Пиротском округу, док је на кречњачком масиву планине Видлич констатовано 264 лековитих биљних врста (Marković et al., 2019a). Посебно је обрађена ароматична флора планине Видлич, са еколошког и фитохемијског аспекта, када је забележено 60 биљних таксона у рангу врста, подврста, варијетета и форми са садржајем

етарских уља (Marković et al, 2009). У том раду су дате еколошке групе ароматичних биљака и њихове индикаторске вредности у односу на различите еколошке факторе (влажност, киселост земљишта, количина азота у земљишту, светлост, температура), животне форме као индикатори станишних услова, као и квантитет етарског уља анализираних биљака и поређење са литературним подацима. Марковић и сар. (2019б) дају преглед ароматичних биљака планине Видлич и према фитоценолошкој припадности, односно заступљености у шумским и ливадско-пашњачким биљним заједницама. На основу квантитативних података о бројности, покровности и степену присутности ароматичних биљака у заступљеним биљним заједницама, приказана је и процена економске исплативости прикупљања овог значајног биолошког и економског ресурса са Видлича.

Време сакупљања лековитих сировина биљног порекла представља релативан појам, који зависи од већег броја фактора, пре свега климатских и физичко-географских карактеристика сваког поднебља. Од избора времена за сакупљање и примарну прераду биљног материјала умногоме зависи лековитост биљних дрога (Пелагић, 2009).

Фебруар месец у Пироту обично буде топлији него у западнијим градовима наше земље. Ово се дешава због тога што преко софијског поља долази топао ветар. Зато неке биљке успевају раније него у другим крајевима наше земље. Календар брања зависи и од временских услова. Тако, понекад подбел цвета већ у јануару или фебруару, а обично цвета у марту и априлу. Осим тога на различитим надморским висинама у различито време доспевају биљке за бербу. Опет узмимо пример подбела, који је у пиротској котлини цветао фебруара месеца, али на планинском венцу Видлича, на пример, цвета у априлу месецу. Због тога овај календар не мора бити прецизан за сваку годину и за сваку надморску висину, али ипак може корисно послужити биљарима и онима који беру лековито биље за сопствене потребе као путоказ и груба оријентација у раду.

Биљни материјал је прикупљан и евидентиран обиласком истраживаног подручја током читаве вегетационе сезоне. Формиран је хербарски материјал, док су основни подаци о станишту лековитих биљних врста и фото-документациони материјал узимани директно на већем броју локалитета. Детерминација биљног материјала обављена је кључевима из референтне флоре (Јосифовић, ед. 1970-1977), номенклатура усклађена према „Flora Europaea“ (Tutin et al, 1964-1980, 1993), а припадност евидентираних таксона групи лековитих биљака одређена је на основу монографија: „Лековите биљке и шумске воћкарице: научни, народни, технолошки и тржишни појмови“ (Matović i sar., 2015); “Лековите биљке СР Србије” (Сарић, ед. 1989) и „Vodič kroz svet lekovitog bilja“ (Tasić i sar., 2001). Поред сваке описане биљке дат је шематски приказ времена брања, са осенченим месецима у којима се одређени лековити део бере. Прикупљен биљни материјал је депонован у хербаријумској збирци Департмана за

биологију и екологију Природно-математичког факултета у Нишу (HMN – Herbarium Moesiacum Niš).

Циљ рукописа је да се у форми биљарског календара дефинише просечна динамика, избор и особине биљног материјала који се бере на истраживаном подручју за лековите сврхе. Његова практична вредност се пре свега огледа у правилном планирању активности на сакупљању, откупу и преради лековитог биља. Са друге стране, рукопис може бити од користи организацијама које се баве заштитом и рационалним коришћењем ресурса лековитог биља.

## Лековити биљни делови и њихова берба

Сакупљање лековитог биља треба изводити што пажљивије по лепом, сувом и сунчаном времену, а најбоље у касним преподневним и раним послеподневним часовима. Битно је да се избегава сакупљање по киши и роси, како не би дошло до тога да се прикупљено биље убуђа (Пелагић, 2009). Лепше примерке треба оставити ради размножавања. Треба водити рачуна да се биље бере далеко од извора загађења, путева и железничких пруга (Туцаков, 1990; Пелагић, 2009). Берачи морају одлично да познају самоникле биљке које сакупљају. Правило је да се увек бере само једна врста, да не би дошло до замене и мешања материјала.

Од великог значаја је време брања одређене врсте као и дела који се бере. Лековити биљни делови су: кора (cortex), надземни део биљке у цвету (herba), лист (folium), корен (radix), ризом (rhizoma), цвет (flos), плод (fructus) и семе (semen).

**Кора** се скида са младих грана и стабала пре олистивања биљке у рано пролеће или ређе у касну јесен, кад опадне лист (Сарић, 1989; Туцаков, 1990), на пример храстова кора (*Quercus cortex*). Стара, испуцала и мртва кора нема лековита својства (Randelović i sar, 1998). Кора се засеца ножем и гули. Након скидања са стабла, ради лакшег сушења кора се сече у уздужне траке 2-3cm широке и 10-30cm дуге. Сушење се може изводити на сунцу.

**Надземни део биљке у цвету** се обично бере у почетку цветања (Сарић, 1989), односно у тренутку кад се појави први цвет (Туцаков, 1990; Пелагић, 2009), на пример надземни део русе – *Chelidonii herba*, надземни део нане – *Mentha piperitae herba*. У случају распрострањености на већим површинама може се косити. Природно сушење се обавља у танком слоју, на сувом промајном месту у хладовини. Температура сушења треба да буде највише 35-40°C (Туцаков, 1990; Пелагић, 2009), а време сушења 7-8 дана. Паковати се може у кутије и сламарице, а избегавати најлонске вреће.

**Лист** се најчешће бере кад биљка почне да света (Сарић, 1989) или пре цветања, јер је тада најбогатији активним лековитим састојцима (на пример лист матичњака – *Melissae folium*). Ређе се лист бере за време



цветања (на пример лист боквице - *Plantaginis folium*) или после цветања (на пример лист подбела – *Tusilago farfarae folium*). За сушење и паковање важе исти услови као код хербе.

**Подземни органи** (ризом, корен, кртоле, луковице) ваде се у јесен или ређе у пролеће (Туцаков, 1990; Пелагић, 2009), нпр. ризом траве од срдоболје (*Tormentilla rhizoma*), ризом срчењака (*Bistorti rhizoma*), а веома ретко у доба цветања биљке, нпр. кртоле кађуна (*Salep tuber*). После вађења потребно је одсећи коренову главу и вратити је у земљу да би се из ње могла развити нова биљка. Подземни делови биљке се оперу од остатака земље, отклоне се натрули делови и добро се оперу (Пелагић, 2009). Уколико је потребно расеку се на уздужне траке и суше на сунцу (Сарић, 1989).

**Цвет** се бере чим биљка почне цветање (Туцаков, 1990; Пелагић, 2009), при чему не треба чекати да се отвори, јер је тада најбогатији активним лековитим састојцима, на пример цвет зове (*Sambuci flos*) и цвет камилице (*Matricariae flos*). За сушење важе исти услови као код хербе и листа. Осушен дрога се пакује у картонске кутије без набијања. Треба избегавати велике сламарице, јер у њима долази до механичког оштећења, а самим тим се смањује квалитет осушених цветова.

**Плод** се најчешће бере незрео (Сарић, 1989) нпр. плод морача (*Foeniculi fructus*) и плод шипурка (*Cynosbati fructus*) или сасвим зрео, нпр. плод клеке (*Juniperi fructus*). За већину сочних плодова важи да се беру зрели, а већина сувих плодова се бере пре сазревања. Плодови се могу сушити на сунцу. Нарочито треба обратити пажњу на сушење сочних плодова, да не би дошло до кварења и пропадања дроге.

**Семе** се бере кад је потпуно зрело (Сарић, 1989). Након сушења треба обратити пажњу на чување осушеног семења. Треба га паковати у обложене вреће или кутије, јер је већина семења привлачна храна за глодаре, због високог садржаја масног уља.

## **Сушење, паковање и складиштење биљног материјала**

Сушење представља максимално смањење влаге у биљном материјалу, чиме долази до умањења масе биљке. Процесом сушења се од сировог добија сув биљни материјал који носи назив дрога. Од начина како се изврши сушење зависи и деловање саме биљке, ако желимо да сачувамо у потпуности њену лековитост за дуже време (Гостушки, 1973). Сушење може да се обави природним или вештачким путем. Природним путем се биљке суше у танком растреситом слоју на сеновитом и промајном месту (цвет, лист, надземни део биљке) или директно изложене сунчевој светлости (кора, корен, семе) (Сарић, 1989). Надземни делови биљака се често у народу суше везани

у кићанке на промајном месту у сенци (слика 418). Дужина природног сушења зависи од количине влаге у биљном делу и од временских прилика. Неки цветови су суви после неколико сати сушења, док се меснати коренови суше и до 14 дана (Сарић, 1989). Данас се чешће примењује вештачко сушење у термичким сушарама у којима мора бити обезбеђена циркулација топлог ваздуха и одвођење водене паре. Нежни биљни органи (цвет, лист) се суше на 35-40°C, док је за сушење грубљих делова (корен, кора) потребна температура 50-60°C (Сарић, 1989).

Осушено биље се пакује у различиту амбалажу: дрвени сандуци, јутене тканине и вреће, специјална бурад, папирни џакови, картонске кутије и папирне кесе различитих величина (Сарић, 1989; Пелагић, 2009).

Сув биљни материјал треба да се чува на сувом, тамном и хладном месту где је онемогућен развој гљивица, бактерија и штетних инсеката. Велике количине сувог биљног материјала се складиште у специјалне просторије, магацине или складишта. Ове просторије морају да буду суве и да је у њима омогућена стална и добра циркулације ваздуха. Најбоље је да буде опремљена дрвеним полицама, тако да је биљни материјал издигнут од пода и удаљен од зидова и плафона.

## Активне лековите материје биљака

**Алкалоиди** су сложена органска азотна једињења, имају базни карактер (Сарић, 1989) и одликују се јаким физиолошким деловањем у хуманом и животињском организму (Petrović i sar., 2018). Осим азота садрже угљеник и водоник. Могу да садрже и кисеоник - чврсти алкалоиди или да буду без кисеоника – течни алкалоиди, који на обичној температури испаравају, па имају јак непријатан мирис. Алкалоиди се тешко растварају у води, али се лако растварају у органским растварачима, као што су алкохол и етар. Количина алкалоида у биљкама није велика и износи 2-3% рачунајући на суву масу (Сарић, 1989). У биљним ћелијама су везани за органске киселине, шећере или танине. Најчешће су присутни у биљкама из фамилија Papaveraceae, Solanaceae и Ranunculaceae (Туцаков, 1964). Најпознатији алкалоиди су: капсаицин, кофеин, никотин, кинин, кониин, морфин, кодеин, папаверин, хиосциамин, атропин и скопаламин. Алкалоиди су отровне супстанце, које су у малој дози лекови са одређеним деловањем, али у већој дози могу проузроковати тровање, па и смрт (Сарић, 1989). Због тога алкалоидне биљке нису за самомедијацију.

**Танини** су сложена полифенолна безазотна разноврсна једињења биљног порекла (Randelović i sar., 1998), која имају заједничка органолептичка физичка и хемијска својства: опорог су укуса, штаве кожу, таложе соли тешких метала и већину алкалоида (Сарић, 1989), растварају се у води, етанолу и другим поларним растварачима (Petrović i sar., 2018). Штављење коже се

заснива на таложењу беланчевина помоћу танина, чиме уштављена кожа не упија воду, не бубри и не трули. Назив танин не означава тачно дефинисано хемијско једињење, већ је збирни назив, који се задржао до данас, као што је и име етарских уља, смола, сапонозида и других супстанци, хемијски такође врло хетерогених (Сарић, 1989). Танини имају антидијароично дејство: доприносе механичком одстрањивању клица из цревне слузокоже, хемостатичко дејство: утичу на заустављање крви из рана утичући на сужавање крвних судова. Делују и као противотрови при тровању алкалоидима и тешким металима (Сарић, 1989).

**Хетерозиди** су група органских материја од којих потиче лековито и отровно дејство биљака. Под утицајем разблажених киселина или хидролитичких ензима разлажу се на две компоненте: глокол (неки шећер, најчешће гликоза) и агликол (алифатски или ароматични алкохол, фенол, кетон, алдехид) (Сарић, 1989). Хетерозиди могу да буду: кардиотонични (код врста *Digitalis lanata* Ehrh., *Helleborus odoratus* Waldst. & Kit., *Adonis vernalis* L.), фенолни (*Arctostaphylos uva-ursi* (L.) Sprengel), сумпорни (код врсте *Allium ursinum* L.), горки (код врсте *Centaureum erythraea* Rafin.), хетерозиди који изазивају знојење (код врсте *Sambucus nigra* L.), антрахинонски (код врста *Frangula dodonei* Ard. syn. *Frangula alnus* Miller и *Rhamnus cathartica* L.), цијаногенетски (код врста *Crataegus monogyna* Jacq. и *Prunus spinosa* L.), салицилни (код врста *Salix alba* L. и *Populus nigra* L.), кумарински (код врста *Galium odoratum* (L.) Scop. и *Melilotus officinalis* (L.) Pallas) (Туцаков, 1964; Сарић, 1989).

**Сапонозиди** (сапонини) су гликозиди, који при растварању у води стварају постојану пену, сличну сапуници (Туцаков, 1964). Биљке са садржајем сапонина се најчешће користе за искашљавање (експекторанси) и за измокравање (диуретици) (Сарић, 1989).

**Етарска уља** су врло сложене смеше разних органских једињења сложеног састава (Сарић, 1989), који се синтетишу и локализују у специјалним секреторним структурама биљака (Petrović i sar., 2018). Представљају испарљиве производе метаболизма биљака и извор њиховог карактеристичног мириса (Gašić, 1985), који се поготово примећује кад се њихови изданци протрљају међу прстима. Већина биљака етарска уља акумулира у лишћу и цветовима (*Thymus* sp. *diversa*, *Artemisia absinthium* L.), а мањи број биљака у подземним органима (*Valeriana officinalis* L., *Inula helenium* L.). Биљке са садржајем етарских уља (ароматичне биљке) користе се у парфимеријској индустрији (за добијање парфема, колоњских вода), прехранбеној индустрији (ароматизација хране, напитака). Поседују и медицински интересантна дејства (антисептично, фунгицидно, аналгетично, антиреуматско).

**Витами** су сложена органска једињења, која се налазе у малим количинама у биљним и животињским ткивима, која су неопходна за нормално функционисање и одржавање здравља човека (Пелагић, 2009). Најраспрострањенији витамин је витамин Ц. Жутонаранжаста пигмент






каротин, који је присутан у биљкама, се тек у животињској ћелији трансформише у витамин А (Сарић, 1989). Лековито хемостиптичко дејство (заустављање крварења) поседују биљке које садрже витамин К (на пример мали лисац – (*Polygonum persicaria* L.).

**Слузи** се у биљкама формирају као резервне материје или као материје са посебном наменом. Могу да апсорбују велику количину воде, а да при томе не ремете своју структуру. Биљке са садржајем слузи најчешће се користе против кашља, код неких желудачних обољења, а споља у виду облога (Сарић, 1989).

## Водич

Сврха рукописа је да буде водич о времену брања лековитих биљака. Биљке су подељене по месецима брања њихових лековитих делова ради лакшег коришћења. Уз слику сваке од описане биљке стоји шематски приказ календара брања у виду „точка“ са осенченим месецом у коме се одређени лековити део биљке бере.

### Легенда градијента боје у оквиру „точка“:

- |   |  |
|---|--|
|    | берба плода, петелјки, семена;   |
|    | берба цвета;   |
|  | берба надземног дела биљке у цвету, листа, лисних пупољака, четина, стабљика, сок из стабла; |
|  | берба коре;  |
|  | берба подземних делова (корен, ризом, луковица).   |

У правоугаоном простору поред шематског приказа календара брања налазе се следећи важни подаци: део биљке који се користи за лековите сврхе, станиште, хемијски састав, распрострањење у округу, податак о заштићености уколико је биљка строго заштићене или заштићена Правилником о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016), као и напомена, која се односи на отровност биљке или неког њеног дела.

Основни текст се састоји од информација о берби биљке и употреби у званичној и народној медицини, као и напомена о степену отровности уколико врста садржи токсичне састојке и степен заштите.

## Симболи и скраћенице:

**I-XII** месец брања

- заштићена врста (Прилог II, Службени гласник Републике Србије“ бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016)
- ♣ строго заштићена врста (Прилог I, Службени гласник Републике Србије“ бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016);
- ◆ ретка врста која не ужива законску заштиту. Требало би је заштитити, јер је због превелике експлоатације постала ретка;
- ! отровна биљна врста, која садржи токсичне састојке.



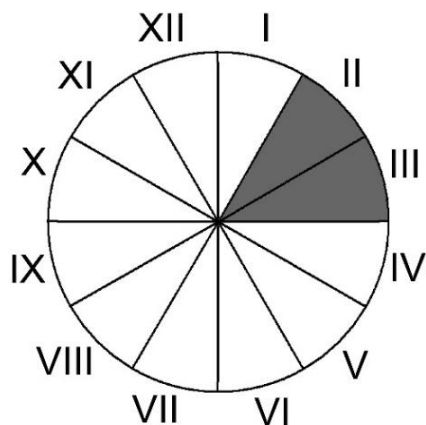


**ФЕБРУАР**



## *Acer platanoides* L. – млеч

Фам. Aceraceae



Слика 2. Шематски приказ календара брања млеча (*Acer platanoides* L.)

### Користи се:

сок из стабла

### Станиште:

шуме (букове, китњаково-грабове)

### Хемијски састав:

гликозиди (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

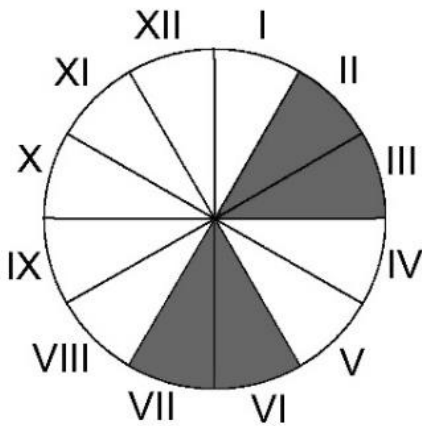
**Берба:** сок из стабла (succus) тзв. “буза” сакупља се крајем зиме у фебруару и марту (слика 2), чим наступе први топлији дани. Грлић (према Сарић, 1989) помиње да једно дрво може дати до 12 литара сока на дан.

**Употреба:** укувавањем сока из стабла млеча добија се сируп, који може служити као меласа. Сок се може ферментацијом прерадити у вино, а може да послужи и за добијање шећера (Сарић, 1989).

Панчић (према Сарић, 1989) напомиње да и остале врсте рода *Acer*, на пример: клен (*Acer campestre* L.), маклен (*Acer monspessulanum* L.), јавор (*Acer pseudoplatanus* L.) и друге набушене у пролеће тече сладуњаву бузу, која може да се пије, а из ње може да сед кува и шећер. Према Рашић (2002) из белог јавора (*Acer pseudoplatanus* L.) се добија сок на исти начин као и из брезе, од кога се укувавањем добија сируп, а служи и за добијање шећера, који је пријатнијег укуса него фабрички шећер. По истом аутору клен (*Acer campestre* L.) не користи се за добијање меласе, ни шећера, јер га процентуално мало има.

## *Betula pendula* Roth – бреза

Фам. Betulaceae



Слика 3. Шематски приказ календара брања брезе (*Betula pendula* Roth)

### Користи се:

лисни пупољци, лист, сок из стабла

### Станиште:

шуме, пожаришта

### Хемијски састав:

флавоноидни хетерозиди, танини, смоле, сапонини, етарско уље (Сарић, 1989)

### Распрострањење:

Стара планина, Руј

**Берба:** беру се лисни пупољци (*Betulae gemmae*) у фебруару и марту (слика 3) и суше у танком слоју у хладовини. Лишће (*Betulae folium*) се бере преко лета када је сасвим развијено (јун, јул) (слика 3). Младо лишће, брано у пролеће, даје дрогу слабијег квалитета него лишће брано у току лета. Суши се у танком слоју, у хладовини, да сачува зелену боју. Бреза (слика 11) се тражи у откупу, али је мало заступљена у Пиротском округу као самоникла врста, већ углавном као сађена по парковима. Самоникле шуме брезе су чешће у западној Србији, које су обрадили Ratknić et al. (2008) са аспекта стања природних ресурса, а Ratknić et al. (2009) су дефинисали коришћење шума јасике и брезе на принципима одрживог развоја.

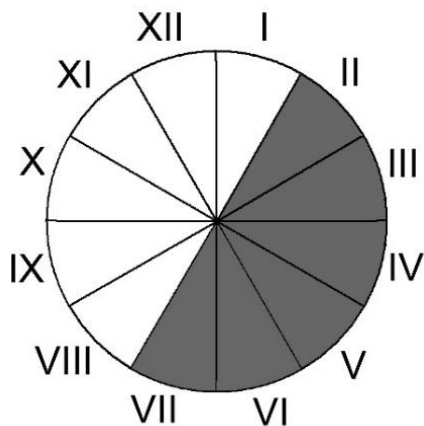
**Употреба:** диуретик, уроантисептик, дијафоретик и холагог (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) помиње да су брезови пупољци и лист најбољи биљни лекови за лечење мокраћних путева, јер потпомажу излучивање воде и соли. Користе се и у козметици за справљање шампона. Лишће брезе се користи и код реуматских тегоба, артритиса, гихта, (Tasić i sar., 2001). Лишће и кора се користе против кожних болести (Сарић, 1989). Петровић и Гостушки (према Сарић, 1989) пишу да сок који цури у виду сирупа кад се засече младо стабло брезе у рано пролеће садржи минералне материје и органске киселине и може да се пије против упале бубрега и бешике, као и против гихта и реуме.

**Заштита:** заштићена врста (■) („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Hepatica nobilis* Schreber – крстасти копитњак

Фам. Ranunculaceae



Слика 4. Шематски приказ календара брања крстастог копитњака (*Hepatica nobilis* Schreber)

### Користи се:

надземни део биљке у цвету, лист

### Станиште:

мезофилне шуме

### Хемијски састав:

танини, сапонини (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Напомена:

отровна (!)

### Заштита: ■

**Берба:** бере се цела биљка у цвету од фебруара до априла, а лишће се бере после цветања биљке у мају, јуну и јулу (слика 4).

Лист обликом подсећа на крст па отуда народни назив биљке (слика 12). Може да се нађе у различитим типовима шума, за разлику од правог копитњака, који захтева само мрачне и влажне шуме.

**Употреба:** стиптик (Петровић, према Сарић, 1989), адстрингенс, тоник, диуретик (Tasić i sar., 2001).

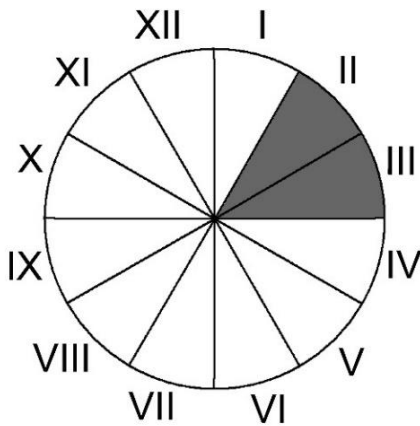
**Народна медицина:** само име рода, које потиче од грчке речи *hepar* = јетра указује на ранију употребу ове биљке против болести јетре (Јосифовић, 1970-1977) као што је жутица. Може да буде састојак чаја против кашља (Петровић, према Сарић, 1989), грознице и главобоље (Гесъ и сар., према Сарић, 1989). Користи се и за зацељивање рана (Tasić i sar., 2001).

**Напомене:** биљка је отровна ако се узме у већој количини! (Туцаков, према Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001). Због тога треба бити обазрив при њеној примени.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Pinus mugo* Turra – бор кривуљ

Фам. Pinaceae



Слика 5. Шематски приказ календара брања бора кривуља (*Pinus mugo* Turra)

**Користи се:**

пупољци

**Станиште:**

горњи гранични појас шуме

**Хемијски састав:**

смоле, горке мстрије, танини, етарско уље, витамин Ц (Tasić i sar, 2001), терпентин (Marković et al., 2010b)

**Распрострањење:**

Стара планина (Три чуке)

**Заштита:** ♣

**Берба:** крајем зиме и у рано пролеће, односно у фебруару и марту месецу (слика 5) беру се пупољци (*turio*) бора кривуља.

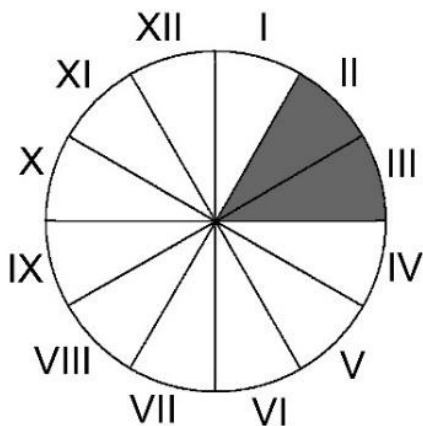
Ретка високопланинска биљка. Забележен је са малим бројем примерака поред границе са Бугарском, на Старој планини. Забележене су популације бора кривуља и на потезу код Топлог Дола, на површини од око петнаестак хектара. Једно време га је болест уништила, па је од тада доста проређен.

**Народна медицина:** Петровић (према Сариф, 1989) помиње да се пупољци употребљавају изнутра као средства што драже, изазивају знојење и измокравање, против хроничног реуматизма, хроничног катара плућа, катара материце и бешике, а споља се користе против хроничних одлива, белог прања, док кађење пупољцима утиче на хроничне кијавице и болове у ушима. Mitić et al. (2018) су пронашли да етарска уља врста *Pinus mugo* Turra, *Pinus nigra* Arnold и *Pinus sylvestris* L. показују инхибиторно дејство против респираторних патогених бактеријских сојева, изолованих из хуманих брисева. Mitić et al. (2017) су испитали хемијски састав етарског уља рода *Pinus* и издвојили две секције у оквиру рода: *Pinus* и *Pinaster*.

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Pinus nigra* Arnold – црни бор

Фам. Pinaceae



Слика 6. Шематски приказ календара брања црног бора (*Pinus nigra* Arnold)

**Користи се:**  
пупољци

**Станиште:**  
стеновита места, шуме

**Хемијски састав:**  
смоле, горке матрије, танини, етарско уље, витамин Ц (Tasić i sar, 2001), терпентин (Marković et al., 2010b)

**Распрострањење:**  
Стара планина (Рсовци), клисура Јерме

**Берба:** у фебруару и марту беру се борови пупољци (*Pini turio* или *gemmae*) (слика 6). Повремено се у откупу траже и шишарке или иглице. Црног бора (слика 13) има на Старој планини и у клисури Јерме самониклог, али има га доста и на мањим надморским висинама, јер су га горани садили.

**Употреба:** секретолитик, благи антисептик и хиперемик (Tasić i sar., 2001).

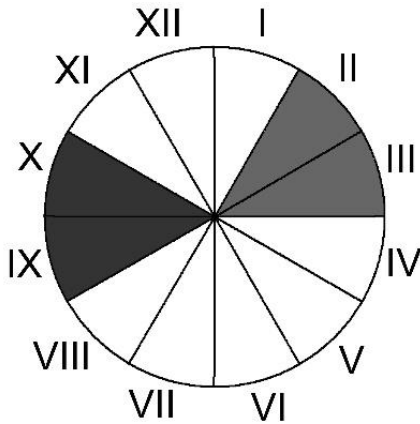
**Народна медицина:** млади борови пупољци се користе као средства за производњу сирупа против кашља, хроничног катара плућа и бронхија, промуклости, и бронхитиса, Изазивају знојење и мокрење, па се примењују код реуме, катара материце и бешике. Споља се користе у купкама за дражење коже као и против хроничних одлива и белог прања. Кађење пупољцима утиче на хроничну кијавицу и хроничне болове у ушима (Петровић, према Сарић, 1989). Гостушки (према Сарић, 1989) препоручује борове пупољке у облику чаја или сирупа против хроничног бронхитиса. Šarac et al. (2013) су испитивали варијабилност етарског уља црног бора у Србији. Нађено је да су главне компоненте етарског уља  $\alpha$ -пинен и гермакрен D. На основу варијабилности терпена у четинама Šarac et al. (2014) су фитохемијски раздвојили инфраспецијске таксоне седам аутохтоних *P. nigra* популација у три групе.

Поред црног бора сличног хемијског састава је и бели бор (*Pinus sylvestris* L.) (слика 14), који се користи за исте лековите сврхе.



## *Populus alba* L. – бела топола

Фам. Salicaceae



Слика 7. Шематски приказ календара брања беле тополе (*Populus alba* L.)

**Користи се:**

лисни пупољци, кора

**Станиште:**

песковити терени, поред река

**Хемијски састав:**

флавоноиди, салицилни хетерозиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** свежи здробљени пупољци (*Populi gemmae*) се беру на измаку зиме у фебруару и марту (слика 7) и суше на лесам природно. Кора (*Populi albi cortex*) се скида у септембру и октобру (слика 7).

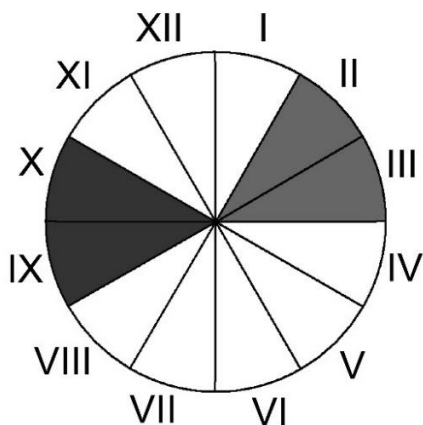
Беле тополе има доста у долинама поред река. Пупољак тополе је још зими формиран. Има смоласту материју жуте боје, која се лепи за руке. Почетком пролећа се пупољци отварају.

**Употреба:** диуретик, дијафоретик, антисептик, слаб експекторанс (Сарић, 1989) антиинфламаторно средство, антиреуматик, адстрингенс, холагог (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић и Туцаков (према Сарић, 1989) помињу да од свежих пупољака са машћу прави мелем (*Ungentum Populi*) којим се мажу опекотине, отечени шуљеви, испуцане руке, усне, дојке итд. Исти аутори наводе да је некад је од пупољака прављена и тинктура против неуралгија, реуматизма и улога. Изнутра се пупољци користе као лек за измокравање, против болести мокраћних путева, а сируп од младих пупољака беле тополе даје се код јаког бронхитиса и против кашља (Сарић, 1989).

## *Populus nigra* L. – црна топола

Фам. Salicaceae



Слика 8. Шематски приказ календара брања црне тополе (*Populus nigra* L.)

**Користи се:**

лисни пупољци, кора

**Станиште:**

шуме, поред река

**Хемијски састав:**

смоласте материје, смоле, флавоноиди, салицилни хетерозиди (Сарић, 1989)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** у фебруару и марту беру се свежи лисни пупољци (*Gemmae Populi*), а у септембру и октобру кора (*Populi cortex*) (слика 8). Од црне тополе се најчешће користе млади пупољци за лековите сврхе, док се од беле тополе и трепетљике чешће користи кора.

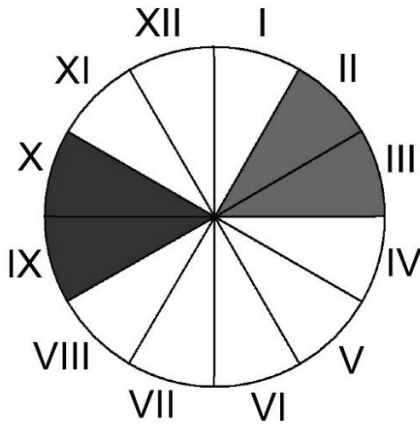
Црна топола расте у долини Нишаве и њених притока.

**Употреба:** слаб експекторанс (Сарић, 1989), диуретик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) пише да се од свежих пупољака са машћу се прави мелем којим се мажу опекотине, болна и испуцана места на рукама, уснама, дојкама, као и места на кожи на којима се јављају болови од реуматизма и улога, а нарочито је ова маст добра против упале хемороида (Туцаков, према Сарић, 1989). Туцаков (према Сарић, 1989) помиње да се сируп од младих пупољака црне тополе даје се код јаког бронхитиса са обилно гнојно-влажном секрецијом, кашљем и гушењем. По истом аутору се изнутра пупољци користе као лек против болести мокраћних путева, као и против кашља. Сируп од младих пупољака црне тополе даје још боље резултате код јаког бронхитиса (Сарић, 1989).

## *Populus tremula* L. – јасика, трепетљика

Фам. Salicaceae



Слика 9. Шематски приказ календара брања трепетљике (*Populus tremula* L.)

**Користи се:**

лисни пупољци, кора

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

флавоноиди, салицилни хетерозиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** лисни пупољци (*Gemmae Populi*) се беру у фебруару и марту и суше природно, на лесема. Чешће се користи се кора (*Cortex Populi*) која се скида са стабла и дебљих грана у септембру и октобру (слика 9).

Трепетљике (слика 15) има мање него беле и црне тополе у Пиротском округу. Јавља се на влажним теренима.

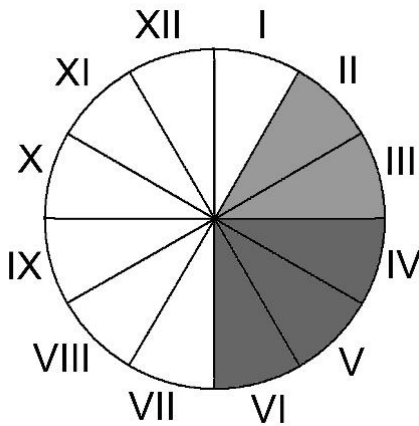
**Употреба:** антиинфламаторно средство, антиреуматик, антисептик, адстрингенс, холагог (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** од пупољака се прави мелем са машћу којим се мажу отечени шуљеви, испуцане руке, усне, дојке, повређена места, као и места на кожи против неуралгичних болова, подагре, реуматизма и улога, а изнутра се пупољци користе, као и пупољци од беле и црне тополе, као лек за измокравање, против болести мокраћних путева, против кашља (Сарић, 1989). Према Tasić i sar. (2001) користи се против реуматизма, артритиса (посебно реуматског артритиса), циститиса, прехладе, а делује слично као врба.

Састав и деловање поменутих врста из рода *Populus* су слични и базирани на присуству деривата салицилне киселине (Tasić i sar., 2001).

## *Tussilago farfara* L. – подбел

Фам. Asteraceae



Слика 10. Шематски приказ календара брања подбела (*Tussilago farfara* L.)

**Користи се:**

цвет, лист

**Станиште:**

поред путева, насипи,  
еродирана места

**Хемијски састав:**

слузи, инулин, танини,  
флавоноиди (Marković et al.,  
2010б), пиролизидински  
алкалоиди (Nedelcheva et al.,  
2015),

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** беру се цвасти (*Farfarae flos*) у почетку цветања рано у пролеће у фебруару и марту, а младо, здраво, потпуно развијено лишће (*Farfarae folium*) бере се без дршки, у априлу, мају и јуну (слика 10). Суши се у танком слоју у хладу на промаји.

Подбел (слика 16) је чест поред путева, на еродираним местима на којима долази до спирања земљишта.

**Употреба:** муцилагинозум, благ експекторанс, спазмолитик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** цвасти и лишће у облику чаја код катаралних запаљења и сувог надражаја на кашаљ у подручју уста и грла (Сарић, 1989), против бронхитиса и то нарочито посла грипа када је шлајм у душнику сазрео. Туцаков (према Сарић, 1989) помиње употребу за ублажавање, стишавање напада и лечење астме, а да се слично листу боквице, опран лист намазан машћу или уљем ставља на убоје, посекотине, загнојена и упаљена места на телу.

**Напомена:** садржи хепатотоксичне пиролизидинске алкалоиде (Nedelcheva et al., 2015), па честу употребу треба избегавати (не користити дуже од 4-6 недеља годишње), а поготово код особа са високим крвним притиском и срчаним тегобама, као и за време трудноће и дојења (Tasić i sar., 2001).



Слика 11. *Betula pendula*  
Roth



Слика 12. *Hepatica nobilis* Schreber



Слика 13. *Pinus nigra* Arnold



Слика 14. *Pinus sylvestris* L.



Слика 15. *Populus tremula* L.



Слика 16. *Tussilago farfara* L.

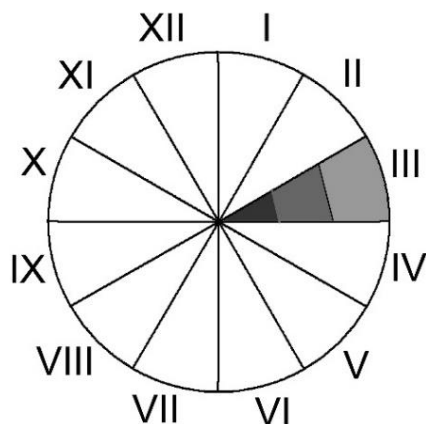
Аутор фотографија: Марија Марковић

**MAPT**



## *Abies alba* Miller – јела, обична јела

Фам. Pinaceae



Слика 17. Шематски приказ календара брања јеле, обичне јеле (*Abies alba* Miller)

### Користи се:

четине, шишарице, кора

### Станиште:

планинске шуме

### Хемијски састав:

етарско уље, танини (Сарић, 1989), витамин Ц (Грлић, према Сарић, 1989)

### Распрострањење:

Стара планина, Сува планина

**Берба:** користи се и етарско уље из четина (*Abietis albae aetheroleum*) и етарско уље из шишарица (*Abietis fructum aetheroleum*). Оба етарска уља се добијају дестилацијом помоћу водене паре. Кора (*Abietis cortex*) се гули рано у пролеће (слика 17).

У Пиротском округу има јеле са малом заступљеношћу на Сувој и Старој планини. Не врши се њена берба у комерцијалне сврхе.

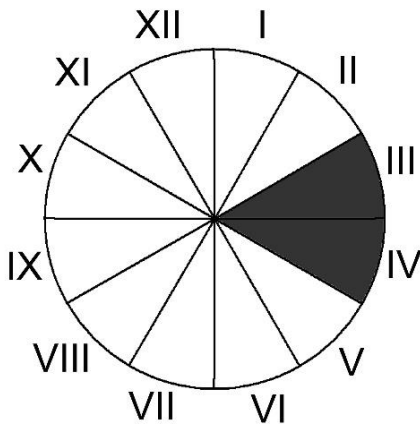
**Употреба:** миорелаксанс (за купке), секретолитик, хиперемик, антисептик (Tasić i sag., 2001), адстрингенс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** четине и шишарице користе се у виду купки за опуштање мишића, као и за справљање аеросола за освежење просторија (Tasić i sag., 2001). Етарско уље из јелових четина се примењује за инхалирање против обољења органа за дисање, као и за утрљавање код реуматизма, ишијаса, гихта и неких кожних болести, а кора јеле садржи танинске материје, па може да послужи за добијање танинског екстракта за штављење коже (Сарић, 1989). Грлић (према Сарић, 1989) налази да су млади јелови избојци и иглице у зимским месецима најбогатији витамином Ц, па се тада могу жвакати превентивно против хиповитаминозе и авитаминозе Ц, што се препоручивало пре свега у току ратних година.



## *Acer tataricum* L. – жешља, жешљика

Фам. Aceraceae



Слика 18. Шематски приказ календара брања жешље, жешљике (*Acer tataricum* L.)

**Користи се:**

кора

**Станиште:**

термофилне храстове шуме

**Хемијски састав:**

танини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** кора са стабла и дебљих грана скида се у рано пролеће у марту и априлу (слика 18).

Током теренских истраживања у округу је утврђено да се жешља најчешће јавља у термофилним храстовим шумама.

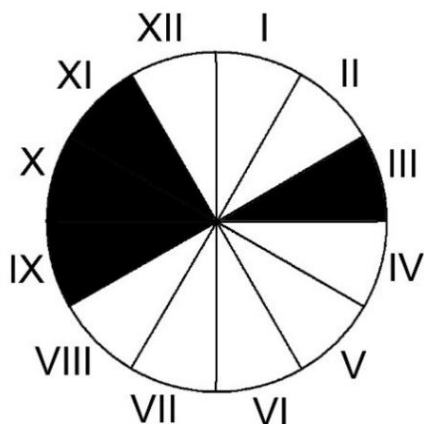
**Употреба:** адстрингенс (Сарић, 1989).

Билјка није довољно проучена (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарићу, 1989) помиње да се користи само још понегде где је потребно да се произведе стежуће дејство танина, које кора жешље садржи.

***Aconitum burnatii* Gayer ssp. *pentheri* (Hayek) Jalas – једић  
(*Aconitum divergens* Pančić)**

Фам. Ranunculaceae



Слика 19. Шематски приказ календара брања једића (*Aconitum burnatii* Gayer)

**Користи се:**

млада кртола

**Станиште:**

високопланински пашњаци

**Хемијски састав:**

алкалоиди, скроб, смоле, органске киселине (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

Стара планина (Арбиње, Дојкинци, Копрен, Понор)

**Напомена:** отровна (!)

**Заштита:** ■

**Берба:** користи се млада кртола без корења (*Aconiti tuber*), која се вади рано у пролеће или у јесен (слика 19). Од старе кртоле, која је крупнија и лакша, мека и често шупља, разликује се по терминалном пупољку. Извађена кртола, заједно са корењем се опере и суши цела, при чему танко корење лако опада.

Једића има врло мало у Пиротском округу. Током теренских истраживања забележен је у Арбињу, поред речне пољане, на седам километара од села Дојкинци, одакле је убран и хербаризован материјал у HMN хербаријуму Природно математичког факултета, Универзитета у Нишу (слика 80).

**Употреба:** због велике отровности биљке напуштена је употреба дроге (кртоле) и галенских препарата (тинктура) (Сарић, 1989). Према Tasić i sag. (2001) врста из истог рода: *Aconitum vulparia* Rchb. користи се у хомеопатији.

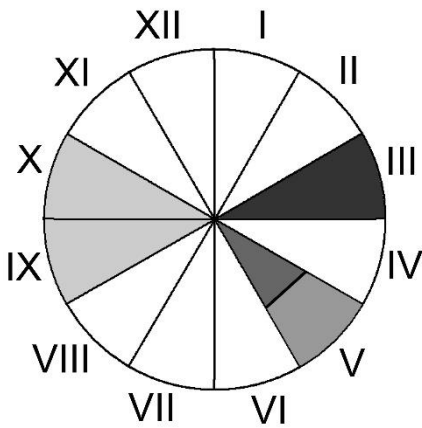
**Народна медицина:** само споља у виду тинктуре против реуматизма и неуралгије (Сарић, 1989).

**Напомена:** опрез због веома велике отровности биљке!

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Aesculus hippocastanum* L. – дивљи кестен

Фам. Hippocastanaceae



Слика 20. Шематски приказ календара  
брања дивљег кестена  
(*Aesculus hippocastanum* L.)

### Користи се:

кора, цвет, лист, семе

### Станиште:

паркови

### Хемијски састав:

скроб, шећер, беланчевине,  
масно уље, сапонини  
(Marković et al., 2010б),  
кумарини, флавоноиди  
(Tasić i sar., 2001).

### Распрострањење:

гајена по насељима

**Берба:** кора (*Hippocastani cortex*) се скида са стабла и дебљих грана у рано пролеће (март) и суши на сунцу или у сушари. Цветови и листови беру се током маја. Семе (*Hippocastani semen*) се сакупља у јесен, кад опадају зрели распукнути плодови (слика 20).

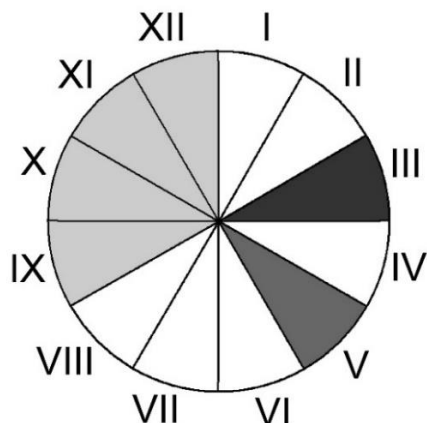
Пирот може да да доста семена кестена и то око 20 t, јер је у великом броју засађен као култура у самом граду.

**Употреба:** кора се користи као адстрингенс и танинска сировина, а семе као вазотоник, антиедематик, хемостатик, антифлогистик (Сарић, 1989), венотоник (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** употребљава се у лечењу венског застоја, пре свега оштећене периферне циркулације доњих екстремитета, проширених вена, хемороида, тромбофлебитиса, хематома (Tasić i sar., 2001) као и код разних оштећења слузница. Кора и семе се користе против грознице, одлива крви и јаког лучења слузи (Петровић, према Сарић, 1989). Туцаков (према Сарић, 1989) помиње да се цвет и лист употребљавају за јачање, против пролива и против пега на лицу.

***Alnus alnobetula* (Ehrh.) Hartig ssp. *alnobetula* – зелена јова  
(*Alnus viridis* (Chaix) DC)**

Фам. Betulaceae



Слика 21. Шематски приказ календара брања зелене јове (*Alnus viridis* (Chaix) DC.)

**Користи се:**

кора, лист, зреле шишарке

**Станиште:**

поред потока у високопланинском региону

**Хемијски састав:**

танини, фенолске киселине (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Стара планина (Жаркова шука, Шошине вуније, Три чуке

**Берба:** кора се гули у марту или у јесен. Зреле шишарке се беру у јесен и зими. Лист се бере кад се потпуно развије (слика 21).

Зелена јова је ретка биљка. У Црвеној књизи флоре Србије је забележена као крајње угрожен таксон. Сусреће се на Старој планини на Жарковој чуки, Копрену, у долини Топлодолске реке, на Крвавим барама, испод Вражје главе и код Јеловице на месту званом Шошине вуније.

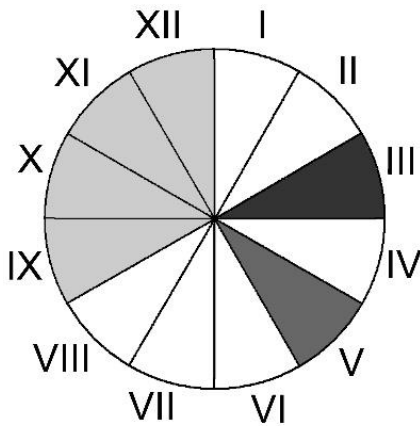
**Употреба:** антидијароик, адстрингенс и дезинфицијенс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** кора, лист и шишарке се користе у исте сврхе као од црне јове: изнутра против поремећаја у органима за варење, а споља за испирање уста, за грглање против упале грла, против кожних обољења, опекотина (Сарић, 1989).

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилниу о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Alnus glutinosa* (L.) Gaertner – црна јова

Фам. Betulaceae



Слика 22. Шематски приказ календара  
брања црне јове  
(*Alnus glutinosa* (L.) Gaertner)

**Користи се:**

кора, лист, зреле шишарке

**Станиште:**

шуме у долинама река

**Хемијски састав:**

танини, фенолске киселине  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** кора (*Alni cortex*) се гули у марту месецу. Зреле шишарке (*Alni fructus*) се беру у јесен и зими. Лист (*Alni folium*) се ређе бере и то кад се потпуно развије у мају (слика 22).

У долини Нишаве, Јерме и Височице има јове са малом заступљеношћу. У Пиротском округу кора се користи за боју, а ређе за лек.

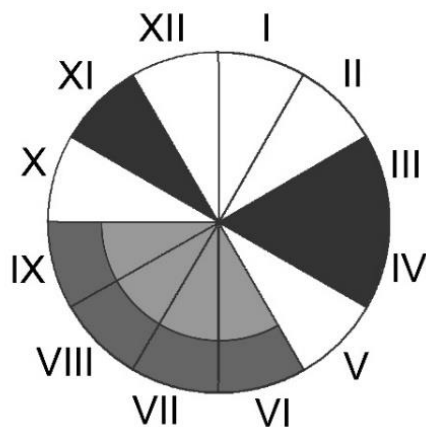
Свезу мочварних шума црне јове у Србији (*Alnion glutinosae* (Malk 29) Meijer Dress 1936) обрадили су Ракоњас et al., (2009b). Састојине црне и сиве јове (*Ass. Alnetum glutinosae-incanae* Br.-Bl. 1915) знатно су проређене због сталног атака сеоског становништва на ове шуме, како због ситне техничке грађе, тако и због коре, која се користила за бојење вунених тканина (Ракоњас i sar., 2009a)

**Употреба:** антидијароик, јак адстрингенс и дезинфицијенс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је кора раније коришћена као и кора врбе против грознице и као средство за оснаживање. Према Тасић i sar. (2001) користи се за испирање уста и грла, а према Сарић (1989) кора, лист и шишарке се користе у виду декокта против поремећаја у органима за варење, а споља за испирање уста, за грљање у случају упале грла (ангина, фарингитис), против разних кожних обољења, опекотина.

## *Althaea officinalis* L. – бели слез, дива ружа

Фам. Malvaceae



Слика 23. Шематски приказ календара брања белог слеза (*Althaea officinalis* L.)

### Користи се:

корен, лист, цвет

### Станиште:

влажне ливаде, обале река

### Хемијски састав:

слузи, пектини (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Заштита: ■

**Берба:** корен (*Althaeae radix*) код двогодишњих биљака се вади рано у пролеће, док биљка не почне бујно да се развија или касно у јесен. Извађено корење се пере и гули, тако да се добије корен беличасте боје. Сече се на комаде и суши на температури 35-40 °С. Лист (*Althaeae folium*) и цвет (*Althaeae flos*) се бере за време цветања биљке од јуна до септембра (слика 23). Суши се пажљиво на промајном месту или у термичким сушарама.

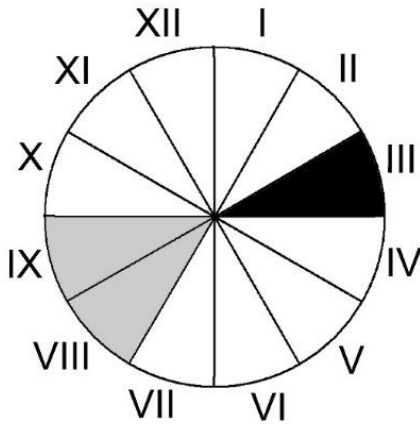
Белог слеза је било са великом заступљеношћу поред река. Међутим, много је експлоатисан, па је уништен. Зато се самоникла врста у Пиротском округу ређе може пронаћи. Сади се.

**Употреба:** антитусик, муцилагинозум, протектив (Сарић, 1989), емојилент, вулнерар (Тасић i sar., 2001). **Народна медицина:** корен се користи као слузно средство за ублажавање надражаја на кашаљ, против сувог кашља, катаралних запаљења грла, за испирање код запаљења слузница горњих делова органа за дисање, против гастероентеритиса, чира на желуцу, а споља се примењује у виду облога против запаљења или опекотина коже, за клизме код запаљења дебелог црева (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Angelica sylvestris* L. – дивља анђелика, шивиз

Фам. Ариасеае



Слика 24. Шематски приказ календара брања анђелике (*Angelica sylvestris* L.)

**Користи се:**

корен, зрео плод

**Станиште:**

шуме, шикаре

**Хемијски састав:**

етарско уље, смола, горке материје (Marković et al. 2010)

**Распрострањење:**

Стара планина

**Берба:** ризом са корењем (*Angelicae silvestris radix*) се вади у рано пролеће (март). Опере се и суши у хладу, на промаји. Штитови са скоро зрелим плодовима (*Angelicae silvestris fructus*) се одсецају у више наврата, почев од почетка августа месеца, па све до краја септембра (слика 24), а потом се зрели плодови отресу.

Јавља се на влажним ливадама и у светлим шумама околине Пирота (слика 81).

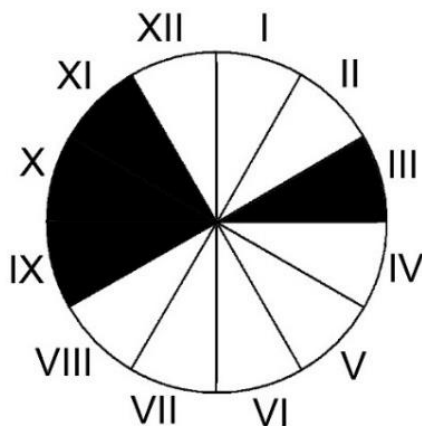
**Употреба:** горко-ароматичан стомахик, карминатив, благ спазмолитик (Sarić, 1989), дијафоретик, експекторанс, диуретик, холагог (Tasić i sar, 2001).

**Народна медицина:** корен се даје у облику чаја или тинктуре да подстакне апетит код слабог варења са недовољном желудачном киселином и смањеном секрецијом панкреаса (Сарић, 1989). Осим у терапији поремећаја варења хране, лучења фермената у дигестивном тракту и болних грчева, користи се и у терапији бронхитиса (Tasić i sar, 2001). Панчић (према Сарић, 1989) помиње да се плод шивиза самлевен у прах помешан са машћу употребљава као средство за тамањење вашију, нарочито код деце.

**Напомена:** може да изазове фотосензитивну алергијску реакцију; треба је избегавати код чира и за време трудноће и дојења (Tasić i sar, 2001).

## *Arctium lappa* L. – чичак, репушина

Фам. Asteraceae



Слика 25. Шематски приказ календара брања чичка, репушине (*Arctium lappa* L.)

**Користи се:**  
корен

**Станиште:**  
рудерална места

**Хемијски састав:**  
инулин, слузи, етарско уље,  
масно уље, танини (Marković  
et al. 2010)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** корен (*Bardanae radix*) од двогодишње биљке се вади у рано пролеће или у јесен (слика 25) од биљака старих 1-2 године, док је меснат и сочан, јер је старији корен дрвенаст, па стога није погодан за употребу. Опрано крупније корење се разреже по дужини и брзо суши на сунцу или у сушници. Ређе се тражи лист за откуп. Чичак (слика 82) расте поред путева, на запуштеним површинама у насељеним местима, а ређе поред река у округу.

**Употреба:** диуретик, дијафоретик, холагог и дерметик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње чичак као средство што тера на мокраћу и на зној, против реуматизма, гихта, подагре. Користи се против камена у жучној кесици и бешици, обољења јетре, хемороида, а споља против разних обољења коже (Сарић, 1989), кожних осипа, екцема, псоријазе (Тасић i sar., 2001). По Гостушком (према Сарић, 1989) густ одвар корена чичка или декокт дају добре резултате против перутања по лицу, руса, лишаја с крастама, бубуљица, а по Петровићу (према Сарић, 1989) и као средство за пораст косе у виду чичковог уља.

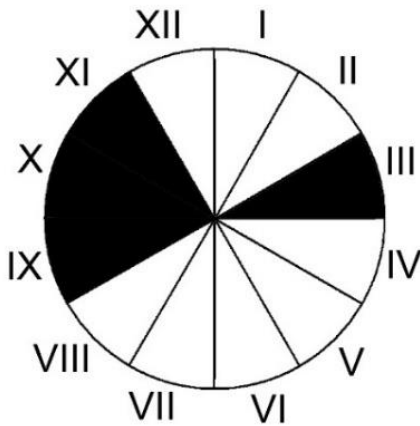
**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** због недостатака података о токсичном деловању употребу корена чичка треба избегавати, а поготово за време трудноће и дојења (Тасић i sar., 2001).



## *Arctium tomentosum* Miller – велики маљави чичак

Фам. Asteraceae



Слика 26. Шематски приказ календара брања великог маљавог чичика (*Arctium tomentosum* Miller)

**Користи се :**  
корен (radix)

**Станиште:**  
поред путева,  
рудерална станишта

**Хемијски састав:**  
инулин, слузи, етарско уље,  
масно уље, танини (Marković  
et al. 2010б)

**Распрострањење:**  
Смиловци, Висок

**Заштита:** ♦

**Берба:** корен (radix) се вади у рано пролеће или у јесен (слика 26).

Велики маљави чичак забележен је током теренског истраживања у селу Смиловци (општина Димитроивград), као и у селима дела Старе планине под називом Висок (општине Пирот и Димитровград)

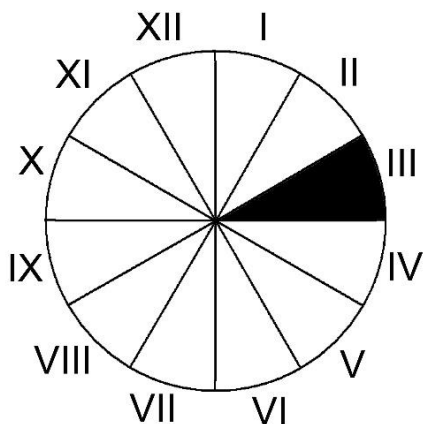
**Употреба:** диуретик, дијафоретик, холагог и дерметик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** средство што тера на мокраћу и на зној, против реуматизма, подагре, камена у жучној кесици и у бешици, против обољења јетре, хемороида, а споља против разних обољења коже (Сарић, 1989).

**Заштита:** ретка врста која не ужива законску заштиту. Требало би је заштитити (♦).

## *Arum maculatum* L. – козлац, змијска трава, змијско грозје

Фам. Araceae



Слика 27. Шематски приказ календара брања козлаца (*Arum maculatum* L.)

**Користи се:**  
ризом

**Станиште:**  
лишћарске и четинарске шуме

**Хемијски састав:**  
скроб (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** користи се ризом (*Ari rhizoma*) који се вади у рано пролеће (слика 27), опере, изреже на комаде и суши.

Козлац (слика 83) расте на влажним дубоким земљиштима, богатим хумусом у лишћарским и четинарским шумама у округу.

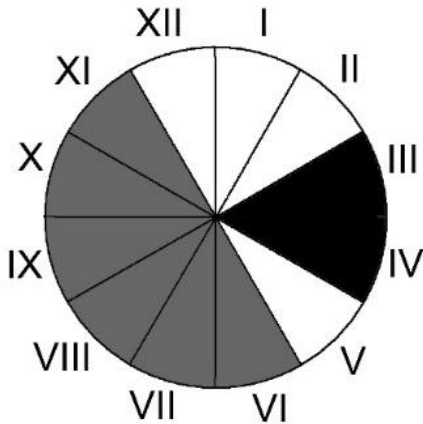
**Употреба:** не користи се ни у званичној ни у народној медицини; примењује се у хомеопатији (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је козлац некада коришћен као средство за чишћење и терање на мокраћу, за потпомагање искашљавања, против хроничних болести плућа, против водене болести, против реуматизма, али да су се дешавале велике незгоде неумесном употребом, због велике отровности биљке. По Гостушком (према Сарић, 1989) коришћена је и као средство против убоја и модрица споља. Међутим, употреба је напуштена због велике отровности биљке.

**Напомена:** не сме се брати нити користити за самомедијацију, јер је биљка веома отровна! (Сарић, 1989). Тровању су нарочито подложна деца, због лепих, црвених бобица, а последице тровања могу бити праћене колапсом и смрћу! (Tasić i sar., 2001). Према истим ауторима кувањем и печењем кртоле губе токсичност, па су се у неким крајевима раније на тај начин припремале и користиле у исхрани.

## *Atropa bella-donna* L. – велебиље, дивљи дуван

Фам. Solanaceae



Слика 28. Шематски приказ календара брања велебиља (*Atropa bella-donna* L.)

**Користи се:**  
корен, лист

**Станиште:**  
обод букових шума,  
пожаришта

**Хемијски састав:**  
алкалоиди  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Берба:** корен од 3-4 годишње биљке (*Belladonae radix*) се вади у марту и априлу, пре него што биљка почне да се резвија. Узима се само крупно меснато корење, а младо заједно са главом и пупољцима враћа у земљу. Младо здраво лишће (*Belladonae folium*) без пега и оштећења се бере пре или за време цветања биљке у лето, јуна, јула и августа по лепом и сунчаном времену. Лист велебиља се бере у више наврата, као дуван. Прва берба обухвата доње лишће. Средње лишће се бере у другој берби, средином лета. У јесен (септембар, октобар и новембар) се бере „овршак“ (слика 28).

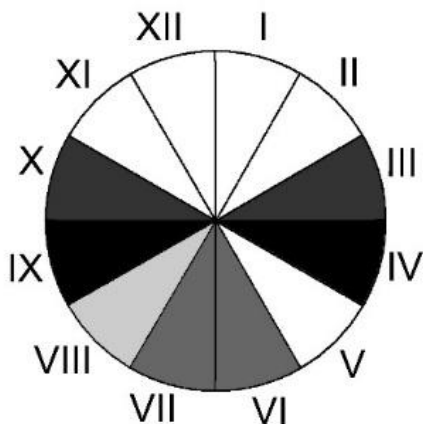
Велебиља (слика 84) има у траговима на земљиштима богатим хумусом на ивицама шума, поред путева и на пожариштима у брдском и планинском појасу у округу.

**Употреба:** параспазмолитик, спазмолитик, мидријатик (Сарић, 1989), антихолинергик (Tasić i sar., 2001). Према поменутиим ауторима користи се за израду галенских препарата и за индустријску екстракцију алкалоида. Они се дају као лекови за смирење желудачно-цревних обољења, против грчева од жучног и бубрежног камена, бронхијалне астме (Сарић, 1989), у терапији спазма и колика у пределу гастроинтестиналног тракта, као и у офталмологији као мидријатик (Tasić i sar., 2001).

**Напомене:** потребан је опрез при брању, као и при употреби, јер је биљка отровна због садржаја алкалоида! Галенски препарати и готови лекови од велебиља и његових алкалоида користе се само под контролом лекара (Сарић, 1989). Никако не користити за самомедијацију! (Tasić i sar., 2001).

## *Berberis vulgaris* L. – шимширика

### Фам. Berberidaceae



Слика 29. Шематски приказ календара брања шимширике (*Berberis vulgaris* L.)

#### Користи се:

кора, корен, лист, плод

#### Станиште:

шибљази

#### Хемијски састав:

алкалоиди, танини, витамин Ц (Marković et al., 20106)

#### Распрострањење:

Сува планина, Влашка планина, Гребен, Видлич

**Берба:** кора (*Berberidis cortex*) се гули у рано пролеће (март) или у јесен (октобар). Корен (*Berberidis radix*) највише до дебљине прста вади се у пролеће (април) или у јесен (септембар) (слика 21). Обично се вади цео жбун и гули кора са крупнијег корења, стабла и дебљих грана. Кора са корена је богатија у лековитим састојцима и више се цени. Лист (*Berberidis folium*) се бере у пролеће после цветања биљке. Плодови (*Berberidis fructus*) се беру без петелјке кад су зрели, крајем лета (август) (слика 29) и брзо се суше на сунцу у танком слоју да сачувају природну боју.

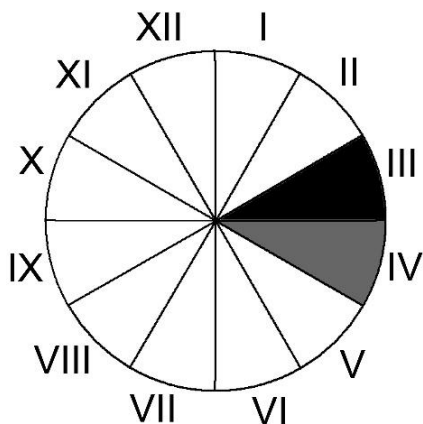
**Употреба:** стомахик, тоник, антихеморагик, холагог (Сарић, 1989), вазоконстриктор, хемостатик (Tasić i sar., 2001). Туцаков (према Сарић, 1989) помиње да се кора даје у облику инфуза за заустављање менструалних крварења, под контролом лекара. Из коре са корена се врши екстракција алкалоида берберина, који је холеретик, и користи се код хепатитиса, холецистеитиса и камена у жучи. Косић et al. (2019) показали су антибактеријску активност екстраката листа и коре са корена и стабла шимширике са локалитета Доња Коритница (општина Бела Паланка) против *Helicobacter pylori*, који је главни узročник гастроинтестиналних болести (гастритис типа Б, чир на желуцу и рак желуца).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) помиње да је кора некад коришћена као средство које даје снагу, за јачање, за лечење јетре, за избацавање бубрежног камена, а Петровић (према Сарић, 1989) да се користила као средство за чишћење. У плоду нема алкалоида, а садржи витамин Ц, па може да се користи у исхрани и за справљање

витаинских чајева, компота, слатка, сирупа (Туцаков, према Сарић, 1989).

## *Chelidonium majus* L. – руса, росопас, лишаивац

Фам. Papaveraceae



Слика 30. Шематски приказ календара брања русе (*Chelidonium majus* L.)

### Користи се:

корен, надземни део биљке у цвету

### Станиште:

рудерална станишта

### Хемијски састав:

алкалоиди, флавоноиди, сапинини (Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** корен (*Chelidonii radix*) се вади у рано пролеће у марту месецу (слика 30). Зељаста надземни део биљке у цвету (*Chelidonii herba*) се бере у априлу (слика 30) на почетку цветања и суши у танком слоју у хладовини на промајном месту.

Руса (слика 85) је доста заступљена у Пиротском округу, нарочито у насељеним местима на рудералним стаништима.

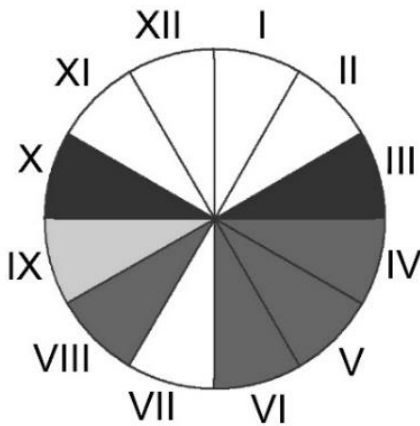
**Употреба:** спазмолитик, холагог, седатив, бактериостатик (Сарић, 1989), благи холеретик, цитостатик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) помиње русу, лишаивац као састојак разних биљних смеша које се узимају у облику чаја против грчева у стомаку, против болести жучи и јетре и против астме. Ковалева (према Сарић, 1989) је доказала да руса и препарати израђени од ње задржавају раст злоћудних тумора и имају фунгистатично и бактериостатично деловање према изазивачу туберкулозе. Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да за спољашњу употребу може да се користи свеж сок наранџасте боје, који цури из стабла или листова кад се пресеку и то против брадавица, жуљева, екцема и псоријазе.

**Напомена:** отровна биљка, па треба бити опрезан при употреби; труднице, дојилје и деца не би требало да је користе! (Tasić i sar., 2001).

## *Cornus mas* L. – дрен, дренка

Фам. Cornaceae



Слика 31. Шематски приказ календара брања дрена (*Cornus mas* L.)

**Користи се:**

кора, лист, плод

**Станиште:**

шуме и шикаре

**Хемијски састав:**

танини, пектини, органске киселине  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** кора (*Corni cortex*) се гули у рано пролеће или у јесен са стабла и дебљих грана. Лист (*Corni folium*) се бере у пролеће или крајем лета, када је потпуно формиран. Зрели плодови дрењине (*Corni fructus*) се беру у септембру (слика 31) и по потреби суше на сунцу или у сушници да сачувају природну боју. Из плода се ваде коштице, а од њих се праве подлоге. Дрена (слика 86) има доста по шумама и шикарама околине Пирота. Ratknić i sar. (2004) су га забележили на већем броју локалитета у Пиротском округу, претежно на кречним, богатим земљиштима на ивицама букових шума или у светлим храстовим шумама.

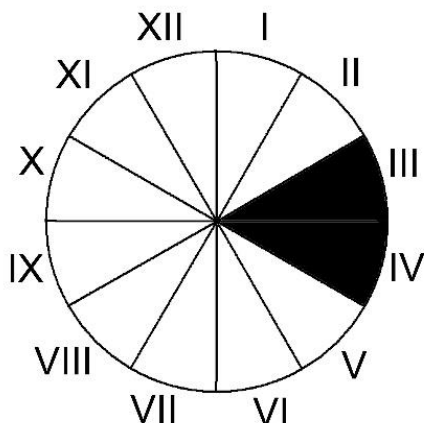
**Употреба:** кора и плод су адстрингенси и антидијароици, а лист холагог и диуретик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** по Гостушком (према Сарић, 1989) кора се користи као средство против грознице код маларије и против поремећаја црева с проливом, а чај од лишћа за измокравање и код болести јетре. Зрели плодови дрењине су врло пријатан лек против пролива и других обољења органа за варење (Панчић, према Сарић, 1989). Користе се у исхрани, за припремање чаја, сока, компота, слатка, пекмеца, вина и ракије (Тасић i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

***Corydalis cava* (L.) Schweigger & Körte**  
**subsp. *marschalliana* (Willd.) Hayek – кокочица, петличица**

**Фам. Papaveraceae**



Слика 32. Шематски приказ календара  
брања кокочице (*Corydalis cava* (L.)  
Schweigger & Körte)

**Користи се:**

кртола

**Станиште:**

букове шуме

**Хемијски састав:**

алкалоиди (коридалин,  
протопин, корибулбин,  
изокорибулбин, корикавин,  
булбокапнин)  
(Tasić i sar., 2001)

**Распрострањење:**

Сува планина, Видлич,  
Белава, Гребен

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** кртоле (tuber), које у унутрашњости имају шупљину, беру се у рано пролеће пре олистивања шуме док биљка цвета у марту и априлу месецу (слика 32).

Кокочица (слика 87) се првенствено јавља у листопадним шумама брдског и планинског региона, а најчешћа је у буковим шумама у округу.

**Употреба:** спазмолитик, наркотик, хипнотик, антхелминтик, антипаркинсоник, еменагог. Користи се у хомеопатији (Tasić i sar., 2001).

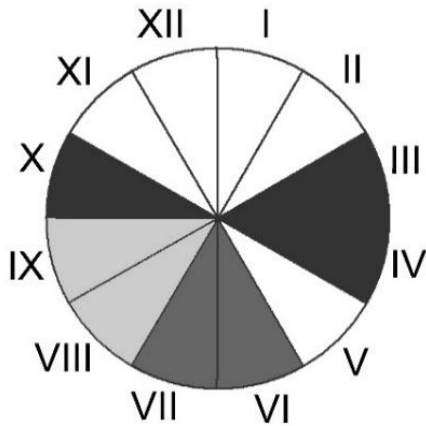
**Напомена:** веома отровна! Никако не користити у самомедијацији, већ само под стручним надзором лекара (Tasić i sar., 2001).

Врста *Corydalis solida* (L.) Clairv., која је широко распрострањена у округу може да се користи за исте лековите сврхе. Такође је веома отровна!



## *Corylus avellana* L. – лешник, леска

Фам. *Corylaceae*



Слика 33. Шематски приказ календара брања лешника (*Corylus avellana* L.)

**Користи се:**

кора, лист, плод

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

танини, флавоноиди, масно уље (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** кора (*Coryli avellanae cortex*) се гули са стабла и дебљих грана у рано пролеће или у јесен (слика 33). Бере се млад потпуно развијен лист (*Coryli avellanae folium*), највише у јуну и јулу. Ако се бере раније онда је зелен и пуно губи на тежини док се не осуши. Плод се бере кад сазри (слика 33) и из њега се вади семе (*Coryli avellanae semen*). Хладним цеђењем из семена се добија масно уље.

Самоникла леска (слика 88) се јавља као један од најчешћих жбунова у шумама у округу. Према Ratknić i sar. (2004) леска чини подраст у шумама храста и букве и на пропланцима у округу.

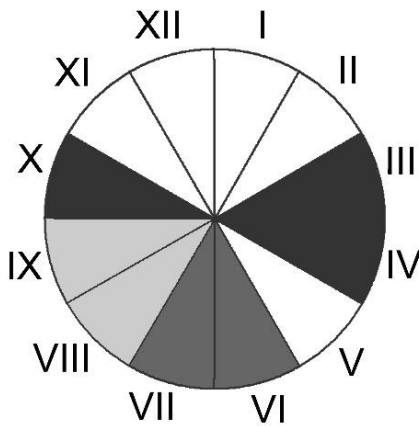
Ранијих година сакупљао се доста лист за извоз. Са плантажа су почели да траже и плодове за откуп.

**Употреба:** лист и кора су адстрингенси и вазоконстриктори (стежу крвене судове) (Сарић, 1989)..

**Народна медицина:** Tasić i sar. (2001) наводе да се лист и кора користе споља у виду облога за лечење упале вена, крварења хемороида, а у виду чаја против пролива, против великог одлива у менструацији, а Туцаков (према Сарић, 1989) осим поменутог, наводи и примену против хипертрофије простате. Плодови лешници се дају са медом код реуматизма, малокрвности и као средство за јачање (Сарић, 1989).

## *Corylus colurna* L. – диволеска, мечја леска

Фам. *Corylaceae*



Слика 34. Шематски приказ календара брања мечје леске (*Corylus colurna* L.)

**Користи се:**

кора, лист, плод

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

танини, флавоноиди, масно уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Сува планина, Белава, Видлич, Стара планина

**Берба:** кора (*Coryli colurnae cortex*) се гули у рано пролеће (март, април) или у октобру месецу. Бере се млад потпуно развијен лист (*Coryli colurnae folium*) у јуну и јулу (слика 26). Плод се бере кад сазри у августу и септембру (слика 34) и из њега се вади семе (*Coryli colurnae semen*).

Мечја леска (*Corylus colurna* L.) се ређе користи од обичне леске. Према Ratknić i sar. (2004) забележена на већем броју локалитета у округу.

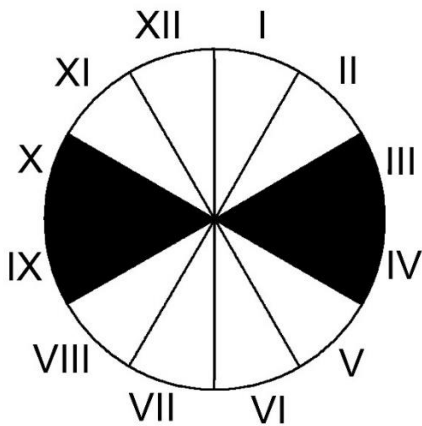
**Употреба:** лист и кора су адстрингенси и вазоконстриктори (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** лист и кора користе се за лечење упала проширених вена, хемороида, против хипертрофије простате и против великог одлива у менструацији (Туцаков, према Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001). Лешници с медом дају се код реуматизма, малокрвности и као средство за јачање (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Cynodon dactylon* (L.) Pers. – зубача

Фам. Poaceae



Слика 35. Шематски приказ календара брања зубаче (*Cynodon dactylon* (L.) Pers.)

**Користи се:**

ризом

**Станиште:**

утрине и ливаде

**Хемијски састав:**

скроб (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

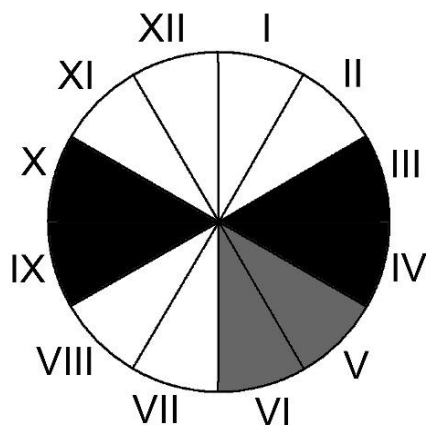
**Берба:** ризом зубаче (*Graminis maior* или *Graminis italici rhizoma*) се вади и прикупља у рано пролеће или у јесен кад се чисте њиве (слика 35). Најчешће је ризом зубаче фалсификат за ризом пиревине (*Graminis rhizoma*). До тога долази зато што се ризоми пиревине и зубаче тешко међусобно разликују приликом вађења у јесен, када обично нема њихових надземних делова. Зубача се лако идентификује под микроскопом по скробним зрнцима или по плавој боји коју скроб даје са раствором јода. У ризому пиревине нема скроба (Сарић, 1989).

**Употреба:** диуретик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** употребљава се као и корен од пиревине као састојак диуретичних чајева (Туцаков, према Сарић, 1989).

## *Cynoglossum officinale* L. – мишинац, мали гавез

Фам. Boraginaceae



Слика 36. Шематски приказ календара брања мишинца (*Cynoglossum officinale* L.)

**Користи се:**

корен, лист, надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

поред путева, по усевима

**Хемијски састав:**

алкалоиди, танини, смоле, сапонини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** корен (*Cinoglossi radix*) се вади у рано пролеће или у јесен. Лист (*Cinoglossi folium*) и надземни део биљке у цвету (*Cinoglossi herba*) се беру у доба цветања, маја и јуна (слика 36).

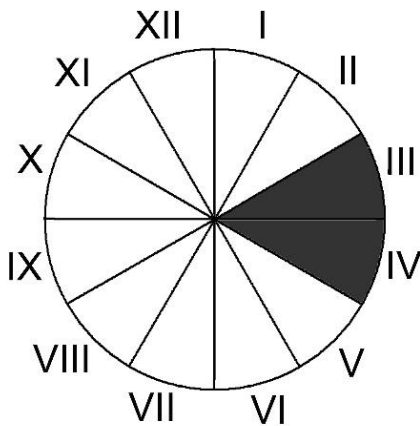
**Употреба:** антидијароик, вулнерар (Randelović i sar., 1998).

**Народна медицина:** Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да се корен користи као топла облога за размекшавање чирева, отока, против раница на брадавицама дојиља, раница на уснама, против реуматизма и прелома костију. Randelović i sar. (1998) помињу употребу за испирање чирева и тешко зарастајућих рана. Каша од свежег листа или зељастог вршног дела листа се ставља као прва помоћ од убода инсеката (Сарић, 1989). Панчић (према Сарић, 1989) помиње да пацови и мишеви не подносе мирис ове биљке, па је добро сабрати је у јесен и ставити у подрум ради заштите од ових штеточина.

**Напомена:** за унутрашњу употребу није подесан јер је отрован и делује слично као кураре (биљни отров за стреле јужноамеричких индијанаца)! (Туцаков, према Сарићу, 1989).

## *Daphne mezereum* L. – вучја лика, ајдучка опута

Фам. Thymeleaceae



Слика 37. Шематски приказ календара брања вучје лике (*Daphne mezereum* L.)

**Користи се:**

кора

**Станиште:**

планинске шуме

**Хемијски састав:**

смоле, флавоноиди, гликозиди, кумарини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Видлич, Стара планина, Сува планина

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** кора (*Mezerei cortex*) се гули крајем зиме или почетком пролећа, у марту или априлу, пре него што биљка почне да цвета (слика 37), савија у снопиће, повеже истом кором и суши на промајном месту.

Вучја лика (слика 89) је честа у планинским лишћарским и мешовитим шумама на Видличу, Старој и Сувој планини.

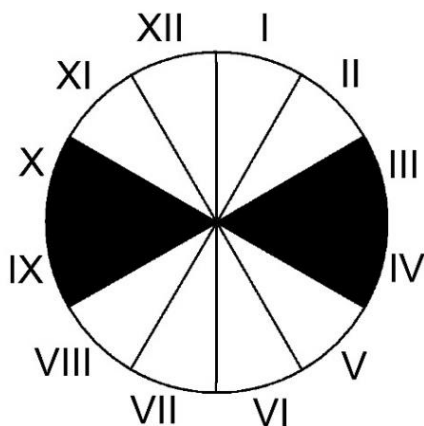
**Употреба:** везиканс (Сарић, 1989), пурганс (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је стара медицина употребљавала ову биљку као средство за чишћење, знојење, против хроничног реуматизма, хроничних болести коже, против болести трбушних органа. По истом аутору тинктура биљке је коришћена споља против јаких неуралгија, декокт коре се понегде користи против шуге, а плодови коштунице као лек за чишћење.

**Напомене:** цела биљка је отровна, осим можда пулпе плода; само неколоко поједених плодова може бити смртоносно (Tasić i sar., 2001). Кору треба гулити у рукавицама, јер може на кожи да изазове јако црвенило, бол и пликове (Сарић, 1989). Туцаков (према Сарић, 1989) унутрашњу и спољашњу примену биљке никако се не препоручује, јер човек може лако да се отрује кором и бобицама.

## *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott – навала, мушка папрат

Фам. *Aspidiaceae*



Слика 38. Шематски приказ календара брања навале (*Dryopteris filix-mas* (L.) Schott)

**Користи се:**

ризом

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

флороглуцински деривати, танини, масно уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** ризом са остацима база петељака листова (*Filicis maris rhizoma*) се бере у пролеће од марта до јуна или у септембру и октобру (слика 38), очисти од натрулих делова и корења и брзо суши у сушници на око 50°C.

Навала (слика 90) је забележена у сеновитим лишћарским и четинарским шумама у округу.

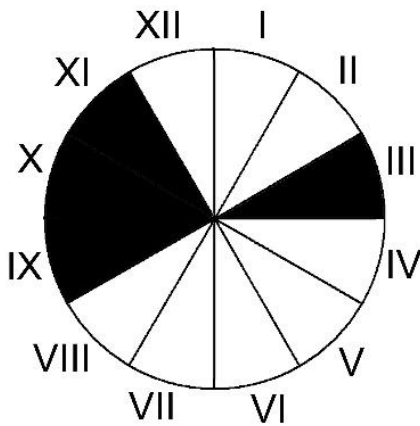
**Употреба:** антхелминтик (у фармацеутској индустрији за справљање лекова против цревних паразита) посебно против пантљичаре (Гостушки, према Сарић, 1989). У ветеринарској медицини се примењује екстракт против метиљавости оваца, након чега се даје средство за чишћење (горка со) (Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001). Користи се и за лечење неких кожних болести људи (Петровић, према Сарић, 1989). У хомеопатији се примењује против мигрене (Tasić i sar, 2001).

**Народна медицина:** стари лекари су користили навалу против глиста, шкрофула, рахитиса, против болести трбушних органа и као средство које потпомаже лучење млека (Петровић, према Сарић, 1989).

**Напомена:** није подесна за самомедијацију јер је отровна! Може да се примењује само под контролом лекара. Употреба у хуманој медицини је напуштена због токсичности која утиче на оштећење вида односно оптичког нерва и појаву канцера (Tasić i sar, 2001).

## *Elymus repens* (L.) Gould – пиревина

Фам. Poaceae



Слика 39. Шематски приказ календара брања пиревине (*Elymus repens* (L.) Gould)

**Користи се:**

ризом

**Станиште:**

обрадиве површине

**Хемијски састав:**

угљени хидрати, слузи, шећерни алкохоли, сапонини (Marković et al., 2010b)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** ризом (*Graminis rhizoma*) се вади у рано пролеће (март) или у јесен (септембар, октобар и новембар) (слика 39). Традиција је Пироћанаца да чисте њиве и винограде од пиревине. Сакупља се највише у рано пролеће у марту, пре него што почне да се развија нова биљка, а ређе у јесен. Ризом се добро опере од земље и суши на ваздуху, а досуши у сушници на 55°C.

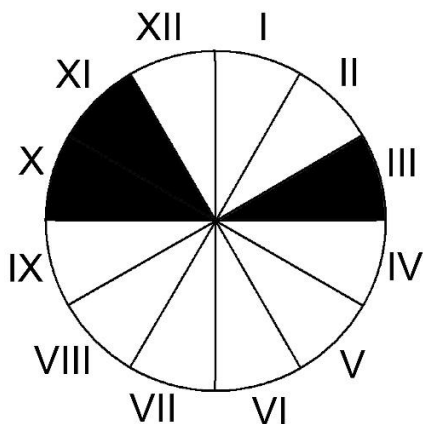
**Употреба:** благ диуретик, лаксанс, карминатив, седатив (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** у облику чаја користи се против запаљења бешике, камена у бубрегу и бешици, обољења простате, или као средство које ублажава надражај на кашаљ код бронхитиса. Користи се и против реуматизма, подагре, кожних обољења (Сарић, 1989). Према Tasić i sar. (2001) осим поменутих болести, наводи се и примена против упале горњих дисајних путева.

**Напомена:** не постоје подаци о токсичном деловању, али за сваки случај треба избегавати примену за време трудноће и дојења (Tasić i sar., 2001).

## *Eryngium campestre* L. – котрљан, ветроваљ, бел трн

Фам. Asteraceae



Слика 40. Шематски приказ календара брања котрљана (*Eryngium campestre* L.)

### Користи се:

корен

### Станиште:

термофилне ливаде, планински пропланци, поред путева

### Хемијски састав:

сапонини, танини, етарско уље (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** корен (*Eryngii radix*) се копа у рано пролеће (март) или у октобру и новембру (слика 40) и суши на сунцу.

Котрљана (слика 91) има на термофилним ливадама и планинским пропланцима, поред путева у округу. Јавља се по „парасинама“ на земљишту које није родно, односно на пасивним теренима.

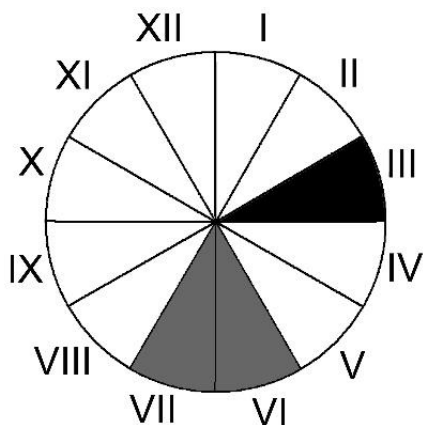
**Употреба:** диуретик, експекторанс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње некадашњу употребу корена против водене болести, болести бубрега и бешике, против жутице. По Туцакову (према Сарић, 1989) корен се користи као диуретик, у виду чаја, сам или у комбинацији са другим биљкама. У Русији се надземни део биљке користи као експекторанс за искашљавање (Сарић, 1989).



## *Eupatorium cannabinum* L. – ресник, конопљуша

Фам. Asteraceae



Слика 41. Шематски приказ календара брања ресника (*Eupatorium cannabinum* L.)

### Користи се:

корен, надземни део биљке у цвету

### Станиште:

влажне ливаде, обале потока

### Хемијски састав:

етарско уље, смоле, танини (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** корен (*Eupatorii radix*) се вади у рано пролеће. Надземни део биљке у цвету (*Eupatorii herba*) се бере у јуну и јулу (слика 41). Надземни део биљке боље је да се бере у пупољку, јер цветови кратко трају и брзо прелазе у плодове ахеније. Корен и надземни део биљке се суше у хладу на промаји.

Конопљуше има са приличном заступљеношћу у Пиротском округу, поред река.

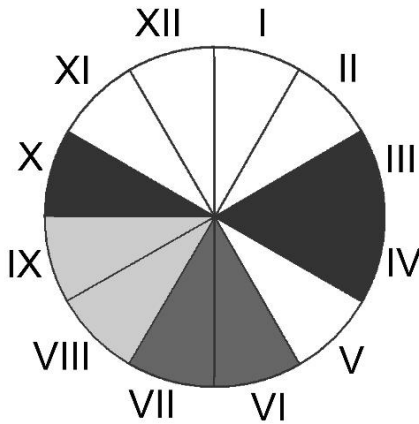
**Употреба:** холагог, лаксатив, диуретик, дијафоретик (Туцаков, према Сарић, 1989), горки тоник и имуностимуланс, делује цитотоксично; користи се у хомеопатији (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да корен ове биљке тера на столицу кад се употреби у већој дози. У мањој дози изазива мокрење и делује на органе за варење. У прошлости је коришћен против водене болести отечених трбушних органа и кожних болести. Гостушки (према Сарић, 1989) напомиње употребу праха од корена за лечење жучних канала и болести јетре, а Туцаков (према Сарић, 1989) утицај на смањење холестерола у крви и хипертензије. Tasić i sar. (2001) помињу примену против неких обољења жучи и јетре и против грознице.

**Напомена:** због трагова алкалоида који су хепатотоксични и цитотоксични не би требало користити самостално већ у консултацији са лекаром, а осим тога могућ је и контактни дерматитис (Tasić i sar., 2001).

## *Evonymus europaeus* L. – курика, машљика

Фам. Celastraceae



Слика 42. Шематски приказ календара брања курике (*Evonymus europaeus* L.)

**Користи се:**

кора, стабљике, лист, плод

**Станиште:**

шикаре, термофилне шуме

**Хемијски састав:**

алкалоиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

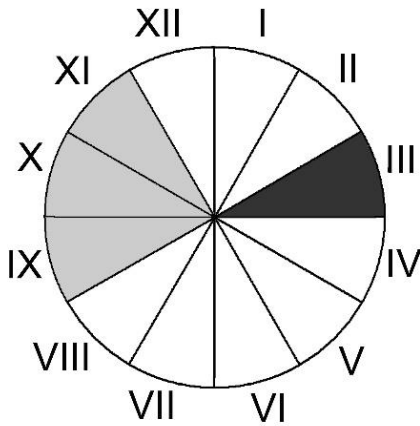
**Берба:** користи се кора (cortex) и младе гранчице (stipes) у рано пролеће (март, април) или у октобру месецу, лист (folium) када се развије (јун, јул) и плод (fructus) кад сазри (август, септембар) (слика 42).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње коришћење декокта од коре, лишћа или плода са семенкама споља за лечење шуге и кожних болести. Исти аутор наводи да семе сељаци у Енглеској и Француској користе за чишћење, тако што поједу 4-5 семенки и затим попију шољу супе или чаја. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да се, у недостатку других средстава, семе и кора ове биљке могу употребити за уништавање инсеката.

**Напомена:** цела биљка је отровна, а највише семе (Туцаков, према Сарић, 1989). Због отровности ову врсту не треба употребљавати! (Сарић, 1989).

## *Fagus moesiaca* (K. Maly) Czecz. – мезијска буква, бука

Фам. Fagaceae



Слика 43. Шематски приказ календара брања букве (*Fagus moesiaca* (K. Maly) Czecz.)

**Користи се:**

кора, семе

**Станиште:**

мезофилне шуме

**Хемијски састав:**

фенолни деривати, угљоводоници, органске киселине, смоле (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** користи се кора букве у марту месецу (слика 43), као и катран (*Pyroleum Fagi*, *pix fagina* или *pix liquida*), који се добија сувом дестилацијом буковог дрвета. Од букве се сакупља и семе у септембру, октобру и новембру (слика 43). Семе може на тоне да се сакупи. Међутим, буква не плононоси сваке сезоне. Прође неколико година док поново роди семе букве.

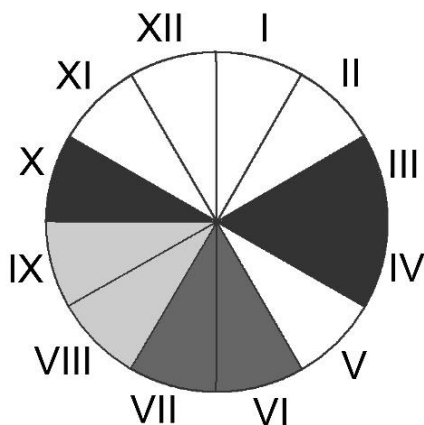
Мезијске букве (слика 92) има са великом заступљеношћу на већим надморским висинама на Видличу и Старој планини.

**Употреба:** антисептик у дерматологији, нарочито код екцема (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Гостушки (према Сарић, 1989) напомиње да кора букве, нарочито са млађих грана, може да замени кору од кине против грознице. По Туцакову (према Сарић, 1989) букова кора се употребљава као танинска дрога. Катран букве се користи као антисептик у дерматологији против кожних болести, шуге, перути (Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001). Туцаков (према Сарић, 1989) и Tasić i sar. (2001) помињу да се зрели плодови букве не смеју јести сирови, јер садрже отровни алкалоид фагин. По истим ауторима, плодови садрже масно уље, чији је састав сличан маслиновом. Такође наводе да се уље из плода производи хладним цеђењем, а може да се користи у исхрани и као подлога за лековите масти.

## *Fraxinus excelsior* L. – бели јасен

Фам. Oleaceae



Слика 44. Шематски приказ календара брања белог јасена (*Fraxinus excelsior* L.)

**Користи се:**

кора, лист, семе

**Станиште:**

мезофилне шуме

**Хемијски састав:**

танини, флавоноиди, кумарини, смоле (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** кора (*Fraxini cortex*) се гули у пролеће (март, април) или у јесен у октобру месецу са младих стабала и дебљих грана. Лист (*Fraxini folium*) се бере преко лета. Семе (*Fraxini semen*) се прикупља у августу и септембру (слика 44).

Белог јасена има са великом заступљеношћу у Пиротском округу. Лист се користи за разбијање камена у бубрегу.

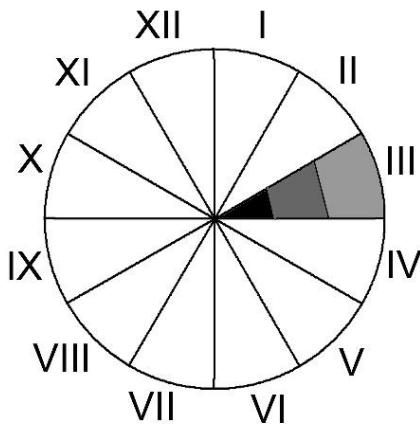
**Употреба:** дијафоретик, диуретик, лаксанс (Сарић, 1989), адстрингенс, антиреуматик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) пише да су стари лекари давали кору од белог јасена против одлива крви, пролива, реуматизма, грознице. Исти аутор напомиње да по неким лекарима, лишће белог јасена чисти без икаквих болова. Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да чај од лишћа или семена изазива јако знојење и обилно мокрење. По Туцакову (према Сарић, 1989) на западу се лист користи за лечење артритиса, реуматизма и улога, а по Гесъ и сар. (према Сарић, 1989) у народној медицини Русије лишће и кора против хроничних обољења дисајних путева, кашља, маларије и против грознице.

**Напомена:** кора и лист се због непотврђеног деловања не препоручују (Tasić i sar., 2001).

## *Galanthus nivalis* L. – висибоба, пет’л

Фам. Amarylidaceae



Слика 45. Шематски приказ календара брања висибобе (*Galanthus nivalis* L.)

**Користи се:**

луковица, лист, цвет

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

холин, фитостерол (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Влашка планина, Видлич, Белава

**Напомена:** отровна (!)

**Заштита:** ■

**Берба:** од висибобе се беру се луковице (bulbus), лист и цвет у марту месецу (слика 45).

Висибоба (слика 93) се јавља крајем зиме, у храстовим шумама околине Пирота, па је људи понекад и не виде испод снега.

**Употреба:** некада је коришћена код миастеније, миопатије, неуритиса, у анестезији (Sarić i sar., 2001). Ослањајући се на знања из народне медицине бугарски научници су открили активни лековити састојак висибобе, алкалоид галантамин, који је екстрахован из биљке (Петков, 1982) и преко препарата „нивалин“ ушао у медицинску употребу за третман дечје парализе, неуритиса и радикулитиса.

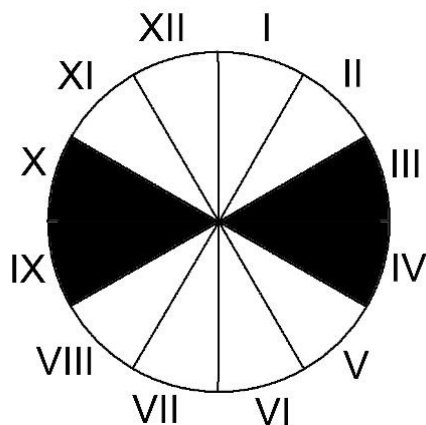
**Напомена:** примена је напуштена; никако не користити! (Sarić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

У Пиротском округу се налази и врста *Galanthus elwesii* Hooker (*Galanthus graecus* Orph. ex Boiss.), која је заштићена истим Правилником и која има сличан састав, исти календар брања и може да се употреби за исте сврхе као и врста *Galanthus nivalis* L.

## *Geranium macrorrhizum* L. – здравац

Фам. Geraniaceae



Слика 46. Шематски приказ календара брања здравца (*Geranium macrorrhizum* L.)

**Користи се:**  
ризом

**Станиште:**  
шуме и сеновити сипари

**Хемијски састав:**  
етарско уље, танини,  
флавоноиди, пектини, гуме  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** ризом (*Geranii macrorrhizi rhizoma*) се вади у рано пролеће пре него што биљка почне да се развија или у јесен (слика 46). Суши се на сунцу.

Здравац (слика 94) се јавља са приличном заступљеношћу у Пиротском округу. Чест је на каменитом терену букових шума.

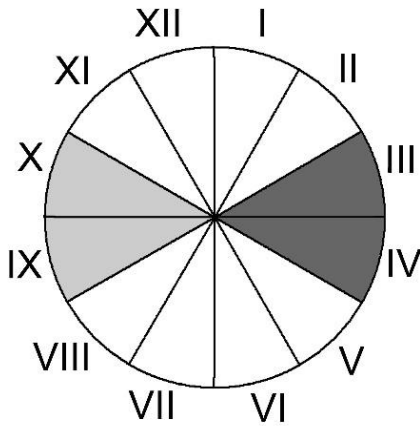
**Употреба:** адстингенс (Сарић, 1989), хипотензив, седатив (Петков, 1982).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) помиње здравац као народни лек за лечење упале слузница органа за варење. Делује на снижење крвног притиска (Tasić i sar., 2001). Бугарски стручњаци на основу руских знања користе здравац за лечење неплодности, као и болести које се јављају као последица радиоактивности (Петков, 1982).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Hedera helix* L. – бршљан

Фам. Araliaceae



Слика 47. Шематски приказ календара брања бршљана (*Hedera helix* L.)

**Користи се:**

лист, стабљике, плод

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

сапонини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** у рано пролеће се бере лист бршљана (*Hederae folium*), овршци, као и танке стабљике (слика 47). Листови се суше у танком слоју на промаји да задрже ориродну боју. Користи се и плод (*Hederae fructus*) кад је зрео у октобру и новембру (слика 47), а суши се на сунцу или у сушници.

Бршљан (слика 95) је доста заступљен у шумама Пиротског округа. Из праксе се зна да је најбоље да се бере у рано пролеће, пошто касније доспева много различитог биља за бербу. Иначе, то је зимзелена биљка и може да се бере у било које доба године.

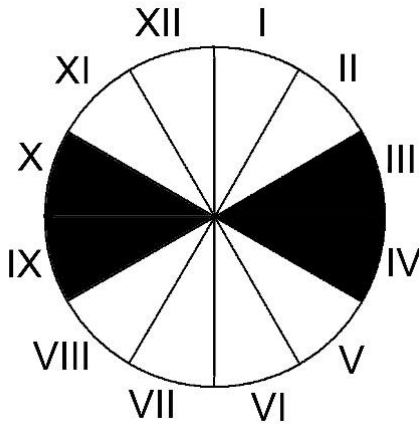
**Употреба:** експекторанс и секретолитик, при унутрашњој употреби, а спазмолитик и иританс за кожу при спољашњој употреби (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** суви екстракт листа користи се за лакше искашљавање: против катара респираторних путева, бронхитиса и сувог кашља (Tasić i sar., 2001). Туцаков (према Сарих, 1989) помиње лист, кору и стабљике као народне лекове за спољашњу употребу при лечењу кожних болести, артритиса, реуматизма, брадавица, против целулита, уједа инсеката. Петровић (према Сарих, 1989) помиње да плодови бобице чисте и терају на повраћање.

**Напомена:** опрез при брању и коришћењу због отровности! Свеж лист може да изазове контактни дерматитис (Tasić i sar., 2001).

## *Helleborus odorus* Waldst. & Kit. – кукурек

Фам. Ranunculaceae



Слика 48. Шематски приказ календара брања кукурека (*Helleborus odorus* Waldst. & Kit.)

**Користи се:**  
ризом, корен

**Станиште:**  
шуме

**Хемијски састав:**  
кардиотонични глокозиди,  
сапонини (Marković et al.,  
2010б)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** користи се ризом с корењем (*Hellebori rhizoma et radix*), које се вади у пролеће или у јесен (слика 40) и суши брзо на сунцу.

Кукурека (слика 96) има са великом заступљеношћу у храстовим и буковим шумама у Пиротском округу. Цвета најраније од свих биљака. Дуже се задржи у цвету.

**Употреба:** кардиотоник (Сарић, 1989) слично врстама рода *Digitalis*, драстик, пургатив, еметик, антхелминтик, абортив; користи се у хомеопатији (Tasić i sar., 2001).

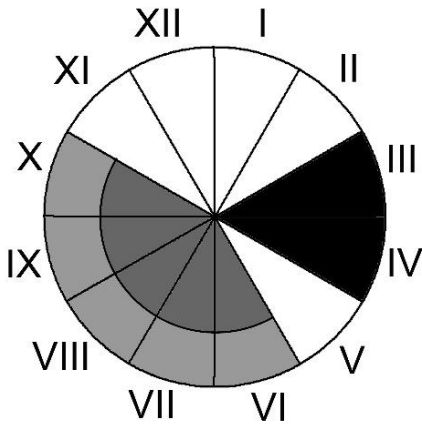
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) напомиње да је корен кукурека раније коришћен као јако средство за чишћење, против водене болести, грознице, против глиста, као и против неких кожних болести. По Туцакову (према Сарић, 1989) корен се употребљавао за затрављивање оболеле стоке.

**Напомена:** хемијски састав кукурека још није довољно проучен, али се из искуства зна да је више отрован него лековит и да га се треба клонити! (Туцаков, према Сарић, 1989).



## *Heracleum sphondylium* L. – мечја шапа

Фам. Ариасеае



Слика 49. Шематски приказ календара  
брања мечје шапе  
(*Heracleum sphondylium* L.)

**Користи се:**

корен, лист, цвет

**Станиште:**

влажна места, шуме,  
рудерална места

**Хемијски састав:**

етарско уље, аргинин  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** корен се вади у пролеће, а лист и цвет се беру од јуна до октобра (слика 49).

Расте поред путева, на ливадама, у густим влажним шумама, поред планинских потока. Слична је као анђелика, али јој је стабло више круто и дрвенасто.

**Употреба:** седатив, афродизијак, благ експекторанс (Tasić i sar., 2001).

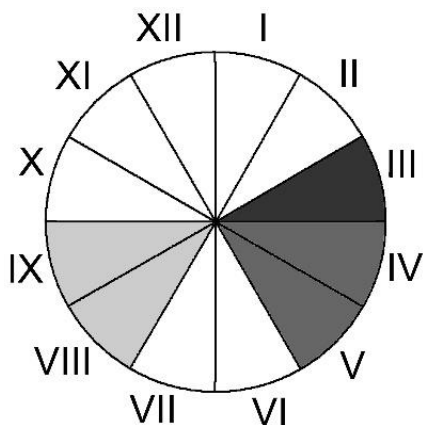
**Народна медицина:** јача апетит, регулише пробаву, лечи пролив и катар црева (Tasić i sar. 2001; Рашић, 2002). У исхрани могу да се користе млади сочни листови, меснате младе стабљике са још неотвореним цветним пупољцима и корен за салате, супе и варива (Рашић, 2002)..

**Напомена:** приликом употребе избегавати боравак на сунцу због фототоксичног деловања (Tasić i sar., 2001).

Сличан састав и дејство има врста *Heracleum sibiricum* L., која по новој класификацији носи назив *Heracleum sphondylium* L. subsp. *glabrum* (Huth) Holub. Miladinović et al. (2013) одредили су антибактеријску активност етарског уља врсте *Heracleum sibiricum* L. (*Heracleum sphondylium* L. subsp. *glabrum* (Huth) Holub) прикупљене са Басарског камика на истраживаном подручју.

## *Ligustrum vulgare* L. – калина, бели јоргован

Фам. Oleaceae



Слика 50. Шематски приказ календара брања калине (*Ligustrum vulgare* L.)

**Користи се:**

кора, лист, плод

**Станиште:**

шибљаци, шуме

**Хемијски састав:**

танини, етарско уље  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** кора (*Ligustri cortex*) се гули рано у пролеће. Лист (*Ligustri folium*) се бере у почетку цветања биљке априла и маја месеца. Ређе се користи плод (*Ligustri fructus*) ове биљке, који се прикупља у августу и септембру (слика 50).

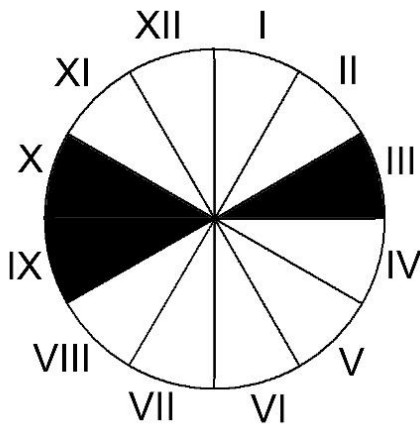
Калина (слика 97) је чест жбун у бројним шумским заједницама у хрстовом појасу у Пирптском округу. У парковима и баштама се јавља као декоративна гајена врста.

**Народна медицина:** по Петровићу (према Сарић, 1989) декокт од лишћа и цвећа биљке се веома ретко користи против упале уста и грла, против скорбута и гризлица, а по Гостушком (према Сарић, 1989) код истовремене појаве пролива и катара материце. По Туцакову (према Сарић, 1989) кора и лист, а ређе и плод користе се у виду облога за лечење кожних болести, а испирањем грла против пликова у устима. По Tasić i sar. (2001) бели јоргован се искључиво и веома ретко користи само у народној медицини против пролива и споља за облоге и испирање уста и грла.

**Напомена:** опрез при брању и коришћењу због отровности! Познати су случајеви тровања бобицама (Tasić i sar., 2001).

## *Ononis spinosa* L. – грмотрн, зечји трн

Фам. Fabaceae



Слика 51. Шематски приказ календара брања грмотрна (*Ononis spinosa* L.)

**Користи се:**

корен

**Станиште:**

запуштене ливаде, шумски пропланци

**Хемијски састав:**

гликозиди, тритерпени, етарско уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** корен (*Ononidis radix*) се вади у рано пролеће или у јесен (слика 51) од старијих биљака када је земља влажна, исече се попречно на ситније комаде и суши на сунцу.

Грмотрна (слика 98) има на запуштеним ливадама и шумским пропланцима, „парасинама“ где није родно земљиште. Типична је коровска биљка. Овај грм има најтврђи корен од свих лековитих биљака. Корен је више пута увијен око своје осе. Тешко се вади из земље.

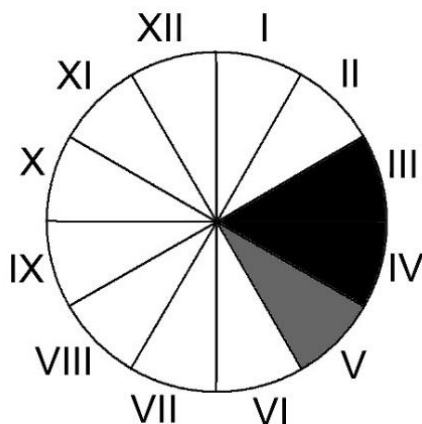
**Употреба:** благ диуретик (Сарић, 1989) поготово у уролошким чајевима за децу (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) пише да је од прастарих времена корен коришћен за терање на мокрење, код инфекције уринарног тракта, против водене болести, болести бубрега и бешике, против гихта, реуме, костобоље и уопште где је потребно да се изазове јако лучење мокраће. Гостушки (према Сарић, 1989) напомиње да увећава количину излучене мокраће и умањује симптоме и знаке упале мокраћне бешике, а Туцаков (према Сарић, 1989) да разне мешавине диуретичних чајева садрже корен зечјег трна.

**Напомена:** Tasić i sar. (2001) наглашавају да је потребан опрез код едема насталих услед срчане и бубрежне инсуфицијенције.

## *Petasites hybridus* (L.) P. Gaertner – репух, лопен

Фам. Asteraceae



Слика 52. Шематски приказ календара  
брања репуха  
(*Petasites hybridus* (L.) P. Gaertner)

**Користи се:**  
корен, лист

**Станиште:**  
обале река, влажна места

**Хемијски састав:**  
етарско уље, флавоноиди,  
слузи, танини (Marković et al.,  
2010б)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** корен (*Radix Petasitidis*) се вади у рано пролеће. Лист односно само лиска листа (*Petasitidis folium*) бере се у пролеће току маја месеца (слика 52) и суши у танком слоју на промаји у хладу.

Репух (слика 99) је забележен у шумама, поред потока, на влажним местима у Пиротском округу.

**Употреба:** спазмолитик и благ аналгетик (Сарић, 1989). Користи се у терапији спазма уrogenиталног и гастроинтестиналног тракта, против бронхијалне астме, мигрене и дисменореје, хипотензив и антикоагулант, дијафоретик, диуретик (Tasić i sar., 2001).

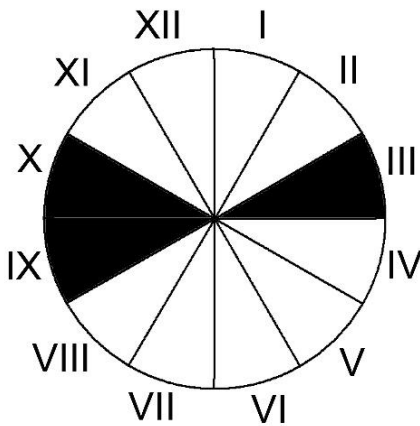
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) напомиње да је некада корен коришћен као лек против куге, средство које тера на знојење и као лек против глиста, а цвет и корен против болести плућа. Даје се у облику чаја за лечење обољења органа за дисање (против кашља, бронхијалне астме), против грчева у цревима и дизентерије, за знојење и појачано лучење мокраће. Свеже лишће користи се споља за лечење рана и кожних болести (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** не препоручује се за самосталну употребу, јер садржи отровне пирилизидинске алкалоиде (Tasić i sar., 2001).

## *Pimpinella saxifraga* L. – бедринац, дивља шаргарепа

Фам. Ариасеае



Слика 53. Шематски приказ календара брања бедринца (*Pimpinella saxifraga* L.)

**Користи се:**

корен

**Станиште:**

ливаде, поред путева

**Хемијски састав:**

етарско уље, кумарини, сапонини, танини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** корен (*Pimpinellae radix*) се вади у рано пролеће (март) или у јесен (септембар, октобар) (слика 53), очисти од земље и осуши на сунцу.

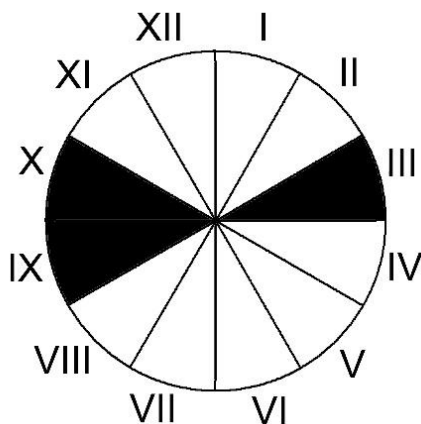
Заступљен је на необрађеним теренима. У Пиротском округу се ранијих година, а нарочито 1987. и 1988. много сакупљао корен од дивље шаргарепа, али у садашње време се не сакупља више у комерцијалне сврхе.

**Употреба:** благ експекторанс и спазмолитик, стомахик, диуретик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да је корен коришћен као лек од бедрнице (лумбаго). Петровић (према Сарић, 1989) пише да је коришћен као средство које тера на мокраћу и утиче да се растопи камен у бешици. Употребљава се у облику чаја као средство за ублажавње кашља, бронхијалне астме, катара носа и ждрела, за израду горких ракија и неких средстава за негу уста, а у облику тинктуре или екстракта за грљање против упале грла (Сарић, 1989).

## *Polypodium vulgare* L. – слатка папрат

Фам. Polypodiaceae



Слика 54. Шематски приказ календара  
брања слатке папрати  
(*Polypodium vulgare* L.)

**Користи се:**  
ризом

**Станиште:**  
шуме

**Хемијски састав:**  
танини, смоле, масно уље,  
сапонини, шећери (Marković et  
al., 2010б)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Берба:** ризом (*Polypodium rhizoma*) се вади у рано пролеће или у јесен (слика 54), одстране се остаци лисних дршки, корење и љуспасти листићи и суши у танком слоју на сунцу.

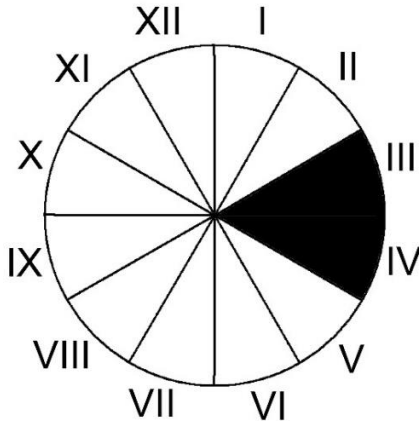
Слатка папрат (слика 100) јавља се на влажним стеновитим местима на пањевима и стенама у шумама околине Пирота.

**Употреба:** експекторанс, антиастматик, диуретик (Туцаков, према Сарић, 1989)

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да се корен кува у води и пије против кашља. Петровић (према Сарић, 1989) помиње употребу против катара плућа и као средство за чишћење код деце. Гостушки (према Сарић, 1989) истиче употребу против хроничног затвора услед недовољног рада и слабости јетре. Туцаков (према Сарић, 1989) напомиње да је некад слатка папрат давана код оболелих органа за дисање, нарочито против бронхитиса и туберкулозе и да је углавном је напуштена таква употреба. Исти аутор помиње да назив биљке потиче због слатког укуса ризома, који копају нарочито пастири и деца и сировог га једу.

***Primula acaulis* (L.) Hill ssp. *acaulis* – игличка  
(*Primula vulgaris* Huds.)**

Фам. Primulaceae



Слика 55. Шематски приказ календара  
брања игличке  
(*Primula acaulis* (L.) Hill ssp. *acaulis*)

**Користи се:**  
ризом са корењем

**Станиште:**  
шибљаци, шуме, ливаде

**Хемијски састав:**  
сапонини, гликозиди (Marković  
et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** ризом са корењем (*rhizoma cum radicibus*) се сакупља у марту и априлу месецу (слика 55), опере водом и брзо суши на сунцу.

**Употреба:** експекторанс (Сарић, 1989).

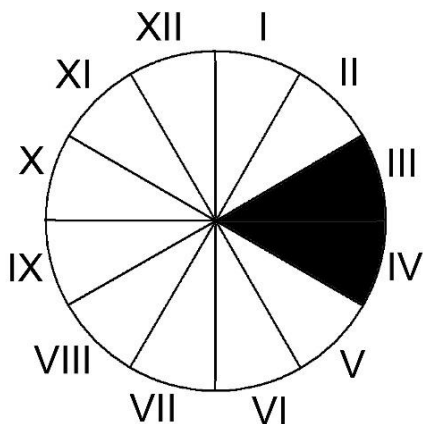
Игличка (слика 148) цвета у рано пролеће у шибљацима, светлим листопадним шумама, по ливадама и воћњацима у округу.

**Народна медицина:** код бронхитиса, катара дисајних путева, кашља, астме, обољења услед прехладе и нагомилавања слузи у органима за дисање, гихта, неуралгичних тегоба, реуматизма (Сарић, 1989). Гостушки (према Сарић, 1989) напомиње да побољшава циркулацију крви у плућима, мокрење и столицу.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Primula elatior* (L.) Hill – јаглика

Фам. Primulaceae



Слика 56. Шематски приказ календара брања јаглике (*Primula elatior* (L.) Hill)

**Користи се:**

ризом са корењем

**Станиште:**

планински пашњаци

**Хемијски састав:**

сапонини, гликозиди, скроб, танини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** ризом са корењем (*rhizoma cum radicibus*) се вади првенствено од трогодишњих биљака за време цветања или непосредно после цветања, у марту и априлу (слика 56), опере се водом и брзо суши на сунцу.

Ова врста јаглике мање је лековита и не тражи се за откуп у комерцијали у односу на врсту *Primula veris*.

**Употреба:** експекторанс (Сарић, 1989).

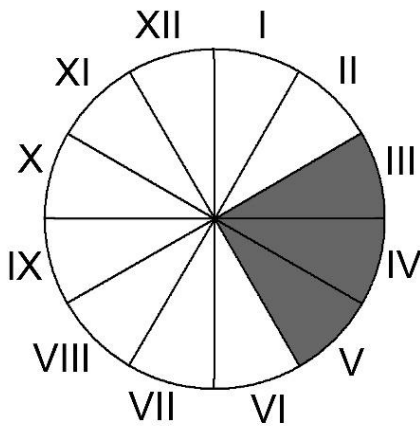
**Народна медицина:** код бронхитиса, катара дисајних путева, кашља, астме, обољења услед прехладе и нагомилавања слузи у органима за дисање, гихта, неуралгичних тегоба, реуматизма (Сарић, 1989). Побољшава циркулацију крви у плућима, мокрење и столицу (Гостушки, према Сарић, 1989). Као и врста *Primula veris* L. користи се за лечење нервне узнемирености, хистерије, код стања страха, код „слабости срца“ (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).



## *Pulmonaria officinalis* L. – плућњак, медуника

Фам. Boraginaceae



Слика 57. Шематски приказ календара брања плућњака (*Pulmonaria officinalis* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету, лист

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

слузи, минералне материје, танини, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** користи се надземни део биљке у цвету (*Pulmonariae herba*), који се бере у марту и априлу. Лист (*Pulmonariae folium*) се бере после цветања биљке у мају месецу (слика 57). Када плућњак прецвета формира се розета лишћа, па је тада боље да се бере лист него за време цветања, јер је крупнији и са већим садржајем лековитих састојака. Суши се у танком слоју у хладу на промаји.

Плућњак (слика 101) се јавља у влажним шумама на тамним местима у Пиротском округу. Има љубичасто црвене цветове.

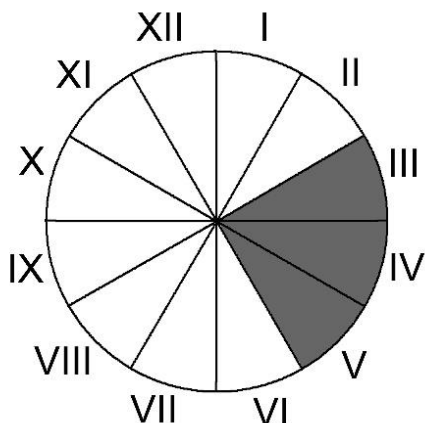
**Употреба:** експекторанс, благ диуретик, адстрингенс (Сарић, 1989) муцилагинозум, антидијароик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** благо средство за стишавање кашља и за лакше избацавање шлајма (Tasić i sar., 2001). Гостушки и Петровић (према Сарић, 1989) помињу да се у старој медицини користио у терапији плућних болести, а између осталог и јектике (туберкулозе). Млади изданци у рано пролеће се користе за припрему витаминских салата и варива (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

***Pulsatilla montana* (Hoppe) Reichenb. ssp. *bulgarica* Rummelsp.**  
– планинска саса

Фам. Ranunculaceae



Слика 58. Шематски приказ календара  
брања сасе  
(*Pulsatilla montana* (Hoppe) Reichenb.)

**Користи се:**

свеж надземни део биљке у  
цвету

**Станиште:**

камењари, термофилни  
пашњаци

**Хемијски састав:**

сапонини, танини, смоле (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Видлич, Гребен, Влашка  
планина

**Напомена:** отровна (!)

**Заштита:** ♣

**Берба:** у марту, априлу и мају употребљава се свежа биљка (*herba recens*) (слика 58).

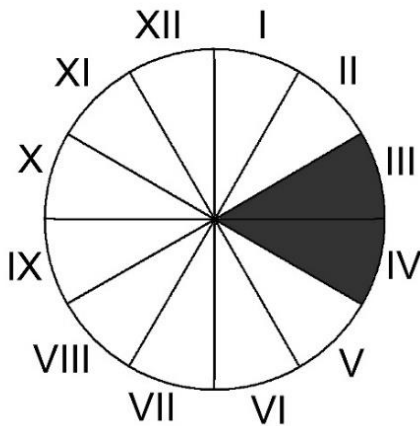
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је у прошлом веку коришћена против парализе, слепила, кожных болести, болести плућа, великог кашља, отечених трбушних органа и водене болести. Употребљавана је свежа биљка, јер сушењем губи лековитост. Данас је таква употреба напуштена због отровности биљке.

**Напомена:** има велику антибактеријску моћ, али је отровна. Изазива пликове и ране (Туцаков, према Сарић, 1989). Делује као наркотични љути отров. Због опасности од тровања нико не сме сам да је употреби већ треба начин њене примене препустити лекару! (Сарић, 1989).

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Quercus cerris* L. – цер

Фам. Fagaceae



Слика 59. Шематски приказ календара брања цера (*Quercus cerris* L.)

**Користи се:**

кора

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

танини, катехин, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** користи се кора (*Quercus cortex*) са младих грана и оборених, пресамићених или дубећих стабала, која се гули у марту и априлу (слика 59) кад почну да се отварају лисни пупољци, јер тада се она најлакше скида. Кора се суши природно, на ваздуху, на промајном месту.

Цер (слика 102) расте на брдским подручјима на кречњаку или силикату у Пиротском округу.

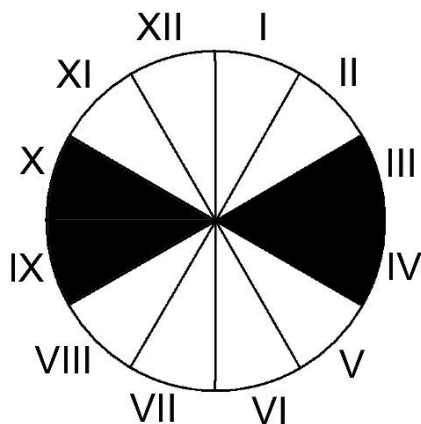
**Употреба:** адстрингенс, штавна сировина у кожарској индустрији (Сарић, 1989), антисептик, благи вирустатик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић и Гостушки (према Сарић, 1989) помињу да је кора некада давана као лек против одлива крви, пролива, белог прања, јаког знојења. По Туцакову (према Сарић, 1989) храстова кора служи као антисептик и као антидот при тровању алкалоидима и тешким металима, као и у индустрији танина и штављењу кожа. Данас се кора ретко даје за унутрашњу употребу у виду чаја против пролива, али не дуже од 3-4 дана (Tasić i sar., 2001). Углавном се примењује споља у виду облога и купки против упала коже и промрзлина, као и за испирање уста и грла при упали слузокоже (Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001).

Користи се и кора следећих врста истог рода: *Quercus frainetto* Ten. (сладун, благун), *Quercus petraea* Liebl. (китњак), *Quercus pubescens* Willd. (медунац) и *Quercus robur* L. (лужњак).

## *Rubia tinctorum* L. – броч, броћ

Фам. Rubiaceae



Слика 60. Шематски приказ календара брања броћа (*Rubia tinctorum* L.)

**Користи се:**  
ризом са корењем

**Станиште:**  
рудерална станишта

**Хемијски састав:**  
антраценски деривати,  
органичне киселине, пектини  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
Стара планина (Темска), Сува  
планина (Доња Коритница)

**Берба:** ризом са корењем (*Rubiae tinctoriae radix*) се вади у рано пролеће или у јесен (слика 60), добро опере и суши на сунцу.

**Употреба:** спазмолитик, диуретик, лаксанс, холеретик (Tasić i sag., 2001).

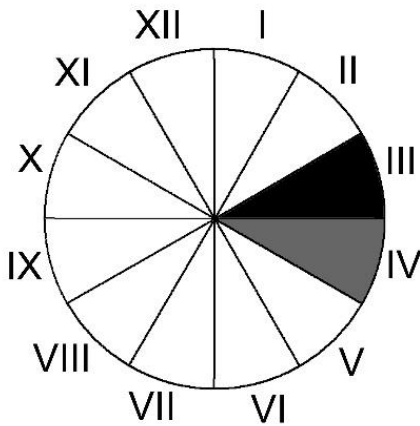
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је ризом са кореном коришћен против жутице, задржавања мокраће, белог прања, срдоболје, рахитиса, хроничних болести коже и против реуматизма. Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да се примењивао против стварања камена у бубрезима и да у њему има црвене боје, па се користио као средство за бојадисање. Служио је за бојење ускршњих јаја у округу и предива за чувени пиротски ћилим, јер ризом даје предивну црвену боју, која је доминантна у пиротском ћилиму. Према Tasić i sag. (2001) користи за избацавање камена из бубрега и мокраћне бешике, против нефритиса, циститиса, катара бешике, као холеретик.

**Напомена:** не препоручује се за самосталну употребу. Антраценски деривати које садржи су токсични, мутагени и потенцијално канцерогени (Tasić i sag., 2001).

Броћ (*Rubia tinctorum*) представља ретку врсту која тренутно не ужива законску заштиту, а требало би је заштитити (♦).

## *Rumex acetosa* L. – ливадско зеље, кисељак

Фам. Polygonaceae



Слика 61. Шематски приказ календара брања ливадског зеља (*Rumex acetosa* L.)

**Користи се:**

корен, лист

**Станиште:**

мезофилне ливаде

**Хемијски састав:**

калцијум оксалат (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** корен кисељака се вади у рано пролеће (март). Лист се бере у априлу месецу (слика 61).

Јавља се на влажним ливадама. Доста је заступљена у округу. Лист се користи и у исхрани за справљање укусних варива и пита.

**Употреба:** депуратив, диуретик, стомахик, антискорбутик (Tasić i sar., 2001).

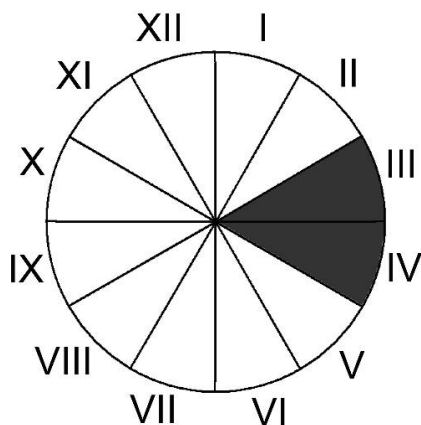
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се корен користио против рахитиса и свакојаких отока, против пролива, срдоболје и одлива крви. Гостушки (према Сарић, 1989) наглашава да се корен користио за освежавање болесника и потпомагање мокрења у грозничавим стањима. Лишће може да се користи као лек против скорбута (Сарић, 1989). Потпуно младо лишће се користи кувано као поврће (Рашић, 2002).

**Напомена:** опрез код дуготрајне употребе. Оксална киселина оштећује бубреге и ствара камен у бешици, састављен од соли оксалне киселине, која се у биљци налази. Забележени су многи случајеви тровања услед прекомерног грицкања листа киселица, нарочито код чобана (Tasić i sar., 2001).

Користе се и друге врсте истог рода: *Rumex crispus* L., *Rumex obtusifolius* L., *Rumex sanguineus* L., *Rumex patientia* L., *Rumex acetosella* L.

## *Salix alba* L. – бела врба

Фам. Salicaceae



Слика 62. Шематски приказ календара брања беле врбе (*Salix alba* L.)

**Користи се:**  
кора

**Станиште:**  
шуме, на обалама река

**Хемијски састав:**  
гликозиди, флавоноиди,  
танини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Берба:** кора (*Salicis cortex*) се гули у рано пролеће (слика 62) са дебљих грана старих 2-3 године и суши директно на сунцу.

**Употреба:** антипиретик, антифлогистик, седатив, адстрингенс (Сарић, 1989), аналгетик, антиинфламаторно средство (Тасић и сар., 2001).

Бела врба је забележена поред река у Пиротском округу.

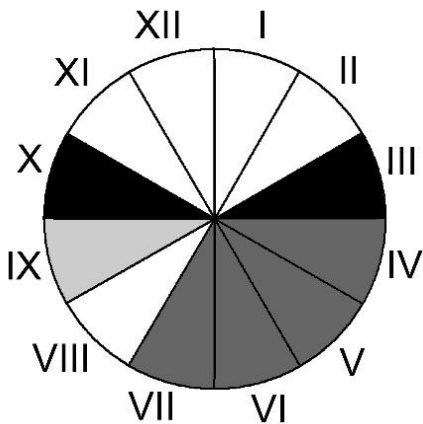
**Народна медицина:** врбова кора се даје у облику декокта против болести праћених температуром услед прехладе и инфекције вирусом грипа, акутних и хроничних реуматичних тегоба, главобоље (Тасић и сар., 2001), против прекомерног лучења сокова у стомаку, подагре, нервних болести (Гостушки, према Сарић, 1989). Туцаков (према Сарић, 1989) препоручује самлевену врбову кору против назеба, високе температуре, за знојење, против реуматизма.

Идентично лековито дејство остварују и следеће врсте истог рода: *Salix caprea* L. (ива), која је забележена на шумским пропланцима и пожариштима (слика 103), *Salix cinerea* L. (барска ива, сива врба), која је карактеристична за мочварена станишта, *Salix fragilis* L. (крта врба), као и *Salix purpurea* L. (црвена врба, ракита), која се јавља око потока и река.

**Напомена:** особе које су осетљиве на аспирин могу бити осетљиве и на кору врбе (Тасић и сар., 2001).

## *Sambucus ebulus* L. – бурјан, апта

Фам. *Caprifoliaceae*



Слика 63. Шематски приказ календара брања бурјана (*Sambucus ebulus* L.)

**Користи се:**

корен, лист, плод

**Станиште:**

рудерална станишта

**Хемијски састав:**

цианогенетски хетерозиди, горке материје (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** користи се корен (*Ebuli radix*), који се вади у рано пролеће или у јесен, лист (*Ebuli folium*) у време цветања јуна и јула месеца и плод (*Ebuli fructus* или *Ebuli baccae*) кад сазри у јесен (слика 63).

Бурјан (слика 104) је забележен поред путева, на запуштеним њивама и покрај живица у Пиротском округу.

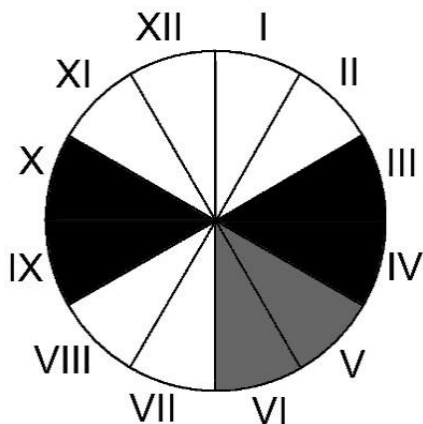
**Употреба:** пургатив, диуретик, дијафоретик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарич, 1989) помиње да се корен бурјана користи против реуматизма, неуралгије, ишијаса и гихта. По Петровићу (према Сарић, 1989) лист и цвет терају на мокрење и знојење, а здробљен свеж лист може да се ставља на уједено место од уједа пчеле, чиме се спречава појава отока. По Туцакову (према Сарић, 1989) зрели плодови бобице скувани у виду пекмеца губе токсичност и изазивају знојење и чишћење.

**Напомена:** не препоручује се за самомедијацију (Tasić i sar., 2001), јер садржи токсичне материје!

## *Sanguisorba minor* Scop. – лубеничарка

Фам. Rosaceae



Слика 64. Шематски приказ календара  
брања лубеничарке  
(*Sanguisorba minor* Scop.)

**Користи се:**

ризом са корењем, надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде, обод шума

**Хемијски састав:**

танини, скроб, сапонини, стерини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** ризом са корењем (*rhizoma cum radicibus*) се вади у пролећним (март, април) или у јесењим (септембар, октобар) месецима. Надземни део биљке у цвету (*herba*) се бере у мају или јуну (слика 64).

Лубеничарка (слика 105) је забележена на ливадама и по ободу шума са средњом заступљеношћу у округу.

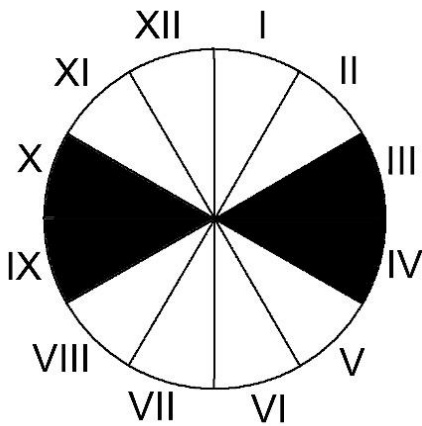
**Употреба:** адстрингенс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је ризом са корењем даван као средство које стеже, крепи и потпомаже излучивање млека, а споља за лечење рана и опекотина. Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да је лубеничарка давала је добре резултате у лечењу катара стомака и црева, па и код озбиљнијих стања у дебелом цреву као што је дизентерија. Исти аутор наводи да се њоме уништава трулеж у органима за варење и спречава развијање гасова који муче и тиште болесника. Туцаков (према Сарић, 1989) напомиње да се лубеничарка користи као типична танинска дроге слично срчењаку и трави од срдобоље и да је народ употребљава против змијског уједа. Листови младе биљке могу да се користе за салату (Tasić i sar., 2001).



## *Sanguisorba officinalis* L. – змијска трава, дињица

Фам. Rosaceae



Слика 65. Шематски приказ календара  
брања змијске траве  
(*Sanguisorba officinalis* L.)

**Користи се:**  
ризом са корењем

**Станиште:**  
влажне ливаде

**Хемијски састав:**  
танини, скроб, сапонини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Берба:** користи се ризом с корењем (*Sanguisorba rhizoma et radix*) који се вади у рано пролеће или у јесен (слика 65) и суши у танком слоју изложен сунцу или на промаји у хладу.

Мање је заступљена него *Sanguisorba minor* Scop. Јавља се на влажним ливадама, поред потока, на забареном станишту.

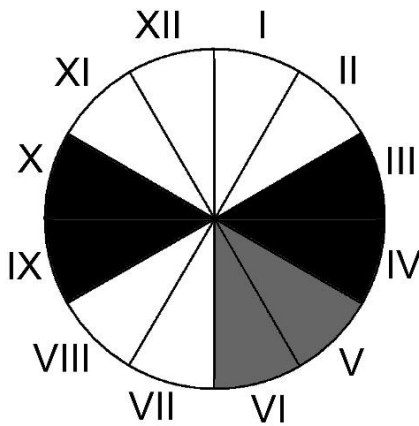
**Употреба:** адстингенс, антихеморагик, стиптик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** ризом са корењем у народној медицини користи се против дизентерије, ентероколитиса, интоксикационих пролива, против крварења из материце и хемороида (Tasić i sar., 2001). Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је лишће коришћено као и корен као средство које стеже и крепи и потпомаже лучење млека, а споља за лечење рана и опекотина.

**Напомена:** прекомерна употреба се не препоручује, као ни трудницама, нити за време дојења.

## *Sanicula europaea* L. – милоглед

Фам. Ариасеае



Слика 66. Шематски приказ календара брања милогледа (*Sanicula europaea* L.)

**Користи се:**

корен, надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

букове шуме

**Хемијски састав:**

горке материје, танини, сапонини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** корен (*Saniculae radix*) се вади у рано пролеће или у јесен. Надземни део биљке (*Saniculae herba*) се бере у време цветања у мају и јуну (слика 66). Берба хербе може да се продужи и до августа месеца. Корен и надземни део биљке се суше у танком слоју, на промаји, да задрже боју.

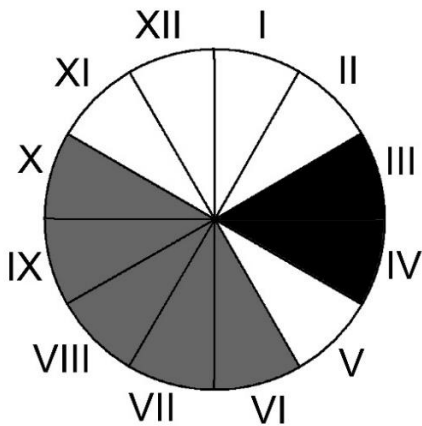
Милоглед (слика 106) се јавља у тамним и влажним буковим шумама у Пиротском округу.

**Употреба:** хемостиптик, адстрингенс (Сарић, 1989), ређе као експекторанс и диуретик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** углавном се користи споља против повреда, убоја, уганућа, за испирање рана, чирева и екцема, за заустављање крварења за испирање уста код запаљења десни, непца и грла. Састојак је и биљних смеша за купке. Изнутра се користи против пролива, срдоболје, одлива крви, У облику прашка од лишћа и цветова, пре јела на врх ножа, подстиче апетит и лучење стомачних сокова (Сарић, 1989).

## *Saponaria officinalis* L. – сапуњача

Фам. Caryophyllaceae



Слика 67. Шематски приказ календара брања сапуњаче (*Saponaria officinalis* L.)

### Користи се:

корен, надземни део биљке у цвету

### Станиште:

рудерална места, обале река

### Хемијски састав:

сапонини, шећери (Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** ризом с корењем ове биљке у медицини познат као "црвени корен сапуњаче – *Saponariae radix rubra*" се вади од старијих биљака у рано пролеће или у јесен и суши на сунцу у танком слоју или у хладу на промаји. Надземни део биљке у цвету (*Saponariae herba*) се бере од јуна до октобра (слика 67).

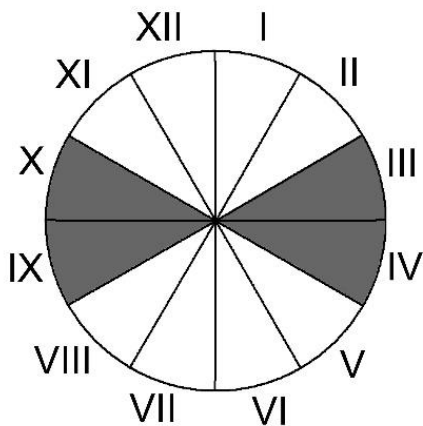
**Употреба:** експекторанс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се корен сматра као средство за крепљење, изазивање знојења и столице. Такође наводи да се употребљава споља за лечење кожних обољења (екцеми) и против реуматизма и подагре. Панчић и Петровић (према Сарић, 1989) наводе да се употребљавао за прање вунених тканина уместо сапуна. Према Tasić i sar. (2001) корен и надземни део биљке дају се против бронхитиса и против упале горњих дисајних путева. Исти аутори наводе да снижава ниво холестерола у крви и служи за јачање имунитета након вирусних инфекција.

**Напомена:** може да иритира желуца. У већим количинама делује као ђелијски отров (Tasić i sar., 2001).

## *Solanum dulcamara* L. – разводник

Фам. Solanaceae



Слика 68. Шематски приказ календара брања разводника (*Solanum dulcamara* L.)

**Користи се:**  
стабљике

**Станиште:**  
влажна места

**Хемијски састав:**  
алкалоиди, гликозиди, танини  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** бере се стабљика без лишћа (*Dulcamarae stipes*) односно секу се изданци стари 2-3 године у рано пролеће или у јесен кад нема лишћа (слика 68) и суше у танком слоју на промаји у хладу.

Разводник (слика 107) расте на влажним местима близу њива, поред града, по међама, тамо где се јавља и дивља тиква.

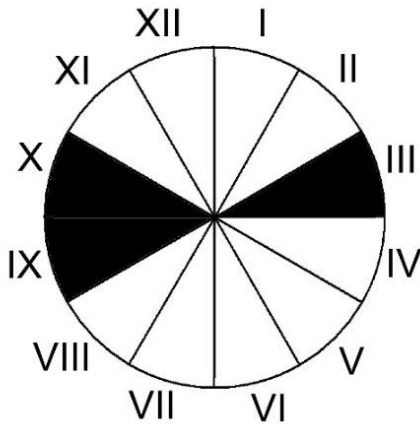
**Употреба:** цитостатик, вирустатик, анестетик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је разводник некада коришћен као благ наркотичан лек, средство које дражи и тера на зној, против реуматизма, разних болести на кожи, против болести трбушних органа, против катарa и запаљења органа за дисање, великог кашља и јектике. По Гостушком (према Сарић, 1989) користи се за спољашњу употребу као средство против кожних болести (екцеми, акне, брадавице), реуматизма, астме, крварења из носа (Tasić i sar., 2001), а врло ретко изнутра као диуретик и за промет материја (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Напомена:** садржи алкалоид соланин, који је отрован. У већим количинама разводник може изазвати тровање слично бунци! (Туцаков, према Сарић, 1989). Данас се због тога све мање користи. Познати су случајеви тровања бобицама, нарочито код деце (Tasić i sar., 2001).

## *Symphytum officinale* L. – гавез

Фам. Boraginaceae



Слика 69. Шематски приказ календара брања гавеза (*Symphytum officinale* L.)

**Користи се:**

корен

**Станиште:**

влажне шуме, обале река

**Хемијски састав:**

пиролизидински алкалоиди, алантоин, слузи, танини, скроб (Тасић и сар., 2001)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** ризом са корењем (*Symphyti radix* или *Consolidae radix*) се вади у рано пролеће или у јесен (слика 69), добро опере и изреже у комаде и суши на сунцу или у танком слоју у хладу на промаји.

Гавеза има са великом заступљеношћу поред Нишаве и притока. Ризом са корењем споља је црн, а изнутра бео као кост кад се пресеће.

**Употреба:** адвулнанс, антифлогистик, муцилагинозум (Сарић, 1989) адстрингент, вулнерар (Тасић и сар., 2001). Алантоин стимулише регенерацију ткива.

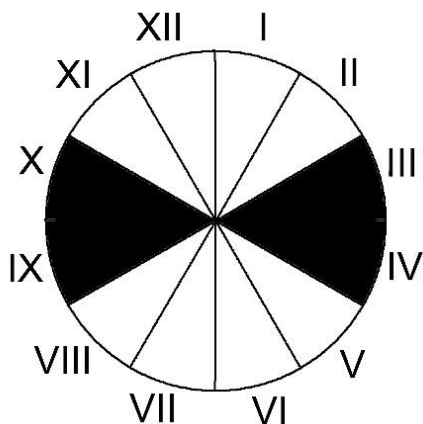
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је раније коришћен у терапији колитиса, чира и као плућни чај. Употребљава се споља за облоге као каша од свежег корена или као густ декокт осушеног корена код оштећених лигамената, убоја, артритиса, запаљеања зглобова, за убрзавање стварања калуса код прелома костију, за лечење гнојних рана које тешко зацељују, чирева и слично (Сарић, 1989; Тасић и сар., 2001).

**Напомена:** пиролизидински алкалоиди имају хепатотоксично, канцерогено и мутагено деловање; зато се не препоручује унутрашња употреба у виду чаја, нити спољашња примена на местима где је повређена кожа; труднице и дојиле не би требало никако да га користе (Тасић и сар., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Tamus communis* L. – бљушт

Фам. Dioscoraceae



Слика 70. Шематски приказ календара брања бљушта (*Tamus communis* L.)

**Користи се:**  
свеж ризом

**Станиште:**  
термофилне шуме, шикаре,  
шибљаци

**Хемијски састав:**  
алкалоиди, скроб, слузи,  
калцијум оксалат, сапонини  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** свеж ризом (*Tami rhizoma recens*) се вади по потреби у пролећним (март, април) и јесењим месецима (септамбар и октобар) (слика 70) и чува се свеж, закопан у влажан песак, као рен.

Бљушт (слика 108) расте по ободу термофилних шума, по шикарама и шибљацима у округу.

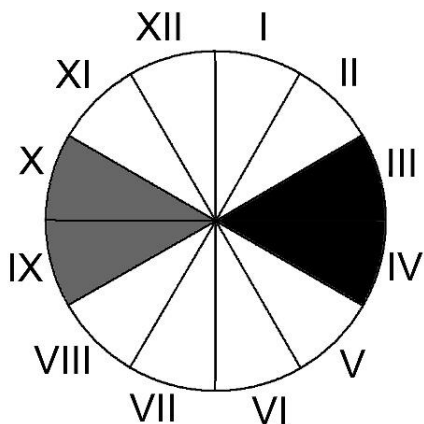
**Употреба:** пургатив, стомахик, диуретик, еменаг (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је ризом накад коришћен као лек за чишћење и за јаче терање мокраће, као и за повраћај престале менструације код жена. Гостушки (према Сарић, 1989) напомиње да се изгњечени свеж ризом споља користи против модрица услед убоја, ситних поткожних излива крви, модрица испод очију и на лицу. Исти аутори помињу употребу изгњеченог корена против вашију главе, као и против реуматизма и ишијаса. По Туцакову (према Сарић, 1989) и Tasić i sar. (2001) свежим ризомом се трљају болна места од реуматизма и ишијаса, при чему се јавља опсећај топлоте и црвенило, а потом се болна места намажу неким уљем или млеком. По истим ауторима праве се и облоге од наструганог ризома са ракијом и алкохолом.

**Напомена:** цела биљка је отровна па је треба избегавати. Забележени су случајеви смрти тровањем из незнања. Бобице су јако отровне! Исцеђен сок изазива повраћање и пролив. Употреба се не препоручује, поготово не за оралну примену (Tasić i sar., 2001).

## *Taraxacum officinale* Weber – маслачак

Фам. Asteraceae



Слика 71. Шематски приказ календара  
брања маслачка  
(*Taraxacum officinale* Weber)

**Користи се:**

корен, цела биљка с кореном

**Станиште:**

ливаде, утрине

**Хемијски састав:**

гликозиди, смоле, слузи,  
инулин (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** користи се корен (*Taraxaci radix*) који се вади у рано пролеће пре него што биљка почне да цвета или у јесен (слика 71) и суши цео дан на сунцу или у танком слоју на промаји у хладу. Ређе се користи цела биљка с кореном (*Taraxaci radix cum herba*).

Маслачак (слика 109) је заступљен свуда на травнатим теренима, по ливадама, утринама, пашњацима, као и поред путева у округу.

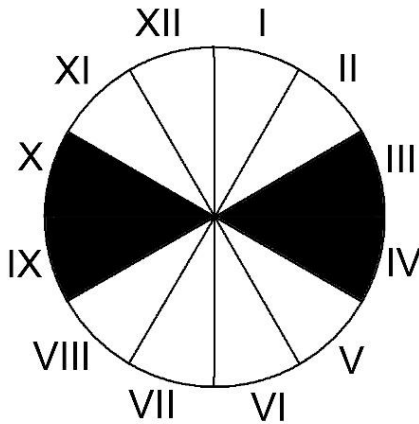
**Употреба:** холагог, диуретик, стомахик (Сарић, 1989), холеретик, лаксатив, антиреуматик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је некада корен коришћен против болести органа за варење и као средство против хроничних болести коже. По Гостушком (према Сарић, 1989) корен јача стомак, одлично делује на јетру и лучење жучи, повећава апетит и добро делује на варење. Туцаков (према Сарић, 1989) наглашава да као прва пролећна зелена салата свежи листови биљке пре цветања потпомажу чишћење крви, служе као диуретик и против болова жучи и јетре. Исти аутори наводе примену корена маслачка против бенигну хиперплазија простате. Пржен корен употребљава се као замена или додатак кафи (Tasić i sar., 2001; Рашић, 2002).

**Напомена:** може да изазове алергијске реакције код осетљивих особа (Tasić i sar., 2001).

## *Telekia speciosa* (Schreber) Baumg. – црни оман, огњица

Фам. Asteraceae



Слика 72. Шематски приказ календара  
брања црног омана  
(*Telekia speciosa* (Schreber))

### Користи се:

корен

### Станиште:

шуме

### Хемијски састав:

етарско уље, горка једињења,  
инулин (Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

Сува планина, Стара планина,  
Видлич

**Берба:** корен односно чворновати коси ризом (*Telekiae radix*) се вади у рано пролеће или у јесен (слика 72), добро опере и суши на сунцу, цео или исечен у комаде.

Црни оман (слика 110) је забележен у планинским шумама на Сувој планини, Старој планини и Видличу, поред речица и потока.

**Употреба:** експекторанс, антитусик (Tasić i sar., 2001).

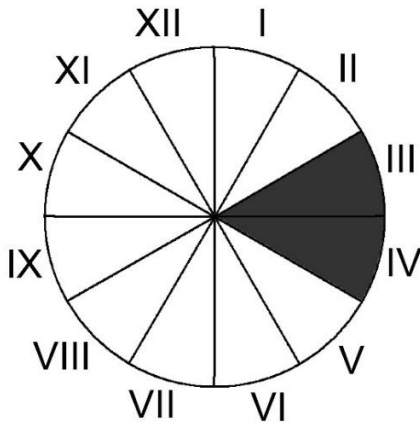
**Народна медицина:** користи се понегде као замена за оман у лечењу кашља и бронхитиса (Сарић, 1989). По Панчићу (према Сарић, 1989) наш народ примењује ову биљку против „огњице“.

Према Tasić i sar. (2001) вршена су испитивања којима је доказана активност на повећање глутатион пероксидазе и као ловаца слободних радикала.



## *Ulmus glabra* Hudson – брдски брест

Фам. *Ulmaceae*



Слика 73. Шематски приказ календара  
брања брдског бреста  
(*Ulmus glabra* Hudson)

**Користи се:**

кора

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

танини, слузи, горке материје  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** користи се кора (*Ulm cortex*) која се гули у рано пролеће са младих грана (слика 73). Спољашњи део (плута) се одбацује. Суши се у танком слоју на сунцу или на промајном месту у хладу.

Брдски брест (слика 111) се јавља у мезофилним шумама у региону брдске букве и букве и јеле у Пиротском округу

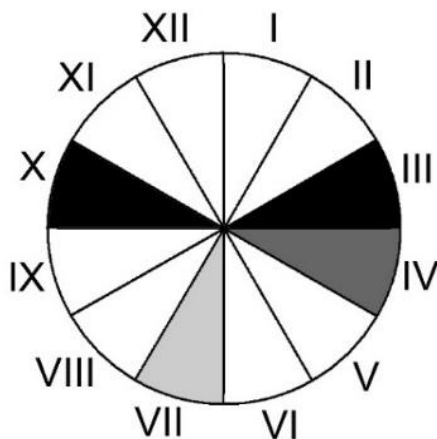
По казивању Бранислава Митића брдски брест је почео да изумире седамдесетих година у околини Пирота, јер је из неког разлога почео да се суши. Још увек га има, али са мањом заступљеношћу него што је то некада било. Не бере се за откуп у комерцијалне сврхе у Пиротском округу.

**Употреба:** адстрингенс, емолијенс (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Гостушки (према Сарић, 1989) наводи да се споља користи као лековита маст против разних врста јако упорних болести коже. Туцаков (према Сарић, 1989) и Tasić i sar. (2001) наводе кору бреста као народни лек за лечење опекотина, промрзлина и разних кожних болести (чиреви и сл.). Tasić i sar. (2001) напомињу да се ређе употребљава интерно у виду чаја за неке стомачне проблеме (колитис, пролив, грчеви у стомаку) и за искашљавање (антитусик).

## *Urtica dioica* L. – коприва

Фам. *Urticaceae*



Слика 74. Шематски приказ календара брања коприве (*Urtica dioica* L.)

### Користи се:

лист, корен, семе

### Станиште:

рудерална места

### Хемијски састав:

витамини, танини (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** корен (*Urticae radix*) се вади у рано пролеће или у јесен (слика 74, 411) и суши на сунцу. Лист (*Urticae folium*) се бере млад, здрав и развијен или се одсецају вршни делови биљке са стабљиком, која не сме бити дебља од 3 mm (*Urticae herba*). Суши се у танком слоју у хладу, на промаји, пазећи да лист сачува природну зелену боју. Семе (*Urticae semen*) се сакупља у јулу (слика 74). Коприва (слика 112) се јавља на рудералним стаништима у округу.

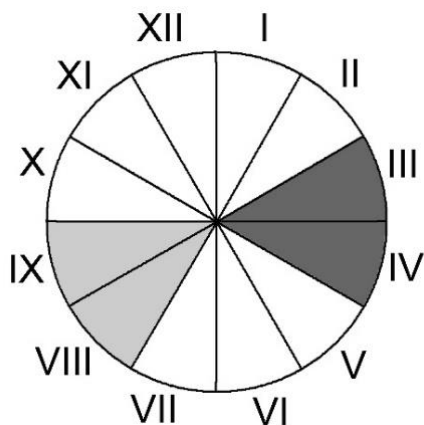
**Употреба:** диуретик, метаболик, антидијароик (Сарић, 1989), антихеморагик, хипогликемик, стиптик, роборанс, тоник, „биостимуланс“ (Tasić i sag., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да се исцеђен сок из надземног дела биљке или барена коприва даје се против реуматизма, подагре, болести бубрега, катара плућа, жутице, хроничних болести коже. По Туцакову (према Сарић, 1989) споља се свежеом копривом ударају болна места од реуматизма, артритиса, ишијаса и неуралгије. Гостушки (према Сарић, 1989) помиње употребу чај од листа коприве против пролива, белог прања, за заустављање крварења (из носа, хемороида, женска крварења), против малокрвности и камена у бешици. Чај од корена и од надземног дела биљке користи се за грљање против ангине и упале десни, за пораст косе, против опадања косе и против перути, против шећера у крви као и против бенигну оболјења простате (Сарић, 1989). Слично лековито дејство остварује и врста *Urtica urens* (слика 113).

**Напомена:** може да изазове бурне реакције на кожи, иритира желудац и да утиче на повећање или смањење притиска; трудницама и дојиљама се не пропоручује (Tasić i sar., 2001).

## Vaccinium vitis-idaea L. – брусница

Фам. Ericaceae



Слика 75. Шематски приказ календара брања бруснице (*Vaccinium vitis-idaea* L.)

### Користи се:

лист, плод

### Станиште:

високопланински жбуњаџи

### Хемијски састав:

гликозиди, танини, флавоноиди, органске киселине, витамини (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

Стара планина

### Заштита: ■

**Берба:** лист (*Vitis idaea folium*) се бере у рано пролеће, већ после отапања снега, па све до цветања биљке. Обично се одсецају надземни делови биљке и суше у танком слоју на промаји у хладу. Потом се лист скине руком, а гранчице одбаце. Лист који се бере касније обично потамни и при пажљивом сушењу. Бобице (*Vitis idaea fructus*) се беру кад сазру крајем лета (слика 75). Могу дуго да се чувају свеже.

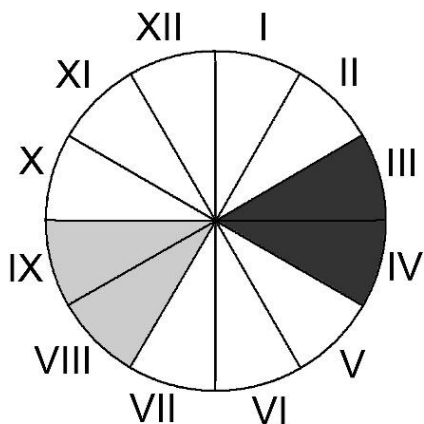
Лист бруснице је добра замена за лист медвеђеј грожђа, којег на Старој планини има са веома малом заступљеношћу. Лист бруснице има чак и боље терапеутско дејство у односу на лист медвеђеј грожђа, с обзиром на нижи садржај танина.

**Употреба:** лист је уроантисептик и адстрингенс, а плод антидијароик (Сарић, 1989). **Народна медицина:** по Туцакову (према Сарић, 1989) лист се користи за лечење упале бубрега и бешике, код камена у бешици, реуматизма и подагре. Бобице повећавају лучење мокраће, регулишу столицу и због састојака који делују умирујуће препоручују се особама осетљивим на промену времена (метеоропатама), против повишеног крвног притиска и за апетит (Сарић, 1989), а према Tasić i sar. (2001) делују фунгистатички.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Viburnum opulus* L. – црвена удика, бековина, картоп

Фам. *Caprifoliaceae*



Слика 76. Шематски приказ календара брања црвене удике (*Viburnum opulus* L.)

**Користи се:**

кора, плод

**Станиште:**

влажна места у шумама

**Хемијски састав:**

сапонони, смоле, танини, гликозиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Стара планина

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** кора (*Viburni opuli cortex*) се скида са младих стабала и дебљих грана у марту и априлу и суши на сунцу. Цвет (*Viburni opuli flos*) се бере у мају месецу. Плод (*Viburni opuli fructus*) се бере кад сазри од августа до септембра (слика 76).

**Употреба:** кора је хемостатик, адстрингенс (Сарић, 1989) и спазмолитик код менструалних тегоба (дисменореје) (Tasić i sar., 2001), а плод је састојак витаминских чајева (Сарић, 1989).

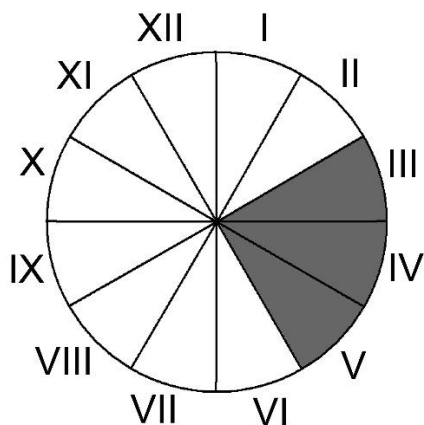
**Народна медицина:** кора је употребљавана у гинеколошкој пракси у облику течног екстракта против крварења из материце (Сарић, 1989). У облику чаја, кора од картопа прекида грчеве и стезања материце па се користи да обустави могући побачај (Гостушки, према Сарић, 1989). Цветови картопа се користе против кашља, прехладе и обољења желуца. Плодови се једу свежи као лек код повишеног крвног притиска и користе код разних других обољења и као витаминска сировина (Сарић, 1989).

**Напомена:** због отровности се не препоручује за самосталну употребу без контроле лекара! (Tasić i sar., 2001).

Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се користи и врста *Viburnum lantana* L. за исте лековите сврхе, која је такође отровна!

## *Vinca herbacea* Waldst. & Kit. – зимзелен

### Фам. Аросупасеае



Слика 77. Шематски приказ календара  
брања зимзелена  
(*Vinca herbacea* Waldst. & Kit.)

**Користи се:**

лист, надземни део биљке у  
цвету

**Станиште:** степолики  
пашњаци, шикаре

**Хемијски састав:** алкалоиди,  
флавоноиди (Marković et al.,  
2010б)

**Распрострањење:** Белава,  
Басара, Видлич, околина  
Димитровграда

**Заштита:** ♣

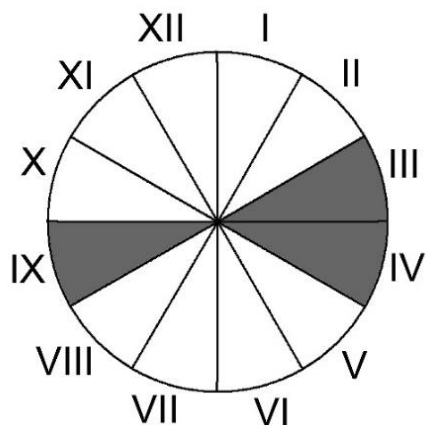
**Берба:** одсецају се надземни делови биљке за време цветања у марту, априлу и мају (слика 77) и суше у танком слоју на промаји у хладу. Са осушених гранчица се скида лишће руком, а гранчице се одбацују.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да су лишће и надземни део коришћени против болова у грлу, одлива крви из плућа, бешике и материце. Гостушки препоручује примену лишћа зимзелена у виду чаја против крварења из шуљева, а споља за облоге. Сматра да је зимзелен добар и за малокрвне. По Туцакову (према Сарић, 1989) зимзелен смањује жеђ и количину шећера у крви дијабетичара, а може да се користи и као средство за јачање.

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Vinca minor* L. – зимзелен

### Фам. Аросупасеае



Слика 78. Шематски приказ календара брања зимзелена (*Vinca minor* L.)

**Користи се:**

лист, надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

шуме, шикаре

**Хемијски састав:**

алкалоиди, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

субспонтано и гајена у баштама

**Берба:** бере се лист (*Vincae minoris folium*) или зељасти врхови гранчица у цвету (*Vincae minoris herba*) у марту и априлу, ређе још и у септембру (слика 78). Гранчице се суше у танком слоју на промаји у хладу. Са осушених гранчица лишће се скида руком, а гранчице одбацују.

Зимзелен (слика 114) је забележен по шумама и шикарама у округу.

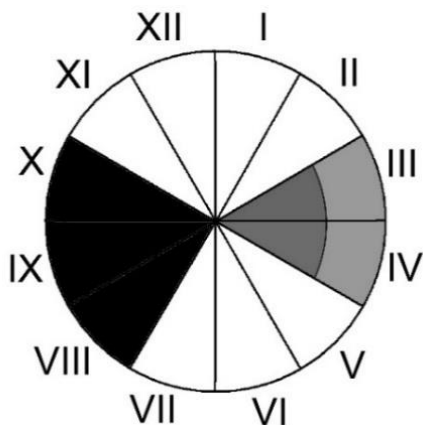
**Употреба:** седатив, антихипертензив (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић и Гостушки (према Сарић, 1989) помињу да су лишће и надземни део коришћени као горко и опорно средство за јачање, против тумора, мигрене, болова у грлу, одлива крви из плућа, бешике и материце, као и да смањују жеђ и количину шећера у мокраћи дијабетичара. Декокт биљке се користи да засуши лучење млека код породилђа, које неће да доје (Петровић, према Сарић, 1989). Употребљава се и код неких траума централног нервнег система, можданог удара, поремећеја равнотеже и оријентације и слично, јер према (Tasić i sar., 2001) делује на лечење поремећаја церебралне циркулације. При крварењу из шуљева предлаже се примена чаја ове биљке споља, за облоге. Tasić i sar. (2001) помињу и употребу против тумора, мигрене и менорагије.

**Напомена:** никако не користити у току трудноће, нити за самомедијацију. Дуготрајна примена може изазвати аритмије.

## *Viola odorata* L. – љубичица

Фам. *Violaceae*



Слика 79. Шематски приказ календара брања љубичице (*Viola odorata* L.)

### Користи се:

корен, лист, цвет

### Станиште:

ливаде, шикаре, листопадне шуме

### Хемијски састав:

сапонини, горке материје, слузи (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Заштита: ■

**Берба:** цвет љубичице (*Violae odoratae flos*) се бере у пролеће, у марту и априлу. Лист (*Violae odoratae folium*) такође (слика 61). Суше се пажљиво, у танком слоју у хладу на промаји, да сачувају природну боју. Корен љубичице (*Violae odoratae radix*) се вади крајем лета, у августу, септембру и октобру (слика 79) и суши на сунцу.

Љубичица (слика 115) се јавља на ливадама, шикарама и у листопадним шумама у Пиротском округу.

**Употреба:** корен је бронхоспазмолитик, експекторанс, еметик, а цвет експекторанс, седатив емолијенс и антисептик (Tasić i sag., 2001).

**Народна медицина:** Гостушки (према Сарић, 1989) напомиње да се корен љубичице користи против хроничног бронхитиса. Декокт од корена је успешно средство и за изазивање повраћања (Петровић, према Сарић, 1989). Цвет љубичице изазива знојење, користи се при разним упалама, богињама, катару плућа, боловима у грлу, а сируп од цветова ублажава грчевит кашаљ (Сарић, 1989). Лист се споља користи при разним упалама. Диоскорид и неки други стари лекари су доказивали да мирис свеже љубичице доприноси излечењу дечје падајуће болести (Петровић, према Сарић, 1989). Упркос томе, јак мирис љубичице у затвореном простору може изазвати главобољу, мучнину и несвестицу, па је не треба држати никада, а нарочито ноћу у затвореној соби.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).





Слика 80. *Aconitum burnatii* Gayet



Слика 81. *Angelica sylvestris* L.



Слика 82. *Arctium lappa* L.



Слика 83. *Arum maculatum* L.



Слика 84. *Atropa bella-donna* L.



Слика 85. *Chelidonium majus* L.

Аутор фотографија: Марија Марковић



Слика 86. *Cornus mas* L.



Слика 87. *Corydalis cava* (L.) Sch. & Körte



Слика 88. *Corylus avellana* L.



Слика 89. *Daphne mezereum* L.



Слика 90. *Dryopteris filix-mas* (L.) Sch.



Слика 91. *Eryngium campestre* L.

Аутор фотографија: Марија Марковић





Слика 92. *Fagus moesiaca* (K. Maly) Cz.



Слика 93. *Galanthus nivalis* L.



Слика 94. *Geranium macrorrhizum* L.



Слика 95. *Hedera helix* L.



Слика 96. *Helleborus odorus* W. & K.



Слика 97. *Ligustrum vulgare* L.

Аутор фотографија: Марија Марковић



Слика 98. *Ononis spinosa* L.    Слика 99. *Petasites hybridus* (L.) P. Gaertn.



Слика 100. *Polypodium vulgare* L.

Слика 101. *Pulmonaria officinalis* L.



Слика 102. *Quercus cerris* L.



Слика 103. *Salix caprea* L.

Аутор фотографија: Марија Марковић





Слика 104. *Sambucus ebulus*



Слика 105. *Sanguisorba minor* Scop.



Слика 106. *Sanicula europaea* L.



Слика 107. *Solanum dulcamara* L.



Слика 108. *Tamus communis*



Слика 109. *Taraxacum officinale* Weber

Аутор фотографија: Марија Марковић



Слика 110. *Telekia speciosa* (Sch.)  
Baum.



Слика 111. *Ulmus glabra* Huds.



Слика 112. *Urtica dioica* L.



Слика 113. *Urtica urens* L.



Слика 114. *Vinca minor* L.



Слика 115. *Viola odorata* L.



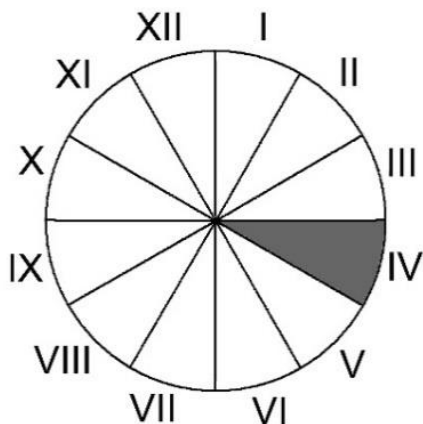
**АПРИЛ**





## *Adonis vernalis* L. – гороцвет, бог пролећа, опадикоса

Фам. Ranunculaceae



Слика 116. Шематски приказ календара брања гороцвета (*Adonis vernalis* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

степолики пашњаци

**Хемијски састав:**

кардиотонични гликозиди  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

Тепош, Сарлах, Белава,  
Видлич

**Напомена:** отровна (!)

**Заштита:** ♣

**Берба:** одсецају се стабљике у цвету (*Adonidis vernalis herba*) у априлу кад биљка цвета (слика 116) и одмах суше. Треба брати само оне стабљике које нису прецветале. Заметнути плодови смањују лековиту вредност биљке (Сарић, 1989). Само 5% дроге може да буде у плоду, иначе осушена биљка губи своју лековиту вредност.

У југоисточном делу Видлича, гороцвета (слика 141) има са приличноим заступљеношћу, али је забрањено да се бере. Бере се само оних година кад га има у маси. На потезу званом Божурато код Пирота има га такође доста. Нема га на великим надморским висинама, већ тражи средње висине, где има припека односно доста сунца. То су јужне експозиције брдског дела околине Пирота. Пиротски округ може да се поноси гороцветом, јер га доста има. Пошто има више цветова на једној биљци, кад један цвет прецвета почиње да цвета други.

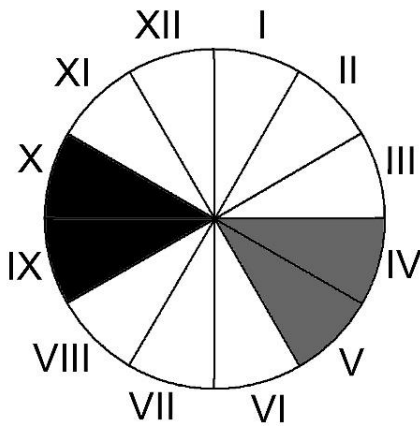
**Употреба:** кардиотоник (сировина за израду лекова за срце), диуретик (Сарић, 1989), коронарни дилататор, седатив (Tasić i sar. 2001).

**Напомена:** дрога је врло отровна па се не сме користити у самомедијацији, већ само под контролом лекара у хомеопатији (Tasić i sar. 2001) и за израду фармацеутских препарата!

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Allium ursinum* L. – див бели лук, сремуш, медвеђи лук

Фам. Alliaceae



Слика 117. Шематски приказ календара  
брања сремуша  
(*Allium ursinum* L.)

### Користи се:

свеж надземни део биљке,  
свежа луковица

### Станиште:

букове шуме

### Хемијски састав:

сумпорно етарско уље,  
витамини, минералне  
материје (Marković et al.,  
20106)

### Распрострањење:

Стара планина, Видлич, Сува  
планина

### Заштита: ■

(*Allium ursinum* L. subsp.  
*ucrainicum* Kleopow & Oxner)

**Берба:** бере се свеж надземни део биљке (*Alii ursini herba recens*) у априлу и мају (слика 117, 415). Луковице (*Alii ursini bulbus recens*) се ваде у септембру и октобру (слика 117).

Сремуша (слика 142) има на планинама у буковим шумама у Пиротском округу. Лист се обавезно суши у сушарама, јер ако се суши на ваздуху задобије жуту боју.

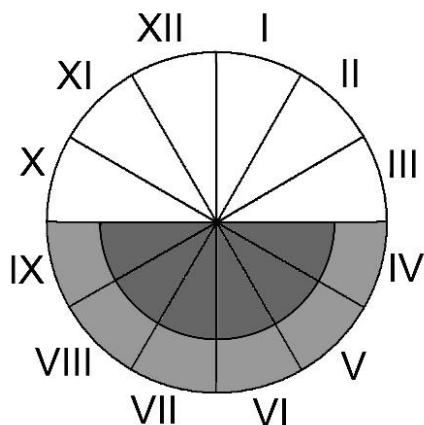
**Употреба:** антисептик, дигестив, антихипертоник, антимикотик, антихелминтик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** као и бели лук потпомаже варење, утиче на лакше искашљавање, изазива знојење и мокрење, смањује ниво холестерола у крви (Сарић, 1989). Употребљава се и против грознице, цревних паразита, повишеног крвног притиска и артериосклерозе, а споља против хроничних осипа (Tasić i sag. 2001). Користи се у исхрани, представља прву пролећну салату и прву витаминску храну (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена подврста *Allium ursinum* L. subsp. *ucrainicum* Kleopow & Oxner (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Bellis perennis* L. – бела рада

Фам. Asteraceae



Слика 118. Шематски приказ календара брања беле раде (*Bellis perennis* L.)

### Користи се:

цваст, лист, надземни део биљке у цвету

### Станиште:

ливаде, паркови

### Хемијски састав:

горке материје, танини, сапонини (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** беру се цветне главице (*Bellidis flos*) без петелјке од априла до септембра и суше у танком слоју на промајном месту у хладу. Лишће (*Bellidis folium*) се бере у истим месецима и пажљиво суши. Ређе се бере цела биљка у цвету без корена (*Bellidis herba*) од априла до септембра све док биљка цвета (слика 118).

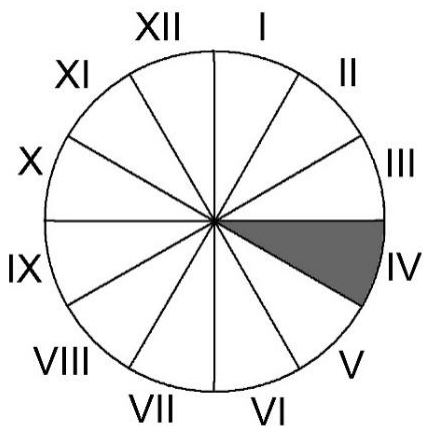
Беле раде (слика 143) има са средњом заступљеношћу у Пиротском округу на травњацима, ливадама, поред путева, у парковима и на шумским пропланцима. Некада је била много више тражена за лековите сврхе.

**Употреба:** адстрингенс, антиинфламаторно средство, експекторанс (Tasić i sar. 2001).

**Народна медицина:** користи се споља за лечење рана, кожних болести и за облоге код отока, а у облику чаја код прехладе, за лакше искашљавање, против поремећаја функције бубрега и јетре и против пролива; састојак је смеша, које су намењене пролећном освежењу и бржем излучивању штетних састојака из организма (Сарић, 1989). Смањује грозницу и стварање слузи, а користи се и за олакшавање тегоба код гастроинтестиналног катарa (Tasić i sar. 2001).

## *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medicus – хоћу-нећу

Фам. Brassicaceae



Слика 119. Шематски приказ календара  
брања хоћу-нећу  
(*Capsella bursa-pastoris* (L.) Medicus)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерална станишта

**Хемијски састав:**

флавоноиди, танини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** бере се млад надземни део биљке у цвету (*Bursae pastoris herba*) на почетку цветања у априлу месецу, јер касније даје дрогу слабијег квалитета (слика 119). Суши се у танком слоју у хладовини на промајном месту да не пожути.

Доста је заступљена у околини Пирота, а поготово на рудералним површинама. Скоро космополитска врста.

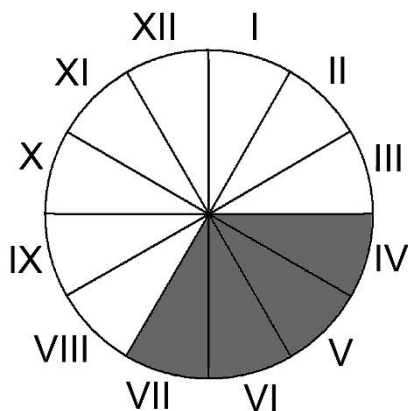
**Употреба:** хемостиптик (Сарић, 1989), антихеморагик (Tasić i sar. 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је раније употребљавана против пролива, срдоболје и излива крви (из материце и у сувишној менструацији), а тинктура биљке против камена у бубрезима и мокрења песка. По истом аутору, споља је коришћена за завијање рана ради заустрављања крви, за привијање на шуљеве, а исцеђен сок за ушмркавање у нос кад из њега тече крв. Гостушки и Туцаков (према Сарић, 1989) напомињу да се може употребити против повећане и продужене менструације и запаљења мишићног ткива материце. Tasić i sar. (2001) помињу употребу код менорагије и дисменореје, за израду препарата против крварења из носа, против диареје и акутног катаралног циститиса.

**Напомена:** треба избегавати примену у току трудноће и дојења због података о утероактивном дејству. Не би требало да се користи док се узимају лекови за смирење, регулацију крвног притиска и терапију штитне жлезде (Tasić i sar. 2001).

## *Cardamine amara* L. – режуха

Фам. Brassicaceae



Слика 120. Шематски приказ календара брања режухе (*Cardamine amara* L.)

**Користи се:**  
стабљика, лист

**Станиште:**  
рудерална станишта

**Хемијски састав:**  
сумпорни гликозидиди,  
витамин Ц, каротин (Marković  
et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
Стара планина

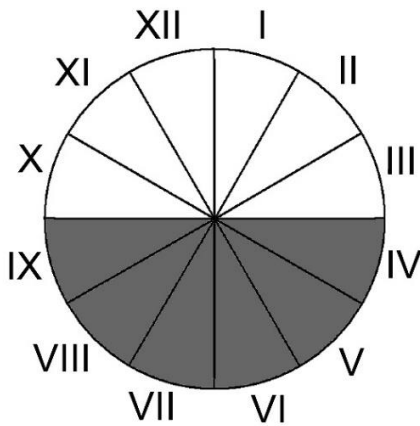
**Берба:** од априла до јула беру се стабљике без лисова (*Cardamine stipes*) или само листови (*Cardamine folium*) (слика 120) и користе се најчешће свежи, а по потреби суше.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се користила уместо угаса или рена при лечењу скорбута, за дражење органа за варење и против хроничног катара у плућима. Туцаков (према Сарић, 1989) пише да свежи листови при жвакању отпуштају љуто сумпорно етраско уље, које дражи слузнице органа за варење, изазива појачано лучење пљувачке, желудачног сока, бољи апетит и брже варење хране. Исти аутор напомиње да се сушењем губи сумпорни гликозид, који остварује лековито дејство, па се препоручује да се примењује само свежа биљка.

Користи се на исти начин и врста *Cardamine flexuosa* With. (режуха шумска), која насељава сеновите шуме и влажна места, бере се у истим месецима и има широко распрострањење у Пиротском округу.

## *Cardamine impatiens* L. – режуха нестрпљива

Фам. Brassicaceae



Слика 121. Шематски приказ календара  
брања режухе нестрпљиве  
(*Cardamine impatiens* L.)

**Користи се:**

стабљика, лист

**Станиште:**

пored извора и потока

**Хемијски састав:**

сумпорни гликозидиди,  
витамин Ц, каротин (Marković  
et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

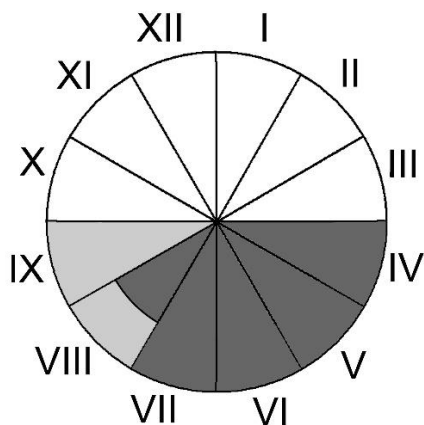
**Берба:** користе се свежи надземни изданци (stipes) и листови (folium), а нарочито приземни листови из розете, а бере се од пролећа до јесени (слика 121).

Заступљена је са широком распрострањеношћу у округу.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се користила при лечењу скорбута, за дражење органа за варење и против хроничног катара у плућима. По истом аутору свежи листови при жвакању отпуштају љуто сумпорно етраско уље, а оно дражи слузнице органа за варење, изазива појачано лучење пљувачке, желудачног сока, бољи апетит и брже варење хране.

## *Conium maculatum* L. – кукута, цвелика

Фам. Ариасеае



Слика 122. Шематски приказ календара брања кукуте (*Conium maculatum* L.)

### Користи се:

лист, надземни део биљке у цвету, плод

### Станиште:

рудерална станишта

### Хемијски састав:

алкалоиди (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** лишће (*Conii folium*) се бере пре цветања у априлу и мају. Вршни делови биљке (*Conii herba*) се беру за време цветања у јуну и јулу (слика 122). Лишће и надземни део биљке се суше у танком слоју на промаји у хладу. Штитови са скоро зрелим плодовима се одсецају у августу и септембру (слика 122) и после сушења на сунцу одвајају се плодови (*Conii fructus*).

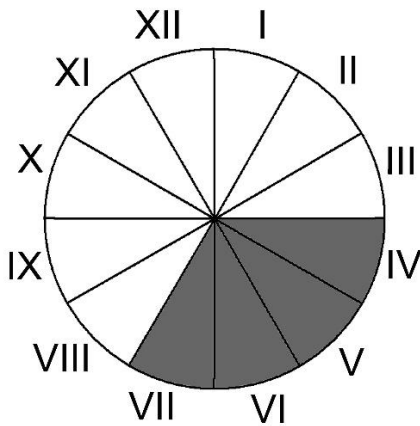
**Народна медицина:** Петровић и Гостушки (према Сариф, 1989) помињу да је кукута коришћена раније за стишавање разних болова (неуралгија лица, зубобоља, болови у уху и оку), против великог кашља, (сипње) астме, за смањење отока у лимфним жлездама, против хроничних болести коже. Може се употребити против болова у унутрашњим органима, против епилепсије (Tasić i sar. 2001), у лечењу нервних поремећаја праћених мишићним грчевима (Сариф, 1989).

**Напомена:** кукута спада у најотровније биљке! Позната је у светској историји као састојак судског отрова, којим је отрован Сократ (Tasić i sar. 2001).



## *Coronilla scorpioides* (L.) Koch. – љубидрага

Фам. Fabaceae



Слика 123. Шематски приказ календара  
брања љубидраге  
(*Coronilla scorpioides* (L.) Koch.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

термофилни пашњаци и  
камењари

**Хемијски састав:**

хетерозиди (Marković et al.,  
20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

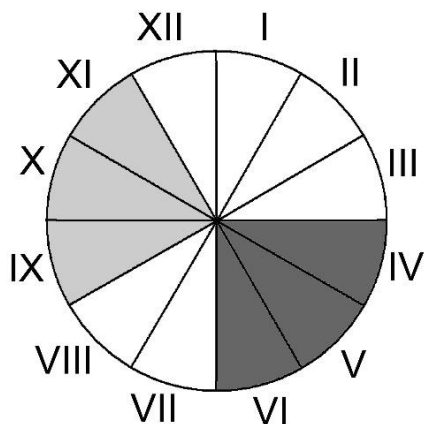
**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) се бере од априла до јула (слика 123).

**Народна медицина:** делује на срце слично дигиталису: смањује број срчаних откуцаја у минути (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Напомена:** опрез при брању због садржаја токсичних материја! Отровност потиче од неколико материја, а пре свега од хетерозида коронилина и коронизида. Према томе, ову биљку треба избегавати, а нарочити је семе отровно (Туцаков, према Сарић, 1989).

## *Cydonia oblonga* Miller – дуња

Фам. Rosaceae



Слика 124. Шематски приказ календара брања дуње (*Cydonia oblonga* Miller)

### Користи се:

лист, плод, семе

### Станиште:

жбуњаци у термофилној зони

### Хемијски састав:

органске киселине, витамин Ц, танини, слузи (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

субспонтано око насеља

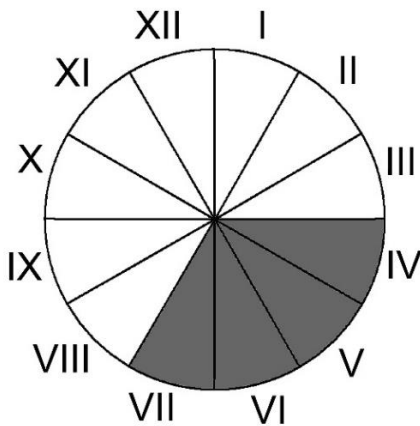
**Берба:** лист (*Cydoniae folium*) се бере за време цветања у априлу и мају или после цветања у јуну месецу. Зрео плод (*Cydoniae fructus*) бере се у јесен (слика 124). Семе (*Cydoniae semen*) се вади из плодова приликом њихове употребе у домаћинству или остаје при чишћењу дуња за индустријску прераду.

**Употреба:** адстрингенс (плод и лист), муцилагинозум (семе) (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** лист од дуње се употребљава као средство против пролива, као и сушене кришке плода (Tasić i sar. 2001). Петровић и Гостушки (према Сарић, 1989) напомињу да се плод користи као храна и лек, који регулише рад црева и делује против пролива, против одлива крви, хроничних катара, а нарочито је добра храна за плућне болеснике. Сок од дуња освежава и јача слuzницу уста, желуца и црева, а на западу се даје против досадних и упорних пролива деце (Туцаков, према Сарић, 1989). Од свежих дуња може да се спреми екстракт за малокрвне особе (Сарић, 1989). Семе, које садржи слузи, употребљава се за израду емулзија и микстура против кашља, као вода за облоге против опекотина и у козметичкој индустрији (лосиони) (Туцаков, према Сарић, 1989).

## *Erodium cicutarium* (L.) L Hérit. – жива трава

Фам. Geraniaceae



Слика 125. Шематски приказ календара  
брања живе траве  
(*Erodium cicutarium* (L.) L Hérit)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

термофилне ливаде, поред  
путева

**Хемијски састав:**

танини, флавоноиди (Marković  
et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** одсеца се надземни део биљке у цвету (*Erodii cicutari herba*) од априла до јула или се чупа цела биљка (слика 125) и суши у танком слоју на промаји у хладу.

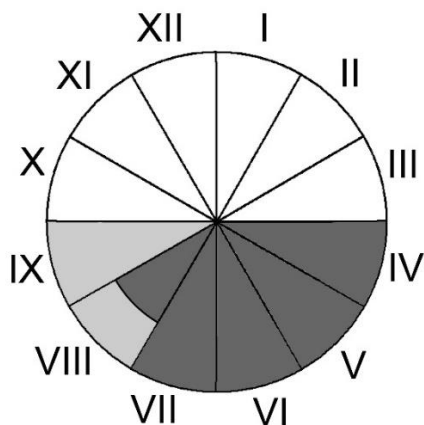
Ретко се бере у Пиротском округу.

**Употреба:** хемостатик (Сарић, 1989), .

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) помиње да се употребљава уз друге лекове у облику чаја за сузбијање ненормалних менструалних крварења: потпуно неправилног и честог крварења из материце (метрорагија) и обилног менструацијског крварења (менорагија). Примењује се код прехладе, обољења јетре, плућне марамице, а споља за испирање гнојних рана, грла и слично (Гесъ и сар., према Сарић, 1989).

## *Euphorbia helioscopia* L. – млечика

Фам. Euphorbiaceae



Слика 126. Шематски приказ календара брања млечике (*Euphorbia helioscopia* L.)

### Користи се:

семе, сок

### Станиште:

рудерална станишта

### Хемијски састав:

горке-љуте материје (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

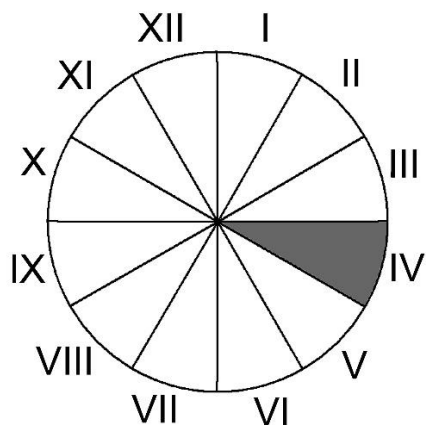
**Берба:** користи се свеж сок (succus) од априла до августа. Семе (semen) се прикупља у августу и септембру (слика 126).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сариф, 1989) помиње да свеж сок на кожи изазива запаљење и пликове, као и да је некада коришћена као драстично средство за повраћање, чишћење и за изазивање рана. По истом аутору, данас се углавном употребљава само споља за скидање брадавица, а ређе изнутра за изазивање повраћања.

**Напомена:** цела биљка је отровна! Стока је не пасе. Деца понекад сама мажу лице да би скинула пеге, али то може имати незгодних последица (Туцаков, према Сариф, 1989).

## *Glechoma hirsuta* Waldst. & Kit. – добричица длакава

Фам. Lamiaceae



Слика 127. Шематски приказ календара  
брања добричице длакаве  
(*Glechoma hirsuta* Waldst. & Kit.)

### Користи се:

надземни део биљке у цвету

### Станиште:

шибљаци и термофилне шуме

### Хемијски састав:

горке материје, танини,  
етарско уље  
(Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

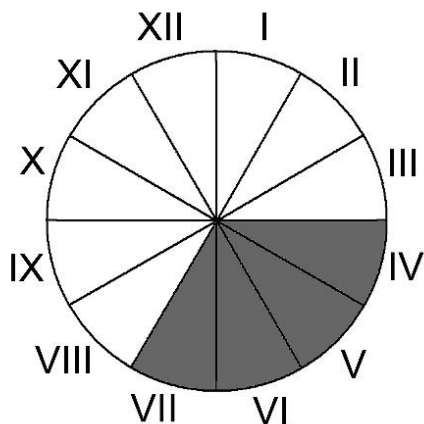
**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) бере се у априлу месецу (слика 127).

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да народ лишћем од самобајке завија ране. По Петровићу (према Сарић, 1989) делује на органе за дисање, потпомажући искашљавање. Користи се код нервних болести (хистерија, неурастенија), против слабости стомака, против грчева у цревима насталим услед тровања оловом, против пролива, за апетит (Туцаков, према Сарић, 1989). Може се користити у исхрани за справљане варива или као зачин (Грлић, према Сарић, 1989).

Забележена је сличност хемијског састава етарског уља врста *Glechoma hirsuta* Waldst. & Kit. и *Glechoma hederacea* L., које су прикупљене на планини Видлич, пре свега у садржају 1,8-цинеола, што иде у прилог идентичне етнофармаколошке примене ове две врсте (Radulović et al., 2010).

## *Isatis tinctoria* L. – сач, сињ, сириштара

Фам. Brassicaceae



Слика 128. Шематски приказ календара брања сириштаре (*Isatis tinctoria* L.)

**Користи се:**

свеже лишће

**Станиште:**

камењари, зидине, виногради

**Хемијски састав:**

сумпорни хетерозиди  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

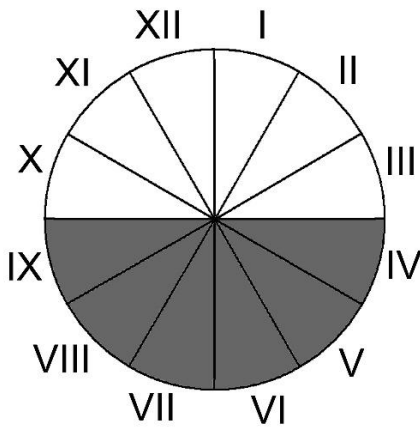
широко распрострањена

**Берба:** употребљава се свеже лишће (*folium recens*) у априлу, мају, јуну и јулу (слика 128).

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да садржи плаву боју, којом се може бојити пређа и да је раније због тога много сађена. Петровић (према Сарић, 1989) пише да је коришћена против скорбута и то свежа или у виду тинктуре и да је народ користи против жутице, тако што превија изгњечено лишће на ручни зглавак, као што се ради са љутићем против грознице. По Туцакову (према Сарић, 1989) биљка је љутог укуса као и друге крсташице, јер има сумпорног хетерозида, па делује слично рену и слачици, као и да садржи хетерозид индикан, који хидролизом даје индиго (плаву) боју, као и ензим изатазу који изазива згрушавање беланчевина, због чега се још понегде употребљава за подстицање млека (отуд и име “сириштара”). Исти аутор наглашава да се за лечење употребљава само свеж лист, јер сушењем губи лековитост.

## *Lamium purpureum* L. – мртва коприва

Фам. Lamiaceae



Слика 129. Шематски приказ календара  
брања мртве коприве  
(*Lamium purpureum* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

сапонини, слузи, флавоноиди,  
етарско уље  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

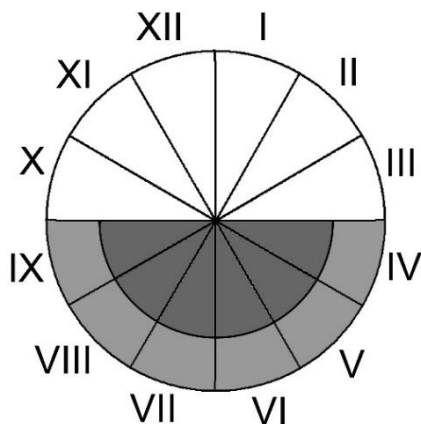
**Берба:** одсецају се зељасти вршни делови биљке у цвету (herba) од априла до септембра (слика 129) и суше пажљиво у танком слоју у хладу на промаји.

**Употреба:** муцилагинозум, благ адстрингенс и антихеморагик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Према Сарић (1989) употребљава се слично као бела мртва коприва (*Lamium album* L.). Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је некада коришћена против пролива, одлива крви, белог прања. Гостушки и Туцаков (према Сарић, 1989) наглашавају да се најчешће користи као народни лек за уређивање менструације и против белог прања и то обарена у води и у доста великој дози. По Туцакову (према Сарић, 1989) може да се користи још и за лечење мокраћне бешике, кожних и других болести. Користи се још и за лакше искашљавање, код климактеричних тегоба, за чишћење крви (Сарић, 1989).

## *Malva sylvestris* L. – црни слез

Фам. Malvaceae



Слика 130. Шематски приказ календара брања црног слеза (*Malva sylvestris* L.)

**Користи се:**

лист, цвет

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

слузи, танини, антоцијани  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** бере се потпуно развијен цвет без петелјке (*Malvae flos*) и лист без лисне дршке (*Malvae folium*) у доба цветања биљке од априла до септембра (слика 130). Може да се бере посебно лист, а посебно цвет, а може и лист и цвет заједно, односно мешавина листа и цвета. Суши се пажљиво у танком слоју у хладу на промаји. Једино се корен не користи, а сви остали делови се користе за лековите сврхе

Црни слез (слика 144) је као коровска врста заступљен у насељима, поред путева, на запуштеним местима, у баштама, виноградима, на ливадама.

**Употреба:** муцилагинозум (Сарић, 1989), демулцент, благ адстрингенс (Tasić i sar. 2001).

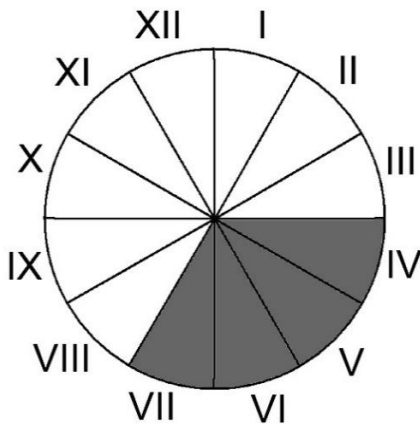
**Народна медицина:** цвет и лист се користе изнутра против упала органа за дисање, варење и мокрење, поготово за ублажавање кашља, а споља за облоге у лечењу рана, за купке и слично (Сарић, 1989).

За исте лековите сврхе се користи и ситни слез, тј. слезовача љубичаста (*Malva neglecta* Wallr.), који је забележен такође на рудералним стаништима у округу и који има исти календар брања.



## *Medicago lupulina* L. – дуњица

Фам. Fabaceae



Слика 131. Шематски приказ календара брања дуњице (*Medicago lupulina* L.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

ливаде поред путева

**Хемијски састав:**

витамини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** гранчице дуњице се беру пре цветања од априла до јула (слика 131), а са њих се смакну листови (folium).

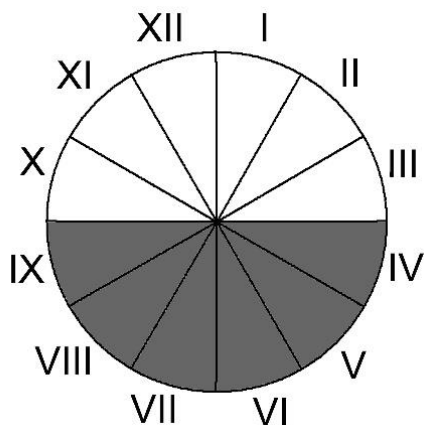
Не бере се за откуп у комерцијалне сврхе у Пиротском округу.

**Народна медицина:** по Гесъ и сар. (према Сариф, 1989) у Белорусији се користи за испирање код трихомонадних обољења жена, а на Кавказу дају прашак од осушене дуњице као средство за заустављање крварења и за брже зарашћивање рана, нарочито против посекотина.

У истим месецима за лековите сврхе беру се гранчице врсте *Medicago falcata* L. (жута луцерка), са којих се накнадно смакну листови, који остварују лековито дејство као седатив за смирење у облику чаја (Гесъ и сар., према Сариф, 1989).

## *Nasturtium officinale* R. Br. - поточњак, угас

Фам. Brassicaceae



Слика 132. Шематски приказ календара  
брања поточњака  
(*Nasturtium officinale* R. Br.)

### Користи се:

свеж надземни део биљке у  
цвету, свеж лист

### Станиште:

око извора и потока

### Хемијски састав:

сумпорни хетерозиди,  
витамини (Marković et al.,  
2010б)

### Распрострањење:

Крупац

**Берба:** свеж лист и цели надземни део биљке (*Nasturtii folium et herba recens*) се користе од априла до септембра (слика 132).

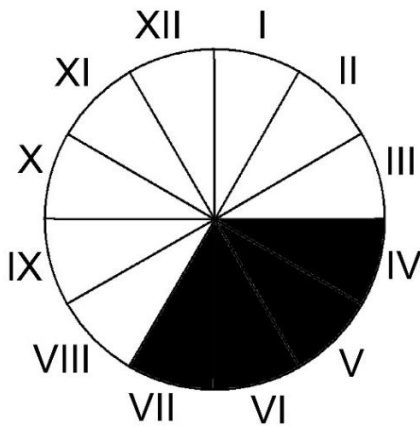
**Употреба:** стомахик, холагог (Tasić i sar. 2001).

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да се користи свежа као јестива биљка (зелена салата), која изазива апетит и освежава. Гостушки (према Сарић, 1989) пише да пречишћава крв, изазива знојење и мокрење, крепи и подстиче на рад поједине органе, користи се и као средство за дражење, против скорбута, катар органа за дисање, за испирање усне дупље против гингивитиса и парадонтозе, водене болести и болести бубрега, нарочито са мокрењем песка, а код дијабетичара смањује проценат шећера. По Туцакову (према Сарић, 1989) помаже код малокрвности, оболелима на бешици и жучи, против катар плућа и скорбута.

**Напомена:** опрез при употреби особама са осетљивим желуцем, јер може изазвати гастроинтестиналне поремећаје; не треба давати деци испод 4 година старости (Tasić i sar. 2001).

## *Orchis laxiflora* Lam. – каћунак велики

Фам. Orchidaceae



Слика 133. Шематски приказ календара  
брања каћунка великог  
(*Orchis laxiflora* Lam.)

**Користи се:**

кртола

**Станиште:**

влажне и забарене ливаде

**Хемијски састав:**

слузи (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

Стара планина, Видлич, Висок

**Заштита:** ♣

**Берба:** кртоле (*Salep tuber*) се сакупљају од априла до јула (слика 133) све док биљка цвета или непосредни по прецветавању. После прања у хладној води попаре се врелом водом. Суше се на промаји у танком слоју, у сушници или изложене сунцу.

**Употреба:** муцилагинозум и благ антидијароик (Сарић, 1989).

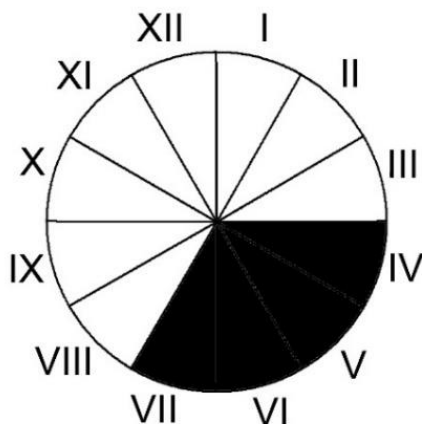
**Народна медицина:** служи за израду салепове слузи, која се даје као благо средство против пролива, нарочито код деце, а као типична слузна дрога употребљава се и против кашља (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

Дрогу чине и кртоле других врста родова *Orchis*, *Ophrys*, *Gymnadenia* и *Dactylorhiza*. Најцењеније су јајасте кртоле, које потичу од врста рода *Orchis* (*Orchis laxiflora* Lam., *Orchis militaris* L., *Orchis simia* Lam.), али се не препоручују за бербу јер су заштићене.

## *Orchis morio* L. – салеп, каћунак

Фам. Orchidaceae



Слика 134. Шематски приказ календара брања салепе (*Orchis morio* L.)

### Користи се:

кртола

### Станиште:

ливаде и жбуњаџи

### Хемијски састав:

слузи (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Заштита: ■

**Берба:** кртоле (*Salep tuber*) се ваде за време цветања биљке од априла до јула (слика 134), или непосредно после прецветавања док се још могу лако распознавати на ливадама, јер су тада крупније. Оперу се хладном водом, попаре врелом водом и држе у њој неколико минута, нанижу на конач и суше на промаји, у сушници или на сунцу. Кувањем у кључалој води се врши инактивација ензима, а скроб се претвори у скробни лепак (Matović et al., 2010). Такав салеп се може дуго чувати.

Каћунак (слика 145) је заступљен на сушним осунчаним ливадама и жбуновитим местина у округу.

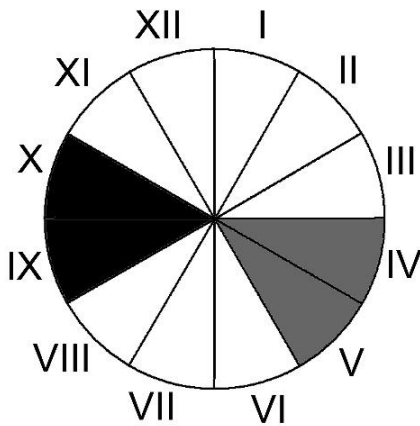
**Употреба:** муцилагинозум, антитусик, благ антидијароик (Tasić i sar. 2001).

**Народна медицина:** служи за израду салепове слузи, која се даје као благо средство против пролива, нарочито код деце, а као типична слузна дрога употребљава се и против кашља (Сарић, 1989). У народу се верује да је афродизијак (Tasić i sar. 2001). Гостушки (према Сарић напомиње да га у пиротском крају сељаци брђани ваде, нижу на китке, суше и продају алваџијама, који од њега праве напитак салеп.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Oxalis acetosella* L. – зечја соца

Фам. Oxalidaceae



Слика 135. Шематски приказ календара брања зечје соце (*Oxalis acetosella* L.)

**Користи се:**

лист, ризом

**Станиште:**

шуме, ливаде

**Хемијски састав:**

флавоноски хетерозиди,  
оксална киселина (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** бере се лист (folium) зечје соце у априлу и мају. Ризом (rhizoma) са корењем се бере у септембру и октобру (слика 135).

Зечја соца (слика 146) се јавља у светлим листопадним шумама, шикарама, на шумским пропланцима, као и на сиромашним ливадама.

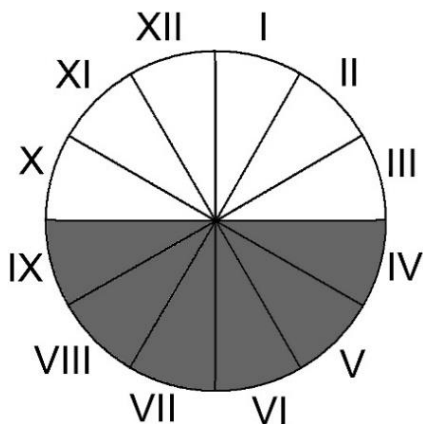
**Употреба:** антискорбутик, експекторанс, диуретик (Tasić i sar. 2001).

**Народна медицина:** Грлић (према Сарић, 1989) помиње да се може употребити као пролећно поврће, за припремање умака или као додаток салати, али да је биљка отровна при честој употреби. Згњечено свеже лишће облаже се споља против запаљења на кожи (Сарић, 1989).

**Напомена:** честа употреба може бити штетна по здравље (Грлић, према Сарић, 1989). Без обзира што има пријатан освежавајући укус биљка је отровна због великог садржаја оксалне киселине! (Туцаков, према Сарић, 1989). Посебно су осетљива деца, а симптоми тровања су: неправилан пулс, пад крвног притиска, грчеви, узетост, кома (Tasić i sar. 2001).

## *Plantago lanceolata* L. – усколисна боквица, мушка боквица

Фам. Plantaginaceae



Слика 136. Шематски приказ календара  
брања мушке боквице  
(*Plantago lanceolata* L.)

### Користи се:

лист

### Станиште:

ливаде

### Хемијски састав:

гликозиди, танини, слузи,  
флавоноиди (Marković et al.,  
2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

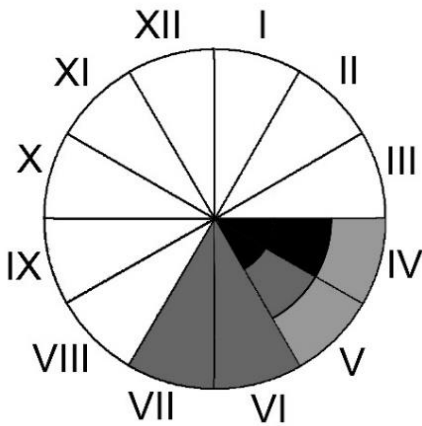
**Берба:** лист (*Plantaginis lanceolatae folium*) се бере док биљка цвета од априла до септембра (слика 136). Суши се у танком слоју на промаји у хладу.

**Употреба:** интрено благ антитусик, експекторанс и бронхоспазмолитик, а споља адвулнанс, хемостатик, бактериостатик (Сарић, 1989), адстрингенс, спазмолитик (Tasić i sar., 2001), секретолитик (Randelović i sar., 1998).

**Народна медицина:** Сарић (1989) помиње да је лист боквице је саставни део прсних чајева и се у облику чаја даје за ублажавање надражаја код катара горњих делова органа за дисање, а за лечење упале слузокоже уста, грла и ждрела користи се у виду мацерата, течног екстракта, сирупа или сока од свеже биљке. Исти аутор наводи да се сок из свеже биљке употребљава и споља за лечење рана и као средство против запаљенских реакција, а да се од прашка осушеног лишћа справља и лековита маст. Randelović i sar. (1998) помињу да у виду чаја користи против упале дисајних путева, против астме, катара мокраћног мехура и јетре. Исти аутори наводе да се споља се цели листови или каша од листова стављају као облоге на ране, као и на места уједа змија, на чиреве, на влажне екцеме, уједе осе, пчеле и слично. Tasić i sar. (2001) наводе интерну употребу против катара респираторног тракта и упале слузокоже уста, а споља против запаљенских реакција на кожи и озледа.

## *Primula veris* L. – јаглика, јагорчевина, игличка

Фам. Primulaceae



Слика 137. Шематски приказ календара брања јагорчевине (*Primula veris* L.)

### Користи се:

цвет, ризом са корењем, лист

### Станиште:

планински пашњаци

### Хемијски састав:

гликозиди, танини, слузи, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Заштита: ■

**Берба:** цвет са цветном дршком (*Primulae flos cum calycibus*) се бере за време цветања априла и маја (слика 137, 417). Ризом са корењем (*Primulae rhizoma cum radicibus*) се вади за време цветања у априлу или непосредно после цветања у мају (слика 106), првенствено од трогодишњих биљака, опере водом и брзо суши на сунцу. Лист (*Primulae folium*) се бере после цветања у мају, јуну и јулу. У задње време тражи се цела биљка у цвету, док су раније тражени посебно подземни, а посебно надземни делови.

Јагорчевине (слика 147) има на сувим осунчаним местима у округу: ливаде и светли жбуњаци.

**Употреба:** експекторанс (Сарић, 1989), секретолитик (Tasić i sar., 2001).

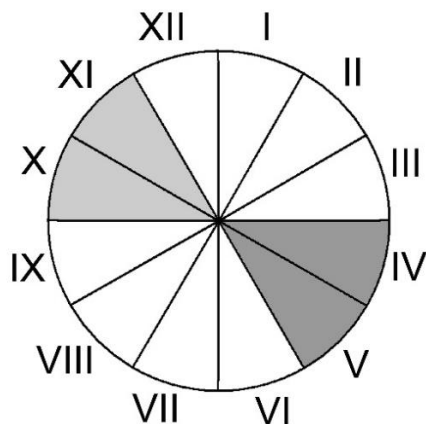
**Народна медицина:** ризом са корењем се даје код бонхитиса, катара дисајних путева, кашља, прехладе и нагомилавања слузи у органима за дисање, против великог кашља, астме, гихта, неуралгије (Сарић, 1989). Цвет се користи против нервне узнемирености, главобоље, стања страха са дрхтањем удова (Гостушки, према Сарић, 1989). Свеже младо лишће може да се користи као салата (Панчић, према Сарић, 1989).

**Заштита:** доста је проређена па спада у заштићене врсте (■).

**Напомена:** избегавати у току трудноће и дојења, због недостатака података о токсичности; може да изазове алегријске реакције и гастроинтестиналне тегобе код осетљивих особа (Tasić i sar., 2001).

## *Prunus spinosa* L. – трн, трњина

Фам. Rosaceae



Слика 138. Шематски приказ календара брања трњине (*Prunus spinosa* L.)

**Користи се:**

цвет, плод

**Станиште:**

шибљаци, ободи шума

**Хемијски састав:**

флавоноиди, гликозиди, танини, антоцијан, пектини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** цвет (*Pruni spinosae flos*) се бере пре него што се потпуно развије у априлу или мају (слика 138) и пажљиво и брзо суши у танком слоју на промаји у хладу да не потамни. Плод (*Pruni spinosae fructus*) се бере кад сазри у јесен, најбоље после првих мразева у октобру или новембру (слика 138).

Заступљена је око винограда и њива, у живицама. Раније је у Пиротском округу доста бран цвет трњине у рано пролеће. Сада нема више те традиције.

**Употреба:** цвет трњине (слика 149) је благ диуретик и лаксанс, а плодови трњине (слика 150) су антидијароик (Сарић, 1989).

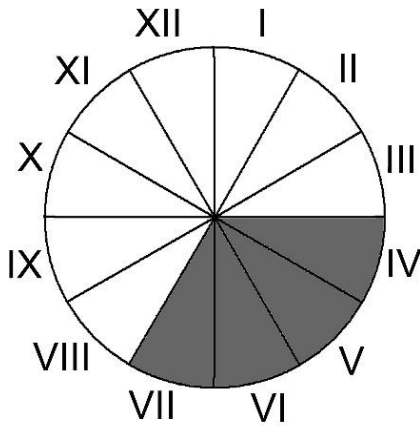
**Народна медицина:** цвет обарен у води је благо средство за чишћење (Петровић, према Сарић, 1989). Користи се и против прехладе, за искашљавање, а у хомеопатији против срчане слабости (Tasić i sag., 2001). Плодови трњине се користе против пролива и дизентерије (Гостушки, према Сарић, 1989). По Туцакову (према Сарић, 1989) плодови делују повољно на запаљену слузницу органа за варење.

**Напомена:** не препоручује се за самомедијацију, као ни за време трудноће и дојења (Tasić i sag., 2001).



## *Ranunculus bulbosus* L. – булница, јаспра дебела

Фам. Ranunculaceae



Слика 139. Шематски приказ календара брања булнице (*Ranunculus bulbosus* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде и пашњаци

**Хемијски састав:**

анемоне-камфор, сапонини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** користи се свежа биљка у цвету од априла до јуна (слика 139).

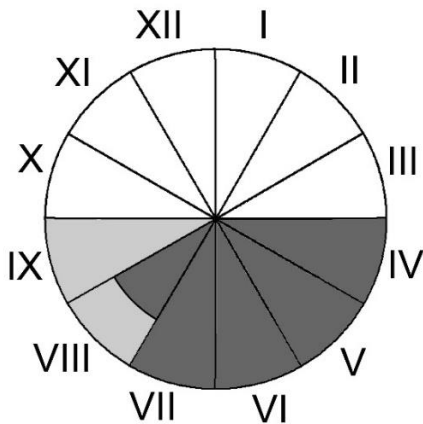
Ова врста љутићи је присутна у Пиротском округу, али јој заступљеност није велика.

**Народна медицина:** Панчић и Петровић (према Сарић, 1989) помињу да се свежа биљка некад користила за дражење коже, чиме се створе пликови и тако се особа ослобађа грознице. По Петровићу (према Сарић, 1989) коришћена је против реуматизма, неуралгије и ћеле споља, а против болести бубрега изнутра, а по Туцакову (према Сарић, 1989) најчешће се користи против реуматизма, ишијаса, болова у крстима и сличних болести.

**Напомена:** опрез при брању и употреби због садржаја токсичних материја! (Сарић, 1989). Биљка је отровна, а поготово у сировом стању (Tasić i sar., 2001).

## *Tribulus terrestris* L. – бабин зуб

Фам. *Zygophyllaceae*



Слика 140. Шематски приказ календара брања бабиног зуба (*Tribulus terrestris* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету, плод

**Станиште:**

рудерална станишта око путева, утрине

**Хемијски састав:**

сапонини, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** од априла до августа бере се надземни део биљке у цвету (*Herba Tribuli*). Плодови (*Fructus Tribuli*) се беру у августу и септембру (слика 140).

Има га на сувим теренима, поред пруга, магацина, тамо где има прашине. Некада га је много више било. Проређен је због општег загађења и цивилизације.

**Употреба:** тоник, галактагог, диуретик, афродизијак, геријатрик (Tasić i sar., 2001). Користи се за изолацију стероидних сапонина, као сировина за синтезу хормона.

**Народна медицина:** утиче на репродуктивне функције код мушкарца и жене; делује као снажан афродизијак; благотворно делује на болне, оскудне и нередовне менструације; користи се у лечењу неплодности, хроничних упала полних органа код мушкараца и жена, хемороида; улази у састав препарата против бенигног аденома простате и проблема везаних за мокрење (Tasić i sar., 2001).



Слика 141. *Adonis vernalis* L.



Слика 142. *Allium ursinum* L.



Слика 143. *Bellis perennis* L.



Слика 144. *Malva sylvestris* L.



Слика 145. *Orchis morio* L.



Слика 146. *Oxalis acetosella* L.



Слика 147. *Primula veris* L.



Слика 148. *Primula acaulis* (L.) Hill



Слика 149. *Prunus spinosa* L. – цвет



Слика 150. *Prunus spinosa* L. – плод

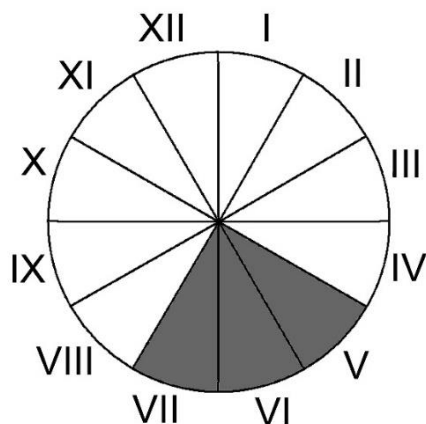


**MAJ**



## *Aegopodium podagraria* L. – седмолист, базјан

Фам. Ариасеае



Слика 151. Шематски приказ календара  
брања седмолиста  
(*Aegopodium podagraria* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

жбуњаца, ливаде, шумски  
пропланци

**Хемијски састав:**

етарско уље, витамин Ц (Mar-  
ković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** од маја па док биљка цвета беру се вршни зељасти делови биљке (*Podagrariae herba*) (слика 151).

Седмолист (слика 202) расте на влажним местима, најчешће у жбуњу, на ливадама и шумским пропланцима.

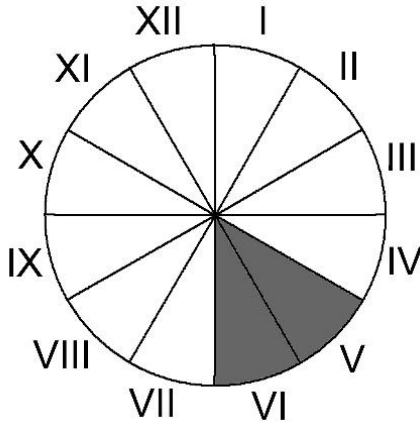
**Употреба:** антиреуматик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да је базјан био познат нашем народу као добар лек за ране. По Сарић (1989) споља се изгњечено и кувано лишће користи као топли облог за смиривање болова у зглобовима код подагре, реуматизма, ишијаса и назеба, а изгњечено младо лишће облаже се споља на хемороиде. Исти аутор помиње да се млади приземни листови додају салатама или се припремају као вариво, најчешће помешано са спанаћем или копривом. Такође напомиње да су у средњем веку калуђери гајили базјан као лековиту биљку, јер су је користили против подагре, па отуда потиче и латински назив (*podagra* = костобоља, улози).



## *Ajuga reptans* L. – пузава ивица, горешњак

Фам. Lamiaceae



Слика 152. Шематски приказ календара брања пузаве ивице (*Ajuga reptans* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

долинске ливаде

**Хемијски састав:**

танини, фенолске киселине  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Ajugae herba*) се бере у мају и јуну (слика 152). Суши се у хладу на промајном месту.

Пузава ивица (слика 203) је забележена са средњом заступљеношћу у Пиротском округу на влажним ливадама, али се не бере за комерцијалне сврхе.

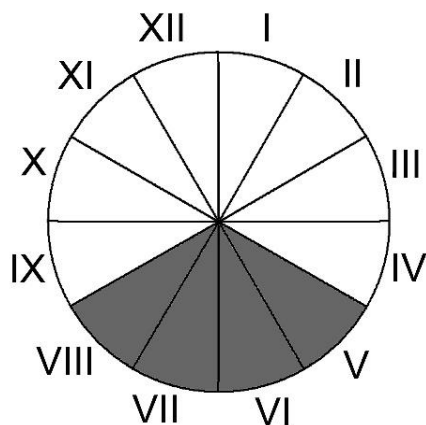
**Употреба:** антидијароик, стомахик (Сарић, 1989), диуретик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** користи се изнутра као горко средство за побољшање апетита, за избацивање камена и песка из жучне кесе и код неких стомачних тегоба, а споља се даје у облику чаја за испирање уста и грла, рана, убоја, чирева (Сарић, 1989).

Још једна врста истог рода (*Ajuga chamaepytis* (L.) Schreber) може да се користи за измокравање, против гихта и реуматизма (Tasić i sar., 2001).

## *Alchemilla sp. diversa* – вирак

Фам. Rosaceae



Слика 153. Шематски приказ календара брања вирка (*Alchemilla sp. diversa*)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

влажне ливаде

**Хемијски састав:**

танини, горке материје (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Стара планина, Сува планина

**Заштита:** ■

**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Alchemillae herba*) и лист (*Alchemillae folium*) се сакупља од маја до августа (слика 153) по лепом и сувом времену тек кад се осуше росне капљице на листовима. Суши се у хладу на промајном месту.

Вирка нема у великим количинама, али се зато доста бере за лековите сврехе. У близини града није заступљен, већ се налази на Старој Планини, где га има на изразито влажним местима и то у густим формацијама као да га је неко сејао. Заступљен је доста код села Дојкинци. У суседној Бугарској ове врсте има у парковима и ваздушним бањама.

**Употреба:** адстрингенс и благ спазмолитик (Сарић, 1989).

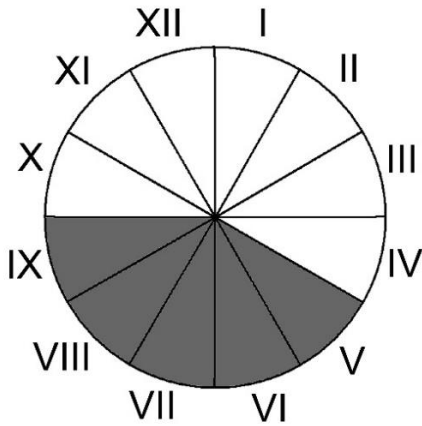
**Народна медицина:** у облику чаја против пролива, а споља за испирање уста, грла, рана, екцема (Сарић, 1989). Чест састојак тзв. „женских“ чајева: против обилног крварења и против тегоба у менопаузи код жена (Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** неки аутори указују да може да дође до оштећења јетре прекомерном употребом (Tasić i sar., 2001).

## *Anagallis arvensis* L. – видовчица, видова травка

Фам. Primulaceae



Слика 154. Шематски приказ календара брања видовчице (*Anagallis arvensis* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерална станишта

**Хемијски састав:**

сапонини, танини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Anagallidis herba*) се бере за време цветања у току целог лета од маја до септембра (слика 154). Суши се у хладу на промајном месту.

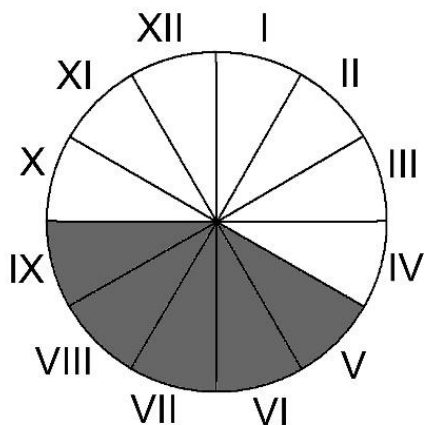
Видовчице има по пиротским пољима на различитим надморским висинама.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да је споља употребљавана против болести очију, због чега је и добила име видовчица. Туцаков (према Сарић, 1989) истиче податак да је на западу коришћена у облику мелема са вазелином и ланолином као народни лек за лечење астме, рана, за олакшано искашљавање слузи.

**Напомена:** у већој количини рђаво делује на организам и може да отрује као наркотично љути отрови! Осим за човека отровна је и за неке врсте животиња (Сарић, 1989)..

## *Anchusa officinalis* L. – воловски језик

Фам. Boraginaceae



Слика 155. Шематски приказ календара  
брања воловског језика  
(*Anchusa officinalis* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

њиве, травњаци, поред путева

**Хемијски састав:**

алкалоиди, танини, слуз (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Anchusae herba*) бере се од маја до септембра (слика 155) и суши у хладу на промајном месту.

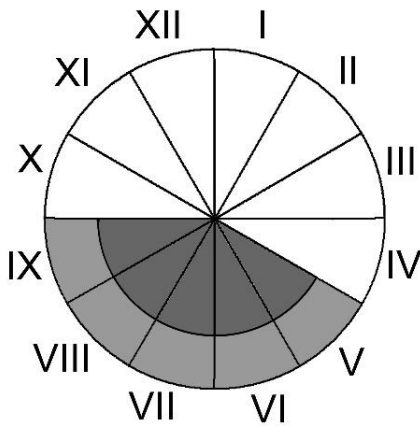
Воловски језик (слика 204) чест је на њивама, ливадама, травњацима и поред путева у Пиротском округу.

**Употреба:** благ диуретик, судорифик, експекторанс (Сарић, 1989), антидијароик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић и Туцаков (према Сарић, 1989) помињу употребу воловског језика у облику чаја, сирупа или екстракта као средство за омекшавање слузи и олакшавање искашљавања, за смиривање грозничавих стања, снижавање температуре, као благо средство за знојење и измокравање.

## *Antennaria dioica* (L.) Gaertner – срцопуц

Фам. Asteraceae



Слика 156. Шематски приказ календара  
брања срцопуца  
(*Antennaria dioica* (L.) Gaertner)

### Користи се:

цвет, надземни део биљке у  
цвету

### Станиште:

стеновита места, планински  
пашњаци

### Хемијски састав:

танини, сапонини,  
флавоноиди (Marković et al.,  
20106)

### Распрострањење:

Стара планина

**Берба:** цвасти (*Antennariae flos*) се беру чим почну да се отварају цветови. Надземни део биљке (*Antennariae herba*) се бере у време цветања од маја до септембра (слика 156). Суше се у хладу на промајном месту.

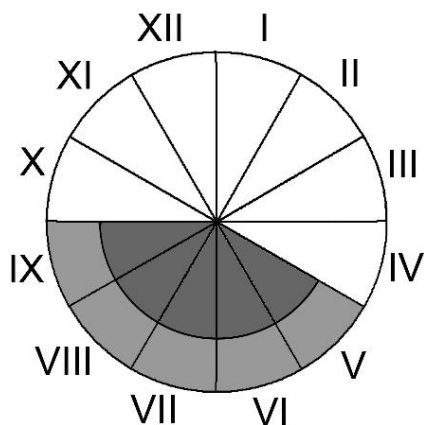
Ова врста је са мањом заступљеношћу у округу. Јавља се на већим надморским висинама.

**Употреба:** антихеморагик, антидијароик, благ диуретик, холагог (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Сарић (1989) помиње употребу у облику чаја као помоћно средство за заустављање крварења из органа за варење, носа, хемороида и материце. Исти аутор наводи да је састојак у неким биљним мешавинама, које се препоручују за боље лучење жучи, код благих облика шећерне болести, за ублажавање нервне напетости, а споља за лечење екцема код деце.

## *Anthyllis vulneraria* L. – детелина камењарка

Фам. Fabaceae



Слика 157. Шематски приказ календара  
брања детелине камењарке  
(*Anthyllis vulneraria* L.)

### Користи се:

цвет, надземни део биљке у  
цвету

### Станиште:

ливаде и пашњаци

### Хемијски састав:

танини, сапонини,  
флавоноиди (Marković et al.,  
2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Заштита: ■

**Берба:** користи се цвет (*Anthyllidis flos*) и надземни део биљке (*Anthyllidis herba*), који се бере у време цветања од маја до септембра (слика 157) и брзо суши у хладу, на промајном месту.

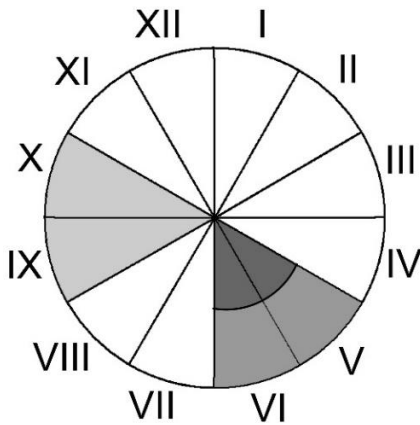
**Употреба:** дерметик, диуретик, депуратив (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Панчић и Петровић (према Сарић, 1989) наводе да је раније цењена као лек против рана и убоја и то за спољашњу употребу. Састојак је мешавина за стишавање кашља и мешавина које се дају као диуретици за чишћење крви (Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Aquilegia vulgaris* L. – кандилка

Фам. Ranunculaceae



Слика 158. Шематски приказ календара брања кандилке (*Aquilegia vulgaris* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету, лист, цвет, семе

**Станиште:**

шуме планинског региона

**Хемијски састав:**

цијаногенетски хетерозиди, витамин Ц (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

субспонтано око насеља

**Напомена:** отровна!

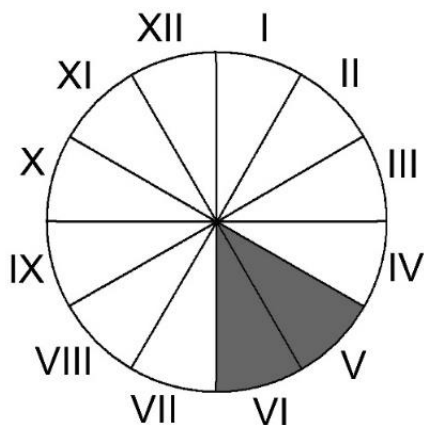
**Берба:** у мају и јуну се бере надземни део биљке у цвету (herba), лист (folium) и цвет (flos), а семе (semen) се прикупља у септембру и октобру (слика 158).

**Народна медицина:** користи се само у народној медицини за лечење жучи, скорбута, за знојење, јаче излучивање мокраће, кожне и друге болести (Туцаков, 1990). Према Tasić i sar. (2001) употребљава се против жутице и других обољења јетре (Tasić i sar., 2001).

**Напомена:** кандилка је отровна, па се не користи у званичној медицини! (Tasić i sar., 2001). Цела биљка је отровна, а највише семе (Туцаков, 1990).

## *Arctostaphylos uva-ursi* (L.) Sprengel – медвеђе грозђе

Фам. Ericaceae



Слика 159. Шематски приказ календара  
брања медвеђега грозђа  
(*Arctostaphylos uva-ursi* (L.) Sprengel)

**Користи се:**  
лист

**Станиште:**  
сушне камените падине,  
високопланински регион

**Хемијски састав:**  
гликозиди (арбутин), танини,  
флавоноиди (Marković et al.,  
2010б)

**Распрострањење:**  
Стара планина (Три чуке,  
Копрен), Сува планина

**Заштита:** ■

**Берба:** у мају и јуну бере се лист медвеђега грозђа (*Uvae ursi folium*) (слика 159), тако што се одсецају зелене гранчице са лишћем и брзо суше па се потом са њих скидају цели листови, који нису потамнели.

**Употреба:** уроантисептик, благ диуретик и адстрингенс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** састојак чаја који се даје код катара мокраћних путева. За деловање медвеђега грозђа неопходна је базна реакција мокраће, па се пацијенту саветује одговарајућа дијета (Tasić i sar., 2001), која подразумева изостављање намирница богатих киселинама, или узимањем соде бикарбоне да би урин био алкалан (Сарић, 1989). Користи се за терапију инфекција уринарног тракта када још увек није неопходна примена антибиотика, а препоручује се у комбинацији са другим диуретичним чајевима (Tasić i sar., 2001).

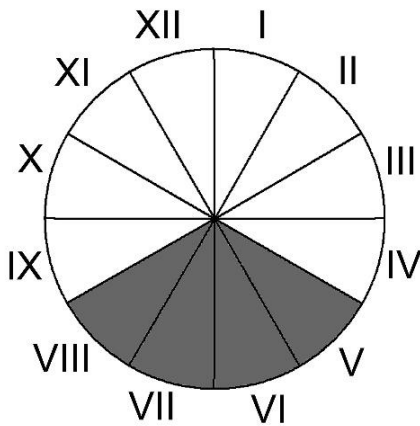
**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016). Може се сакупљати само уз дозволу, коју добијају лица која су прошла одговарајућу обуку. Притом треба водити рачуна да се популације медвеђега грозђа на природном станишту не уништавају чупањем или прекомерним резивањем гранчица, јер се веома споро обнавља (Сарић, 1989).

**Напомена:** због отровности састојка хидрохинона не препоручује се дуготрајна употреба, треба избегавати да се даје деци испод 12 година, као и у току трудноће и дојења (Tasić i sar., 2001).



## *Campanula glomerata* L. – гроњасти звончић

Фам. Campanulaceae



Слика 160. Шематски приказ календара  
брања гроњастог звончића  
(*Campanula glomerata* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде, жбуновита места,  
шуме

**Хемијски састав:**

инулин (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

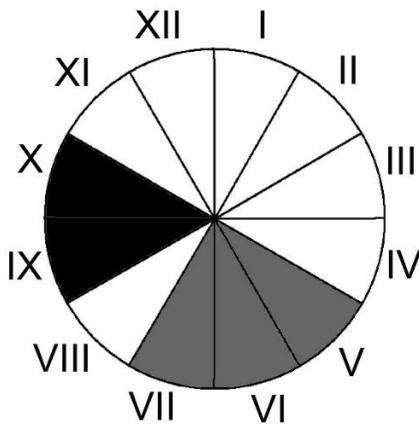
**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) се бере од маја до августа (слика 160).

Заступљена је на ливадама, каменитим и жбуновитим местима, осулинама, по ободима винограда, као и у буковим, храстовим и четинарским шумама од равничарских до високопланинских предела у округу

**Народна медицина:** само понегде и ретко се користи у народу у облику чаја за испирање против крварења десни као и за испирање грла код ангине (Сарић, 1989).

## *Campanula rapunculus* L. – звончић

Фам. Campanulaceae



Слика 161. Шематски приказ календара брања звончића (*Campanula rapunculus* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету, корен

**Станиште:**

храстове шуме, воћњаци, жбуновита места

**Хемијски састав:**

инулин (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

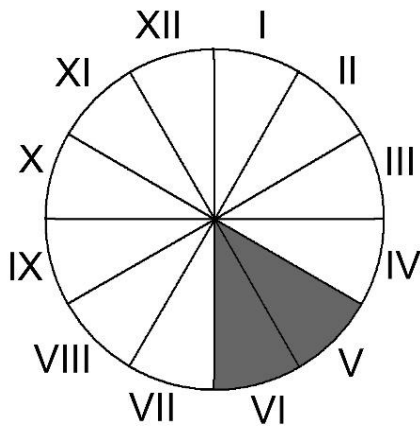
**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) се бере од маја до јула. Корен (radix), који је налик на малу репицу, вади се у септембру и октобру месецу (слика 161). Корен треба ради бржег сушења исећи на мање комаде. Суши се на сунцу или у танком слоју, као и надземни део биљке, на промаји у халадовини.

Расте у топлим храстовим шумама, по крчевимама, воћњацима, на жбуновитим местима у округу.

**Народна медицина:** Петровић (према Сариф, 1989) помиње да се употребљава споља за завијање рана и чирева, а даје се и дојилјама ради обилнијег лучења млека. Исти аутор наводи да може да се користити у исхрани док је биљка млада, а касније постане горка и љута.

## *Convallaria majalis* L. – ђурђевак, момина с’лза

Фам. Asparagaceae



Слика 162. Шематски приказ календара брања ђурђевка (*Convallaria majalis* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету, лист

**Станиште:**

мезофилне шуме, око стена

**Хемијски састав:**

кардиотонични гликозиди, сапонини, флавоноиди (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

Видлич, Сува планина

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Convallariae herba*) се бере чим биљка почне да цвета у мају, као и у јуну (слика 162). Ређе се бере само лист (*Convallariae folium*). Суши се пажљиво и брзо, у хладовини, на промаји.

Ђурђевка има ретко као самоникле врсте по шумама. Сади се у баштама. Ретко се бере, јер је отрован.

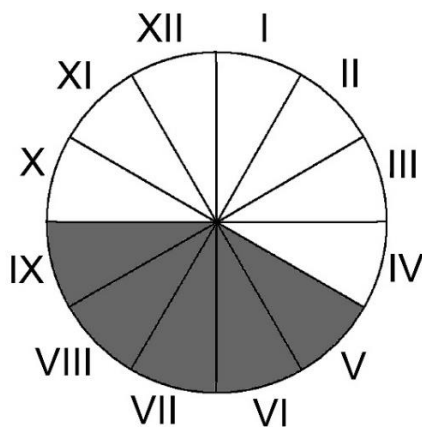
**Употреба:** кардиотоник и диуретик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је некад против главобоље даван осушен и истуцан цвет за шмркање, уместо бурмута. По Гостушком (према Сарић, 1989) тинктура од цвета (20-40 капи за 24 сата) може да се даје у случају нервозе срца, убрзаног рада срца и раздражљивости, поготово код старијих људи са слабијим срцем, кад се покажу отоци и кад такви болесници имају несаницу.

**Напомена:** сви делови биљке су горки, љути и отровни (Гостушки, према Сарић, 1989), па је потребан опрез при брању и коришћењу! Никако не користити у облику чаја! Користе се само готови препарати, строго под контролом лекара (Tasić i sar., 2001).

## *Coronilla varia* L. – ајчица

Фам. Fabaceae



Слика 163. Шематски приказ календара брања ајчице (*Coronilla varia* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде, рудерална станишта

**Хемијски састав:**

хетерозиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) се бере од маја до септембра док биљка цвета (слика 163).

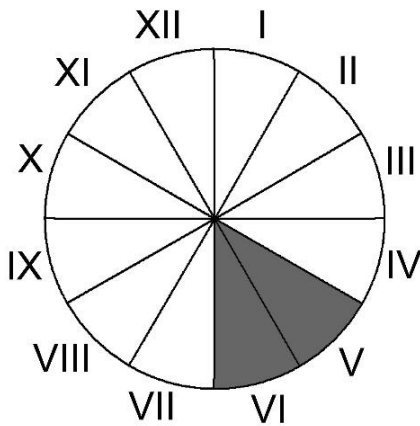
Има је са средњом заступљеношћу у Пиротском округу.

**Народна медицина:** делује на срце слично дигиталису: смањује број срчаних откуцаја у минути (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Напомене:** надземни део биљке је отрован и производи јак пролив, стога га не једе! (Панчић, према Сарић, 1989). Отровност потиче од неколико материја, а пре свега од хетерозида коронилина и коронизида, па према томе, ову биљку треба избегавати; нарочито је семе отровно (Туцаков, према Сарић, 1989).

## *Cotinus coggygria* Scop. – руј, рујевина, смрдљика

Фам. Anacardiaceae



Слика 164. Шематски приказ календара брања руја (*Cotinus coggygria* Scop.)

### Користи се:

лист

### Станиште:

шибљаци, термофилне шуме

### Хемијски састав:

танини, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Напомена: отровна (!)

**Берба:** лист (*Cotini folium*) се бере кад је руј у цвету крајем маја и у јуну месецу (слика 164), а никада у фази плодоношења. Суши се у танком слоју у хладовини, на промајном месту да сачува природну боју.

Руј (слика 205) се јавља у саставу термофилних листопадних шума и шикара грабића у спрату жбунова у Пиротском опкргу.

**Употреба:** адстрингенс, танинска сировина (Сарић, 1989), хемостиптик (Tasić i sar., 2001).

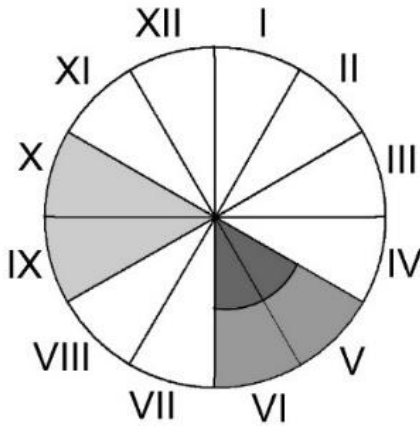
**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да се дрво и лишће раније користило за бојење тканина. Туцаков (према Сарић, 1989) наглашава да се употребљава против пролива, а може да се користи и као лек против грознице уместо коре кининовца. По казивању Бранислава Митића Бугари форсирају употребу руја као лековите биљке, а код нас се ретко користи. Грлић (према Сарић, 1989) налази да у плодовима руја има органских киселина, па се могу употребити за справљање напитка сличног лимунади или уместо сирћета.

**Напомена:** опрез због отровности биљке! Не препоручује се за самомедикацију, јер су могуће гастроинтестиналне сметње (Tasić i sar., 2001).



## *Crataegus monogyna* Jacq. – бели глог, глогинке

Фам. Rosaceae



Слика 166. Шематски приказ календара  
брања белог глога  
(*Crataegus monogyna* Jacq.)

### Користи се:

цвет, лист, плод

### Станиште:

храстове и букове шуме

### Хемијски састав:

флавоноиди (Marković et al., 2010b)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Заштита: ■

**Берба:** цвасти (*Crataegi flos*) се беру као и од црвеног глога крајем маја или у јуну пре него што се потпуно развију (слика 166, 412). Суше се у хладовини, на промаји у танком слоју да сачувају природну боју. Са цветовима се обично беру и млади листови (*Crataegi folium*). Таква дрога се декларише као *Crataegi folium cum florae*. Плодови глогиње (*Crataegii fructus*) беру се зрели без дршке у септембру и октобру (слика 166). Бели глог (слика 206) према Ratknić i sar. (2004) у Пиротском округу расте на топлијим храстовим и буковим стаништима.

**Употреба:** спазмолитик, кардијак, геријатрик (Сарић, 1989), кардиотоник, коронарни вазодилататор, хипотензив, антиаритмик (Tasić i sar., 2001).

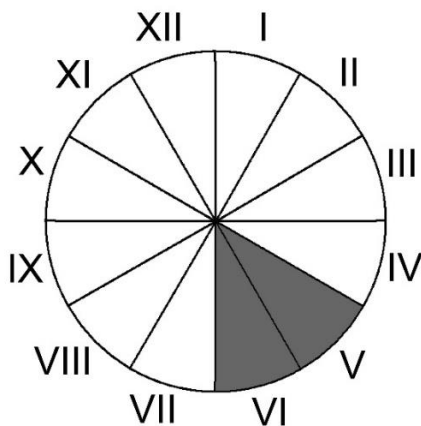
**Народна медицина:** чај од цвета глога може да са користи против болова у грлу (Петровић, према Сарић, 1989). Глогов цвет и плодови глогиње примењују се код срчаних болести, јер појачавају снагу срца и умањују број срчаних откуцаја у минути (Гостушки, према Сарић, 1989), а утичу и на снижење крвног притиска (Туцаков, према Сарић, 1989), а глогиње могу да се користе против пролива (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016). Осим поменутих врста рода *Crataegus* користи се и и црни глог (*Crataegus pentagyna* Waldst. & Kit. ex Willd.), који је такође заштићен истим Правилником.

**Напомена:** не користити за самомедијацију, у трудноћи и дојењу (Tasić i sar., 2001).

## *Cuscuta epithimum* L. – вилина косица

Фам. Convolvulaceae



Слика 167. Шематски приказ календара  
брања вилине косице  
(*Cuscuta epithimum* L.)

### Користи се:

цела биљка у цвету

### Станиште:

ливаде и камењари

### Хемијски састав:

није проучен флавоноиди  
(Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** за лековите сврхе бере се цела биљка у цвету (*Cuscutae herba*), која се скида са биљака на којима паразитира у мају и јуну (слика 167).

Вилина косица се сусреће на ливадама и камењарима у округу.

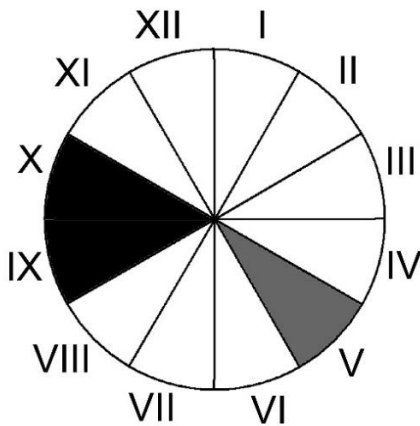
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је раније коришћена против јектике и других хроничних болести плућа. Исти аутор наводи да је давана и против болести органа за варење и против реуматизма. По Гостушком (према Сарић, 1989) благотворно делује код болесника са жучним нападима, који имају тешку столицу и надимања услед гасова у цревима, а даје се у виду екстракта или пилула сачињених од екстракта биљке.

Осим поменуте врсте по ливадама и усевима у Пиротском округу забележена је и врста *Cuscuta europaea* L., која остварује исто лековито дејство и бере се у истим месецима.



## *Dictamnus albus* L. – јасенак

Фам. Rutaceae



Слика 168. Шематски приказ календара брања јасенка (*Dictamnus albus* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету, корен

**Станиште:**

термофилне шуме, шикаре

**Хемијски састав:**

етарско уље, алкалоиди, горке материје (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Видлич, Сува планина, Белава, клисура Јерме

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** надземни вршни део биљке у цвету (*Dictamni herba*) се бере у мају кад биљка цвета. Чешће се користи корен (*Dictamni radix*) који се вади у септембру и октобру (слика 168). Треба га брати опрезно, јер може да изазове црвенило, па чак и пликове на кожи руку.

Јасенка (слика 207) има на камењарима, по шикарама, на јужним странама у округу. Лист је сличан листу јасена па одатле назив. Стабло је тврдо као вретено. Мирише лепо на кисео лимун или на јаку маточину. Кад се осуши цвет избледи (латински назив: *albus* = бео).

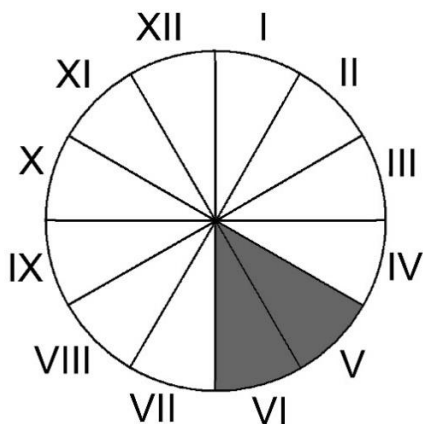
**Употреба:** благ седатив (Сарић, 1989), антхелминтик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да је корен од јасенка коришћен као лек против грознице, јер може да изазове презнојавање. Исти аутор тврди да је даван и против глиста и болести материце. Туцаков (према Сарић, 1989) запажа да се најчешће користи у виду чаја за умирење, а Гостушки (према Сарић, 1989) препоручује чај од корена код нервозних и хистеричних особа, чај од лишћа као стомачно средство, а чај од коре од исушеног корена као лек који крепи и подтиче организам на рад.

**Напомена:** потребан је опрез при брању, јер може да изазове пликове на кожи и због тога је неопходно коришћење рукавица. У самомедијацији никако не користити, јер може да изазове застој рада срца у дијастоли! (Tasić i sar., 2001).

## *Euphorbia palustris* L. – барска млечика

Фам. Euphorbiaceae



Слика 169. Шематски приказ календара  
брања барске млечике  
(*Euphorbia palustris* L.)

**Користи се:**

свеж сок

**Станиште:**

обале бара и језера, влажне  
ливаде

**Хемијски састав:**

горке-љуте материје (Marković  
et al., 2010б)

**Распрострањење:**

околина Пирота

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** користи се свеж бели млечни сок (succus) у мају и јуну (слика 169).

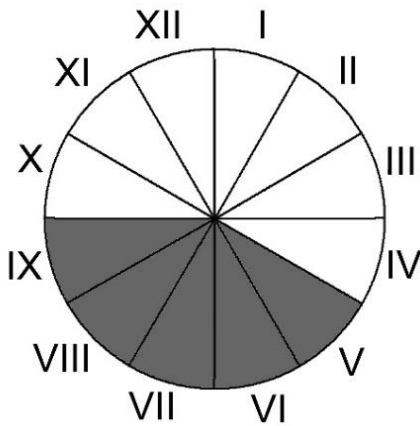
Јавља се на обалама бара, језера, по мочварним ливадама и влажним  
долинама у округу

**Народна медицина:** свеж сок на кожи изазива запаљење и пликове (Туцаков,  
према Сарић, 1989). Некада је коришћена као драстично средство за  
повраћање, чишћење и за изазивање рана (Петровић, према Сарић,  
1989). Данас се углавном употребљава само споља за скидање  
брадавица, а ређе изнутра за изазивање повраћања (Туцаков, према  
Сарић, 1989). Гостушки (према Сарић, 1989) напомиње да може да се  
користи споља код неких болести костију и зглобова, али само под  
надзором лекара.

**Напомена:** цела биљка је отровна!

## *Euphrasia rostkoviana* Hayne – видац, видовача

Фам. Scrophulariaceae



Слика 170. Шематски приказ календара  
брања видоваче  
(*Euphrasia rostkoviana* Hayne)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде и пашњаци

**Хемијски састав:**

гликозиди, танини, смоле  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Стара планина

**Заштита:** ■

**Берба:** од маја до септембра одсеца се само надземни део биљке у цвету (*Euphrasiae herba*) или се чупа цела биљка (слика 170). Суши се у танком слоју у хладу на промаји.

Видац је распрострањен у Пиротском округу. Јако је ситан па се не исплати да га локално становништво бере за откуп, осим за сопствену употребу и то углавном против очних болести.

**Употреба:** антифлогистик, адстрингенс (Сарић, 1989).

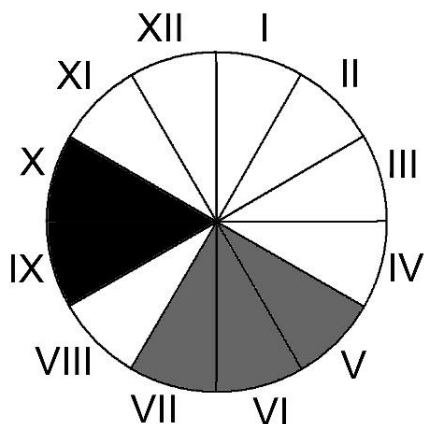
**Народна медицина:** по Гостушком (према Сарић, 1989) лек против главобоље, болова у оку и кољуктивита, болова у уву, као и против нервних болести. Користи се у виду чаја за испирање носа код кијавице, чиме умањује упалу и лучење носница, примењује се као купка и лосион за очи, смањује и упалу грла и превелико лучење желудачног сока, лечи пролив (Сарић, 1989; (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

У исте сврхе користе се и остале врсте рода *Euphrasia* које су такође заштићене. Miladinović et al. (2014) одредили су хемијски састав етарског уља код врсте *Euphrasia stricta* J. P. Wolff ex J. F. Lehm. (слика 208), а Ilić et al. (2017а) код врсте *Euphrasia tatarica* Fisch. (слика 209) са истраживаног подручја.

## *Filipendula vulgaris* Moench – сироватка, сирутка

Фам. Rosaceae



Слика 171. Шематски приказ календара  
брања сироватке  
(*Filipendula vulgaris* Moench)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету,  
лист, ризом

**Станиште:**

ливаде

**Хемијски састав:**

етарско уље, танини (Marković  
et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** врхови гранчица у цвету (*Filipendulae herba*) и лист (*Filipendulae folium*) се беру у мају, јуну и јулу кад биљка цвета. Суше се у танком слоју у хладовини да би сачували природну боју. Ризом (*Filipendulae rhizoma*) се вади у септембру и октобру (слика 171) и издвајају се кртоласта задебљања за употребу.

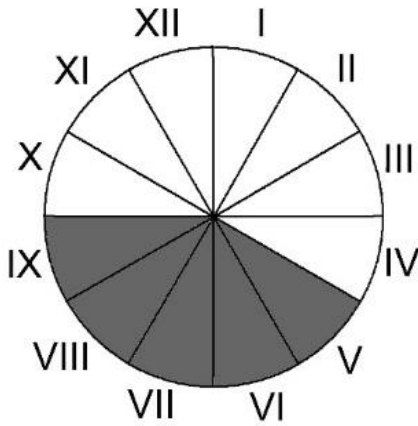
Сироватка (слика 210) је доста заступљена на ливадама у округу. Ситнија је и миришљавија у односу на врсту *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim.

**Употреба:** благ дијафоретик, диуретик, адстрингенс и тоник (Сарић, 1989), антидијароик (Randelović i sar., 1998).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да је надземни део биљке ароматично средство које изазива знојење, као и цвет од зове и зато се користи при упали грла. Кртоласти корен се користи против пролива и срдоболје због садржаја танина (Туцаков, према Сарић, 1989). Tasić i sar. (2001) наводе употребу против пролива, епилепсије, камена у бешици и бубрегу, обољења грла и пантљичаре. Randelović i sar. (1998) помињу да се користи против упала цревног тракта, у лечењу папиломатоза (бенигнух тумора ресичастог изгледа, који су последица инфекција), упала мокраћне бешике, против хемороида и крварења, против гастритиса и чира желуца.

## *Fumaria officinalis* L. – димњача

Фам. Papaveraceae



Слика 171. Шематски приказ календара  
брања сироватке  
(*Filipendula vulgaris* Moench)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерална станишта

**Хемијски састав:**

алкалоиди (Marković et al., 2010b)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** користи се надземни део биљке у цвету (*Fumariae herba*) од маја до септембра (слика 172). Цела биљка са кореном се чупа за време цветања па се одсече корен, а остало се суши у хладовини на промаји. Кад је сушна година, брзо увене и суши се. Зато се чешће бере на почетку цветања. Од 10 килограма свеже биљке добија се око 1 килограм суве. Димњача (слика 211) се јавља поред путева и њива.

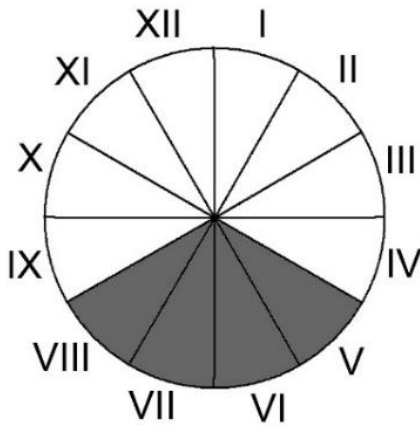
**Употреба:** спазмолитик, холагог, диуретик, дијафоретик, хипотензив, тоник (Туцаков, према Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001), лаксатив (Randelović i sar., 1998).

**Народна медицина:** средство за јачање (Петровић, према Сарић, 1989), за лечење жучи и јетре, затвора, чира на желуцу, надутости стомака (Туцаков, према Сарић, 1989). Давана је код хроничних болести стомака и јетре, а споља код кожних болести разгњечена цела биљка за мазање (Петровић, према Сарић, 1989). Разблажен сок се користи за испирање против запаљења очију, а неразблажен за лечење лишајева, свраба и осипа по кожи, екцема и псоријазе (Сарић, 1989). Randelović i sar. (1998) сматрају димњачу добрим средством за побољшање апетита и нормализације рада желудачно-цревног система. Према Tasić i sar. (2001) користи се у виду чаја против обољења жучних путева, неких обољења јетре и против затвора, а споља против псоријазе, екцема, осипа и лишајева.

**Напомене:** отровна је због алкалоида, па треба бити обазрив при интерној употреби (Сарић, 1989). Не сме да се употребљава дуже од 8 до 10 дана и не препоручује се трудницама и дојилјама (Тасић i sar., 2001). Побољшава крвну слику, ако се користи 7-8 дана, а каснијом употребом је нарушава Randelović i sar. (1998).

***Galium odoratum* (L.) Scop. – лазаркиња, првенац**  
**(*Asperula odorata* L.)**

Фам. Rubiaceae



Слика 173. Шематски приказ календара  
брања лазаркиње  
(*Galium odoratum* (L.) Scop.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

букове шуме

**Хемијски састав:**

кумарински хетерозиди, горке материје, танини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Asperulae herba*) се бере преко лета за време цветања биљке, почев од средине маја па све до августа (слика 173). Суши се пажљиво у танком слоју у хладу, на промаји, при чему се чешће преврће да лишће не поцрни. Ова мала и нежна биљчица успева у буковим шумама Пиротског округа (слика 212). Од 10 kg свежје биљке обично се добија 1 kg суве. Може и од 7 kg свежје биљке да се добије 1 kg суве, ако се бере лазаркиња која је већ у плоду.

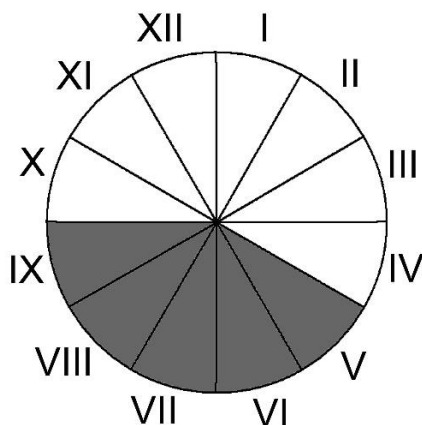
**Употреба:** спазмолитик, диуретик, благ седатив, ароматик, експекторанс (Сарић, 1989), антифлогистик, антиедемик, антиинфламаторно средство (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** користи се као благо средство за смирење и за искашљавање, као и у чајевима код обољења жучи и јетре (Tasić i sar., 2001). Лечи катар органа за дисање, водену болест, жуч и јетру (Туцаков, према Сарић, 1989), као и кад боли месо око зуба (Панчић, према Сарић, 1989). Примењује се споља као састојак биљних мешавина за купке, за облоге код кожних обољења и за ране (Сарић, 1989). Користи се и као адитив у прехранбеној индустрији и ароматик у производњи алкохолних пића, за корекцију укуса вина и ликера, али је таква употреба у неким земљама забрањена (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Galium verum* L. – ивањско цвеће, смакнеж

Фам. Rubiaceae



Слика 174. Шематски приказ календара брања ивањског цвећа (*Galium verum* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде, поред путева

**Хемијски састав:**

гликозиди, танини, сапонини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** одсеца се од маја до септембра горња половина биљке у цвету (*Galii veri herba*) (слика 174).

Ивањског цвећа (слика 213) има са великом заступљеношћу у Пиротском округу на ливадама и поред путева. Осетљива је на влагу па се тешко одржава након сушења. Потамни брзо ако се не суши адекватно.

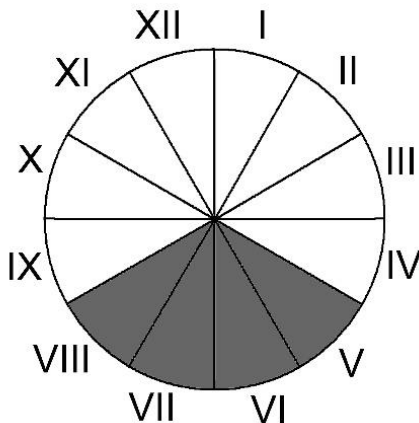
**Употреба:** диуретик, дијафоретик, спазмолитик, седатив (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да ублажава нервну узбуђеност, изазива знојење, даје се против одлива крви, против водене болести и отечене јетре, нервних болести, за умиривање. Осим поменутих болести Гостушки (према Сарић, 1989) помиње и лечење кожних болести, као и употребу против срчаних болести и обољења јетре. У народу постоји веровање да је корен афродизијак (Tasić i sar., 2001). Исти аутори наводе да се споља користи код повреда и болести коже. Прашком од сувих цветова посипају се ране и бубуљице на телу (Сарић, 1989). Randelović i sar. (1998) помињу употребу у лечењу скрофулозе. Сок од свеже биљке делује као средство за подсиривање млека (Панчић, према Сарић, 1989; Randelović i sar., 1998).



***Geranium robertianum* L. – клиновита трава,  
црвени здравац, жива травка**

**Фам. Geraniaceae**



Слика 175. Шематски приказ календара  
брања црвеног здравца  
(*Geranium robertianum* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

шуме и сеновити сипари

**Хемијски састав:**

танини, флавоноиди, смоле,  
органске киселине (Marković et  
al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** од маја до августа бере се надземни део биљке у цвету (*Geranii robertiani herba*) све док биљка цвета (слика 175). Црвени здравац има своје таласе брања, јер се обнавља. Најпре крене у мају први талас брања. Касније, кад се изданци обнове, креће нови талас брања. Суши се у танком слоју у хладу на промаји.

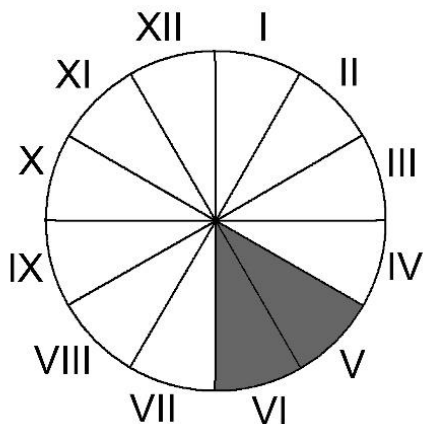
**Употреба:** стиптик, антихеморагик (Сарић, 1989) адстрингенс (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** раније је употребљавана за лечење рана (Панчић, према Сарић, 1989), као и против болести органа за мокрење (Петровић, према Сарић, 1989). Користи се против водених пролива и кржаве столице, гастритиса и дизентерије (Гостушки, према Сарић, 1989), против крварења (крварење из носа, прејакe менструације), лечи упалу десни и усне шупљине (Randelović i sar., 1998). Споља се користи против гнојавих рана, чирева и упала (Tasić i sar., 2001), а између осталог и против упале очију (Randelović i sar., 1998).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Glechoma hederacea* L. – добричица, самобајка

Фам. Lamiaceae



Слика 176. Шематски приказ календара брања добричице (*Glechoma hederacea* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

поред путева, ивице шума, ливаде

**Хемијски састав:**

танини, горке материје, етарско уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Glechomae* или *Hederae terrestris herba*) се бере у мају и јуну (слика 176). Суши се у хладу на промаји да задржи боју. Има је, али није превише заступљена у округу. Мала је, ситна биљчица. У пролеће се појави и брзо се изгуби.

**Употреба:** стомахик, благ експекторанс, антикатарално средство, адстрингенс, вулнерар, холагог, диуретик (Tasić i sar., 2001).

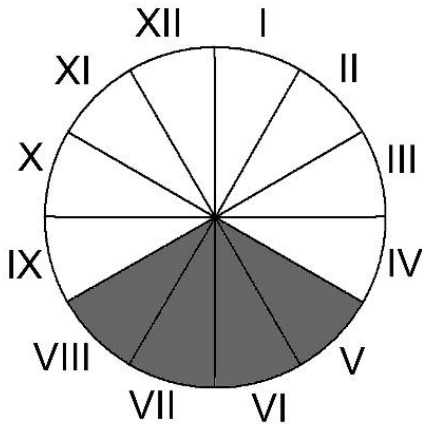
**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) наводи да народ лишћем од добричице завија ране. Делује на органе за дисање, потпомажући искашљавање (Петровић, према Сарић, 1989). Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да има благотворно дејство против бронхитиса, а користи се и против нервних болести (хистерија, неурастенија), против слабости стомака, против грчева у цревима насталим услед тровања оловом, против пролива, за апетит. Може се користити у исхрани за справљане варива или као зачин (Рашић, 2002).

Понекад је локално становништво меша са врстом *Glechoma hirsuta* Waldst. & Kit., која може да оствари исто лековито дејство. Radulović et al. (2010) уочили су сличност хемијског састава етарског уља врста *Glechoma hederacea* L. (слика 214) и *Glechoma hirsuta* Waldst. & Kit. (слика 215) са планине Видлич (пре свега садржај 1,8-цинеола), што оправдава њихову идентичну етнофармаколошку употребу.

**Напомена:** не препоручује се за време трудноће и дојења.

## *Herniaria glabra* L. – ситница, зелена ситница

Фам. *Caryophyllaceae*



Слика 177. Шематски приказ календара брања ситнице (*Herniaria glabra* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

пored путева, камењари

**Хемијски састав:**

сапонини, флавоноиди, кумарини, танини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** надземни део биљке (*Herniariae herba*) се бере од маја до августа (слика 1377). Цветни врхови се пажљиво одсецају пазећи да се корен не оштети. Суше се на промајном месту у хладу. Кад је зрелија има више лековитих материја. Зато је боље да се бере у јулу и августу.

Осушена биљка пријатно мирише на кумарин (покошено сено). Има је на камењарима, на топлим местима. Зове се и зелена ситница. За разлику од сиве ситнице, ова врста нема длаке на стаблу и на листовима.

**Употреба:** диуретик, уроантисептик (Sarić, 1989), благи спазмолитик (Tasić i sar., 2001).

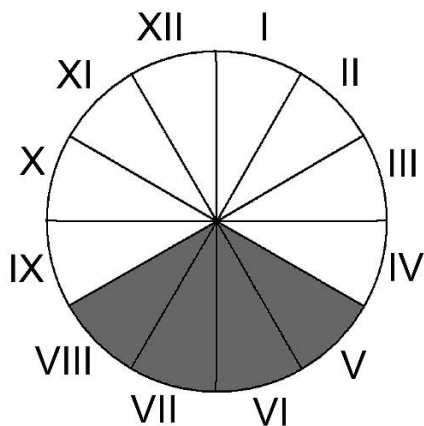
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је некада давана као лек од киле (херниа), против камена, мокрења песка и болести бубрега и мокраћне бешике. Гостушки (према Сарић, 1989) наводи да се подједнаки делови лишћа медвеђејг грожђа и зелене ситнице дају у лечењу обољења уринарног тракта: хроничне болести бубрега и мокраћне бешике. Осим поменутих болести, користи се и против артритиса и реуме (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016). Користи се и сива ситница (*Herniaria hirsuta* L.), која је заштићена истим Правилником.

**Напомена:** потребан је опрез код веома честе употребе, јер деловање није потврђено (Tasić i sar., 2001).

## *Hieracium pilosella* L. – зечја лобода

Фам. Asteraceae



Слика 178. Шематски приказ календара брања лободе (*Hieracium pilosella* L.)

**Користи се:**

цела биљка у цвету

**Станиште:**

стеновите сушне ливаде

**Хемијски састав:**

танини, флавоноиди, кумарини, смоле, слузи (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** за време цветања од маја до августа бере се са кореном цела биљка (*Hieracii herba*) (слика 178) и суши у танком слоју на промаји у хладу.

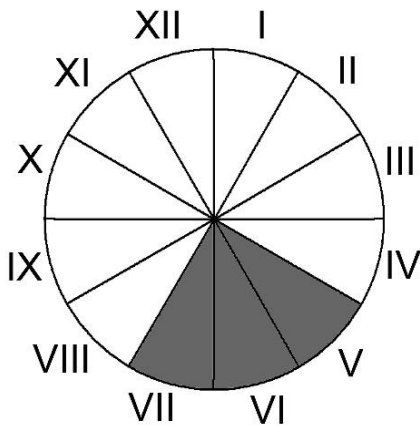
Зечје лободе има мало на већим надморским висинама. То је мала биљка. Не траже је купци за откуп у комерцијалне сврхе.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је коришћена против пролива, одлива крви, катара плућа и јектике. Гостушки (према Сарић, 1989) препоручује употребу свеже биљке у облику чаја против болести бубрега и поремећаја у мокрењу. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи употребу за испирање усне дупље и против лишаја споља, а изнутра за појачано мокрење код болести бубрега, упале мокраћне бешике, при изbacивању песка и камена из бубрега и бешике. Цветови у облику чаја се користе у народној медицини Белорусије код жутице, а чај од целе биљке код желудачних обољења, за појачање апетита, за испирање грла и гнојних рана (Сарић, 1989).

**Напомена:** биљка је отровна и треба бити обазрив при њеној интерној употреби! (Гес и сар., према Сарић, 1989).

## *Hypericum barbatum* L. – пљускавица трепљава

Фам. Hypericaceae



Слика 179. Шематски приказ календара брања пљускавице трепљавае (*Hypericum barbatum* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

термофилне ливаде, пашњаци

**Хемијски састав:**

флавоноиди, танини, етарско уље (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

Стара планина

**Заштита:** ■

**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) се бере у мају јуну и јулу (слика 179).

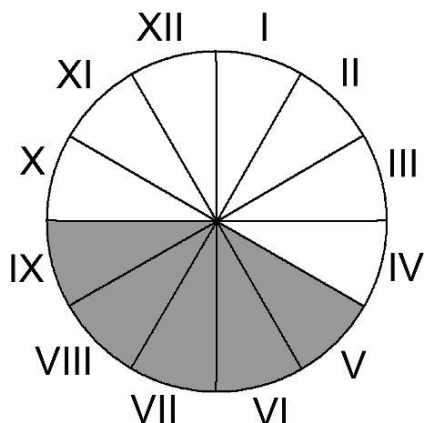
Пљускавица трепљава је забележене на сувим термофилним ливадама, пашњацима и шумским чистинама у округу.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** још није довољно проучена и засад нема ширу примену (Сарић, 1989).

***Matricaria chamomilla* L. – камилица, подрумче**  
**(*Matricaria recutita* L.)**

Фам. Asteraceae



Слика 180. Шематски приказ календара брања камилице (*Matricaria chamomilla* L.)

**Користи се:**

цвет

**Станиште:**

рудерална станишта

**Хемијски састав:**

етарско уље, флавоноиди, кумарини, слузи (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** главичасте цвасти камилице (*Chamomillae flos*) беру се од маја до септембра (слика 180).

Расте на рудералним стаништима, поред путева, на обалама река. Пошто се јавља на прљавим стаништима, локално становништво Пиротског округа је слабије бере.

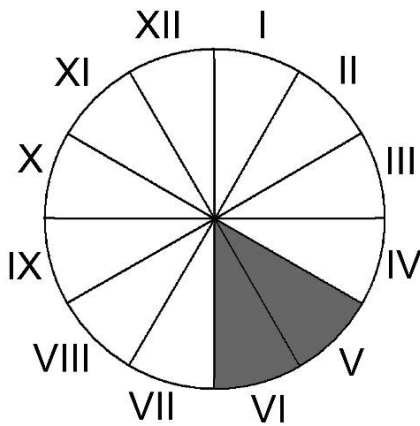
**Употреба:** антифлогистик, спазмолитик, карминатив и стомахик (Сарић, 1989), антисептик, антиинфламаторно средство, благи седатив (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Сарић (1989) помиње да се користи се против поремећаја у органима за варење (гастритис, ентеритис, колитис, надимање, грчеви, диареја, диспепсија), за лечење хемороида и маститиса, за регулисање менструалног циклуса. Исти аутор наводи да помаже бржем зарастању оштећеног ткива, па се споља користи за лечење разних упала коже и слузокоже (купке), испирање чирева и рана које гноје, опекотина и екцема (Tasić i sar., 2001), за облоге против болова у стомаку, за инхалирање, испирање усне дупље.

**Напомена:** код особа које су алергичне на неку од врста из фамилије Asteraceae може да се јави унакрсна алергијска реакција. У току трудноће и дојења избегавати превише честу употребу (Tasić i sar., 2001).

## *Melissa officinalis* L. – матичњак, маточина

Фам. Lamiaceae



Слика 181. Шематски приказ календара брања матичњака (*Melissa officinalis* L.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

рудерална станишта

**Хемијски састав:**

етарско уље, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** лист (*Melissae folium*) се бере пре него што биљка почне да цвета, јер су тада у њему најзаступљеније активне лековите материје у мају и јуну (слика 181). Суши се у танком слоју на промаји у хладу или у благо загрејаним сушарама (35-40°C). Лис је танак, крт кад је сув. Специфичног је мириса на лимун.

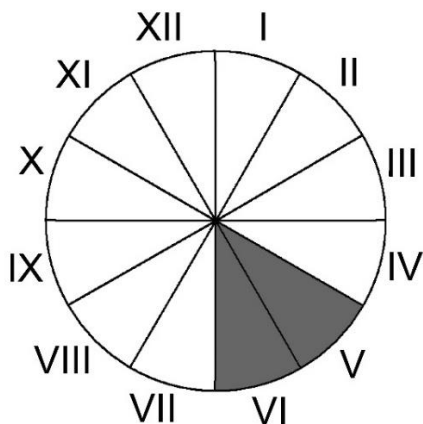
Матичњак (слика 216) је заступљен око села, на међама, као и по ободу шума у округу.

**Употреба:** седатив, карминатив, антиспазмодик, ароматик (Сарић, 1989), спазмолитик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се користи за умирење, против несанице, мигрене, против поремећеје варења хране, против болова у стомаку, гађења и надимања у органима за варење, а споља у виду шпиритуса од матичњака за трљање против реуматизма и неуралгија. Туцаков (према Сарић, 1989) указује да је матичњак веома пријатан, добар и благ лек против надимања у органима за варење, а поготово је добро да се даје трудницама против мучнине и повраћања. Доказано је да делује и против вирусних инфекција, поготово против вируса херпеса (Tasić i sar., 2001).

## *Melittis melissophyllum* L. – маточика, меденика

Фам. Lamiaceae



Слика 182. Шематски приказ календара брања маточике (*Melittis melissophyllum* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

листопадне шуме, шикаре

**Хемијски састав:**

етарско уље, кумарини, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** одрезују се горње половине стабљика у цвету (*Melittis herba*) у мају и јуну (слика 182).

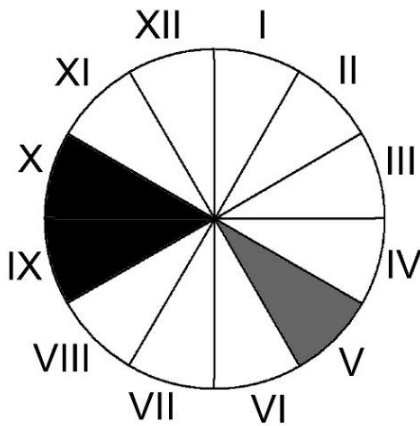
Лист и цвет имају сличан састав као матичњак.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да маточика може да се употреби као и матичњак, којег може да замени. По Туцакову (према Сарић, 1989) заједно са одољеном, матичњаком и хмељом употребљава се у облику чаја против несанице, нервозе, хистерије и сличних болести. У народној медицини Белорусије алкохолни екстракт биљке у виду вотке пију против чира на желуцу и на дванаестопалачном цреву, за смиривање болова у желуцу, цревима, против обољења јетре, болести срца, женских болести, а споља за испирање рана и чирева (Гесъ и сар., према Сарић, 1989). Исти аутори помињу да освежавајући хладан чај припремљен од свежих цветова биљке појачава перисталтику црева, одстрањује грчеве од нагомиланих гасова у цревима, а као топли напитак употребљава се као средство за презнојавање.



## *Paeonia peregrina* Miller – косовски божур

Фам. *Paeoniaceae*



Слика 183. Шематски приказ календара брања божура (*Paeonia peregrina* Miller)

**Користи се:**

цвет, корен

**Станиште:**

храстове шуме, камените падине

**Хемијски састав:**

алкалоиди, танини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

Божурато, Блато, Костур, Бабушница, Стрижевац, Козарица

**Заштита:** ♣

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** цвет (*Paeoniae flos*) се бере у мају месецу. Кртоле (*Paeoniae tuber*) се ваде у јесен. Семе (*Paeoniae semen*) се прикупља у септембру и октобру (слика 183).

Божура има на југозападном делу пиротског субрегиона односно на потезу званом Божурато, на Белави, као и у околини Бабушнице код места званог Крушка и на Петловом бојишту. Пиротска општина је једна од ретких која има косовски божур на већем броју локалитета.

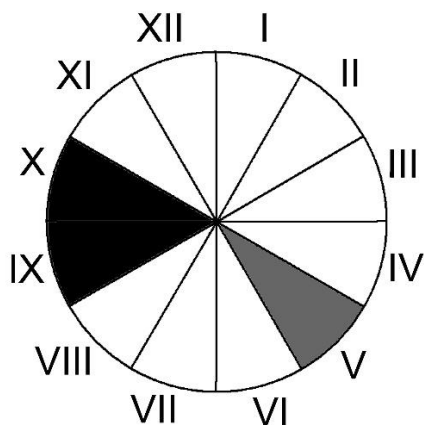
**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) помиње да су цвет и кртола коришћени за лечење падавице, великог кашља, за умиривање узбуђеног нервног система, за лечење хемороида. Гостушки (према Сарић, 1989) наводи употребу тинктуре од божура као наркотично успављујуће средство против грчева, а корен божура претворен у прах у одређеној дози против епилепсије.

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** нису ретки случајеви тровања па се не препоручује употреба божура за лечење! (Туцаков, према Сарић, 1989).

## *Paeonia tenuifolia* L. – степски божур, усколисни божур

Фам. *Paeoniaceae*



Слика 184. Шематски приказ календара  
брања степског божура  
(*Paeonia tenuifolia* L.)

**Користи се:**  
цвет, корен

**Станиште:**  
храстове шуме, камените  
падине

**Хемијски састав:**  
алкалоиди, танини (Marković et  
al., 2010б)

**Распрострањење:**  
Гуленовци, Височки Одоровци

**Заштита:** ♣

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** цвет (*Paeoniae flos*) се бере у мају месецу. Кртоле (*Paeoniae tuber*) се ваде у јесен. Семе (*Paeoniae semen*) се прикупља у августу и септембру (слика 184).

Налази се код села Гуленовци и Височки Одоровци. Изузетно је ретка биљка у Србији, али и на читавом Балканском полуострву. Има је и у Делиблатској пешчари.

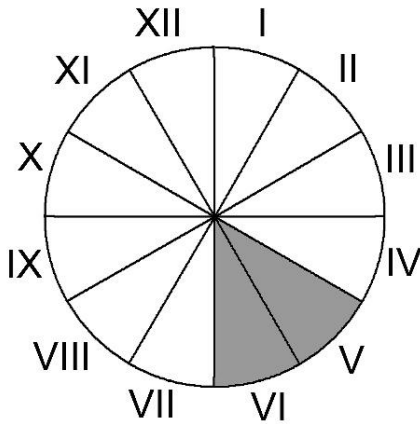
**Народна медицина:** цвет и кртола коришћени су за лечење падавице, великог кашља, за умиривање узбуђеног нервног система, за лечење хемороида (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** нису ретки случајеви тровања па се не препоручује употреба степског божура за лечење! (Туцаков, према Сарић, 1989).

## *Papaver rhoeas* L. – булка, булица, црвени турчин

Фам. Papaveraceae



Слика 185. Шематски приказ календара брања булке (*Papaver rhoeas* L.)

**Користи се:**

цвет

**Станиште:**

њиве, поред путева

**Хемијски састав:**

алкалоиди, антоцијан, слузи (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** беру се врло пажљиво само крунични листићи у мају и јуну (слика 185) по лепом и сувом времену. Брзо се суше у танком слоју изложени јаком сунцу.

Булка се јавља по пољима (слика 217), по усевима и на њивама, као и поред путева у округу. Тражи се за откуп у комерцијалне сврхе, али се тешко бере јер треба убрати много латица, а оне имају малу тежину.

**Употреба:** благ антитусик и седатив (Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001).

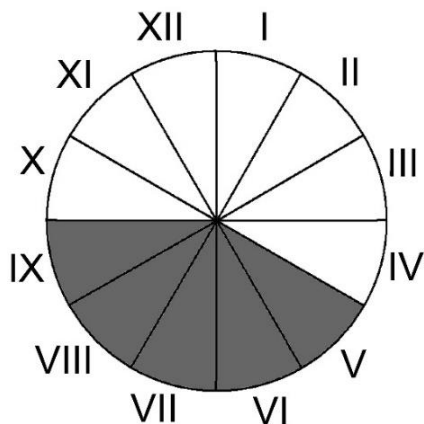
**Народна медицина:** благо наркотично средство и средство које тера на знојење, а даје се и против обољења органа за дисање, катара плућа, болова у стомаку код деце, против богиња (Петровић, према Сарић, 1989). Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да је против кашља код деце најзгодније давати булку у облику чаја или сирупа. Састојак је грудних чајева; улази у састав сирупа против кашља (Tasić i sar., 2001).

За исте лековите сврхе користи се турчинак бели (*Papaver dubium* L.), чији се цветови беру од априла до јуна месеца.

**Напомена:** отровна!

## *Plantago major* L. – женска (широколисна) боквица

Фам. Plantaginaceae



Слика 186. Шематски приказ календара брања женске боквице (*Plantago major* L.)

### Користи се:

лист

### Станиште:

рудерална места, ливаде, шумски пропланци

### Хемијски састав:

гликозиди, танини, слузи (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** лист се бере у пролеће и у лето од маја до септембра (слика 186), кад се потпуно развије и суши се у танком слоју на промаји у хладу.

Широколисне боквице (слика 218) има са великом заступљеношћу поред путева, на ливадама и по шумским пропланцима у округу.

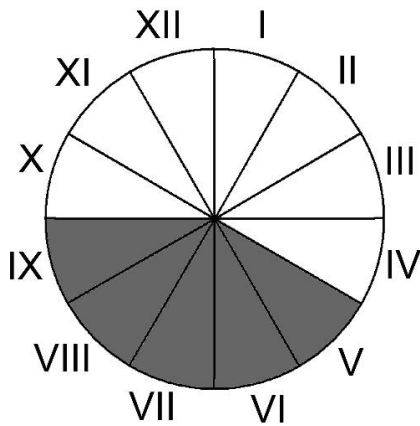
**Употреба:** диуретик, антихеморагик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да се свеж лист користи за облагање код опекотина, убоја, посекотина, чирева. Туцаков (према Сарић, 1989) наглашава употребу против упала коже и слузнице, као и да омекшава и стишава болове од шуљева, а изнутра потпомаже искашљавање густе слузи из органа за дисање, смањује учестало мокрење и повољно делује на органе за варење (пролив, грчеви, чир на желуцу и дванаестопалачном цреву). Исти аутор помиње да се за време ратова јео млад лист широколисне боквице и да сок из листа може да се користи као пролећна витаминска кура. Tasić i sar. (2001) помињу употребу против циститиса са хематуријом, хемороида који крваре, хроничног бронхитиса и желудачних тегоба.

**Напомена:** може да изазове контактну алергијску реакцију; увећане дозе могу да доведу до пролива или да снизе крвни притисак; због тога је треба избегавати за време трудноће (Tasić i sar., 2001).

## *Plantago media* L. – средња боквица

Фам. Plantaginaceae



Слика 187. Шематски приказ календара брања средње боквице (*Plantago media* L.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

ливаде

**Хемијски састав:**

гликозиди, танини, слузи (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** лист (*Plantaginis folium*) се бере у пролеће и лето (слика 187) кад се потпуно развије. Суши се у хладу на промаји.

Средња боквица (слика 164) је нешто мање заступљена од мушке боквице у Пиротском округу. Јавља се на истим стаништима као и мушка боквица.

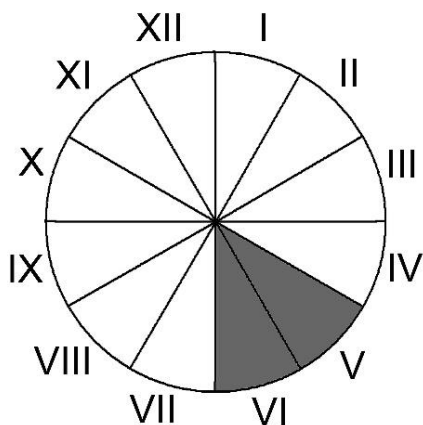
**Употреба:** диуретик, антихеморагик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** деловање је скоро идентично као код врсте *Plantago major* L. У промету су ове две врсте боквица веома често помешане (Tasić i sar., 2001).

**Напомена:** као и женска боквица може да изазове алергијску реакцију; узета у прекомерној количини може да доведе до пролива или да снизи крвни притисак; треба је избегавати за време трудноће (Tasić i sar., 2001).

## *Polygala amara* L. – крестушац

Фам. Polygalaceae



Слика 188. Шематски приказ календара брања крестушца (*Polygala amara* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде, пашњаци, камењари

**Хемијски састав:**

сапонини, горке материје (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

Видлич

**Берба:** у доба цветања, у пролеће и почетком лета, односно у мају и јуну (слика 188) бере се надземни део биљке у цвету. Суши се у танком слоју на промаји у хладу.

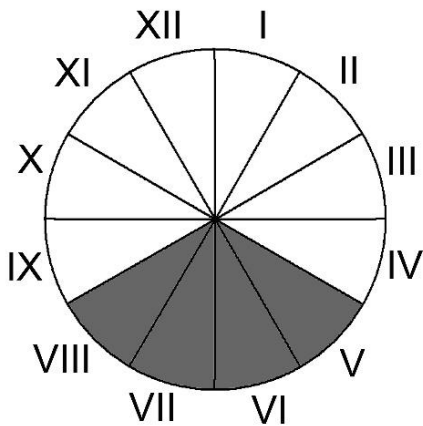
**Употреба:** експекторанс, секретолитик и *amarum* (горко средство за побољшање апетита) (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње крестушац као средство за крепљење, за потпомагање искашљавања и терање на знојење. Исти аутор наводи да је коришћен код плућних болести, посебно против хроничног бронхитиса, против реуматизма и кожних болести и да би могла би да замени америчку биљку сенегу, која се прилично троши у медицини као експекторанс за лакше избацавање непотребне слузне материје из плућа. Гостушки (према Сарић, 1989) наводи да је у неку руку и боља од сенеге, јер јача органе за варење и подстиче их на рад. Туцаков (према Сарић, 1989) напомиње да су покушаји да се уместо америчке сенеге употреби домаћи крестушац остали без успеха. Tasić i sar. (2001) наводе употребу против катара респираторног тракта, посебно против хроничног бронхитиса, а у мањој мери против гастритиса, ентеритиса и диспепсије.

**Напомена:** дуготрајна употреба може изазвати иритацију стомака праћену муком и повраћањем; због тога је треба избегавати у току трудноће и дојења (Tasić i sar., 2001).

## *Polygala vulgaris* L. – крестушац, момчић

Фам. Polygalaceae



Слика 189. Шематски приказ календара брања момчића (*Polygala vulgaris* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде, пашњаци, камењари

**Хемијски састав:**

сапонини, горке материје (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** за време цветања, у пролеће и лето, од маја до августа, одсецају се надземни делови биљке у цвету (слика 189) (*Polygalae herba*), а суши се у китицама или у танком слоју на промаји у хладу.

Доста је заступљена на ливадама и разбацана по округу. Ситна биљка која треба да се пуно набере да би имала тежину. Зато што је лагана, берачима биља се не исплати да је беру за откуп.

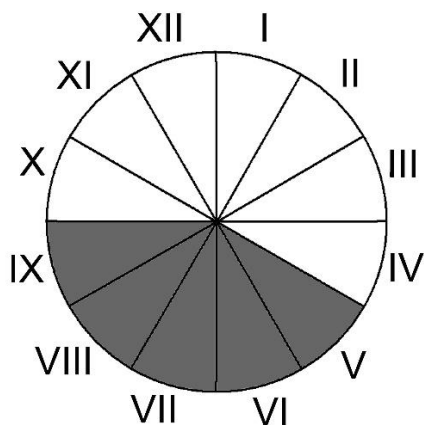
**Употреба:** експекторанс и горко средство за побољшање апетита (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи употребу као средства за крепљење, за потпомагање искашљавања и терање на знојење. Осим тога, исти аутор помиње да је коришћена против плућних болести, против реуматизма и кожних болести и да би могла да замени америчку биљку сенегу, која се прилично троши у медицини као експекторанс за лакше избацивање непотребне слузне материје из плућа. Јача органе за варење и подстиче их на рад (Гостушки, према Сарић, 1989).

**Напомена:** треба је избегавати у току трудноће и дојења из истих разлога као и врсту *Polygala amara* L. (Tasić i sar., 2001).

## *Ranunculus acris* L. – љутић жабљак

Фам. Ranunculaceae



Слика 190. Шематски приказ календара  
брања љутића жабљака  
(*Ranunculus acris* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

влажне ливаде

**Хемијски састав:**

анемоне-камфор, сапонини  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) се бере од маја до септембра (слика 190).

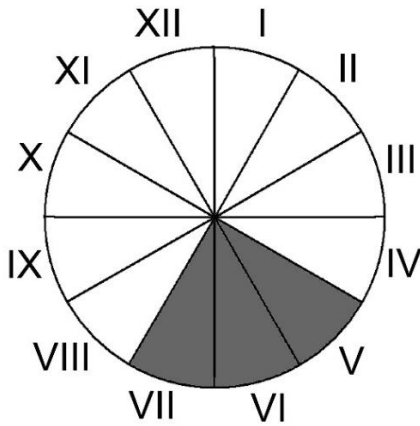
**Народна медицина:** Панчић и Петровић (према Сарић, 1989) помињу да се свежа биљка некад користила за дражење коже, чиме се створе пликови, и тако се особа ослобађа грознице. По истим ауторима коришћена је против реуматизма, неуралгије и ћеле споља, а против болести бубрега изнутра. Они такође наводе да је унутрашња, али и спољашња употреба опасна због отровности биљке. Туцаков (према Сарић, 1989) такође наводи да су сви љутићи отровни и да делују исто као и сасе, као и да нису ретки случајеви тровања људи и стоке. Tasić i sar. (2001) наводе да се споља користи против реуме, ишијаса, гихта, болова у крстима, али да има и много случајева тровања.

**Напомена:** опрез при брању и употреби због садржаја токсичних материја! (Сарић, 1989). Цела биљка је отровна, поготово у сировом стању (Tasić i sar., 2001).



## *Ranunculus repens* L. – пузави љутић

Фам. Ranunculaceae



Слика 191. Шематски приказ календара  
брања пузавог љутића  
(*Ranunculus repens* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

влажне ливаде

**Хемијски састав:**

анемоне-камфор, сапонини  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

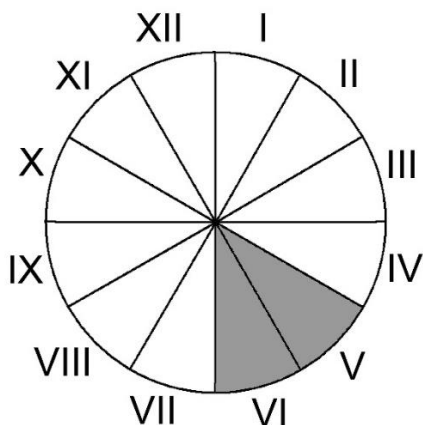
**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) се бере од маја до јула (слика 191).

**Народна медицина:** по Панчићу и Петровићу (према Сарић, 1989) свежа биљка се некад користила за дражење коже, чиме се створе пликови, и тако се особа ослобађа грознице. Исти аутори наводе да је коришћена је против реуматизма и неуралгије споља, а против болести бубрега изнутра. Такође наводе да је унутрашња употреба опасна, али да и са спољашњом употребом човек треба бити веома обазрив, због отровности биљке. Туцаков (према Сарић, 1989) такође наводи отровност љутића и да су забележени смртни случајеви због прекомерног узимања. Tasić i sar. (2001) такође наводе да има много случајева тровања љутићима иако се користе споља (против реуме, ишијаса, гихта, болова у крстима).

**Напомена:** опрез при брању и употреби због садржаја токсичних материја! (Сарић, 1989). Цела биљка је отровна, поготово у сировом стању (Tasić i sar., 2001).

## *Robinia pseudoacacia* L. – багрем

Фам. Fabaceae



Слика 192. Шематски приказ календара брања багрема (*Robinia pseudoacacia* L.)

**Користи се:**  
цвет

**Станиште:**  
багремари и око путева

**Хемијски састав:**  
флаворски хетерозиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
субспонтано, широко  
распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** цвет (flos) треба брати непосредно пре отварања у мају или јуну месецу (слика 192).

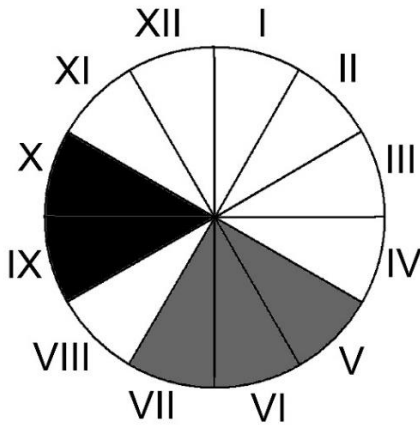
Доста је заступљен, нарочито у долинама. Кора је отровна, као и плод. Цвет је лековит и медоносан.

**Народна медицина:** цвет се употребљава у облику чаја за лакше искашљавање и против назеба, а изазива и лакше лучење жучи (Tasić i sar., 2001). По истим ауторимна користи се у хомеопатији.

**Напомена:** сви делови биљке, а нарочито кора и плод су отровни, па се не препоручује за употребу (Tasić i sar., 2001).

## *Rumex crispus* L. – зеље, дивље зеље, штављак

Фам. Polygonaceae



Слика 193. Шематски приказ календара брања дивљег зеља (*Rumex crispus* L.)

**Користи се:**

лист, корен

**Станиште:**

ливаде

**Хемијски састав:**

калцијум оксалат (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** у мају, јуну и јулу беру се листови (folium), а корен (radix) се вади у септембру и октобру (слика 193).

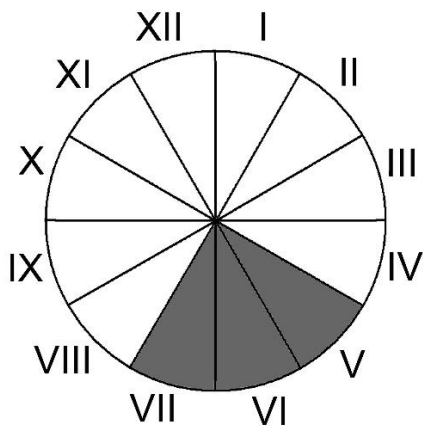
**Народна медицина:** Панчић (према Сариф, 1989) налази да се корен користи против рахитиса и свакојаких отока, а лишће као лек против скорбута. Исти аутор наводи да се потпуно младо лишће користи кувано као поврће. Према Tasić i sar. (2001) у пролећним курама, може да се користи као „средство за чишћење крви“.

**Напомена:** опрез код дуготрајне употребе. Оксална киселина оштећује бубреге и ствара камен у бешици, састављен од соли оксалне киселине која се у биљци налази (Сариф, 1989; Tasić i sar., 2001).

Сличан састав и дејство остварују још две врсте из истог рода: *Rumex obtusifolius* L. (коњштак, штаваљ), који је забележен у шумама и на ливадама и *Rumex sanguineus* L. (кисељак) на ливадама и рудералним местима у округу. Календар брања за поменуте врсте је исти као за врсту *Rumex crispus* L.

## *Salvia nemorosa* L. – говњар

Фам. Lamiaceae



Слика 194. Шематски приказ календара брања говњара (*Salvia nemorosa* L.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

поред путева, ливаде

**Хемијски састав:**

етарско уље, горке материје (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

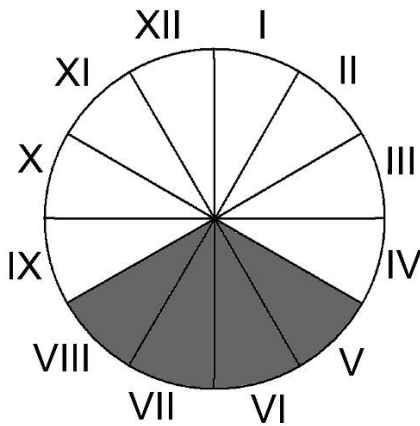
**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) или само лист (folium) се бере у мају, јуну и јулу док биљка цвета (слика `94).

У пиротском народу носи назив говњар, забог тога што има непријатан мирис. Широко је распрострањена, а забележена на ливадама и поред путева у Пиротском округу.

**Народна медицина:** изнутра се лишће биљке користи као и лишће жалфије против хроничних болести органа за варење (диспепсије, пролива), против хроничних болести плућа (кашља, пљувања крви), против нервних болести (несвестице, дрхтавице), против реуматизма, јаког знојења и као средство које засушује лучење млека, а споља за испирање уста и грла (Петровић, према Сариф, 1989).

## *Salvia pratensis* L. – дивља жалфија

Фам. Lamiaceae



Слика 195. Шематски приказ календара брања дивље жалфије (*Salvia pratensis* L.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

ливаде

**Хемијски састав:**

етарско уље, горке материје (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

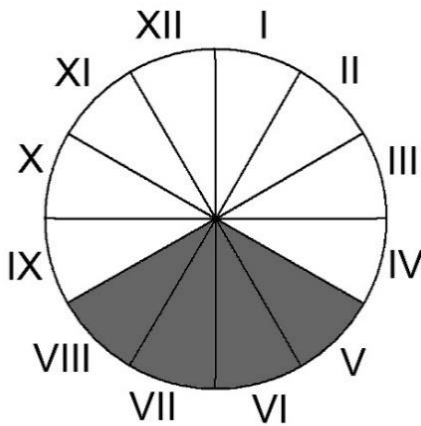
**Берба:** од маја до августа бере се надземни део биљке у цвету (herba) или само лист (folium) (слика 195).

Дивље жалфије има са великом заступљеношћу на ливадама у Пиротском округу, где год да се крене.

**Народна медицина:** Патровић (према Сариф, 1989) налази да лишће дивље жалфије може да се користи као и лишће жалфије (*Salvia officinalis* L.) у виду чаја против хроничних болести органа за варење (диспепсије, пролива), против хроничних болести плућа (кашља, пљувања крви), против нервних болести (несвестице, дрхтавице), против реуматизма, против јаког знојења, као средство које засушује лучење млека, а споља се користи за испирање уста и грла.

## *Sedum acre* L. – жедњак

Фам. Crassulaceae



Слика 196. Шематски приказ календара брања жедњака (*Sedum acre* L.)

### Користи се:

свеж надземни део биљке у цвету

### Станиште:

камењари

### Хемијски састав:

алкалоиди, флавоноиди, танини, органске киселине (Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** користи се свеж надземни део биљке у цвету (*Sedi acris herba recens*), који се бере за време цветања кад затреба од маја до августа (слика 196). Дакле, бере се целог лета. По потреби се и суши, у танком слоју напромаји у хладу.

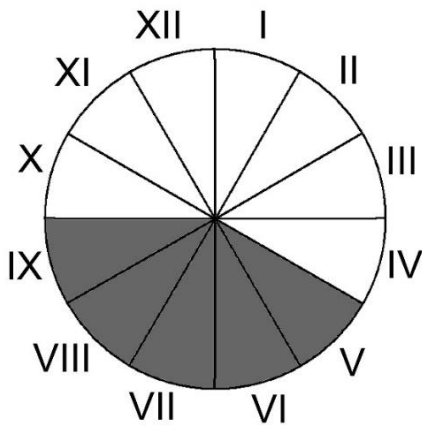
Жедњак (слика 220) је прилично заступљен на сувим пашњацима и камењарима у Пиротском округу.

**Народна медицина:** по Петровићу (према Сарић, 1989) у Шведској се користило лишће жедњака против скорбута и против грознице, а у Француској и Немачкој некада је давано против падавице. По истом аутору, лишће употребљено у малој дози, тера на мокраћу и изазива гађење, док у већој дози тера на столицу и на повраћање, а споља се користи против чирева, отока, шуљева и за лечење упале и свраба ануса. Туцаков (према Сарић, 1989) такође помиње употребу против хемороида и за лечење упале и свраба ануса споља, а изнутра за јаче излучицтвање мокраће и за лечење високог крвног притиска. Према Tasić i sar. (2001) свеж лист се користи у виду мелема код прелома костију, за ране, за лечење хемороида и аналних фисура. У мешавини са имелом и белим глогом (спремљен као чај) даје добре резултате против повећаног крвног притиска (Гостушки, према Сарић, 1989).

**Напомена:** биљка је отровна! При спољашњој употреби сок или свежа биљка могу изазвати упалу коже (Tasić i sar., 2001), а при унутрашњој употреби повраћање, одузетост и гушење (Туцаков, према Сарић, 1989). Због тога се употреба не препоручује.

## *Sempervivum marmoreum* Griseb. – чуваркућа

Фам. Crassulaceae



Слика 197. Шематски приказ календара  
брања чуваркуће  
(*Sempervivum marmoreum* Griseb.)

**Користи се:**

свежи листови

**Станиште:**

кровови кућа, зидови, стене

**Хемијски састав:**

органске киселине, танини,  
смоле, слузи (Marković et al.,  
2010б)

**Распрострањење:**

субспонтана, широко  
распрострањена

**Берба:** свеж лист (*Sempervivi folium recens*) бере се по потреби од маја до септембра (слика 197). Сок се (*Sempervivi succus*) цеди из целе свеже биљке.

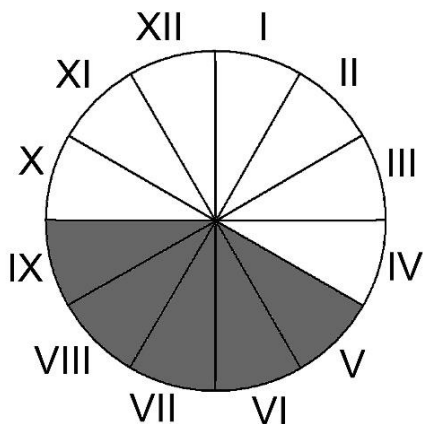
**Распрострањење:** има је доста на стеновитом кречњачком терену околине Пирота, као и по крововима кућа. Локално становништво је често пресађује са одговарајућих станишта из природе у своје баште (слика 221).

**Употреба:** у хомеопатији (дисменореја, аменореја) (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да је раније коришћена као расхлађујуће средство које се ставља на отоке, а Петровић (према Сарић, 1989) помиње употребу против грознице, срдоболје и нервних болести (хореје, падавице и хистерије), а споља у виду мелема за ране, против русе (екцема), опекотина, црвеног ветра. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи упоребу за ублажавање разних упала споља и изнутра. Tasić i sar. (2001) напомињу да се споља користи за ране, против опекотина и против упале ока и уха, а изнутра против упале грла, грознице, против крварења, тумора.

## *Thymus sp. diversa* – мајкина душица, душичина

Фам. Lamiaceae



Слика 198. Шематски приказ календара брања мајкине душице (*Thymus sp. diversa*)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде и пашњаци

**Хемијски састав:**

етарско уље, танини, горке материје, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** од маја до септембра одсецају се надземни делови биљке у цвету (слика 198).

Мајкина душица (слика 222) је заступљена на отвореним стаништима (ливаде, суви пашњаци и камењари) у округу.

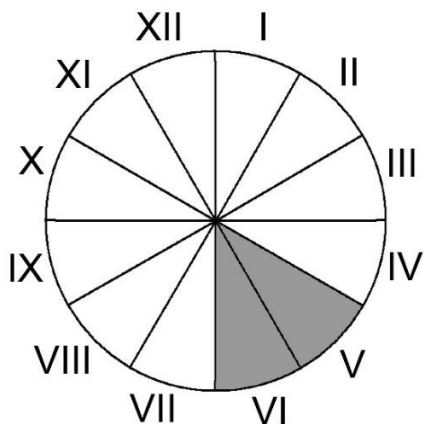
**Употреба:** антисептик, експекторанс, стомахик (Сарић, 1989), бронхоспазмолитик, карминатив, ароматик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** употребљава се за лечење органа за дисање и варење (Туцаков, према Сарић, 1989). Смањује болове у грудима и стишава кашаљ код бронхитиса и великог кашља, опуштајући спазам глатке мускулатуре бронхија, чиме олакшава искашљавање слузи и смањује напор при кашљању (Гостушки, према Сарић, 1989). Осим код инфекције горњих дисајних путева, користи се против слабости стомака, обољења јетре, против пролива, цревних паразита и грчева у материци, а код обољења мокраћне бешике и бубрега као диуретик (Петровић, према Сарић, 1989). Исти аутори наводе да се од мајкине душице се израђују средства за утрљавање против реуматских болова и уганућа, а користи се и за купке против реуматизма, прехладе и рахитиса. Употребљава се и као изврстан и пријатан зачин (Туцаков, према Сарић; Рашић, 2002). Најновијим истраживањима Nikolić et al. (2019) су испитали хемијски састав етарског уља код врсте *Thymus serpyllum*.



## *Tilia platyphyllos* Scop. – рана липа, велелисна липа

Фам. Tiliaceae



Слика 199. Шематски приказ календара брања ране липе (*Tilia platyphyllos* Scop.)

**Користи се:**

цваст са приперком

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

флавоноиди, танини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** пре него што се потпуно развију беру се цвасти са приперком (*Tiliae flos cum bracteis*) (слика 199).

Самоникле липе нема, него само у дрворедима града. Пирот је познат по најлепшем кеју од липа које су сађене 1926. године.

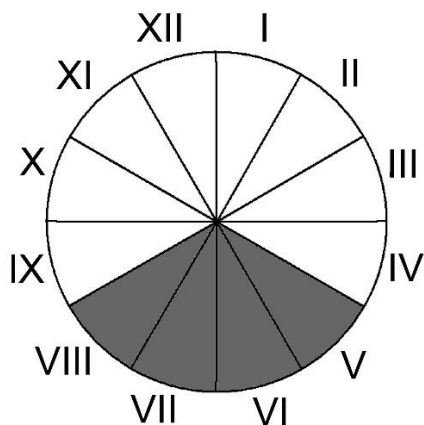
**Употреба:** дијафоретик, муцилагинозум (Сарић, 1989), диуретик, стомахик, спазмолитик и седатив (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** у облику чаја за ублажавање надражаја на кашаљ код катара горњих дисајних путева, против прехлада са грозницом, код којих је пожељно презнојавање (Сарић, 1989). Делује као успављујуће средство кад се узме пре одласка у постељу (Гостушки, према Сарић, 1989). По истом аутору смањује артериосклерозу и повећан крвни притисак код гојазних особа. Туцаков (према Сарић, 1989) напомиње да се липов цвет користи најчешће за знојење, против грчева и за умиривање болова, као врло благо средство. Према Tasić i sar. (2001) користи се против инфекција праћених температуром, грозницом и кашљем.

**Напомена:** не препоручује се особама са обољењем срца! (Tasić i sar., 2001).

## *Veronica beccabunga* L. – разгон

Фам. Scrophulariaceae



Слика 200. Шематски приказ календара брања разгона (*Veronica beccabunga* L.)

### Користи се:

свеж надземни део биљке у цвету

### Станиште:

пored потока и извора

### Хемијски састав:

флавоноиди, гликозиди (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

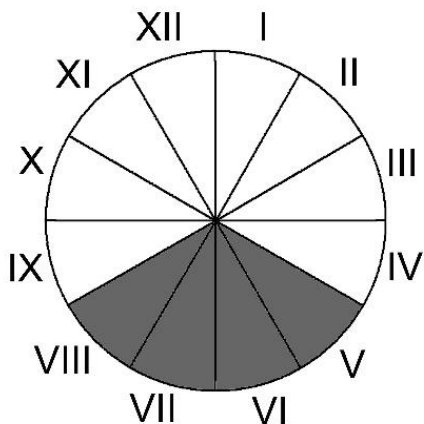
широко распрострањена

**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) се бере од маја до августа (слика 200) и користи се у свежем стању.

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да разгон наш народ превија на свакојакe отоке, а сочно лишће може да се употреби као салата. Петровић (према Сарић, 1989) наводи употребу против скорбута, тако што се цела биљка користи у виду салате, на исти начин као и угас (*Nasturtium officinale* R. Br.) или пак може да се употреби исцеђен сок од биљке. По истом аутору употребљава се споља против скорбутичних и скрофулозних гризлица.

## *Viola tricolor* L. – даниноћ, маћухица, дивља милуванка

Фам. *Violaceae*



Слика 201. Шематски приказ календара брања маћухице (*Viola tricolor* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде и пашњаци

**Хемијски састав:**

слузи, танини, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Violae tricoloris herba* или *Jaceae herba*) се бере од маја до августа (слика 201).

Даниноћ (слика 223) је присутна на њивама, ливадама, пашњацима и камењарима у Пиротском округу.

**Употреба:** експекторанс, емолијенс, дерметик, антитусик, холагог, депуратив (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да тера на мокраћу, на зној и на столицу. Даје се углавном споља споља као помоћно средство против разних кожних обољења (екцеми, лишаји, руса, акне, красте по лицу) (Гостушки, према Сарић, 1989), Осим поменутих болсети Туцаков (према Сарић, 1989) напомиње употребу и против реуматизма, великог кашља, за јаче излучивање мокраће и против упале мокраћне бешике. Tasić i sar. (2001) наглашавају спољашњу примену против разних обољења коже (екцем, импетиго, акне, себореја) као и унутрашњу примену против артритиса, артериосклерозе, катара дисајних путева.



Слика 202. *Aegopodium podagraria* L.



Слика 203. *Ajuga reptans* L.



Слика 204. *Anchusa officinalis* L.



Слика 205. *Cotinus coggygria* Scop.



Слика 206. *Crataegus monogyna*  
Jacq.



Слика 207. *Dictamnus albus* L.



Слика 208. *E. stricta* J.P.Wolff ex J.F.Lehm.



Слика 209. *E. tatarica* Fisch.



Слика 210. *Filipendula vulgaris* Moench



Слика 211. *Fumaria officinalis* L.



Слика 212. *Galium odoratum* (L.) Scop.



Слика 213. *Galium verum* L.

Аутор фотографија: Марија Марковић





Слика 214. *Glechoma hederacea* L.



Слика 215. *Glechoma hirsuta* W. & K.



Слика 216. *Melissa officinalis* L.



Слика 217. *Papaver rhoeas* L.



Слика 218. *Plantago major* L.



Слика 219. *Plantago media* L.

Аутор фотографија: Марија Марковић



Слика 220. *Sedum acre* L.



Слика 221. *Sempervivum marmoratum* Griseb.



Слика 222. *Thymus* sp.



Слика 223. *Viola tricolor* L.

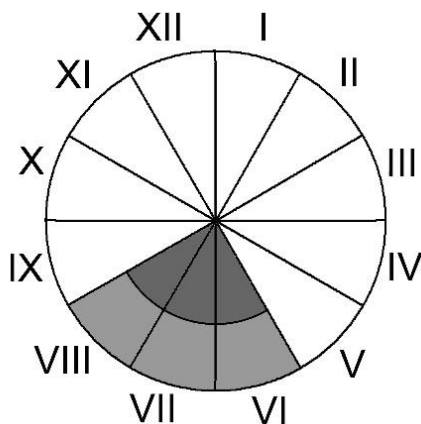
**ЖУН**





## *Achillea clypeolata* Sibth. & Sm. – жута хајдучка трава

Фам. Asteraceae



Слика 224. Шематски приказ календара брња жуте хајдучке траве (*Achillea clypeolata* Sibth. & Sm.)

### Користи се:

лист, цвет

### Станиште:

камењари и термофилни пашњаџи

### Хемијски састав:

танини (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

Стара планина, Видлич, Гребен, Влашка планина, Белава

### Заштита: ■

**Берба:** зељаста надземни вршни део биљке и лист одсеца са када је биљка у цвету у јуну, јулу и августу (слика 224). Суше се у хладу на промаји или у сушници до 40°C. Суви надземни делови биљке уситњавају се накнадно. Цвасти се беру чим се развију (слика 224).

Жута хајдучка трава (слика 298) се јавља се на сушним каменитим и травнатим површинама у округу, најчешће на кречњаку. У Зајечарском округу се јавља са већом заступљеношћу. У комерцијали није присутна за разлику од хајдучке траве. Ту где је има увек опстаје. Не шири се и не губи се, јер је вишегодишња. Локално становништво је више цени у односу на хајдучку траву, али у медицини нема значајнију употребу.

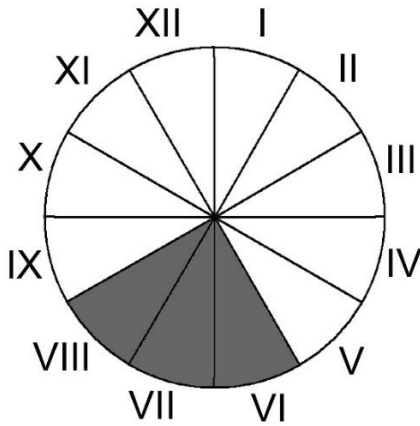
**Употреба:** горко-ароматична дрога, стомахик, карминатив, холагог, антифлогистик, спазмолитик, хемостатик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** употребљава се као и хајдучка трава (*Achillea millefolium* L.) за побољшање апетита, против гасова, надимања и тешког варења, против камена у жучној кесици и бубрегу, а споља у виду облога, купки, за лечење рана, убоја, обољења коже, слузнице, за вагинална испирања и против хемороида (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Achillea crithmifolia* Waldst. & Kit. – хајдучица

Фам. Asteraceae



Слика 225. Шематски приказ календара  
брања хајдучице  
(*Achillea crithmifolia* Waldst. & Kit.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

камењари и термофилни  
пашњаци

**Хемијски састав:**

горке материје, етарско уље  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

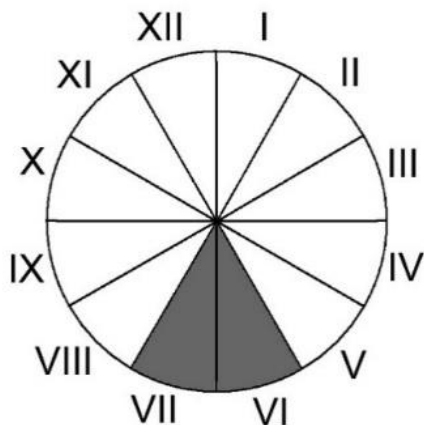
**Берба:** зељасти надземни вршни део биљке (herba) одсеца се када је биљка у цвету у јуну, јулу и августу (слика 225).

**Употреба:** горко-ароматична дрога, стомахик, карминатив, холагог, антифлогистик, спазмолитик, хемостатик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** према Сарић (1989) даје се као и хадучка трава за побољшање апетита, против гасова, надимања и тешког варења, против камена у жучној кесици и бубрегу, а споља у виду облога, купки, за лечење рана, убоја, обољења коже, слузнице, за вагинална испирања и против хемороида.

## *Achillea millefolium* L. – хајдучка трава, ајдучица, бел месечњак

Фам. Asteraceae



Слика 226. Шематски приказ календара  
брања хајдучке траве  
(*Achillea millefolium* L.)

### Користи се:

надземни део биљке у цвету

### Станиште:

ливаде, камењари

### Хемијски састав:

горке материје, етарско уље  
(Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Заштита: ■

**Берба:** зељасти надземни вршни део биљке (*Millefolii herba*) око 20cm одсеца са када је биљка у цвету у јуну и јулу (слика 226). Суши се на промајном месту, у хладу или у благо загрејаним сушарама. Уситњава се накнадно. Ређе се користе само цвасти (*Millefolii flos*) или само лист (*Millefolii folium*). Хајдучка трава (слика 299) расте на сувим и умерено влажним ливадама, по камењарима, поред путева и пруга, а ређе у шумама у округу.

**Употреба:** стомахик, карминатив, холагог, антифлогистик, *amarum* (горко-ароматична дрога), спазмолитик, хемостатик (Сарић, 1989).

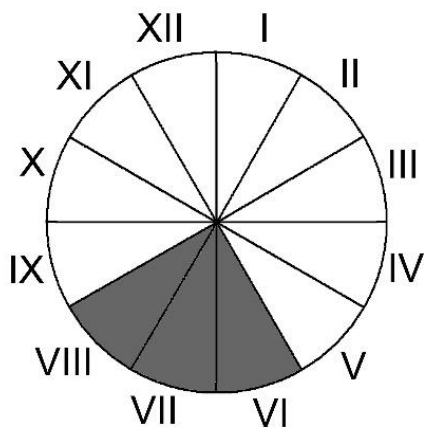
**Народна медицина:** Сарић (1989) наводи да се користи против различитих стомачних тегоба (диспепсија, дизентерија, диареја, побољшање апетита, болови и грчви и стомаку, против гасова, надимања и тешког варења), против камена у жучној кесици и бубрегу, а споља као антисептик и антифлогистик у виду облога, купки, за лечење рана, убоја, обољења коже, слузнице, за вагинална испирања и против хемороида. Анкетирањем становништва у четири општине Пиротског округа забележено је да је хајдучка трава једна од десет најпознатијих и најчешће примењиваних лековитих биљака у округу (Marković, 2019б).

**Заштита:** заштићена подврста *Achillea millefolium* L. *subsp. millefolium* (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** може да се деси да изазове алергијске реакције као и друге врсте из фамилије Asteraceae (Tasić i sar., 2001).

## *Adiantum capillus-veneris* L. – венерина влас

Фам. Adiantaceae



Слика 227. Шематски приказ календара  
брања венерине власи  
*Adiantum capillus-veneris* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

на бигру, око термалних  
извора

**Хемијски састав:**

горке материје, танини, слуз  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

Звоначка бања

**Заштита:** ♣

**Берба:** зељасти део биљке (*Capillorum veneris herba*) се одсеца лети (слика 227) и суши у хладу на промајном месту да задржи своју природну боју.

У Србији је врло ретка. Њено једино налазиште је код Звоначке бање, на бигру, око термалних извора.

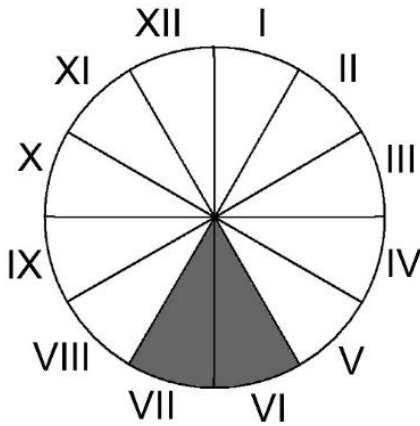
**Употреба:** слаб експекторанс, диуретик и адстрингенс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) напомиње да је венерина влас народни лек за лечење органа за дисање, мокраћних путева и уређивање менструације.

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Agrimonia eupatoria* Ledeb. – петровац, ајдучки дуван, чичак

Фам. Rosaceae



Слика 228. Шематски приказ календара  
брања петровца  
(*Agrimonia eupatoria* Ledeb.)

### Користи се:

надземни део биљке у цвету

### Станиште:

рудерална станишта

### Хемијски састав:

танини, горке материје (Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** у јуну и јулу бере се зељаста надземни део биљке у цвету (*Agrimoniae herba*) (слика 228). Суши се у хладу на промаји или у сушари на температури до 40°C.

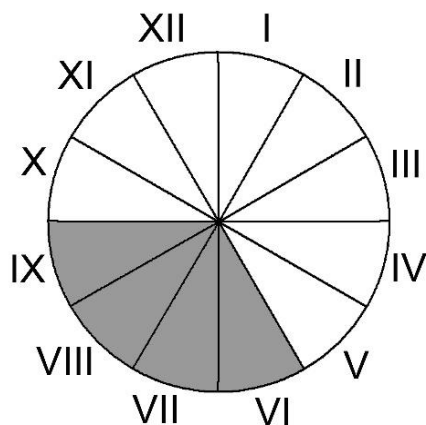
**Употреба:** холагог, благ адстрингенс, амарум (Сарић, 1989), диуретик (Tasić i sar., 2001), спазмолитик (Randelović i sar., 1998)

**Народна медицина:** Сарић (1989) наводи да у облику чаја делује против разних тегоба у органима за варење, састојак је биљних мешавина за појачано лучење жучи, против камена у жучној кесици, против болова од жучи и јетре, против пролива и колитиса. Исти аутор наглашава да повољно утиче на ублажавање сметњи у мокраћним путевима и против запаљења бешике, а препоручује се и као додатак биљним мешавинама за купке за ноге, за топла купања код болова у зглобовима и за купке које освежавају и отклањају замор организма. Споља се још користи и против болести уста и грла, као облог за споро зарашћивање рана, за лечење белог прања и кожних болести. Панчић (према Сарић, 1989) напомиње да може да се користи против глиста, а Петровић (према Сарић, 1989) као средство које тера на мокрење (против водене болести и против отока трбушних органа) и као средство за крепљење органа за варење. Randelović i sar. (1998) помињу употребу за лечење јетре, катара желуца, за испирање носа, уста и грла, а Tasić i sar. (2001) против дечјих пролива, колитиса, у уролошким чајевима, против камена у жучи, а споља у облогама за брже зарашћивање рана.

**Напомена:** не препоручује се прекомерна употреба, посебно код деце, трудница и дојиља (Tasić i sar., 2001).

## *Alcea rosea* L. – трндафил, трндавиље, ружа

Фам. Malvaceae



Слика 229. Шематски приказ календара брања трндафила (*Alcea rosea* L.)

**Користи се:**  
цвет

**Станиште:**  
баште, вртови

**Хемијски састав:**  
слуз, танини, антоцијани (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
субспонтано, широко  
распрострањена

**Берба:** од јуна до септембра беру се потпуно развијени цветови (*Malvae arboreae flos*) (слика 229), са чашицом или без чашице (само крунице). Суше се пажљиво у танком слоју, у хладу на промаји, да сачувају природну боју.

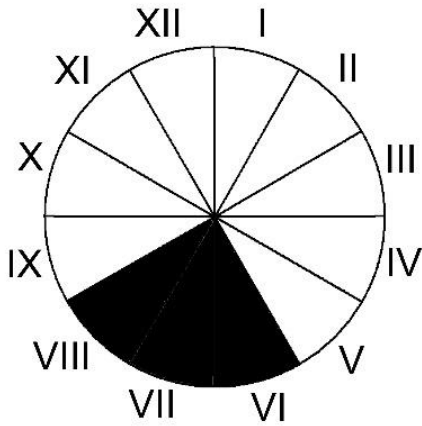
**Употреба:** муцилагинозум, еменагог, колоранс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** додаје се разним биљним мешавинама против кашља и бронхитиса, делимично и ради бољег визуелног изгледа такве смеше (колоранс) (Сарић, 1989). Према истом аутору употребљава се у облику чаја и против пролива и тегоба у органима за варење, а споља за облоге код повреда. Панчић (према Сарић, 1989) наводи да се цветне крунице користе као природна боја за вино, воћне сокове, ликере, послатице и слично. Исти аутор помиње да младо лишће може да се користи као додаток салатама, за припремање варива и као чајни напитак за освежавање организма (пролећне куле).



## *Allium victorialis* L. – ланеува

Фам. Alliaceae



Слика 230. Шематски приказ календара брања ланеуве (*Allium victorialis* L.)

**Користи се:**  
свежа луковица

**Станиште:**  
заједнице високих зелени на планини

**Хемијски састав:**  
сумпорно етарско уље,  
витамини (Marković et al.,  
20106)

**Распрострањење:**  
Жаркова чука (Стара планина)

**Заштита:** ■

**Берба:** свежа луковица са младим листовима (*Allii victorialis bulbus recens*) вади се у јуну, јулу и августу (слика 230), односно до почетка цветања биљке у високопланинским пределима Старе планине, на којима смо забележили ову врсту.

Ланеува је током теренских истраживања забележена у заједницама високих зелени на Старој планини.

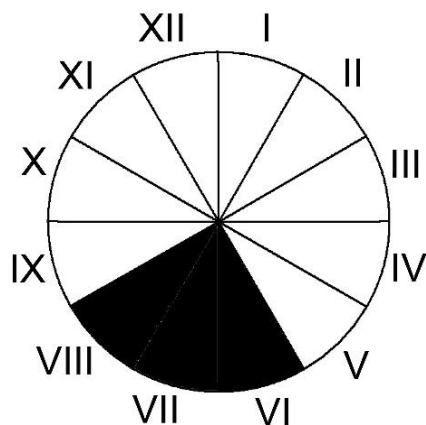
**Употреба:** храна, зачин и народни лек (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** у лековите сврхе примењује се слично белом луку, али су фитонцидна својсва јача него код белог лука; са луковице скинута жиличаста покожица употребљава се за заустављање крварења при посекотинама (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Anacamptis pyramidalis* (L.) L. C. M. Richard – кађун

Фам. Orchidaceae



Слика 231. Шематски приказ календара  
брања кађуна  
(*Anacamptis pyramidalis* (L.) L. C. M. Richard)

### Користи се:

кртоле

### Станиште:

ливаде, шикаре, термофилне  
шуме

### Хемијски састав:

слуз, скроб, беланчевине  
(Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

Белава, Видлич, Сува планина

### Заштита: ■

**Берба:** кртоле се ваде у јуну, јулу и августу док биљка цвета или кад прецвета (слика 231), али док се још може лако распознавати на ливадама. После прања у хладној води, кртоле се нанижу на врпцу или ставе у мрежу па опаре врелом водом. Суше се на промаји у танком слоју, у сушници или изложене сунцу. Служе за добијање салеп (*Salap tuber*).

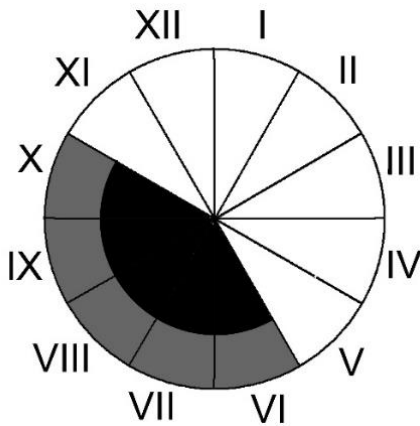
**Употреба:** муцилагинозум и благ антидијароик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** салепова слуз се даје против кашља и као благо средство против пролива, који потиче од упале слузнице црева и желуца, поготово код деце (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Apium graveolens* L. var. *rapaceum* (Mill.) DC. – мирођија

Фам. Ариасеае



Слика 232. Шематски приказ календара брања мирођије (*Apium graveolens* L.)

**Користи се:**

свеж корен, лист, плод

**Станиште:**

баште

**Хемијски састав:**

етарско уље, масно уље, кумарини, флавоноиди (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

гајена по насељима

**Берба:** користи се свеж корен (*Apii radix recens*) и лист (*Apii folium recens*), који се беру од јуна до октобра (слика 232). Пре потпуног сазревања плодова одсецају се штитови и остављају да се досуше, па се потом зрео плод (*Apii fructus*) отресе.

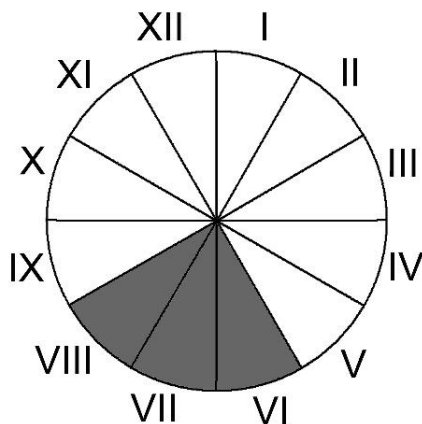
**Употреба:** диуретик (Сарић, 1989), антиреуматик, седатив, уроантисептик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је од прастарих времена свеж корен и лист сматран као лек који тера на мокраћу, на зној и на искашљавање и да се користи против артритиса, реуматизма, гихта, инфекција мокраћних канала, за изазивање апетита и боље варење хране, а испољава и благо седативно дејство. Исти аутор наводи да се споља, као и першун, користи против разних отока, нарочито отечених груди због задршке млека, а сок од свежег листа за испирање уста и грла. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да користи као диуретик, за изазивање апетита и за боље варење хране, као и за ублажавање тегоба од подагре, реуматизма и неких кожных обољења. Свеже лишће и корен могу да се употребе као кулинарски ароматични зачин (Сарић, 1989). Осим свега поменутог, Tasić i sar. (2001) наводе и седативну употребу против блажих облика нервног растројства.

**Напомена:** плод може да изазове фотосензитивну алергијску реакцију; потребан је опрез код болесника са упалом бубрега; треба избегавати употребу код трудница и дојиља (Tasić i sar., 2001).

## *Asarum europaeum* L. – копитњак

Фам. Aristolochiaceae



Слика 233. Шематски приказ календара брања копитњака (*Asarum europaeum* L.)

**Користи се:**  
цела биљка

**Станиште:**  
букове шуме

**Хемијски састав:**  
етарско уље, танини,  
гликозиди, алкалоиди  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** цела биљка с корењем (*Asari herba cum radicibus*) се бере преко лета (слика 233) и суши у хладу на промајном месту.

Копитњак (слика 300) је забележен у влажним буковим шумама, али не са великом заступљеношћу у округу. Иако берба почиње у јуну, тек после првог јула се бере у већим количинама, јер тада садржи највише лековитих састојака.

**Употреба:** експекторанс, еметик, вермифуг (Сарић, 1989).

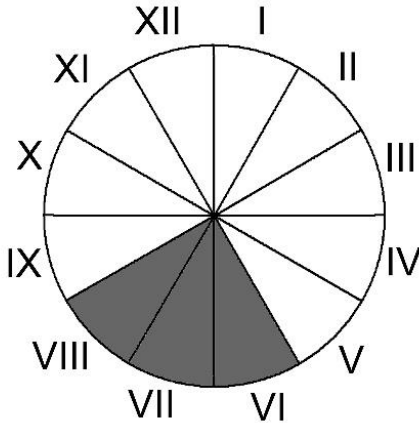
**Народна медицина:** Панчић и Петровић (према Сарић, 1989) наводе да корен и лишће драже органе за варење и терају на повраћање, али да је примена напуштена. По истим ауторима раније је коришћен против грознице и гихта. По Туцакову (према Сарић, 1989) даван је у ракији пијанцима да им се огади алкохол. Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да се копитњак препоручује код болесника код којих треба да се постигне чишћење плућа од шлајма, и то повраћањем, које копитњак изазива.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** отровна! Никако не користити у самомедијацији; језик постаје неосетљив! (Tasić i sar., 2001).

***Asplenium ceterach* L. – страшник, страшниче, стршљенче  
(*Ceterach officinarum* De Candolle)**

Фам. *Aspleniaceae*



Слика 234. Шематски приказ календара брања страшника (*Asplenium ceterach* L.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

пукотине стена

**Хемијски састав:**

није проучен (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

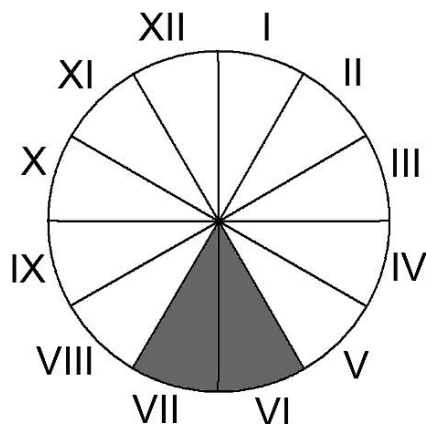
**Берба:** лист (*Ceterach folium*) се бере без дршке преко лета (слика 234). Суши се на промајном месту у хладовини.

Страшник (слика 301) је забележен на северним странама у пукотинама стена у Пиротском округу. Ређе се бере за лековите сврхе.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је лишће некад давано против пролива, катара плућа, пљувања крви, катара бешике и других болести органа за мокрење. Као и јеленак (*Asplenium scolopendrium* L.) састојак је чаја за лечење рана, диуретик и адстрингенс (Сарић, 1989). По Туцакову (према Сарић, 1989) у народу се употребљава и у празноверне сврхе: против страха стављају је у одело, под главу.

## *Ballota nigra* L. – црна коприва, мртва коприва

Фам. Lamiaceae



Слика 235. Шематски приказ календара брања црне коприве (*Ballota nigra* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

горке материје, танини, етарско уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

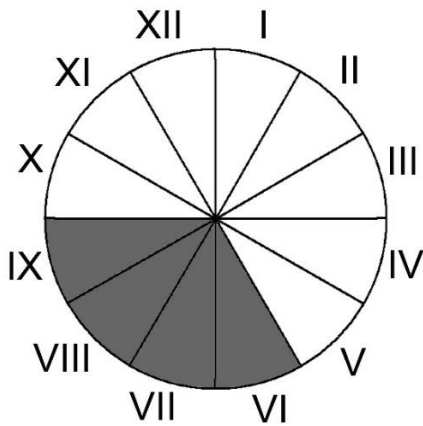
широко распрострањена

**Берба:** у јуну и јулу бере се надземни део биљке у цвету (*Ballotae herba*) (слика 235). Суши се у хладовини на промајном месту у танком слоју. Непријатан мирис свеже биљке се сушењем мало смањује.

**Народна медицина:** Петровић и Гостушки (према Сарић, 1989) помињу да је у старој медицини давана против нервних болести: хистерије и хипохондрије, код нервних уображеника са јаким лупањем срца, као и код болесница које показују нервозу услед престанка менструације. Петровић (према Сарић, 1989) наводи да је коришћена и против глиста, нарочито у дебелом цреву. У новије време се употребљава као састојак биљних мешавина које се препоручују као блага средства за умирење, а такође се примењује и за лечење кожних болести (Сарић, 1989). Исти аутор наводи да се ретко промењује, вероватно због свог непријатног мириса и то углавном само споља за лечење кожних обољења.

## *Cardamine pratensis* L. – овчица, ливадска режуха

Фам. Brassicaceae



Слика 236. Шематски приказ календара брања овчице (*Cardamine pratensis* L.)

**Користи се:**

свежи млади изданци, лист

**Станиште:**

пored извора и потока

**Хемијски састав:**

сумпорни гликозиди, витамин Ц, каротин (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

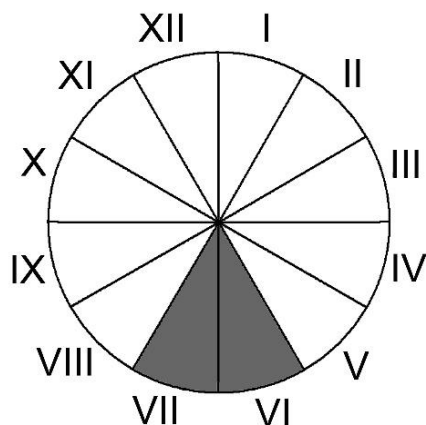
Крупац, Смиловци

**Берба:** користе се свежи млади изданци, нарочито приземни листови из розете, ређе осушени (*Cardaminae folium*), који се беру од јуна до октобра (слика 236) и по потреби суше.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да се користила уместо угаса или рена при лечењу скорбута, за дражење органа за варење и против хроничног катара у плућима. Туцаков (према Сарић, 1989) напомиње да свежи листови при жвакању отпуштају љуто сумпорно етраско уље, које дражи слузнице органа за варење, изазива појачано лучење пљувачке и желудачног сока, бољи апетит као и брже варење хране. Исти аутор наводи да се сушењем губи сумпорни гликозид, па се препоручује употреба свеже биљке.

## *Clematis recta* L. – бели лом, павитац, павитина

Фам. Ranunculaceae



Слика 237. Шематски приказ календара брања павитине (*Clematis recta* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

термофилне шуме и стеновита места

**Хемијски састав:**

гликозиди, сапонини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Видлич, Сува планина, клисура Јерме

**Напомена:** отровна!

**Заштита:** ♦

**Берба:** надземни део биљке (herba) бере се у јуну и јулу (слика 237).

**Народна медицина:** некад је коришћен, као и павит, за лечење подагре, за брже зарашћивање застарелих рана, за лечење шуге, ћелавости (Петровић, према Сарић, 1989).

**Употреба:** везиканс (Tasić i sar., 2001).

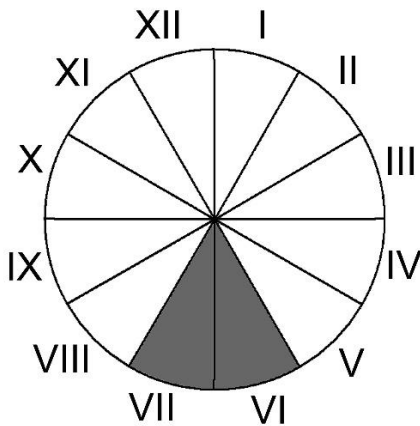
**Напомена:** главни састојак (протоанемонин) има велику антибактеријску моћ и широк антимикуробни спектар, али изазива пликове и ране; никако не треба користити за лек ни споља ни изнутра, због отровности! (Туцаков, према Сарић, 1989). Приликом примене у народној медицини забележени су многи случајеви тровања (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** ова врста не ужива законску заштиту, али би је требало заштитити (♦).



## *Clematis vitalba* L. – павит, бела лоза

Фам. Ranunculaceae



Слика 238. Шематски приказ календара брања павити (*Clematis vitalba* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

термофилне шуме и стеновита места

**Хемијски састав:**

гликозиди, сапонини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** надземни вршни делови биљке у цвету (*Clematidis herba*) беру се у јуну (слика 238) и суше на промајном месту у хладу у танком слоју.

Павит се јавља често по побрђима, на чистинама, а нарочито поред путева.

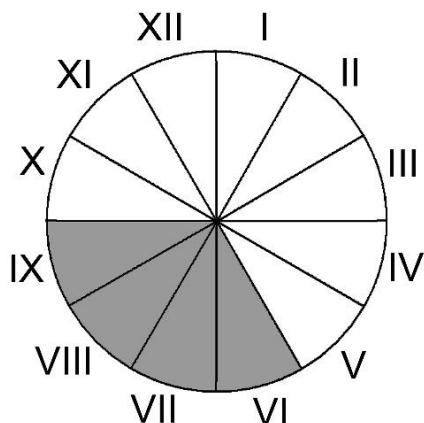
**Употреба:** везиканс (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је некад павит коришћен за лечење подагре, за брже зарашћивање застарелих рана, за лечење шуге и ћелавости.

**Напомена:** одбачен је за употребу у лековите сврхе јер је отрован! Главни састојак (протоанемонин) има велику антибактеријску моћ и широк антимикуробни спектар, али изазива пликове и ране (Tasić i sar., 2001). Павит никако не треба користити за лек ни споља ни изнутра, због отровности! (Туцаков, према Сарић, 1989). Забележени су многи случајеви тровања (Tasić i sar., 2001).

## *Cyanus segetum* Hill – различак, дивља метла (*Centaurea cyanus* L.)

Фам. Asteraceae



Слика 239. Шематски приказ календара брања различка (*Cyanus segetum* Hill)

### Користи се:

цвет

### Станиште:

по њивама, поред путева

### Хемијски састав:

антоцијан, кумрин, гликозиди, танини (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** од јуна до септембра беру се цветне главице (слика 239), а користе се језичасти и уз њих прилегли цвасти цветови без папуса (*Cyani flos sina calysibus*). Суше се у танком слоју у хладовини на промаји, да сачувају природну боју, па се из њих издвајају цветићи, а остало одбацује.

Има га доста око окопавина, њива и на ливадама. Иако га има на гомиле, не исплати се да се бере, јер је то ситна биљка, а траже се само цвасти, које су врло малих димензија.

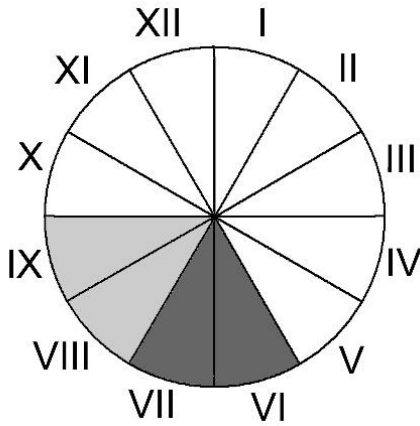
**Употреба:** диуретик, адстрингенс, холагог и колоранс (Сарић, 1989), тоник (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Народна медицина:** користи се против инфекције очију, коњуктивитиса и обољења очних капака споља (Гостушки, према Сарић, 1989), а изнутра код оболелих органа за варење, посебно јетре, као и против грознице (Петровић, према Сарић, 1989). Цени се и за обојене цветне чајеве и као благ диуретик (Туцаков, према Сарић, 1989). Tasić i sar. (2001) помињу да делује благо адстрингентно, користи се као диуретик, као тоник код диспепсије и за лечење инфекције очију.

**Напомена:** може да изазове слабу сензибилизацију (Tasić i sar., 2001).

## *Datura stramonium* L. – татула, свињска трава

Фам. Solanaceae



Слика 240. Шематски приказ календара брања татуле (*Datura stramonium* L.)

**Користи се:**

лист, семе

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

алкалоиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** пре и за време цветања у јуну и јулу бере се лист (*Stramonii folium*) и суши у танком слоју на сунцу или у сушници на 50-60°C. Семе се сакупља из зрелих чаура у августу или септембру (слика 240).

Не бере се за откуп у комерцијалне сврхе у Пиротском округу.

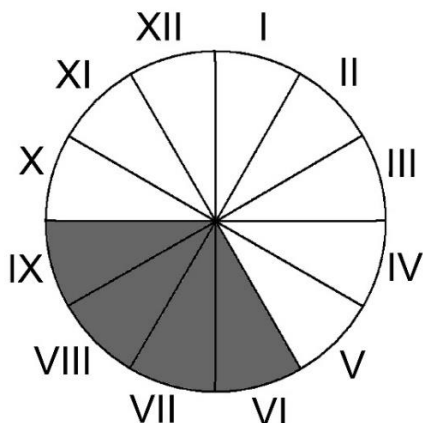
**Употреба:** параспазмолитик, спазмолитик, мидријатик (Сарић, 1989), за израду галенских препарата против астме (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) пише да је кукута дошла са Циганима из источне Индије, да код нас расте у смећу, да је врло отровна, али у рукама смотреног лекара важан лек. Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да се за време кризе од астме препоручује пушење лишћа од татуле (највише 1,5 g) помешано с дуваном у лули или да се справи прашак од подједнаких делова лишћа татуле, велбилга и бунике са шалитром и ставља да гори у неком суду поред узглавља или у близини болесника.

**Напомена:** водити рачуна јер спада у врло токсичне биљке! Око домаћинства треба је уништавати да не би дошло до тровања деце (Туцаков, према Сарић, 1989).

***Digitalis grandiflora* Miller – крупноцветни напрстак, бесничје  
(*Digitalis ambigua* Murr.)**

**Фам. Scrophulariaceae**



Слика 241. Шематски приказ календара  
брања крупноцветног напрстка  
(*Digitalis grandiflora* Miller)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

кардиотонични гликозиди,  
сапонини, флавоноиди (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** лист се бере од јуна до септембра (слика 241) кад је биљка у цвету. Обрано лишће се суши у термичким сушарама на 30-50°C.

Крупноцветни напрстак (слика 302) јавља се у светлим шумама на ливадама и каменитим падинама у шумском појасу у Пиротском округу.

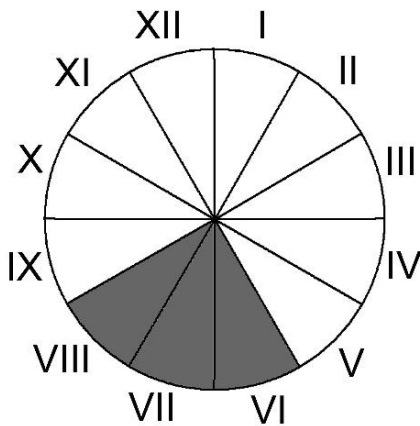
**Употреба:** кардиотоник (Сарић, 1989).

У терапијској дози јача рад срца, успорава и регулише ритам (Туцаков, према Сарић, 1989). Употребљава се за иднустријску екстракцију хетерозида и израду кардиотоничних лекова.

**Напомена:** опрез при брању и употреби због отровности биљке! Напрстак се сме употребљавати само на рецепт и под контролом лекара. У већој дози је смртоносан срчани отров. Због споре елиминације долази до нагомилавања, па при узимању већих доза може да изазове тровање праћено повраћањем, поремећејем вида, халуцинацијама, делиријумом и са смртним исходом (Tasić i sar., 2001).

## *Digitalis lanata* Ehrh. – вунасти напрстак, бесниче

Фам. Scrophulariaceae



Слика 242. Шематски приказ календара брања вунастог напрстка (*Digitalis lanata* Ehrh.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

шуме, шикаре, ливаде

**Хемијски састав:**

кардиотонични гликозиди, сапонини, флавоноиди (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** у јуну, јулу и августу док биљка цвета се бере лишће (*Digitalis lanatae folium*) са двогодишње биљке (слика 242). Обрано лишће се суши брзо и пажљиво у сушарама на 30-50°C.

Вунасти дигиталис (слика 303) је забележен у шумама, шикарама и на ливадама са широким распрострањењем у округу.

**Употреба:** кардиотоник и фармацевтска индустријска сировина за екстракцију гликозида (Сарић, 1989).

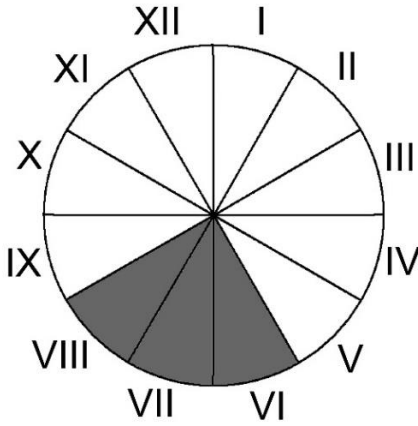
Туцаков (према Сарић, 1989) наглашава да је вунасти дигиталис један од најважнијих лекова за срце, да у терапијској дози јача рад срца, успорава и регулише ритам.

**Напомена:** опрез при брању и употреби због отровности биљке! Напрстак се сме употребљавати само на рецепт и под контролом лекара. У већој дози је смртоносан срчани отров (Туцаков, према Сарић, 1989). При неконтролисаној употреби може да дође до тровања и смрти (Tasić i sar., 2001).

У протеклом временском периоду није било потражње за врстама рода *Digitalis*, па нису брани за откуп у Пиротском округу.

## *Drosera rotundifolia* L. – росуља

Фам. Droseraceae



Слика 243. Шематски приказ календара брања росуље (*Drosera rotundifolia* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

тресаве

**Хемијски састав:**

етарско уље, танини, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Стара планина (Јабучко равниште, Дојкинци, Шошине Вуније)

**Заштита:** ♣

**Берба:** бере се цела биљка док је у цвету (*Droserae herba*) у току лета: јуна, јула и августа (слика 243). Суши се у танком слоју у хладу на промаји.

Забележена је на Старој планини на Јабучком равништу, на Три чуке и код села Дојкинци, где је постављена табла да има ове ретке биљке.

**Употреба:** антитусик, спазмолитик (Сарић, 1989).

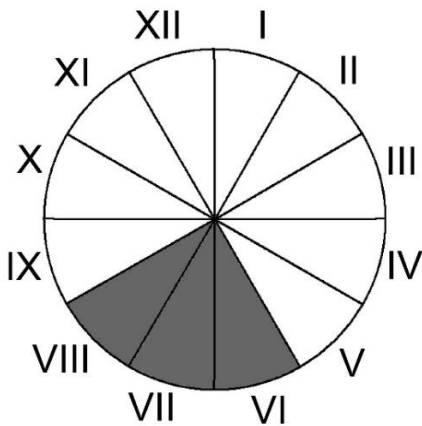
**Народна медицина:** Гостушки (према Сарић, 1989) помиње употребу против великог кашља. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи примену росуље против бронхитиса, астме, туберкулозе и артериосклерозе, а исцеђен сок из свеже биљке одстрањује брадавице, тврде жуљеве и пеге.

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилниу о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** у врло великој дози делује надражајно на слузницу црева, па може изазвати крвав пролив (Туцаков, према Сарић, 1989).

## *Epilobium angustifolium* L. – врбичица, ноћурак, млечика

Фам. *Oenotheraceae*



Слика 244. Шематски приказ календара брања врбичице (*Epilobium angustifolium* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету, лист

**Станиште:**

ивице шума, пожаришта

**Хемијски састав:**

танини, флавоноиди, слузи (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** зељаста надземни део биљке у цвету (*Epilobii herba*) или само лист (*Epilobii folium*) бере се у доба цветања у јуну, јулу и августу (слика 244). Лист може да се бере и непосредно после цветања.

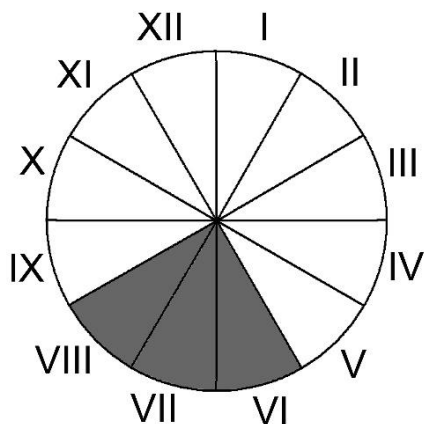
Врбичица (слика 304) је забележена на шумским пропланцима и на пожариштима у зони букових шума у Пиротском округу. Код локалног становништва носи назив млечика, мада не спада у фамилију млечика (*Euphorbiaceae*).

**Употреба:** седатив, експекторанс, антифлогистик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** има антизапаљенске, умирујуће и регенеративне особине па се споља користи за облагање на болна места при упали уха, грла и носа, а изнутра се употребљава за искашљавање нагомилане густе слузи из органа за дисање, против чира на желуцу, гастритиса и колитиса (Сареић, 1989). Локално становништво у округу га понегде сади и користи надземни део биљке и лист као лек за лечење простате, а корен против шећерне болести. Према Tasić i sar. (2001) најбољи резултати у лечењу бенигне хиперплазије простате су постигнути са листом браним за време цветања или непосредно после цветања. Сасвим млади пролећни изданци, заједно са ризомом, могу се користити у исхрани као шпргла (Рашић, 2002).

## *Equisetum arvense* L. – раставић, преслица, коњски реп

### Фам. Equisetaceae



Слика 245. Шематски приказ календара брања раставића (*Equisetum arvense* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке

**Станиште:**

по њивама, поред потока

**Хемијски састав:**

минералне материје,  
флавоноиди (Marković et al.,  
2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** преко лета се беру зелене стерилне, гранате стабљике, односно надземни део биљке (*Equiseti herba*) (слика 245). Суши се у танком слоју у хладу на промаји.

Јавља се на влажним местима, поред потока, река, по ораницама и запуштеним местима. Фертилне, плодне стабљике нису гранате (слика 305) и не употребљавају се.

**Употреба:** диуретик, хемостиптик (Sarić, 1989).

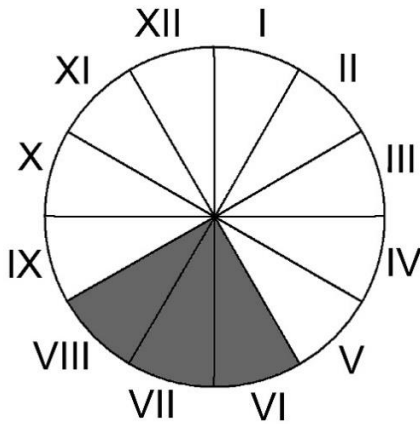
**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да се користи против упале мокраћних путева, против артериосклерозе, хроничне упале бубрега, за боље варење, против гасова и белог прања. Може да се даје и као помоћно средство у лечењу туберкулозе, јер делује хемостиптично (зауставља крварење) (Сарић, 1989).

**Напомена:** потребан је опрез код едема насталих услед оштећења срца или бубрега (Tasić i sar., 2001). Такође треба водити рачуна да се не замени са другим врстама рода *Equisetum*, које су отровне. Користе се само зелене стерилне стабљике, чије су гране управљене нагоре. То су стабљике врсте *Equisetum arvense* L., док све остале врсте имају гране под правим углом у односу на главну осу стабла или окренуте надоле. То су отровне врсте раставића.



## *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. – суручица, медуника

Фам. Rosaceae



Слика 246. Шематски приказ календара  
брања суручице  
(*Filipendula ulmaria* (L.) Maxim.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету,  
лист

**Станиште:**

око потока и извора у  
планинском региону

**Хемијски састав:**

етарско уље, танини,  
гликозиди (Marković et al.,  
20106)

**Распрострањење:**

Стара планина

**Берба:** врхови гранчица у цвету (*Ulmariae summitas*) се одсецају у почетку цветања у јуну, јулу или августу (слика 246), кад је половина цветова отворена. Суше се у хладу у танком слоју да задрже природну боју. Лист (*Ulmariae folium*) се бере кад и цветне гранчице.

Забележене је на влажним местима планинског региона у округу.

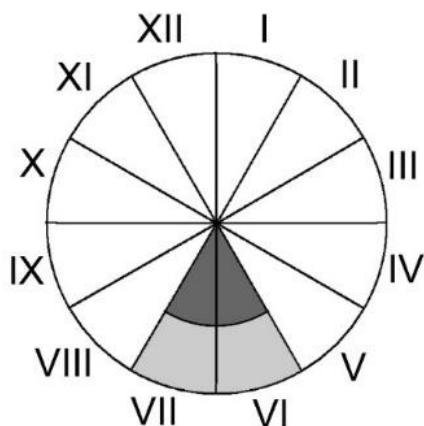
**Употреба:** благ дијафоретик, стомахик, диуретик, уроантисептик, адстрингенс, антацид (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да се цвет употребљава за измокравање, као и у лечењу грудних болесника који су добили водену болест са отоцима. Гостушки и Туцаков (према Сарић, 1989) наводе да је цвет медунике изврсно помоћно средство у лечењу акутног реуматизма зглобова, као и против камена у бешици и бубрегу и да смањује оток ногу и зглобова, јег изазива презнојавање. Може се користити и против цревних паразита, хиперацидитета и чира на желуцу (Tasić i sar., 2001). Randelović i sar. (1998) помињу употребу против чира на желуцу и дванаестопалачном цреву, код мањка желудачне киселине, прехладе, пролива, бубрежних болести, упале јајника.

**Напомена:** не препоручује се прекомерна употреба, поготово код деце, трудница и дојилђа (Tasić i sar., 2001).

## *Fragaria vesca* L. – дивља јагода

Фам. Rosaceae



Слика 247. Шематски приказ календара брања дивље јагоде (*Fragaria vesca* L.)

### Користи се:

плод, лист

### Станиште:

шуме, ливаде

### Хемијски састав:

танини, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Заштита: ■

**Берба:** плод (*Fragariae fructus*) се бере кад је зрео у јуну или јулу, суши у току 4-5 сати на температури 25-30°C, а затим досуши на температури 45-60°C. Лист (*Fragariae folium*) се бере у истим месецима (слика 247) али после брања плодова, док је још млад како би задржао лепу зелену боју. Дивља јагода (слика 306) је забележена у шумама и на ливадама на свим планинама и брдима околине Пирота. Не исплати се да се лист бере за откуп, јер је сићушна биљка.

**Употреба:** благ адстрингенс (Сарић, 1989).

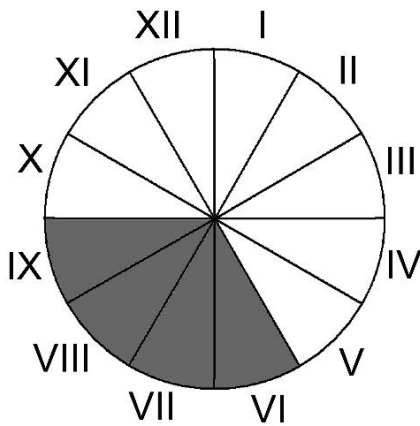
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се лишће и корен јагоде користе против пролива и срдоболје и у чајним мешавинама против обољења јетре. Такође се користе против излива крви, а нарочито против мокрења крви. По истом аутору, плод дивље јагоде (слика 307) се сматра леком против хроничних болести стомака и црева, поготово против затвора. Користи се за справљање сирупа, који се даје за пиће с водом код грознице. Осим поменутог, Гостушки (према Сарић, 1989) препоручује плод дивље јагоде и за лечење реуматизма, Туцаков (према Сарић, 1989) спољашњу употребу листа против упале хемороида и за испирање уста при лошем задаху, а Tasić i sar. (2001) унутрашњу употребу листа у мешавинама против обољења јетре.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** особе које су алергичне на плод јагоде не би требало да пију ни чај (Tasić i sar., 2001).

## *Galega officinalis* L. – ждраљевина, ждраљика

Фам. Fabaceae



Слика 248. Шематски приказ календара брања ждраљевине (*Galega officinalis* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде, обале река

**Хемијски састав:**

алкалоиди, флавоноиди, танини, сапонини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** надземни део биљке (*Galegae herba*) се бере од јуна до септембра (слика 248) и суши у танком слоју на промаји да задржи боју.

Назива се ждраљевина зато што јој је цвет издужен као ждралов кљун. Осим што су дугачки цветови и дршке су им дугачке.

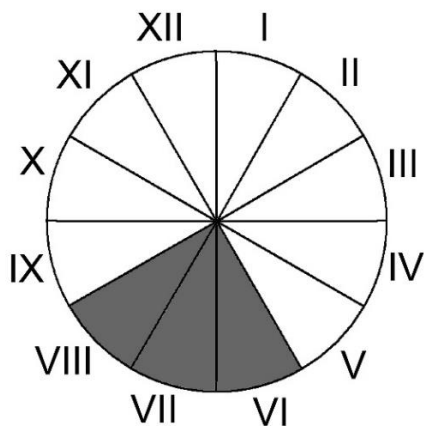
**Употреба:** антидијабетик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) напомиње да је употребљавана као лек за презнојавање, као биљка која неутрелише отрове. Туцаков (према Сарић, 1989) налази да појачава лучење мокраће, зноја и млека и да улази у састав биљних мешавина против лаших облика шећерне болести.

**Напомена:** биљка је отровна због садржаја алкалоида галегина (гуанидински дериват)! Због отровности антидијабетски препарати на бази гуанидина из ове биљке су избачени из промета. Ждраљевина се не сме употребљавати без контроле лекара, нарочито сама, у већој количини и дуже време; поготово треба да је избегавају труднице и дојиље (Tasić i sar., 2001).

## *Galeopsis ladanum* L. – смрдљива коприва

Фам. Lamiaceae



Слика 249. Шематски приказ календара  
брања смрдљиве коприве  
(*Galeopsis ladanum* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ивице шума, шикаре, поља

**Хемијски састав:**

горке материје, танини,  
гликозиди (Marković et al.,  
2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

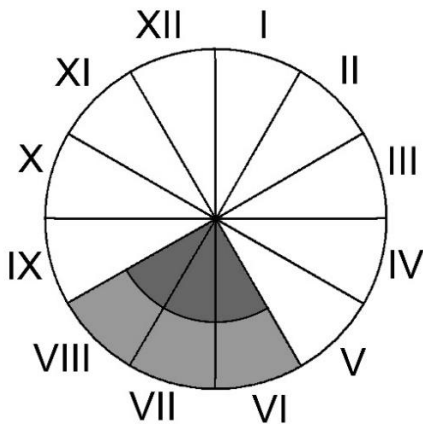
**Берба:** горња половина биљке у цвету (herba) се бере у јуну, јулу и августу (слика 249). Суши се у танком слоју у хладу на промаји.

**Употреба:** експекторанс, адстрингенс, реминерализатор (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да потпомаже искашљавање, употребљава се против катара плућа са густим секретом, сувог кашља, бронхитиса, астме и да се користи се као састојак у мешаним плућним и диуретичним чајевима.

## *Genista tinctoria* L. – жутиловка

Фам. Fabaceae



Слика 250. Шематски приказ календара брања жутиловке (*Genista tinctoria* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету, цвет

**Станиште:**

ливаде, шуме

**Хемијски састав:**

алкалоиди, флавоноиди, етарско уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** вршни надземни део биљке у цвету (*Genistae tinctoriae herba*), ређе само цвет (*Genistae tinctoriae flos*) се бере у јуну, јулу и августу (слика 250) и пажљиво суши у танком слоју на промаји у хладу да цветови сачувају природну боју.

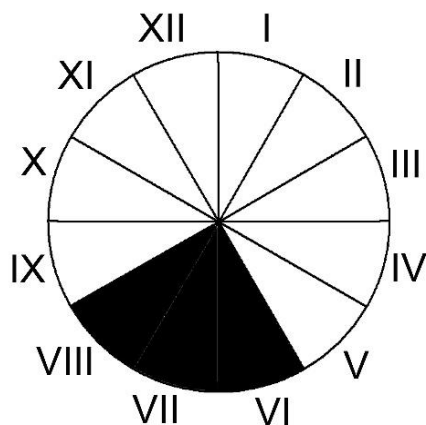
**Употреба:** диуретик, дијафоретик, лаксанс (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да цвеће и лишће дају лепу жуту боју којом се наш народ често служи за бојење пређе. По Петровићу (према Сарић, 1989) употребљавана је против болести јетре (поготово против жутице), против водене болести, реуматизма, гихта, болести органа за мокрење. Инфуз биљке стимулише функцију штитне жлезде, изазива јако вазоконстрикторно деловање, а показује и антимицробну активност (Tasić i sar., 2001).

**Напомена:** биљка је отровна, а нарочито семе, због значајног садржаја алкалоида, пре свега цитизина; алкалоиди жутиловке имају халуциногено деловање (Tasić i sar., 2001).

## *Gymnadenia conopsea* (L.) R. Br. – врањак

Фам. Orchidaceae



Слика 251. Шематски приказ календара  
брања врањка  
(*Gymnadenia conopsea* (L.) R.Br.)

**Користи се:**  
кртоле

**Станиште:**  
планински пашњаци

**Хемијски састав:** слузи, скроб  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** кртоле се беру за време цветања биљке или непосредно по прецветавању од јуна до августа (слика 251) и служе за добијање салепе (*Saler tuber*). После брања кртоле се оперу у хладној води, па се потом попаре врелом водом. Суше се на промаји у танком слоју, у сушници или изложене сунцу.

Не бере се у Пиротском округу за комерцијалне сврхе.

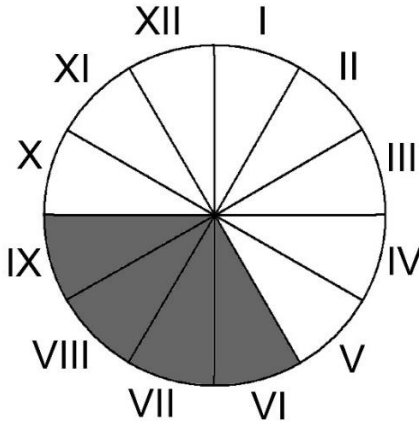
**Употреба:** муцилагинозум и благ антидијароик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** кртоле служе за добијање салепе. Салепова слуз се даје као благо средство против пролива, нарочито код деце; као типична слузна дрога употребљава се и против кашља (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

***Hylotelephium maximum* (L.) Holub – бобовник, кравља сиса  
(*Sedum telephium* L. subsp. *maximum* (L.) Krockner)**

**Фам. Crassulaceae**



Слика 252. Шематски приказ календара  
брања бобовника  
(*Hylotelephium maximum* (L.) Holub)

**Користи се:**

свеж лист

**Станиште:**

шуме, стеновита места

**Хемијски састав:**

алкалоиди, флавоноиди,  
танини, органске киселине  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

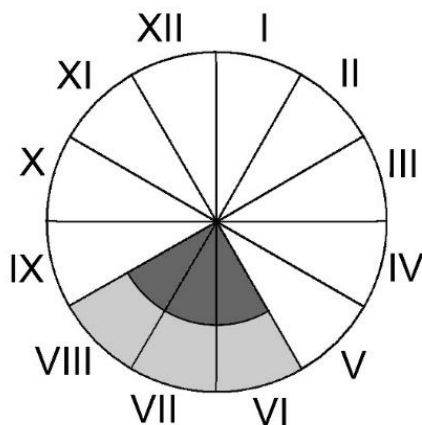
**Берба:** свеже лишће (*folium recens*) од бобовњака *Hylotelephium maximum* (L.) Holub се бере у лето од јуна до септембра (слика 252).

**Народна медицина:** лишће од бобовњака се употребљава исто као и лишће од чуваркуће (Петровић, према Сарић, 1989). У народу је познат као домаћи лек против различитих отока (Панчић, према Сарић, 1989). Такође се користи у виду исцеђеног сока из листа за лечење опекотина, чирева, упала коже и слузнице (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Напомена:** биљка под називом дебела кока (*Sedum spectabile* Boreau), која нема статус у флори Србије, по Туцакову (према Сарић, 1989), која је пореклом из Кине и Јапана, а у нашим крајевима се лако гаји и успева у саксијама, омиљен је лек међу локалним становништвом. По истом аутору, за лек се употребљава свеж лист дебеле коке, као народни лек против чира на желуцу.

## *Hyoscyamus niger* L. – буника

Фам. Solanaceae



Слика 253. Шематски приказ календара брања бунике (*Hyoscyamus niger* L.)

### Користи се:

лист, семе

### Станиште:

буњишта, баште, поља

### Хемијски састав:

алкалоиди (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Напомена: отровна (!)

**Берба:** лишће (*Hyoscyami folium*) из розете или са стабљике се бере током целог лета од јуна до августа (слика 253), али је најбоље у почетку цветања биљке. Суши се брзо и пажљиво у танком слоју у хладу на промаји или још боље у сушници на температури 40-60°C. У противном лист пожухне или поплесиви и мора се бацити.

Семе (*Hyoscyami semen*) је округло и спљоштено, жутосмеђе боје. Сакупља се у истим месецима (слика 184) тако што се пожутеле стабљике са скоро зрелим или још неотвореним чаурама одсецају, распрострају да се суше и семе у њима сазри па се истерсе и просеје.

Буника (слика 308) се јавља у њивама, на пољима и буњиштима.

**Употреба:** параспазмолитик, спазмолитик, аналгетик (Сарић, 1989).

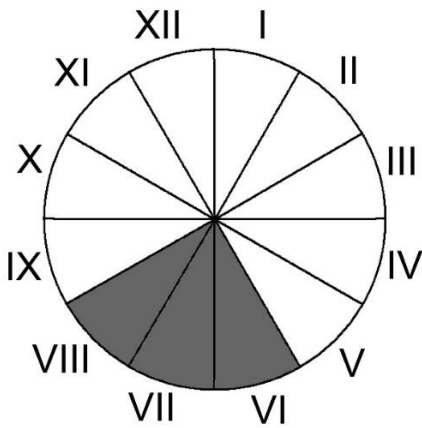
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се лишће бунике кува са маслиновим уљем и користи за стишавање болова, нарочито против неуралгије и реуматизма. Топла ракија са екстрахованим листовима бунике такође служи за утрљавање против реуматизма, а топле купке од гранчица бунике служе за лечење отока ногу и руку (Гесџ и сар., према Сарић, 1989). Лишће бунике служи за израду цигарета и прашка против астме; раније је запаљено суво лишће служило за инхалирање при кашљу и нападима астме (Гостушки, према Сарић, 1989).

**Напомена:** велики опрез при брању и коришћењу, јер је веома отровна биљка! Никако не користити за самомедијацију (Тасић и сар., 2001).



## *Hypericum hirsutum* L. – пљускавица руњава

Фам. Hypericaceae



Слика 254. Шематски приказ календара  
брања пљускавице руњава  
(*Hypericum hirsutum* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

флавоноиди, танини, етарско  
уље (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

Стара планина, Видлич, Сува  
планина

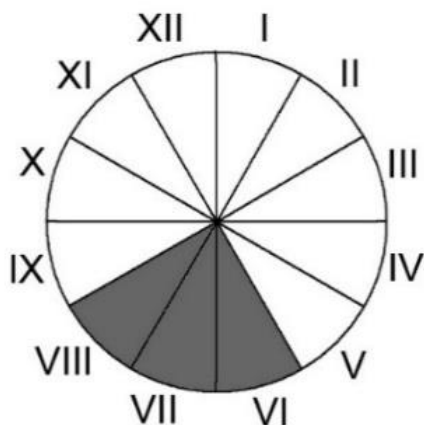
**Берба:** надземни зељасти део биљке у цвету (herba) се одсеца од јуна до августа (слика 254).

Заступљена је у Пиротском округу, али се не откупљује.

**Напомена:** није довољно проучена и засад нема ширу примену (Сарић, 1989).

## *Hypericum perforatum* L. – кантарион

Фам. Hypericaceae



Слика 255. Шематски приказ календара  
брања кантариона  
(*Hypericum perforatum* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливде, њиве, шибљаца

**Хемијски састав:**

флавоноиди, танини, етарско  
уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** горња половина биљке (*Hyperici herba*) без грубих одрвенелих делова се одсеца од јуна до августа (слика 255). Кантарион је заступљен у шибљацима и на чистинама у храстовом појасу (слика 309), а уз коприву и хајдучку траву се најчешће бере за откуп. Stankov Jovanović et al. (2018) су анкетирањем локалног сеоског становништва у четири општине Пиротског округа забележили да је кантарион најпознатија и најчешће коришћена за лековите свтхе у округу.

**Употреба:** благ седатив, антидепресив, адстрингенс, антисептик, антифлогистик, антидијароик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** изнутра се употребљава код болести органа за дисање и варење (јетра, желудац) (Гостушки, према Сарић, 1989). Може се користити и против пролива, против депресије, нервозе и немира, а у менопаузи за смирење (Сарић, 1989). Локално становништво га користи и против болести органа за дисање и варење, као и за лечење чира на желуцу, а споља у виду кантарионовог уља за посекотине, опекотине, хемороиде, за зарашћивање рана (Stankov Jovanović et al., 2018). Новија истраживања показују ефекте у третирању вирусних инфекција (Tasić i sar., 2001).

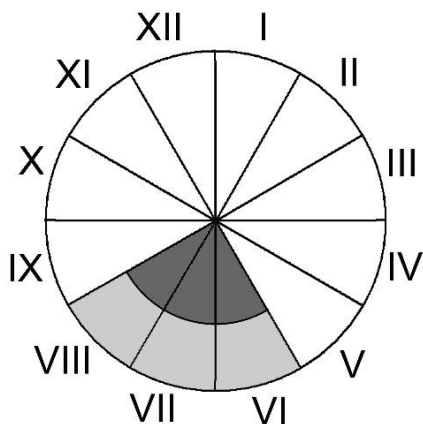
**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомене:**

- а)** употребљава се код лакших облика депресије, али не сме да се користи уз истовремену употребу антидепресивних лекова;
- б)** током терапије кантарионим избегавати сунчање, због могуће фототоксичности;
- в)** не користити у току трудноће и дојења (Tasić i sar., 2001).

## *Juglans regia* L. – орах

### Фам. Juglandaceae



Слика 256. Шематски приказ календара брања ораха (*Juglans regia* L.)

**Користи се:**

лист, плод

**Станиште:**

шуме и као гајена

**Хемијски састав:**

танини, нафтохинонски деривати, флавоноиди, витамин Ц, етарско уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** лист (*Juglandis folium*) се бере без дршке у јуну, јулу и августу (слика 256). Суши се пажљиво у танком слоју у хладу на промаји, да сачува природну зелену боју. Лист може да се бере јуна, јула и августа, али је у принципу боље да се бере у другој половини лета када сазри и има већу масу. Плодови за лековите сврхе се беру док су незрели у истим месецима кад и лишће (слика 256).

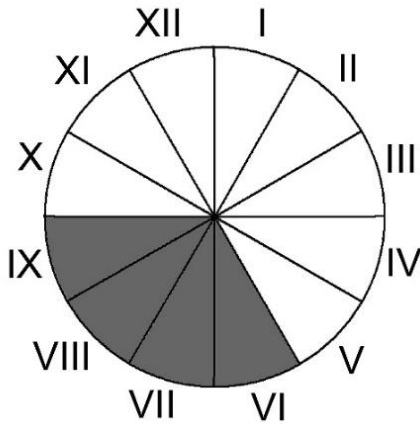
Ratknić i sar. (2004) су забележили да се на већини налазишта у Пиротском округу орах јавља субспонтано и да су његова аутохтона станишта једино лишћарске шуме реликтног карактера.

**Употреба:** адстрингенс (Сарић, 1989), антисептик и антхелминтик, антидијароик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** користи се углавном споља за купке, испирања и облоге код разних кожних обољења (акне, екцеми, скрофуле, чиреви, загађене ране), а изнутра се примењује код поремећаја венске циркулације ногу, против пролива, за чишћење крви и за разне гастроинтестиналне сметње (Tasić i sar., 2001). Орахово лишће и зелена спољна љуска су средства која оснажују, скупљају и изазивају знојење (Петровић, према Сарић, 1989). Свеже лишће разгони инсекте (Туцаков, према Сарић, 1989). Према новијим истраживањима антрахинонски дериват југлон има антифунгално и антитуморно деловање (Tasić i sar., 2001).

## *Leonurus cardiaca* L. – срдачица

Фам. Lamiaceae



Слика 257. Шематски приказ календара брања срдачице (*Leonurus cardiaca* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

гликозиди, алкалоиди, танини, сапонини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** зељasti вршни надземни део биљке у цвету (*Leonuri herba*) дужине 25-40cm се одсеца од јуна до септембра све док биљка цвета (слика 257) и суши у китицама у танком слоју на промаји у хладу.

Доста је заступљена, нарочито поред река и уз путеве. Не бере се много за откуп у Пиротском округу.

**Употреба:** седатив, благ антихипертоник, кардијак (Сарић, 1989), хипотензив, антиспазмотик (Tasić i sar., 2001).

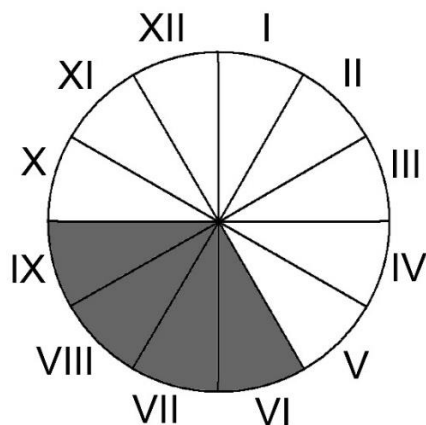
**Народна медицина:** код срчаних поремећаја, нарочито лупања срца код деце (Гостушки, према Сарић, 1989), код болести плућа с лупањем срца, а посебно срчаних тегоба праћених неурозом (Tasić i sar., 2001). Туцаков (према Сарић, 1989) помиње употребу против грчева, за уређивање менструације и против оболеле бешике, астме, кашља, а у смеси са одољеним и матичњаком за смирење. Раније је давана и против неурастеније и епилепсије (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** срдачицу не би требало истовремено користити са лековима за срце, а због утицаја на менструални циклус треба је избегавати за време трудноће и дојења (Tasić i sar., 2001).

## *Linaria vulgaris* Miller – ланилист

Фам. Scrophulariaceae



Слика 258. Шематски приказ календара брања ланилиста (*Linaria vulgaris* Miller)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерална места и по усевима

**Хемијски састав:**

алкалоиди, гликозиди  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** у време цветања биљке од јуна до септембра одсецају се горње половине цветоносних стабљика (*Linariae herba*) (слика 258).

Не бере се за откуп у Пиротском округу.

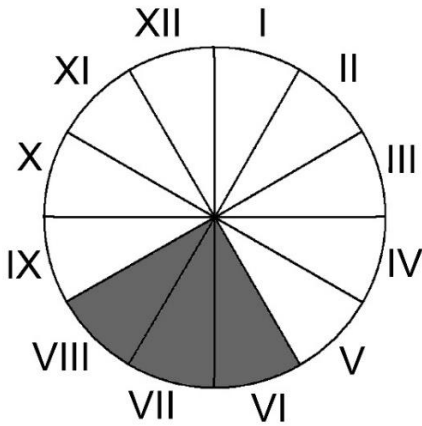
**Употреба:** диуретик, дијафоретик, антиинфламаторно средство (Tasić i sar., 2001), пурганс (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је некада коришћена као диуретично средство против водене болести и као депуративно средство против кожних болести. Примењује се код стомачних тегоба и болести мокраћних путева (Tasić i sar., 2001). Туцаков (према Сарић, 1989) напомиње да се споља користи у виду облоге од самлевене свеже биљке с машћу у облику каше, куване у млеку против отечених болних шуљева. Tasić i sar. (2001) наводе употребу за испирање гнојних рана, кожних осипа и чирева, а Петровић (према Сарић, 1989) помиње коришћење ланилиста у виду водице против очних болести,

**Напомена:** опрез при брању због отровности биљке! (Сарић, 1989).

## *Lycopus europaeus* L. – гагамија

Фам. Lamiaceae



Слика 259. Шематски приказ календара брања гагамије (*Lycopus europaeus* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

влажна места, обале река

**Хемијски састав:**

горке материје, танини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** горња половина биљке у цвету (*Lycopi herba*) одсеца су у јуну, јулу и августу (слика 259) и суши се у китицама или у танком слоју у хладу на промаји.

Гагамија (слика 310) се јавља се на влажним и мочварним местима у Пиротском округу. Не бере се за откуп.

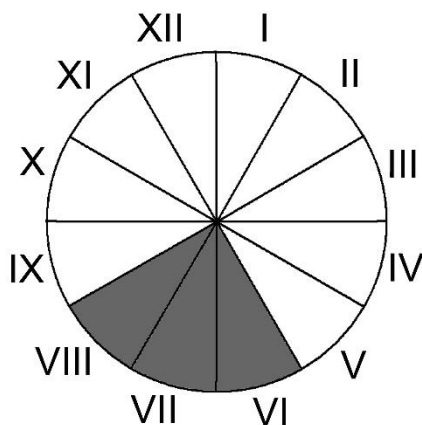
**Употреба:** кардијак, антидијароик, тоник, адстрингенс (Randelović i sar. 1998).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) и Randelović i sar. (1998) наводе употребу против пролива, одлива крви, белог прања, као лек против грознице, а Туцаков (према Сарић, 1989) за лечење тахикардије и других слабости срца. Још се користи код хипертрофије и хиперфункције штитне жлезде са поремећајима вегетативног нервног система, против напетости и болова у грудима (Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001),

**Напомена:** у случају предозирања може да се деси увећање тироидне жлезде; не би требало да се користи током хормонске терапије тироидним хормонима и дијагностике радиоизотопима (Tasić i sar., 2001).

## *Lysimachia nummularia* L. – трава од метиља

Фам. Primulaceae



Слика 260. Шематски приказ календара  
брања траве од метиља  
(*Lysimachia nummularia* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

влажне ливаде, обале река

**Хемијски састав:**

горке материје, танини,  
сапонини (Marković et al.,  
2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) се бере у јуну, јулу и августу (слика 260).

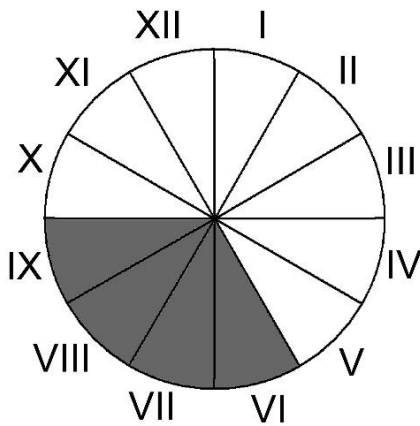
**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) помиње употребу против пролива, срдоболје, упале хемороида, стоматита и других обољења слузнице уста, превеликог одлива крви у менструацији. Осим тога, користи се и споља против рана, упале грла (Петровић, према Сарић, 1989).

Из истог рода користи се и противак једноцветни (*Lysimachia punctata* L.) као и трава од метиља (*Lysimachia vulgaris* L.). Локално становништво води овце на пашу тамо где има траве од метиља у нади да их сачува и излечи од болести метиља (Петровић, према Сарић, 1989).



## *Lythrum salicaria* L. – поточњак, врбичица велика

Фам. Lythraceae



Слика 261. Шематски приказ календара брања поточњака (*Lythrum salicaria* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

влажна места, обале река

**Хемијски састав:**

гликозиди, танини, флавоноиди, слузи (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** горње половине стабљика у цвету (*Salicariae herba*) одсецају се од јуна до септембра (слика 261). Суше се у танком слоју на промаји.

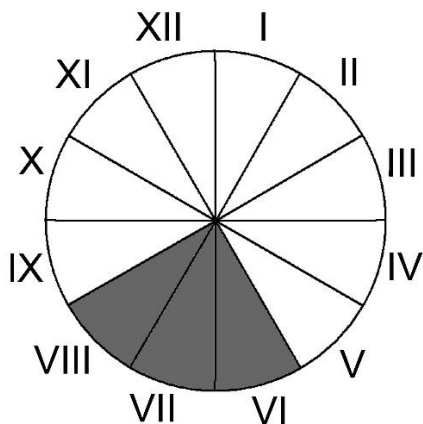
Има га много поред потока, поред канала и на другим влажним местима.

**Употреба:** адстрингенс, антидијароик, хемостиптик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** поточњаком се лече цревне болести, а нарочито пролив код одојчади (Гостушки, према Сарић, 1989). Исти аутор наводи да се изнутра користи против одлива крви и срдоболје, а споља против разних упала коже и слузнице: екцема, црвенила, рана на проширеним венама и запаљења коже услед оједања, поготово код пуних људи, гојазних жена и напредне деце. Туцаков (према Сарић, 1989) и Tasić i sar. (2001) такође помињу употребу против оједа и разних упала коже и слузнице. Сарић (1989) наводи употребу тинктуре од корена у народној медицини Белорусије изнутра против стомачних болова, прехладе и главоболје, а споља за облагање на повређена места.

## *Marrubium vulgare* L. – очајница, горчика, смрдуша

Фам. Lamiaceae



Слика 262. Шематски приказ календара брања очајнице (*Marrubium vulgare* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

суви пашњаци, рудерална станишта

**Хемијски састав:**

лактон марубин, етарско уље, танини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** одсецају се горње половине стабљика у цвету (*Marrubii herba*) у јуну, јулу и августу (слика 262) и суше у китицама у танком слоју, на промаји у хладу.

Очајница (слика 311) је заступљена на сиромашним ливадама и сувим пашњацима у Пиротском округу.

**Употреба:** амарум, холагог, благ експекторанс (Сарић, 1989), холеретик, дигестив, антиспазмодик (Tasić i sar., 2001).

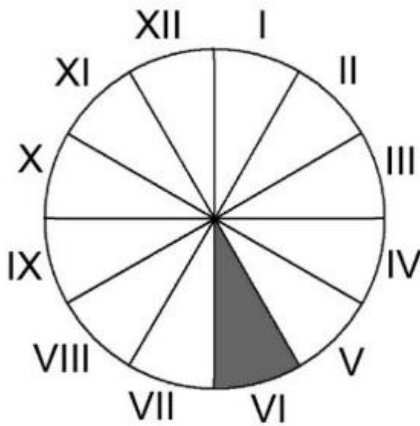
**Народна медицина:** користи се код тегоба у варењу, за ублажавање сметњи услед недовољног лучења слузи, против грознице и за искашљавање код акутног и хроничног бронхитиса, а споља се даје за лечење кожных болести и за испирање рана (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** има података о утицају на менструални циклус и абортивном дејству па не смеју да је користе труднице и дојилје (Tasić i sar., 2001).

## *Melilotus officinalis* (L.) Pallas – ждраљика, кокотац

Фам. Fabaceae



Слика 263. Шематски приказ календара  
брања кокотца  
(*Melilotus officinalis* (L.) Pallas)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде, рудерална места

**Хемијски састав:**

кумарини, флавоноиди,  
танини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** зељаста надземни део биљке у цвету (*Meliloti herba*) бере се у јуну (слика 263). Горње половине стабљика у цвету се одсецају, суше у китицама или у танком слоју, у хладу на промаји. Налази се поред путева, поред њива, на ливадама. Свуда где може да се нађе ивањско цвеће налази се и кокотац. Цваст је дугачка у виду ждраловог кљуна, па одатле назив биљке. Осушена биљка има мирис покошеног сена.

**Употреба:** антикоагулант, диуретик, горки тоник, стомахик, вулнерар (Randelović i sar., 1998).

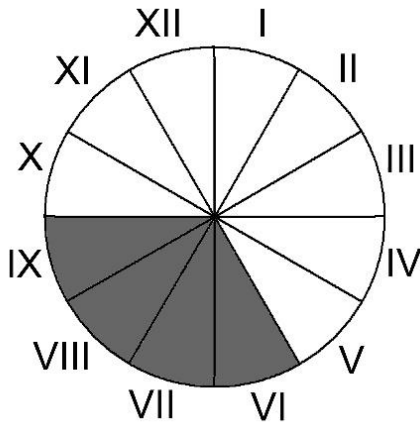
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње употребу против надимања и болова у стомаку и за измокравање. Споља се употребљава за омекшавајуће облоге у виду масти и мелема против разних отока, гнојних рана, хематома и чирева (Туцаков, према Сарић, 1989). Исти аутор напомиње да су потврђени повољни ефекти на зарастање рана и на поремећај венске циркулације, да је једно време је важила као лек за очи, а због јаког мириса ставља се у ормане да тера инсекте, нарочито мољце и да служи за ароматизацију лоших врста дувана. Према Tasić i sar. (2001) повећава прокрвљеност периферних вена, а према Randelović i sar. (1998) користи се и против реуматизма, упаљених лимфних чворова и млечних жлезда. Са истим календаром брања и за исте лековите сврхе користе се још две врсте истог рода: *Melilotus albus* Medicus и *Melilotus altissimus* Thuill.

**Напомена:** кумарини у биљци под дејством гљивица прелазе у дикумароле који имају хеморагично дејство; кокотац је често састојак сена, а кад се

сено убуђа и иструли, може доћи до тешких хеморагија стоке, које су узрок тровања са смртним исходом (Tasić i sar., 2001).

## *Mentha pulegium* L. – барска нана, метвица

Фам. Lamiaceae



Слика 264. Шематски приказ календара брања барске нане (*Mentha pulegium* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

влажна места, њиве и воћњаци

**Хемијски састав:**

етарско уље, танини, горке материје (Marković et al., 2010b)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** од јуна до септембра одсеца се горња половина гранчица у цвету (*Pulegii herba*) (слика 264).

Прилично је заступљена на влажним местима у округу. До јесени се обнавља, па може да се изврши још једна берба после основне бербе.

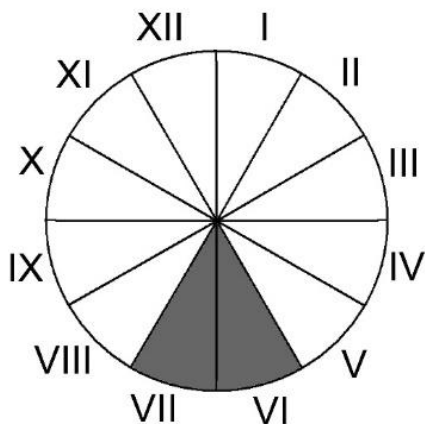
**Употреба:** карминатив, антиспазматик, дијафоретик, еменагог, антисептик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се често употребљава као средство које потпомаже искашљавање, а некада је коришћена и као лек против реуматизма, гихта и кожних осипа. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да се у виду чаја највише користи за лечење органа за дисање и варење, за јачање као тоник, против надимања и цревних колика, а зими против назеба и грипа. Tasić i sar. (2001) наглашавају употребу против цревних колика, продужених менструација, као и против кожних осипа и гихта.

**Напомена:** не препоручује се за употребу; етарско уље је иритант и примећено је да делује токсично на јетру и бубреге; у трудноћи се не сме користити, јер има абортивно дејство (Tasić i sar., 2001).

## *Menyanthes trifoliata* L. – горка детелина

Фам. *Menyanthaceae*



Слика 265. Шематски приказ календара  
брања горке детелине  
(*Menyanthes trifoliata* L.)

**Користи се:**  
лист

**Станиште:**  
тресаве

**Хемијски састав:**  
горки хетерозиди, танини  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
Стара планина (Копрен),  
околина Пирота, Крупац

**Заштита:** ♣

**Берба:** лист (*Menyantidis* или *Trifolii fibrini folium*) се сакупља за време цветања биљке у јуну и јулу (слика 265) и суши у танком слоју на промаји да сачува природну зелену боју. Не бере се за откуп.

**Употреба:** амарум, стомахик, тоник (Сарић, 1989), благи спазмолитик, холагог, холеретик, диуретик (Tasić i sar., 2001).

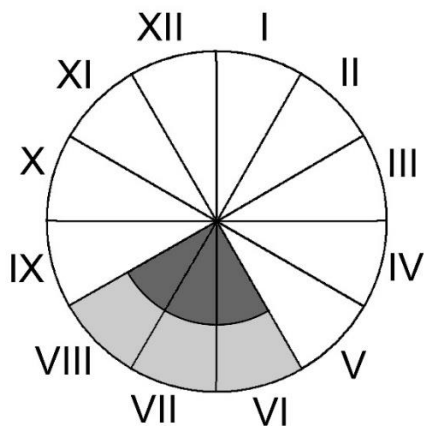
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да су је некад лекари давали против глиста, против хроничних кожних болести и против водене болести. Исти аутор наводи да је лист састојак горког чаја или чаја за желудац, односно тонично средство за органе за варење, као и против грознице и њених последица. Гостушки (према Сарић, 1989) напомиње да се може сматрати једним од најбољих лекова за нервозне болеснике са лошим варењем. Туцаков (према Сарић, 1989) наглашава да је горка детелина горак тоник и да се као и линцура користи за побољшање апетита и варења хране, јер појачава секрецију пљувачке и желудачног сока. Исти аутор наводи да је до открића кининовца употребљавана у Европи против грознице. Даје се и против реуматизма и реуматског артритиса (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** прекомерна употреба може да иритира стомак и да изазове мучнину, поврћање и пролив; избегавати употребу у току трудноће и дојења због недостатка података о токсичности (Tasić i sar., 2001).

## *Morus alba* L. – бели дуд

### Фам. Moraceae



Слика 266. Шематски приказ календара брања белог дуда (*Morus alba* L.)

**Користи се:**

лист, плод

**Станиште:**

мезофилне шуме, поред река

**Хемијски састав:**

витамини, пектини, гуме (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

гајена, субспонтано око насеља

**Берба:** свеж плод (*Mori fructus recens*) бере се за време лета. Млади, здрави и потпуно развијени листови (*Mori folium*) се беру такође у летњим месецима (слика 266).

**Употреба:** диуретик, антидијабетик (Сарић, 1989).

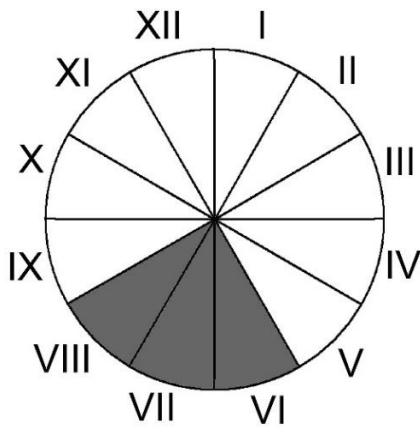
**Народна медицина:** Сарић (1989) наводи да се свеже незреле дудиње дају против пролива, а зреле као благ лаксанс, као и да сок од дудуња делује антисептично и користи се за лакше искашљавање, знојење и мокрење, за испирање и за израду сирупа против упале грла и усне дупље. Исти аутор напомиње да од лисних пупољака дуда може да се справља чај против гојазности и обољења кардиоваскуларног система, а прашак од коре дуда се употребљава за справљање мелема за брже зарашћивање рана. Такође помиње да декокт коре може да се пије код повишеног крвног притиска и да се у Кини кора дуда користи као састојак биљних смеша за лечење шећерне болести. По истом аутору осушено дудово лишће такође има антидијабетично деловање.

Користи се и црни дуд (*Morus nigra* L.) са сличним лековитим деловањем.



## *Nepeta nuda* L. – мацина трава глатка

Фам. Lamiaceae



Слика 267. Шематски приказ календара  
брања мацине траве глатке  
(*Nepeta nuda* L.)

**Користи се:**

надземнио део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде, камењари

**Хемијски састав:**

етарско уље, танини,  
сапонини, гликозиди (Marković  
et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Стара планина, Сува планина.  
Видлич, Влашка планина

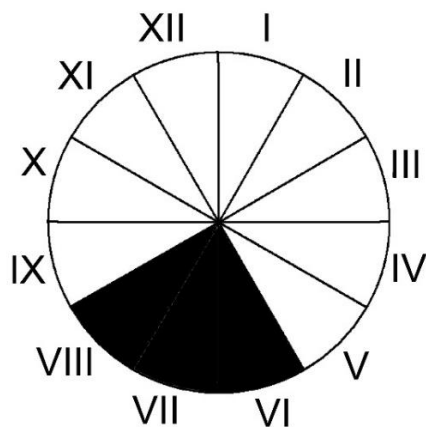
**Берба:** одсеца се горњи део стабљике у цвету (herba) од јуна до августа (слика 267) и суши у танком слоју на промаји у хладу. Са осушених стабљика руком се скине лишће и цветови, а стабљике се одбаце.

Не бере се за откуп.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да може да се употреби као и матичњак против нервних болести, поготово против хистерије и меланхолије, као и против грчева у материци и поремећаја менструације. Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да се примењује и као карминативно средство против надувености стомака и да делује повољно на нервни систем. Такође се користи и као горко средство за побољшање апетита, на пола сата пре јела, као и против бронхитиса и против нервозе срца (Сарић, 1989).

## *Orchis militaris* L. – каћунак

Фам. Orchidaceae



Слика 268. Шематски приказ календара брања каћунка (*Orchis militaris* L.)

**Користи се:**  
кртоле

**Станиште:**  
ливаде

**Хемијски састав:**  
слузи, скроб (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
Стара планина

**Заштита:** ♣

**Берба:** кртоле (*Salep tuber*) се сакупљају у јуну и јулу све док биљка цвета или непосредни по прецветавању у августу месецу (слика 268). После прања у хладној води попаре се врелом водом. Суше се на промаји у танком слоју, у сушници или изложене сунцу.

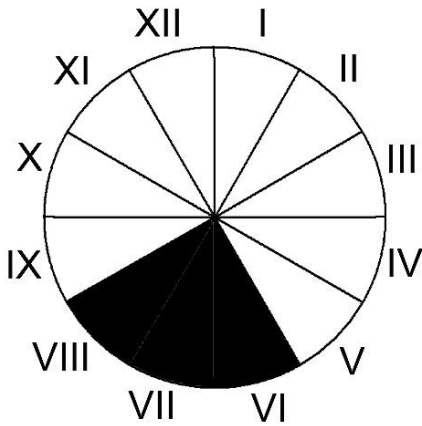
**Употреба:** муцилагинозум и благ антидијароик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** служи за израду салепове слузи, која се даје као благо средство против пролива, нарочито код деце, а као типична слузна дрога употребљава се и против кашља (Сарић, 1989).

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Orchis simia* Lam. – мајмунска орхидеја

Фам. Orchidaceae



Слика 269. Шематски приказ календара  
брања мајмунске орхидеје  
(*Orchis simia* Lam.)

**Користи се:**

кртоле

**Станиште:**

ливаде, ободи шума

**Хемијски састав:**

слузи, скроб  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Стара планина, клисура Јерме

**Заштита:** ■

**Берба:** кртоле (*Salep tuber*) се сакупљају у јуну и јулу све док биљка цвета или непосредни по прецветавању у августу (слика 269). После прања у хладној води попаре се врелом водом. Суше се на промаји у танком слоју, у сушници или изложене сунцу.

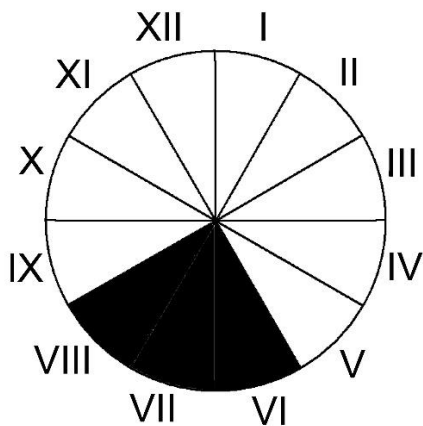
**Употреба:** муцилагинозум и благ антидијароик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** користи се за израду салепове слузи, а она се даје против кашља и као благо средство против пролива, нарочито код деце (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Platanthera bifolia* (L.) L. C. M. Richard – вимењак

Фам. Orchidaceae



Слика 270. Шематски приказ календара  
брања вимењака  
(*Platanthera bifolia* (L.) L. C. M. Richard)

**Користи се:**  
кртола

**Станиште:**  
шуме

**Хемијски састав:**  
слузи, скроб (Marković et al.,  
2010б)

**Распрострањење:**  
Сува планина, Стара планина

**Заштита:** ■

**Берба:** од јуна до августа кад биљка цвета ваде се кртоле (tuber) (слика 270). После прања у хладној води попаре се врелом водом. Суше се на промаји у танком слоју, у сушници или изложене сунцу.

Гомољи нису округли већ су пљоснати у виду вимена код крава, па одатле назив биљке. Цветови су крупнији него код осталих каћуна. Забележена је у светлим шумама на обронцима Суве и Старе планине.

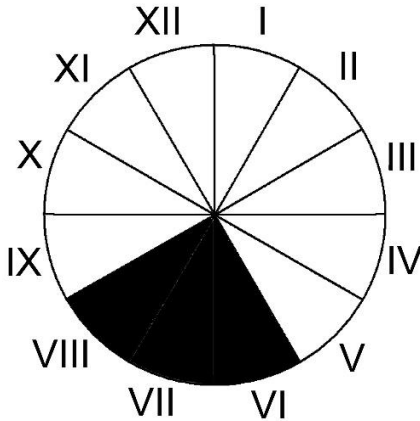
**Употреба:** муцилагинозум и благ антидијароик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** кртоле служе за добијање салепе, који се даје као благо средство против пролива, поготово код деце, а употребљава се и против кашља (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

***Platanthera chlorantha* (Custer) Reichenb. – воловод,  
горов цвет**

Фам. Orchidaceae



Слика 271. Шематски приказ календара  
брања воловода  
(*Platanthera chlorantha* (Custer) Reichenb.)

**Користи се:**

кртола

**Станиште:**

ливаде, шикаре

**Хемијски састав:**

слузи, скроб (Marković et al.,  
20106)

**Распрострањење:**

Видлич, Стара планина

**Заштита:** ♣

**Берба:** од јуна до августа кад ваде се кртоле (tuber) (слика 271). После прања у хладној води попаре се врелом водом, а након тога се Ссуше на промаји у танком слоју, у сушници или изложене сунцу.

Забележена је на ливадама и у шикарама на Видличу и Старој планини у округу.

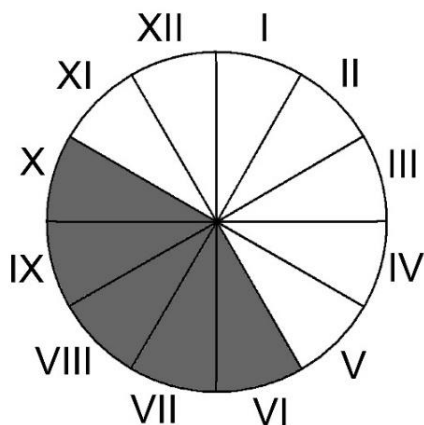
**Употреба:** муцилагинозум и благ антидијароик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** кртоле служе за израду салепове слузи, која се употребљава против кашља и против пролива (Сарић, 1989).

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Polygonum aviculare* L. – троскот

Фам. Polygonaceae



Слика 272. Шематски приказ календара брања троскота (*Polygonum aviculare* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

флавоноиди, танини, слузи  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** одсеца се од јуна до октобра цео надземни део биљке у цвету (*Polygoni avicularis herba*) (слика 272) и суши се у танком слоју на промаји у хладу.

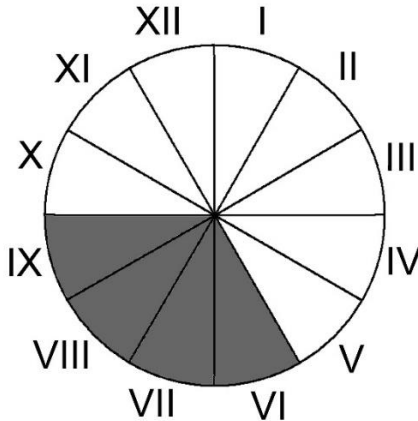
Има га са приличном заступљеношћу у округу, нарочито на местима где се пролази односно гази. Врло је лековит.

**Употреба:** експекторанс, секретолитик, адстрингенс, диуретик, хемостиптик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** користи се као помоћно средство у лечењу плућних обољења, код кашља и бронхитиса, против ноћног знојења код туберкулозних болесника (Сарић, 1989). Туцаков (према Сарић, 1989) помиње да може да се употреби за лечење органа за варење: чира на желуцу и дванаестопалачном цреву, пролива, желудачно-цревних запаљења, превеликог лучења цревне слузнице, обољења јетре, повраћања. Исти аутор наводи и да се користи за измокравање и за избацивање камена и песка из бубрега и бешике, као и против појачане и продужене менструације и белог прања. Гесъ и сар. (према Сарић, 1989) помињу да троскот скуван у млеку у виду топлог напитка може да се пије против разних грчева. Осим тога, исти аутори наводе да се изгњечена свежа биљка ставља на ране, као и да се водом у којој је куван троскот пере коса ради њеног бољег пораста. Tasić i sar. (2001) наводе спољашњу употребу против упале слузокоже усне дупље и грла.

***Polygonum hydropiper* L. – водени бибер, папрени лисац  
(*Persicaria hydropiper* (L.) Delarbre)**

Фам. Polygonaceae



Слика 273. Шематски приказ календара  
брања воденог бибера  
(*Polygonum hydropiper* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

влажне ливаде, обале река

**Хемијски састав:**

флавоноиди, танини, органске киселине (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Polygoni hidropiperis herba*) бере се током лета (слика 273) и суши у хладу на промаји у танком слоју.

Забележен је уз реке поред обала, уз мочваре, као коровска биљка у влажним окопаваинама. Кад се наиђе на њега има га са великом бројношћу и покровношћу.

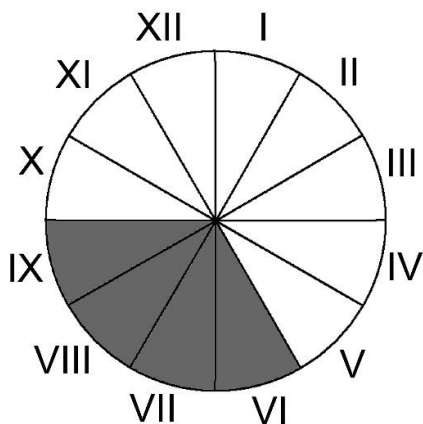
**Употреба:** хемостатик, диуретик, антидијароик (Сарић, 1989), антиреуматик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је употребљаван против хлорозе и хроничних болести органа за варење. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да је употребљаван споља за заустављање крварења из материце, против пролива, за лечење хемороида и других упала. Још се користи и за зарашћивање рана, за грглање, а сок из свеже биљке за премазивање рана (Сарић, 1989). Екстракт је састојак супозиторија које се употребљавају против хемороида (Гесъ и сар., према Сарић, 1989). Tasić i sar. (2001) наводе да се користи у хомеопатији против колере, дизентерије и колитиса, да може да убрза згрушавање крви, као и да је семе раније коришћено за зачин, уместо бибера.

**Напомена:** биљка је отровна па треба бити опрезан при њеној употреби! (Сарић, 1989).

## *Polygonum persicaria* L. – мали лисац

Фам. Polygonaceae



Слика 274. Шематски приказ календара  
брања малог лисца  
(*Polygonum persicaria* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

влажна места, обрадиве  
површине

**Хемијски састав:**

флавоноиди, танини, органске  
киселине (Marković et al.,  
2010б), витамин К (Сарић,  
1989)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Polygoni persicariae herba*) бере се од јуна до септембра (слика 274).

**Употреба:** хемостиптик, благ лаксанс (Сарић, 1989).

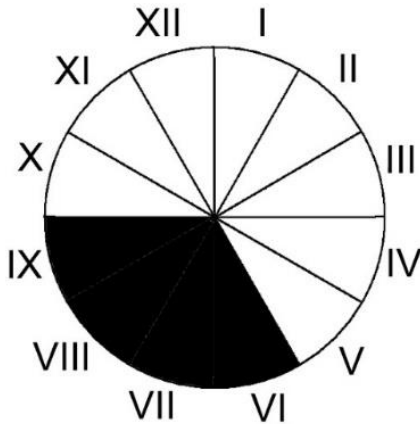
**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да се чај од малог лисца или чешће као течни екстракт користи за заустављање крварења слично раженој главници и папреном лисцу (*Polygonum hydropiper* L.), захваљујући присуству антихеморагичног витамина К. Може да се пије у виду чаја против хемороида који крваре, против крварења из материце, као и за лечење затвора, а споља да се употребљава у виду облога за лечење рана и чирева, лишаја и за испирање код разних осипа на кожи (Сарић, 1989).

**Напомена:** биљка је отровна и њени лековити препарати се могу користити само по препоруци лекара! (Гесџ и сар., према Сарић, 1989).



## *Potentilla erecta* (L.) Rauschel – трава од срдобоље

Фам. Rosaceae



Слика 275. Шематски приказ календара  
брања траве од срдобоље  
(*Potentilla erecta* (L.) Rauschel)

**Користи се:**

ризом

**Станиште:**

ливаде у планинском региону

**Хемијски састав:**

танини, сапонини, смоле,  
скроб, флобафени (Marković et  
al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** копа се ризом (*Tormentillae rhizoma*) за време лета док биљка цвета од јуна до септембра (слика 275), очисти се од земље и коренчића, опере водом, уздуж расцепи и суши на сунцу или у сушници на 50-60°C. Заступљена је на влажним местима у округу. Ризом траве од срдобоље је дупло мањи него ризом од срчењака, који се користи за исте лековите сврхе. Због тога се не исплати да се бере ризом траве од срдобоље, већ берачи радије прикупљају ризом срчењака.

**Употреба:** адстрингенс, антидијароик (Туцаков, према Сарић, 1989), антихеморагик, стиптик, тоник (Randelović i sar., 1998).

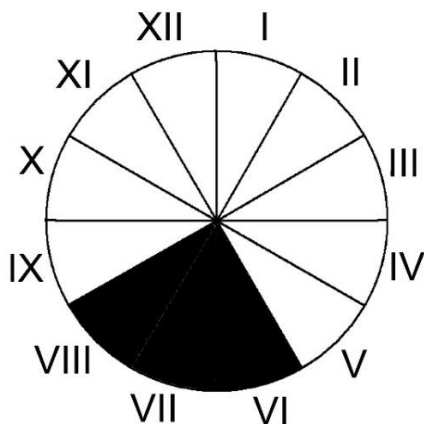
**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да се ризом уместо срчанице односно срчењака (*Polygonum bistorta* L.) употребљава против пролива. Даје се у виду чаја против упале слузнице црева, гастероентеритиса, ентероколитиса и дизентерије, а у виду тинктуре за грглање и испирање против запаљења слузнице уста и грла или за премазивање коже (Сарић, 1989; Randelović i sar., 1998). Осим поменутих болести Гостушки (према Сарић, 1989) помиње и употребу јаког одвара против белог прања код жена.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** против пролива не користити дуже од 3-4 дана; прекомерна употреба се не препоручује, као ни у трудноћи, нити за време дојења (Tasić i sar., 2001).

## *Potentilla reptans* L. – петопрсница, трава од оток

Фам. Rosaceae



Слика 276. Шематски приказ календара брања петопрснице (*Potentilla reptans* L.)

**Користи се:**  
ризом

**Станиште:**  
ливаде и рудерална места

**Хемијски састав:**  
танини, смоле (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Берба:** за време лета у јуну, јулу и августу копа се ризом (слика 276), очисти се од земље и коренчића, опере водом и суши на сунцу.

**Употреба:** адстрингенс, антидијароик (Сарић, 1989).

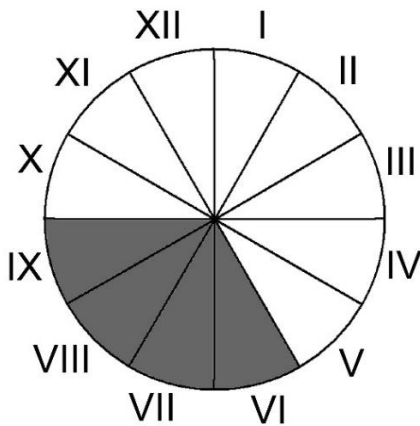
**Народна медицина:** као и трава од срдобоље (*Potentilla erecta* (L.) Rauschel) и петопрсница (*Potentilla recta* L.) даје се у виду чаја против пролива код гастероентеритиса, ентероколитиса и дизентерије, а споља за грглање и испирање против запаљења слузнице уста и грла (Сарић, 1989).

**Напомена:** употреба у току трудноће и дојења се не препоручује (Tasić i sar., 2001).

Из истог рода користи се за исте сврхе и са истом календаром брања врста *Potentilla recta* L. (петопрсница), која је забележена на ливадама и у термофилним шумама са широким распрострањењем у Пиротском округу.

## *Prunella vulgaris* L. – црњевац, самобајка

Фам. Lamiaceae



Слика 277. Шематски приказ календара брања црњеваца (*Prunella vulgaris* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

шуме и влажне ливаде

**Хемијски састав:**

танини, флавоноиди, сапонини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

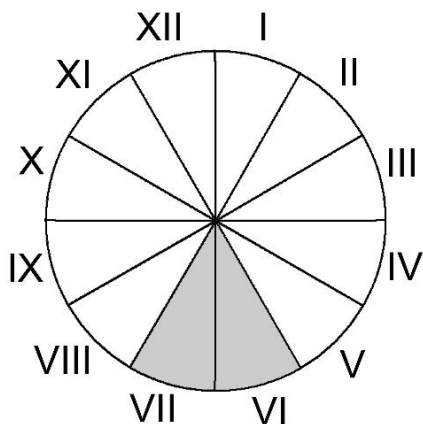
**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Prunellae* или *Brunellae herba*) се одсеца од јуна до септембра (слика 277) и суши у танком слоју у хладу на промаји.

Ливадска је биљка. Забележена је и у шумама.

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) наводи да наш народ превија лишће од црњеваца на црњ или пришт. Петровић (према Сарић, 1989) осим тога помиње да се црњевац користи и као стиптичан лек: против пролива, срдобоље, пљувања крви, белог прања, а споља против уједа отровних животиња. У Русији га употребљавају за снижавање високог крвног притиска, а у Белорусији га пију и њиме испирају грло код упале горњих делова органа за дисање, против кашља и сличних обољења (Гесъ и сар., према Сарић, 1989).

## *Prunus avium* L. – трешња

Фам. Rosaceae



Слика 278. Шематски приказ календара брања трешње (*Prunus avium* L.)

**Користи се:**  
плод, петељке

**Станиште:**  
мезофилне шуме

**Хемијски састав:**  
гликозиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Берба:** петељке (petiolus) трешње се беру у јуну и јулу као и плод (слика 278), који се користи у исхрани, али и у медицини (*Fructus Cerasorum nigrorum*). Врло је тешко организовати бербу петељки трешње. Понекад се за откуп траже и коштице од трешње (*Nuclei Cerasorum nigrorum*).

Самоникла односно дивља трешња представља брзорастућу врсту, јаке изданачке снаге, а забележена је у мезофилним шумама Пиротског округа (Ratknić i sar., 2004).

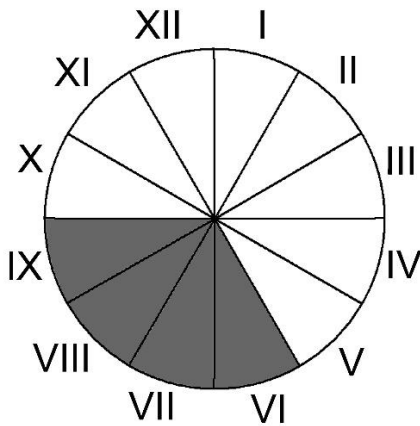
**Употреба:** диуретик, антидијароик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да се од дивљих трешања справља специјална водица (*Aqua Cerasorum nigrorum*), која се даје као средство за стишавање болова, грчева, кашља итд. Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да чај и одвар од петељака ублажује запаљење, повећава и убрзава лучење мокраће, а то је добро за јетру, стомак и бубреге. У чајним мешавинама се као и вишња (*Prunus cerasus* L.) користи против камена у бубрегу и за мршављење (Tasić i sar., 2001).

Често је помешана са петељкама вишње (*Prunus cerasus* L.), које остварују идентично лековито дејство.

## *Ranunculus sceleratus* L. – отровни жабљак, сводница

Фам. Ranunculaceae



Слика 279. Шематски приказ календара брања своднице (*Ranunculus sceleratus* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

влажне ливаде, забарена места

**Хемијски састав:**

анемоне камфор, сапоници (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

околина Пирота

**Напомена:** отровна (!)

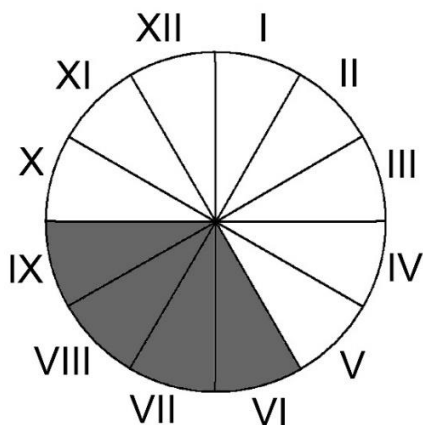
**Берба:** од јуна до септембра бере се надземни део биљке у цвету (herba) (слика 279).

**Народна медицина:** свежа биљка се некад користила за дражење коже, чиме се створе пликови, и тако се особа ослобађа грознице (Панчић, према Сарић, 1989). Коришћена је против реуматизма, неуралгије и ћеле споља, а против болести бубрега изнутра (Патровић, према Сарић, 1989). По Туцакову (према Сарић, 1989) најчешће се користи против реуматизма, ишијаса, болова у крстима и сличних болести. Према Tasić i sar. (2001) споља се користи против реуме, ишијаса, гихта, болова у крстима. Исти аутори наводе да има много случајева тровања, без обзира што је реч само о спољашњој употреби.

**Напомена:** опрез при брању и употреби због садржаја токсичних материја! (Сарић, 1989). Биљка је отровна, а поготово у сировом стању (Tasić i sar., 2001).

## *Reseda lutea* L. – резеда

Фам. Resedaceae



Слика 280. Шематски приказ календара брања резеде (*Reseda lutea* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

флавоноиди, сумпорни гликозиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

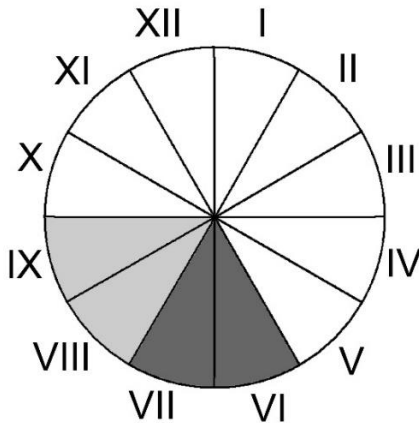
**Берба:** од јуна до септембра бере се надземни део биљке у цвету (herba) (слика 280) и суши у танком слоју на промаји у хладу.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је резеда горка и љута биљка која тера на мокраћу и на знојење, као и да је раније употребљавана као лек против уједа отровних животиња и као средство против глиста и пантљичаре. Такође је коришћена и као природно средство за бојење тканина (Панчић, према Сарић, 1989), али се данас ретко и само понегде употребљава за ту сврху (Сарић, 1989).

Од јуна до септембра бере се надземни део биљке у цвету врсте *Reseda luteola* L. (катанац, четворац) (*Resedae luteolae herba*), која је такође забележена на рудералним стаништима у округу и према претходним ауторима користила се за исте лековите сврхе, док се данас ретко употребљава.

***Ribes uva-crispa* L. – огрозд**  
**(*Ribes grossularia* L.)**

Фам. Rosaceae



Слика 281. Шематски приказ календара  
брања огрозда (*Ribes uva-crispa* L.)

**Користи се:**

лист, плод

**Станиште:**

шикаре и стеновита места

**Хемијски састав:**

витамини, каротени (Marković  
et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Стара планина, Басара

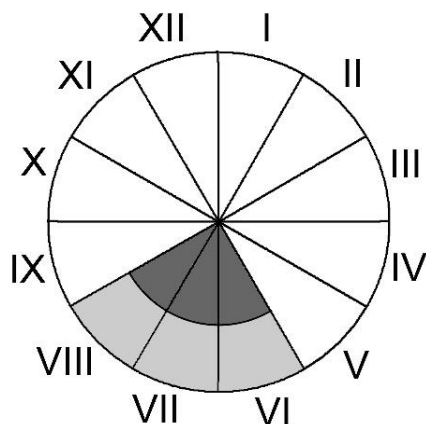
**Берба:** користи се лист (folium) који се бере у јуну и јулу и плодови (fructus) који се сакупљају у августу и септембру (слика 281).

Појављује се са малом заступљеношћу у Пиротском округу у шикарама и на стеновитим местима на Старој планини и на Басари. Не трежи се за откуп.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да је корен некад употребљаван као средство за измокравање код болести, где је неопходно да се изазове обилно лучење мокраће. Сарић (1989) помиње да су свежи зрели плодови веома пријатно и укусно воће и од њих се справља накисао сируп, који се даје за пиће против грознице уместо лимунаде, а осушени плодови се користе као састојци витаминских чајних смеша. Исти аутор наводи да се од листа припрема пријатан топао напиток благог адстрингентног дејства. Лишће врста рода *Ribes* према Tasić i sar. (2001) користи се против артритиса, реуматских тегоба, диареје и кашља, а ређе споља за лечење рана.

## *Rubus caesius* L. – купина

Фам. Rosaceae



Слика 282. Шематски приказ календара брања купине (*Rubus caesius* L.)

### Користи се:

лист, свеж плод

### Станиште:

ободи шума

### Хемијски састав:

танини, органске киселине, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** у јуну, јулу и августу се беру нежни и потпуно млади листови са врха гранчица (слика 282) и суше се у танком слоју у хладу на промаји. Зрео плод се бере у истим месецима.

Купина је доста заступљена у околини Пирота.

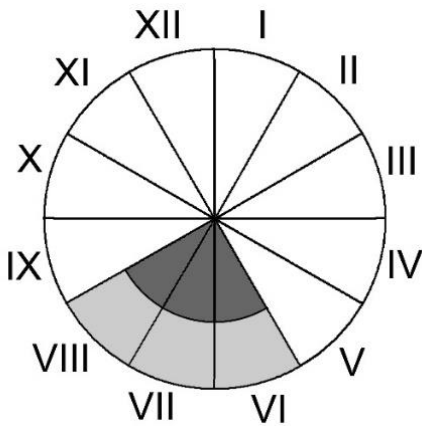
**Употреба:** адстрингенс и антидијароик (Сарић, 1989), антидијабетик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да се купиново лишће користи за припрему домаћих чајева (заједно са лишћем малине, јагоде, огрозда...), који се пију уз доручак као замена за кинески чај, као и да је корисно је код лаких неспецифичних акутних пролива. Гостушки (према Сарић, 1989) напомиње да чај од лишћа купине може да се примени и у лечењу грла и раница у ждрелу као и против благих упала усне дупље испирањем и гргорењем. Петровић (према Сарић, 1989) такође помиње употребу листа купине против пролива изнутра, а споља против гушобоље и за испирање гризлица. Исти аутор наводи да се од плода купине справља сируп за пиће, као и за испирање грла и уста. Лист купине, као и лишће осталих врста рода *Rubus* делује и на повећање излучивања инсулина па може да се користи против шећера у крви као благ антидијабетик (Tasić i sar., 2001).



## *Rubus idaeus* L. – малина

Фам. Rosaceae



Слика 283. Шематски приказ календара брања малине (*Rubus idaeus* L.)

**Користи се:**

лист, свеж плод

**Станиште:**

шуме у планинском региону

**Хемијски састав:**

танини, органске киселине, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** млад лист (*Rubi idaei folium*) се бере преко лета с врхова грана и суши у танком слоју на промаји у хладу. Лети се бере и зрео плод (*Rubi idaei fructus recens*) (слика 283).

Малина (слика 312) расте по шумама у планинском региону у Пиротском округу. Постоје велики потези на Старој планини где има дивље малине. Дивље малине има прилично као и купине у округу, али јој је покривност мања него покривност купине.

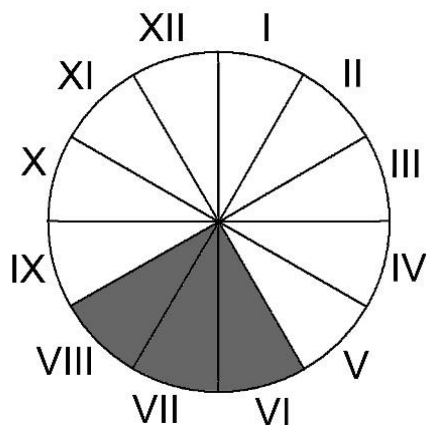
**Употреба:** адстрингенс, антидијароик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Сарих (1989) помиње да се лист малине користи у виду чаја против пролива, споља за грљање код блажих упале грла, а ређе за лечење хроничних кожних болести. По истом аутору лист малине улази у састав мешавина које се користе за справљање дијететских напитака, а зрео плод малине се одмах након брања прерађује у сируп (*Sirupus Rubi idaei*) који служи за заслађивање течних лекова намењених деци. Према Tasić i sar. (2001) сируп је коригенс мириса и укуса у препаратима за децу. Петровић (према Сарих, 1989) наводи као и поменути аутори да се лист користи изнутра против пролива, а споља против болова у грлу. Такође напомиње да се од плодова малине справља сируп, који се даје против грознице.

**Напомена:** новија истраживања указују на примену чаја за олакшање порођаја. Не препоручује се употреба у време трудноће све до самог порођаја, осим под строгом лекарском контролом (Tasić i sar., 2001).

## *Ruta graveolens* L. – седеф

Фам. Rutaceae



Слика 284. Шематски приказ календара брања седефа (*Ruta graveolens* L.)

### Користи се:

лист

### Станиште:

камењари и шибљаци

### Хемијски састав:

флавоноиди, алкалоиди, кумарини, танини, смоле (Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Заштита: ♣

**Берба:** лист (*Rutae folium*) се бере за време цветања биљке у јуну, јулу и августу (слика 284) и суши у танком слоју на промаји у хладу.

Све мање је има у природи. Јавља се као питома, односно сађена биљна врста у Пиротском округу.

**Употреба:** спазмолитик, седатив, благ утеротоник (Сарић, 1989), венотоник, антхелминтик, абортив, еменагог, стомахик (Тасић и сар., 2001).

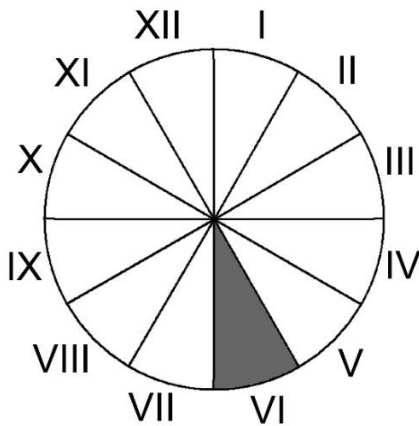
**Народна медицина:** Петровић и Туцаков (према Сарић, 1989) наводе да је употребљаван против епилепсије, хистерије, грчева, за истеривање глиста, против женских болести и као абортивно средство (што је понекад имало смртни исход). Исти аутори помињу спољну употребу за лечење кожних болести, чирева, болести очију, грла.

**Напомена:** приликом брања треба носити заштитне рукавице; након брања биљке голим рукама и излагања сунцу јавља се фотодерматитис и настаје снажна пигментација коже; седеф се мора користити пажљиво и у малим дозама, само под контролом лекара, јер је штетан ако се употреби у великој мери; може да изазове мехурове споља, а тровање изнутра (Тасић и сар., 2001). Рутвица се сме употребити само по савету и под контролом лекара (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Salvia glutinosa* L. – медак

Фам. Lamiaceae



Слика 285. Шематски приказ календара брања медака (*Salvia glutinosa* L.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

букове шуме

**Хемијски састав:**

етарско уље, горке материје (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

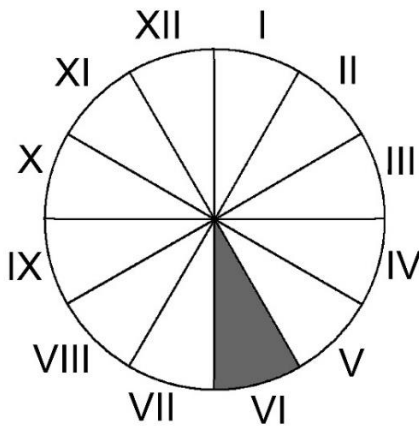
**Берба:** у јуну кад биљка почне да цвета бере се лист (*folium*) (слика 285).

Медак је забележен по ободима букових шума на Старој планини. Цела биљка је врло лепљива.

**Народна медицина:** изнутра се лишће биљке користи као и жалфија против хроничних болести органа за варење (диспепсије, пролива), против хроничних болести плућа (кашља, пљувања крви), против нервних болести (несвестице, дрхтавице), против реуматизма, јаког знојења, као и средство које засушује лучење млека, а споља за испирање уста и грла (Петровић, према Сарић, 1989).

## *Salvia sclarea* L. – мечје уво, ливадска жалфија

Фам. Lamiaceae



Слика 286. Шематски приказ календара брања мечјег увета (*Salvia sclarea* L.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

термофилне ливаде и шибљаци

**Хемијски састав:**

етарско уље, горке материје (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

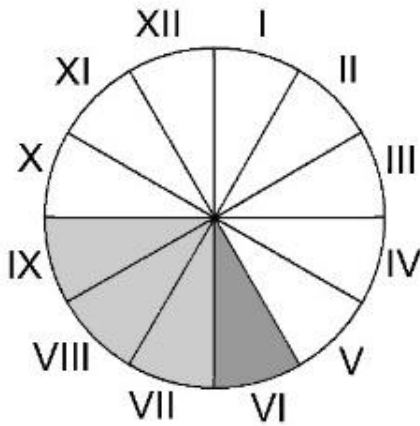
широко распростраена

**Берба:** у јуну кад биљка почне да цвета бере се лист (слика 286) .

**Народна медицина:** по Петровићу (према Сарих, 1989) изнутра лишће биљке може да се искористи као и лишће жалфије против хроничних болести органа за варење (диспепсије, пролива), против хроничних болести плућа (кашља, пљувања крви), против нервних болести (несвестице, дрхтавице), против реуматизма, јаког знојења, као и средство које засушује лучење млека. По Tasić i sar. (2001) споља се користи у виду облога и компреса против полиартрита, остеомијелита, деформитетне артрозе, против трофичких чирева и за испирање уста и грла. Исти аутори наводе да етарско уље мечјег увета може да се употребљава за ароматизацију скупих сорти дувана и квалитетних вина, као и у парфимеријској индустрији.

## *Sambucus nigra* L. – зова, баз, базовка

### Фам. *Caprifoliaceae*



Слика 287. Шематски приказ календара брања зове (*Sambucus nigra* L.)

**Користи се:**

цвет, плод

**Станиште:**

поред путева, шуме

**Хемијски састав:**

слузи, флавоноидни хетерозиди, етарско уље, танини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** цвасти (*Sambuci flos*) се беру у јуну (слика 287) чим се цветићи почну отварати (слика 313) и разастру се наретко на лесе или се нанижу на конач као дуван па се обесе на промајном месту у хладовини да се што пре осуше. Потом се круне над решетом да прођу само цветићи а да остану петељке. Зрео плод (*Sambuci fructus*) се бере у јулу, августу и септембру (слика 287).

**Употреба:** цвет је диуретик и дијафоретик, а плод лаксанс (Сарић, 1989).

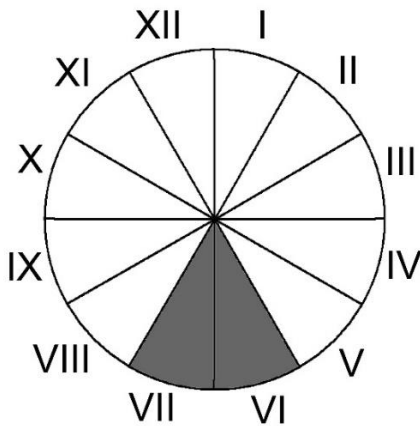
**Народна недицина:** Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да осушени цвет зове у виду чаја изазива знојење и лучење млечних жлезда код дојилга. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да се користи и за лечење болести органа за мокрење и дисање, које потичу од назеба. Петровић (према Сарић, 1989) напомиње да се споља се цвет зове користи против црвеног ветра и других болести коже и често се комбинује са цветом липе. По истим ауторима плодови бобице (слика 314), припремљени у виду џема, изазивају столицу, при чему се плод мора добро прокувати. Осим тога, приликом прераде треба водити рачуна да се не оштети семе, јер се у њему налазе цијаногени хетерозиди. Црвена зова (*Sambucus racemosa*) (слика 315) јавља се са мањом заступљеношћу на пожариштима и шумским крчевинама у округу. Miljković et al. (2019) су испитали утицај различитих растварача на антиоксидативни капацитет екстракта плода црвене зове са истраживаног подручја.

**Напомене:** претерана употреба зове може да доведе до хипокалемије (смањења концентрације калијума у крви); недовољно прокуван сок

може да изазове мучнину и повраћање; због недостатака података о токсичности, зову не треба користити током трудноће и дојења (Tasić i sar., 2001).

## *Scrophularia nodosa* L. – трава од шапа, уступник

Фам. Scrophulariaceae



Слика 288. Шематски приказ календара  
брања траве од шапа  
(*Scrophularia nodosa* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

шуме, шикаре, крчевине,  
пожаришта

**Хемијски састав:**

гликозиди, танини (Marković et  
al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** одсеца се горња половина стабљике (*Scrophulariae herba*) у доба цветања у јуну и јулу (слика 288) и суши у танком слоју на промаји у хладу.

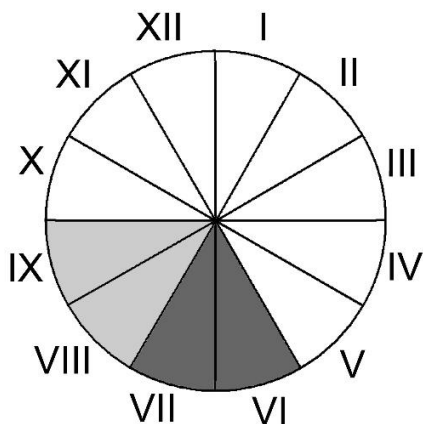
Има је са малом заступљеношћу. Не бере се на велико у Пиротском округу.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је трава од шапа некада коришћена у виду чаја, као лек против скрофула, против кожних болести и против шуљева. По истом аутору у већој дози може да изазова столицу и повраћање, а споља је употребљавана против скрофулозних отока и рана као и за скидање пега с лица.

**Напомена:** опрез због отровности биљке! (Сарић, 1989).

## *Sisymbrium officinale* (L.) Scop. – стрижуша

Фам. Brassicaceae



Слика 289. Шематски приказ календара  
брања стрижуше  
(*Sisymbrium officinale* (L.) Scop.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету,  
лист, семе

**Станиште:**

поред путева, рудерално

**Хемијски састав:**

сумпорни гликозиди, витамин  
Ц (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

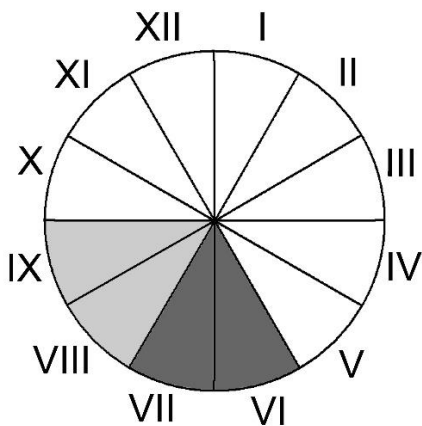
**Берба:** користи се свеж лист (*Sisimbrii* или *Erysini folium recens*) или надземни део биљке у цвету (*Sisimbrii* или *Erysini herba recens*) у јуну и јулу (слика 289). Бере се свеж лист или цела свежа биљка без корена. Семе се прикупља у августу и септембру.

**Народна медицина:** Петровић и Гостушки (према Сарић, 1989) наводе да се лишће користи као средство за потпомагање искашљавања слузи, поготово код људи чија професија захтева да много говоре или певају, па им се од тога суши грло и промукну или оболе од запаљења гркљана, гласних жица или душника. По Туцакову (према Сарић, 1989) употребљава се свежа биљка, тинктура или екстракт с медом против промуклости, нарочито код говорника, глумаца и певача. Семе је љуто и може да замени слачицу, а кад се истуца и размути у води даје се против упале грла (Петровић, према Сарић, 1989).



## *Solanum nigrum* L. – помоћница

Фам. Solanaceae



Слика 290. Шематски приказ календара брања помоћнице (*Solanum nigrum* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету, плод

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

алкалоиди, танини, сапонини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** користи се надземни део биљке у цвету (*Solani nigri herba*) који се бере у јуну и јулу и суши у танком слоју на промаји у хладу. Зрео плод (*Solani nigri fructus*) се бере у августу и септембру (слика 290).

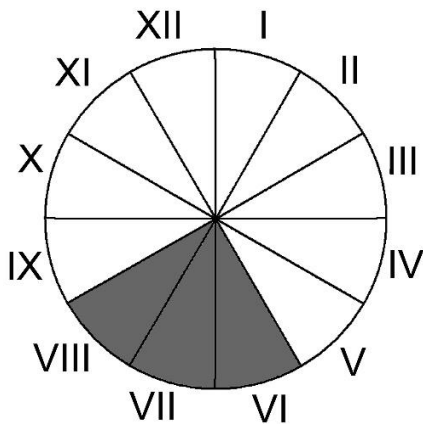
Расте близу нива и винограда, на рудералним стаништима.

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да наш народ превија на отоке отровне бобице помоћнице. Петровић (према Сарић, 1989) наводи помоћницу као средство за стишавање болова и грчева у трбуху, али само при спољашњој употреби. Облози од лишћа, према истом аутору, могу да послуже против реуматизма, отечених шуљева и површинских упала. Гостушки и Туцаков (према Сарић, 1989) помињу употребу сока ове биљке у случају напада и болова у жучној бешици и за лечење јетре, а споља одвар од лишћа против свраба женских полних органа и шуљева, као и у виду облога против кожних упала и реуматизма.

**Напомена:** све се мање користи у медицини јер је отровна! Забележени су смртни случајеви тровања деце бобицама (Туцаков, према Сарић, 1989).

## *Stachys recta* L. – чистац

Фам. Lamiaceae



Слика 291. Шематски приказ календара брања чистца (*Stachys recta* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ксерофилне ливаде и камењари

**Хемијски састав:**

танини, сапонини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** одсецају се горње половине стабљика (herba) чим биљка почне да цвета од јуна до августа (слика 291).

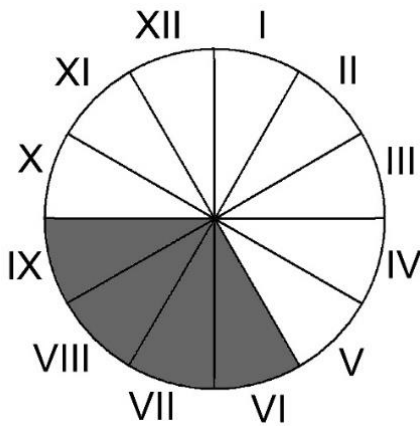
Заступљена је нарочито у камењарима на сувом станишту.

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да су у води у којој је обарен чистац некад купали слабашну децу, како би ојачала. Туцаков (према Сарић, 1989) напомиње да чистац има сличан састав и дејство као ранилист (*Stachys officinalis* (L.) Trevisan), али се мање употребљава него ранилист. Исти аутор наводи да чистац није штетљива биљка и може се употребити у недостатку ранилиста у исте сврхе. Петровић (према Сарић, 1989) напомиње да се чистац користи као и друго сродно биље из рода *Stachys* против кашља, против грознице и за лечење рана.

За исте лековите сврхе као и ранилист (*Stachys officinalis* (L.) Trevisan) користе се са истим календаром брања још две врсте: чистац барски црвени (*Stachys palustris* L.), који је забележен на влажним ливадама и чистац шумски (*Stachys sylvatica* L.), који је присутан у приземном спрату шумских екосистема у Пиротском округу.

## *Teucrium chamaedrys* L. – подубица, чубрика

Фам. Lamiaceae



Слика 292. Шематски приказ календара брања подубице (*Teucrium chamaedrys* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

шуме и ливаде

**Хемијски састав:**

етарско уље, танини, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** врхови гранчица у цвету (*Teucrii herba*) се сакупљају за време цветања у јуну, јулу и августу (слика 292, 414) и суше у танком слоју на промаји у хладу.

Подубица (слика 316) је забележена са широким распрострањењем у шумама и ливадама Пиротског округа.

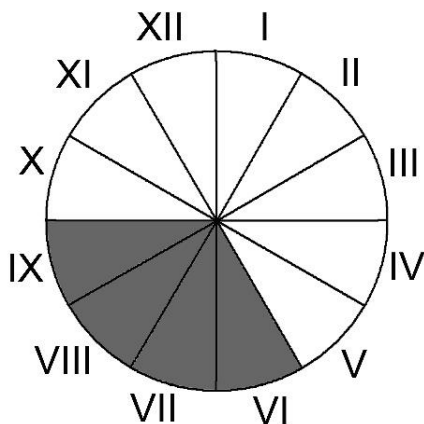
**Народна медицина:** Гостушки (према Сарић, 1989) наводи да подубица снажи органе за варење и подстиче их на рад, односно изазива апетит, уништава сваку трулеж која се налази у стомаку и цревима. Туцаков (према Сарић, 1989) напомиње да се користи за лечење јетре, жучи, бубрега, малокрвности, белог прања, кожних болести, гнојних рана, хемороида. Петровић (према Сарић, 1989) помиње употребу против хлорозе, скорбута, болести органа за варење, жутице и реуматизма. Tasić i sar. (2001) помињу да се користи у терапији болести јетре, жучи и бубрега, за изазивање апетита, а споља против кожних болести, рана и хемороида.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** употреба се не препоручује, јер је утврђено да може да изазове симптоме налик хепатитису и да повећа ниво аминотрансферазе у крви; дозе преко 0,6 г дневно могу имати токсичан ефекат (Tasić i sar., 2001).

## *Teucrium montanum* L. – трава ива

Фам. Lamiaceae



Слика 293. Шематски приказ календара брања траве иве (*Teucrium montanum* L.)

### Користи се:

надземни део биљке у цвету

### Станиште:

стене, камењари и термофилни пашњаци

### Хемијски састав:

етарско уље, горке материје, танини, минералне материје (Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Заштита: ■

**Берба:** надземни део биљке у цвету се бере од јуна до септембра (слика 293).

Трава ива (слика 317) је забележена на стенама, камењарима и термофилним пашњацима. Мање је заступљена у Пиротском округу у односу на подубицу. Јако је ситна биљка.

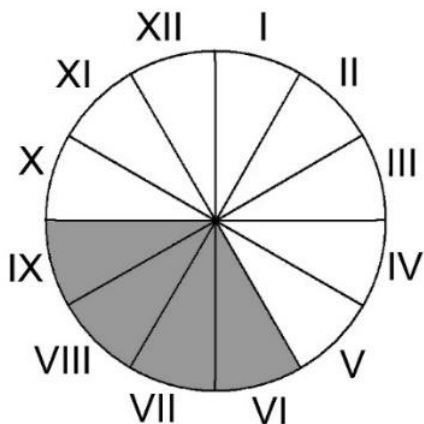
**Употреба:** тоник, стомахик, холагог (Туцаков, према Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) и Tasić i sar. (2001) наводе да је трава ива веома популарна у народној медицини и да се употребљава за лечење оболелих органа за варење и дисање.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Tilia cordata* Miller – малолисна липа, касна или црна липа

Фам. Tiliaceae



Слика 294. Шематски приказ календара брања касне липе (*Tilia cordata* Miller)

**Користи се:**

цваст са приперком

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

слузи, танини, манитол (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** цвасти са приперком (*Tiliae flos cum bracteis*) се беру од јуна до септембра док ова врста липе цвета (слика 294) и суше се у танком слоју на промаји у гладу. Јавља се у мешовитим шумама храстовог појаса (слика 318).

**Употреба:** дијафоретик, муцилагинозум (Сарић, 1989), диуретик, стомахик, седатив и спазмолитик (Tasić i sar., 2001).

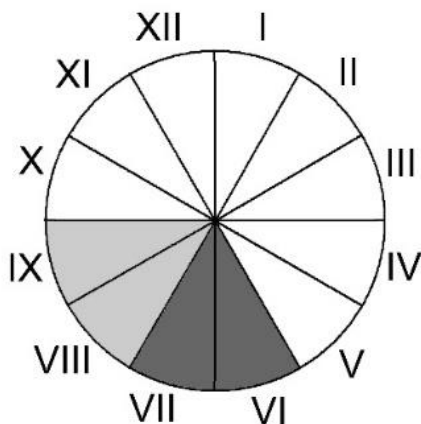
**Народна медицина:** цвет је састојак чаја за знојење (Сарић, 1989). Користи се против инфекција праћених температуром, грозницом и кашљем, за ублажавање надражаја на кашаљ, против назеба, прехладе и грипа, као и против многих нервних болести, против грчева и за умиривање болова као врло благо средство (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Напомена:** не препоручује се особама са обољењима срца (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016). У Пиротском округу, у вртачама заталасане крашке заравни Тепош у близини села Крупац, забележена је и сребрна липа (*Tilia tomentosa* Moench.), која је заштићена истим Правилником као и малолисна липа. Она се не употребљава за лековите сврхе, јер њене цвасти немају карактеристичан пријатан мирис као малолисна (касна) и велелисна (рана) липа (Сарић, 1989).

## *Vaccinium myrtillus* L. – боровница

Фам. Ericaceae



Слика 295. Шематски приказ календара брања боровнице (*Vaccinium myrtillus* L.)

### Користи се:

лист, плод

### Станиште:

високопланински жбуњаци

### Хемијски састав:

гликозиди, танини, антоцијани, пектини (Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

Стара планина, Сува планина

### Заштита: ■

**Берба:** лишће боровнице (*Myrtilli folium*) се бере у јуну и јулу (слика 295).

Одсецају се гранчице и суше у хладовини, на промаји, па се лишће скине руком. Зреле бобице боровнице (*Myrtilli fructus*) се беру по сувом времену после росе, руком или помоћу грабљица, пазећи да се не озледе, у августу и септембру (слика 295). Заступљена је на Старој планини на великим надморским висинама.

**Употреба:** лист је адстрингенс и диуретик, а плод антидијароик (Сарић, 1989).

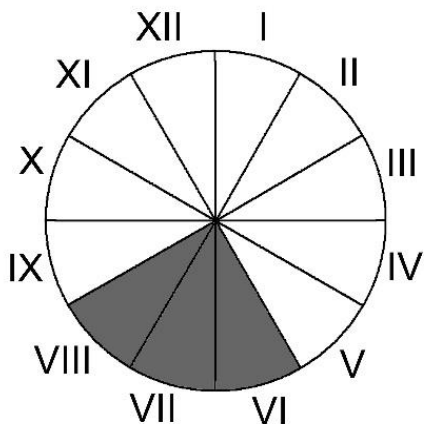
**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) помиње да је лист врло чест састојак у антидијабетичним чајевима, а делује и диуретично. Гостушки (према Сарић, 1989) наводи употребу листа против запаљења црева. Tasić i sar. (2001) помињу још и употребу листа против реуматизма, хемороида, болести уринарног тракта, за чишћење крви. Плод се даје против грознице, пролива, срдоболје, одлива крви, скорбута (Петровић, према Сарић, 1989), у виду облога као антисептик против шуљева (Гостушки, према Сарић, 1989), за испирање против запаљења слузокоже уста и грла, против поремећаја капиларне циркулације коже, слузница и ретине ока (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** недостају податаци о токсичности; не препоручује се самомедикација листом биљке (Tasić i sar., 2001).

## *Verbena officinalis* L. – врбена, љутовница

Фам. Verbenaceae



Слика 296. Шематски приказ календара брања врбене (*Verbena officinalis* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

гликозиди, етарско уље, слузи (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** одсецају се у јуну, јулу и августу горње половине стабљика у цвету (*Verbenae herba*) (слика 2196) и суше у танком слоју на промаји у хладу.

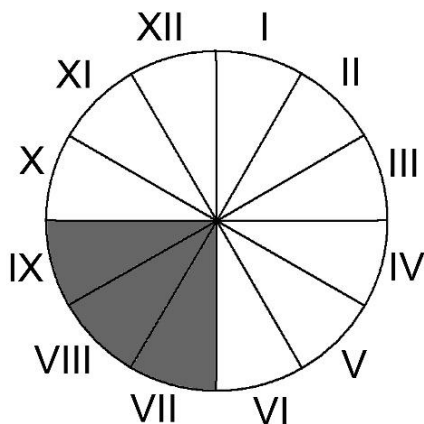
Врбена (слика 319) се среће на рудералним местима, али не масовно. Има је поред путева. Воли влажна места.

**Употреба:** секретолитик, диуретик, адстрингенс, холагог, експекторанс, антиреуматик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Сариф (1989) наводи да се користи против обољења респираторног (различите врсте кашља, астма, хронични бронхитис), дигестивног (против поремећеје варење, за лечење јетре и жучи,) и урогениталног тракта (диуретик, код болних и неуредних менструација), против грознице и њених последица, за јачање, против несанице и нервозе. Такође наводи да се примењује се против различитих оштећења слузнице уста, ждрела, бронхија. По истом аутору споља се користи за облагање рана, које тешко зарастају. Гостушки (према Сариф, 1989) помиње да се истуцано лишће, наквашено у сирћету, облаже на месту где жига код реуматизма и неуралгије, мигрене, ударца услед пада. Даје се за испирање и грљање против упале грла, снижава високу температуру, изазива лактацију и повађава млечност, па се даје дојиљама (Туцаков, према Сариф, 1989).

## *Veronica officinalis* L. – разгон, честославица

Фам. Scrophulariaceae



Слика 297. Шематски приказ календара брања честославице (*Veronica officinalis* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

флавоноиди, гликозиди, танини, органске киселине (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** одсецају се надземни делови биљке у цвету (*Veronicae herba*) од јуна до августа (слика 297) и суше у танком слоју у хладу на промаји.

Честа биљка по шумама у округу. Ситна је.

**Употреба:** експекторанс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** као и врбена и честославица се користи као помоћно средство у терапији различитих обољења респираторног, дигестивног и урогениталног тракта и кожних промена (Сарић, 1989). Употребљава се за лакше искашљавање густе слузи (Туцаков, према Сарић, 1989), против кашља и дуготрајног катара у плућима (Гостушки, према Сарић, 1989), против бронхитиса и бронхијалне астме (Tasić i sar., 2001), па чак и против јектике (Петровић, према Сарић, 1989). Ублажује тегобе код гихта, реуматских болова и артритиса (Tasić i sar., 2001). Споља се користи против кожних болести и гризлица (Петровић, према Сарић, 1989) и за брже зарастање чирева, као и за испирање против упала усне дупље и грла (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).





Слика 298. *A. clypeolata*  
Sibth.&Sm.



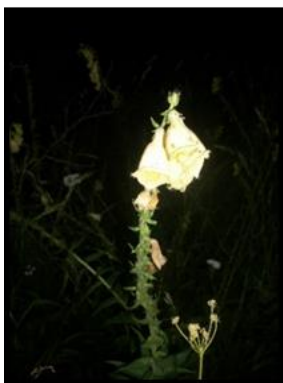
Слика 299. *Achillea millefolium* L.



Слика 300. *Asarum europaeum* L.



Слика 301. *Asplenium ceterach* L.



Слика 302. *Digitalis grandiflora* Miller



Слика 303. *Digitalis lanata* Ehrh.

Аутор фотографија: Марија Марковић



Слика 304. *Epilobium angustifolium* L.



Слика 305. *Equisetum arvense* L.



Слика 306. *Fragaria vesca* L. – цвет



Слика 307. *Fragaria vesca* L. – плод



Слика 308. *Hyoscyamus niger* L.



Слика 309. *Hypericum perforatum* L.





Слика 310. *Lycopus europaeus* L.



Слика 311. *Marrubium vulgare* L.



Слика 312. *Rubus idaeus* L.



Слика 313. *Sambucus nigra* L. – цвет



Слика 314. *Sambucus nigra* L. –  
плод



Слика 315. *Sambucus racemosa* L.

Аутор фотографија: Марија Марковић



Слика 316. *Teucrium chamaedrys* L.



Слика 317. *Teucrium montanum* L.



Слика 318. *Tilia cordata* Miller



Слика 319. *Verbena officinalis* L.

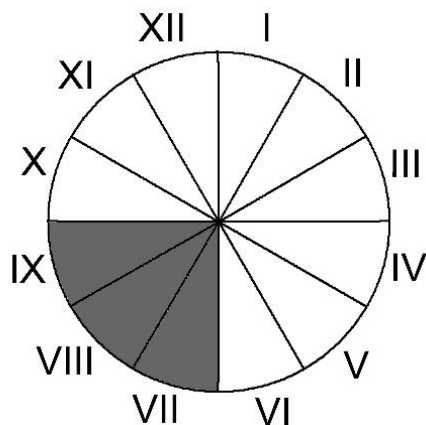


**ЈУЛ**



## *Artemisia absinthium* L. – пелен, пелин, бел пелин

Фам. Asteraceae



Слика 320. Шематски приказ календара брања пелина (*Artemisia absinthium* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

горке материје, етарско уље, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** зељасти вршни делови биљке у цвету дужине 20-30cm (*Absinthii herba* или *Absinthii summitas*) одсецају се од јула до септембра (слика 320). Суше се у хладу на промаји или у сушници на температури највише до 35°C.

**Употреба:** горко-ароматично средство, холагог, антхелминтик (Сарић, 1989), холеретик, карминатив, стомахик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** употребљен у малој дози пре јела побољшава апетит и повољно делује против стомачних тегоба, проблема са варењем и гастритиса (Сарић, 1989). Даван је и против белог прања, против глиста и пантљичаре (Петровић, према Сарић, 1989).

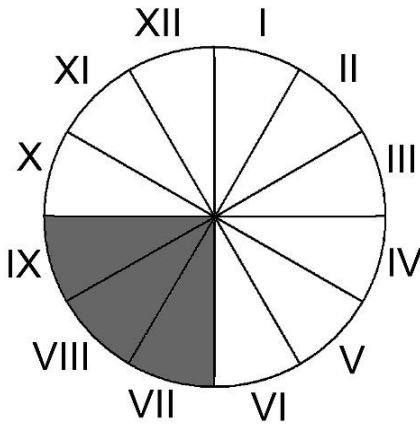
**Напомена:** тујон, који представља један од састојака етарског уља је неуротоксичан, изазива епи-нападе, а може да изазове и слепило; стога је израда горких ароматичних алкохолних напитака на бази етарског уља од пелена у неким земљама забрањена; пелен треба избегавати за време трудноће и дојења (Tasić i sar., 2001).

У истим месецима бере се и рутвица, рудински пелин (*Artemisia alba* Turra), присутна на стенама и камењарима Старе планине, Видлича, Гребена и Влашке планине.



## *Artemisia pontica* L. – ситан пелен, рутвица ситна

Фам. Asteraceae



Слика 321. Шематски приказ календара брања ситног пелина (*Artemisia pontica* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

зидине, виноградима

**Хемијски састав:**

етарско уље, горке материје (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

околина Димитровграда

**Берба:** зељасти вршни делови биљке у цвету (*Absinthii pontici herba*) беру се у јулу, августу и септембру (слика 321).

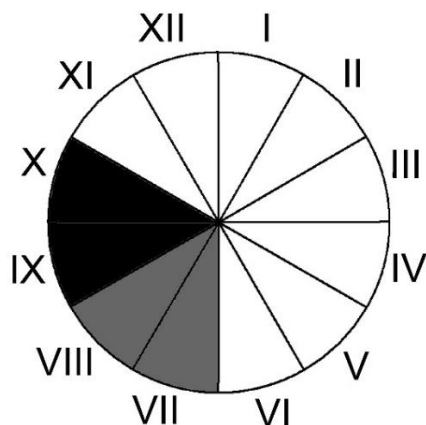
Врста *Artemisia pontica* L. забележена је на рудералним стаништима (око путева, пруга, на зидинама, по виноградима) у околини Димитровграда.

**Народна медицина:** по Сарићу (1989) као и пелен (*Artemisia absinthium* L.) употребљен у малој дози пре јела побољшава апетит и повољно делује против гастритиса, а користи се такође и против белог прања, против глиста и пантљичаре.

Ова биљка се сматра мање штодљивом од пелена (*Artemisia absinthium*), с обзиром да у етарском уљу има мање отровног кетона тујона, па се стога чешће употребљава у производњи горких ароматичних алкохолних напитака (вермут) (Сарић, 1989).

## *Artemisia vulgaris* L. – црн пелин, комоника, трломет

Фам. Asteraceae



Слика 322. Шематски приказ календара брања црног пелина (*Artemisia vulgaris* L.)

### Користи се:

надземни део биљке у цвету, корен

### Станиште:

рудерална места

### Хемијски састав:

етарско уље, горке материје, танини (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** у јулу и августу одсецају се врхови биљке у цвету (*Artemisia vulgaris herba*) дужине до 50 cm и суше у хладу, на промајном месту. У септембру и октобру месецу се вади корен (*Artemisia vulgaris radix*) (слика 322).

Црни пелин, комоника (слика 353), заступљен је са крупним примерцима на рудералним стаништима, поред путева у округу

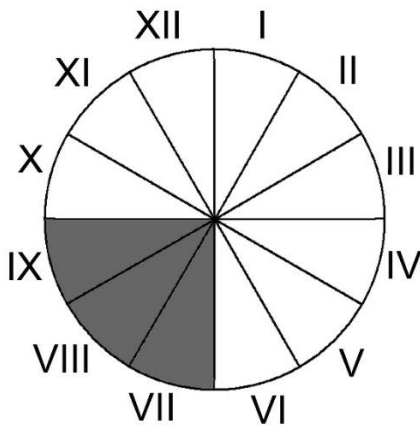
**Употреба:** надземни део биљке се користи као амаро-ароматик, стомахик, холагог и антхелминтик, а корен као благ спазмолитик и антинеуралгик (Сарић, 1989) седатив (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** користи се надземни део биљке против глиста и за оснаживање ослабелих органа за варење и да се материца после порођаја боље очисти (Петровић, према Сарић, 1989), а корен против неуралгије (Сарић, 1989). Према Tasić i sar. (2001) надземни део биљке користи се против стомачних тегоба, чира, проблема са варењем, против епилепсије, аменореје, као седатив и за бољу циркулацију, а корен против психонеуроza, депресије и анксиозних стања.

**Напомена:** не користити за време трудноће (абортификант) и лактације (Tasić i sar., 2001).

## *Bidens tripartitus* L. – козји рогови

Фам. Asteraceae



Слика 323. Шематски приказ календара брања козјих рогова (*Bidens tripartitus* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

поред река, влажне ливаде

**Хемијски састав:**

танини, флавоноиди, етарско уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** користи се зељасти вршни део биљке у цвету (*Bidentis herba*), који се бере за време цветања биљке крајем лета од јула до септембра (слика 323) и суши у танком слоју на промајном месту у хладовини.

Ова врста је заступљена на влажним ливадама и поред река у округу.

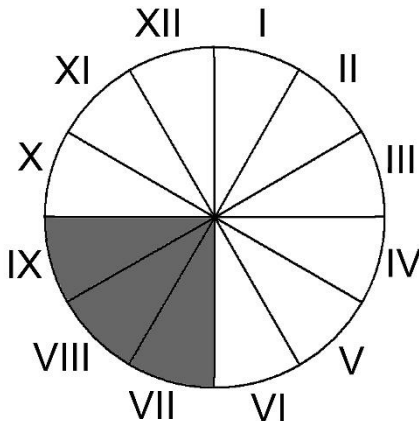
**Употреба:** адстрингенс, диуретик, амарум (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** може да се употребљава за презнојавање код прехлада, за побољшање апетита као горко средство, против обољења јетре, против колитиса, и као напитак за нервозну децу пред спавање, а споља за лечење кожних болести (екцема) и за купке у дечјој терапији (Сарић, 1989).

Иако је врста *Bidens tripartitus* L. веома распрострањена на поменутиим стаништима, мало је позната међу локалним становништвом, па се због тога не користи за лековите сврхе.

***Calamintha officinalis* Moench – маруља, горска метвица,  
верем трава**

Фам. **Lamiaceae**



Слика 324. Шематски приказ календара  
брања горске метвице  
(*Calamintha officinalis* Moench)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету,  
лист

**Станиште:**

камењари, шуме

**Хемијски састав:**

танини, горке материје,  
етарско уље (Marković et al.,  
2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** лишће или врхови гранчица у цвету (*Calaminthae herba*) беру се од јула до септембра (слика 324) и брзо суше у танком слоју да сачувају природну боју.

Маруља, горска метвица, верем трава (слика 354) носи назив у народу још и дивљи босиљак. Доста је заступљена на камењару на ивицама шума средњих надморских висина околине Пирота. Дуго су стручни људи из Београда тражили где све самоникло успева ова врста у нашој земљи. Веома је популарна у западним крајевима, али је тамо мање заступљена.

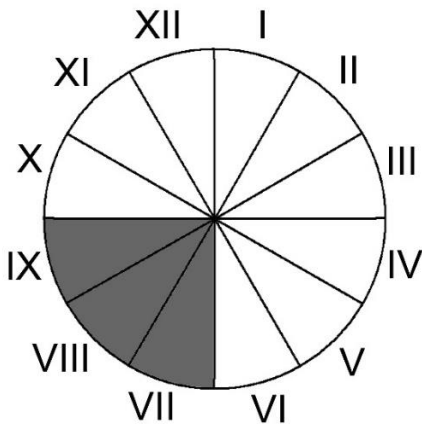
**Употреба:** седатив, спазмолитик и диуретик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** употребљава се као народни лек слично жалфији, нани и матичњаку за јачање и умиривање, ређе за лечење рана (Туцаков, према Сарић, 1989; Tasić i sag., 2001). Користи се и против задржавања мокраће (Гостушки, према Сарић, 1989).

За исте лековите сврхе може се употребити се и метвица (*Calamintha nepeta* (L.) Savi), забележена на врху Вучје у близини села Крупац и на Старој планини код села Рсовци (општина Пирот), која не ужива законску заштиту, али би је по нашем мишљењу требало заштитити (♦).

## *Campanula trachelium* L. – звончић браздасти

Фам. Campanulaceae



Слика 325. Шематски приказ календара  
брања браздастог звончића  
(*Campanula trachelium* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

инулин (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

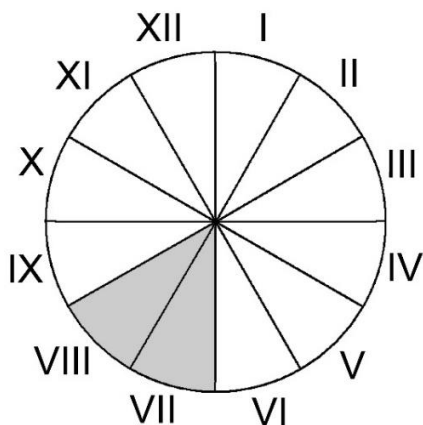
**Берба:** бере се надземни део биљке у цвету (herba) од јула до септембра (слика 325).

Браздасти звончић је забележен на шуским стаништима у округу.

**Народна медицина:** само понегде и ретко се користи у облику чаја за испирање против крварења десни као и за испирање грла против ангине (Сарић, 1989).

## *Carum carvi* L. – ким, балсам

Фам. Ариасеае



Слика 326. Шематски приказ календара брања кима (*Carum carvi* L.)

### Користи се:

плод

### Станиште:

ливаде, пашњаци

### Хемијски састав:

етарско уље, масно уље, беланчевине, угљени хидрати (Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

Стара планина, Видлич, Сува планина

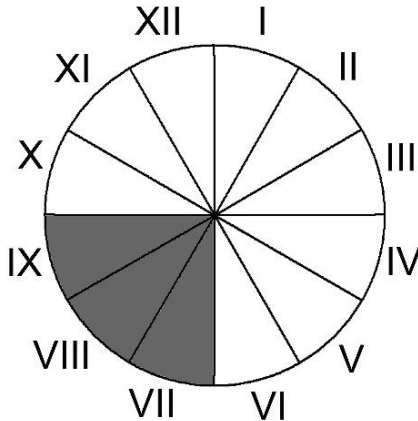
**Берба:** штитови са скоро зрелим плодовима (*Carvi fructus*) пажљиво се одсецају у јулу и августу (слика 326) и то изјутра или касно поподне, да би се спречило осипање зрелих плодова. Остављају се на промајном месту да sazре и осуше се. Са већих површина ким се жање или коси, везује у снопиће који се слажу у мање купе да се суше. Зрео плод се оврше или омлати као пасуљ. Плод се по потреби даље суши растурањем у танком слоју и лопатањем или у сушари до 40°C.

**Употреба:** карминатив, дигестив, галактагог, благ спазмолитик и коригенс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** употребљава се против гасова и надимања у органима за варење (Сарић, 1989). Гостушки (према Сарић, 1989) помиње против гасова употребу јаког прокуваног чаја за клизме или зејтина од кима, који се накапље у топлом чају од нане. Туцаков (према Сарић, 1989) препоручује узимање самлевених плодова кима два пута дневно за исту сврху. Према Tasić i sag. (2001) користи се и против диспептичких проблема као што су благе колике, а даје се и бебема против грчева. Сарић (1989) наводи да је кимово уље састојак препарата, који се користе споља за утрљавање против реуматских тегоба. Исти аутор помиње да се највеће количине кима употребе у прехранбеној индустрији, као зачин и у индустрији алкохолних напитака, а етарско уље се користи у парфимеријској и козметичкој индустрији.

***Centaurium erythraea* Rafin. – црвен кантарион, кичица  
(*Centaurium umbelatum* Gilib.)**

Фам. **Gentianaceae**



Слика 327. Шематски приказ календара брања кичице (*Centaurium erythraea* Rafin.)

**Користи се:**  
надземни део биљке у цвету

**Станиште:**  
планинске ливаде

**Хемијски састав:**  
гликозиди, флавоноиди (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
Стара планина, Видлич

**Заштита:** ■

**Берба:** горња половина биљке у цвету (*Centaurii herba*) бере се преко лета, од јула до септембра (слика 327), везује се у китице и брзо суши на промаји у хладу да би се сачувала лепа боја цветова.

**Употреба:** амарум, стомак, тоник (Сарић, 1989), антипиретик, антиинфламаторно средство, благи седатив.

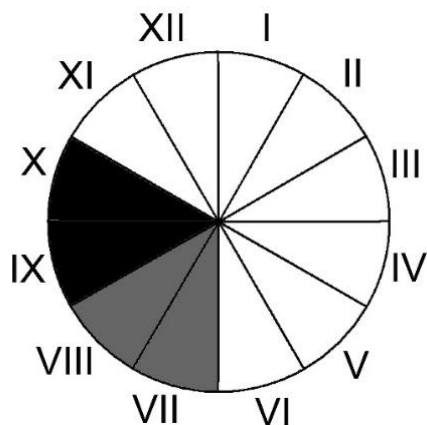
**Народна медицина:** употребљава се као и линцура (Петровић, према Сарић, 1989) за побољшање апетита и повећање стомачне секреције, против сметњи у органима за варење, хроничне диспепсије, против грознице, слабокрвности (Туцаков, према Сарић, 1989), као и против грознице (Гостушки, према Сарић, 1989). Користи се за јачање јерте, желуца и бубрега, против затвора, против шећерне болести, обољења коже, анемије, нередовне менструације, белог прања и против глиста (Randelović i sar., 1998). Улази у састав препарата за жуч и јетру, а користи се и у терапији анорексије (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

Нема података о токсичности ни пратећим ефектима током коришћења кичице (Tasić i sar., 2001).

## *Cichorium intybus* L. – гологуз, водопија

Фам. Asteraceae



Слика 328. Шематски приказ календара брања водопије (*Cichorium intybus* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету, корен

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

инулин, гликозиди, танини, пектини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** надземни део биљке у цвету (*Cichorii herba*) се бере у јулу и августу (слика 328). Суши се у танком слоју у хладовини на промаји да се сачува природна боја цветова. Корен (*Cichorii radix*) се вади у септембру и октобру (слика 328). Дебље корење се располови по дужини и суши на сунцу.

Водопије има много и јавља се свуда, нарочито на ливадама. Ова биљка има таласе свог појављивања. Изгуби се годину-две, па се поново појави са веома великим бројем примерака.

**Употреба:** холагог, диуретик, стомахик (Сарић, 1989), холеретик (Tasić i sar., 2001).

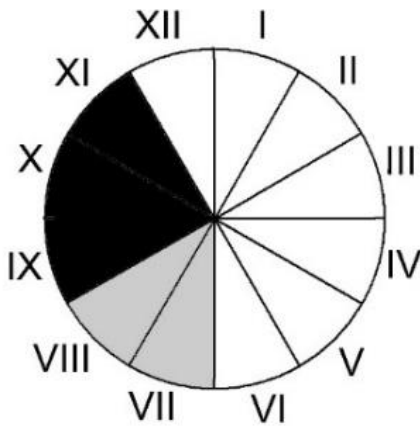
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да је водопија средство што крепи, а даје се у виду декокта, свежег сока или екстракта против болести стомака, за јачање апетита, боље варење хране, диспепсије, против жутице и других болести органа за варење. Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да осим што подстиче апетит, тера на чишћење и боље мокрење, а у народној медицини се користи у лечењу жутице. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи употребу за лечење органа за варење, пре свега за појачање апетита, јачање желуца, боље варење хране, обилније лучење жучи и мокраће. Tasić i sar. (2001) помињу употребу против губитка апетита и диспепсије. Испржен и самлевен корен служи за производњу додатка кафи (Рашић, 2002).

**Напомена:** у случају камена у жучи неопходно је консултовати лекара (Tasić i sar., 2001).



## *Colchicum autumnale* L. – мразовац, јесењи кађун

Фам. Liliaceae



Слика 329. Шематски приказ календара брања мразовца (*Colchicum autumnale* L.)

**Користи се:**

семе, луковице

**Станиште:**

ливаде

**Хемијски састав:**

алкалоиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** семе мразовца (*Colchici semen*) се прикупља преко лета у јулу и августу (слика 329), кад се покосе ливаде, тако што се беру незреле, још затворене чауре. У јулу месецу после косидбе, дотле докле је ишла коса, остану на планинским ливадама чауре мразовца са семеном сличним купусу. Кртоласте луковице мразовца (*Colchici bulbosus*) се ваде у јесен (септембар, октобар и новембар), кад биљка цвета (слика 329). За екстракцију алкалоида користе се сирове луковице мразовца. Мразовац (слика 355) се јавља са средњом заступљеношћу у округу на ливадама у брдским пределима. Семе и кртоласте луковице мразовца су имали најскупљу цену при откупу. Сада се више не бере, јер је сврстана у заштићене врсте, или је берба сведена на минимум и то само од стране специјално обучених лица, која имају одговарајућу дозволу.

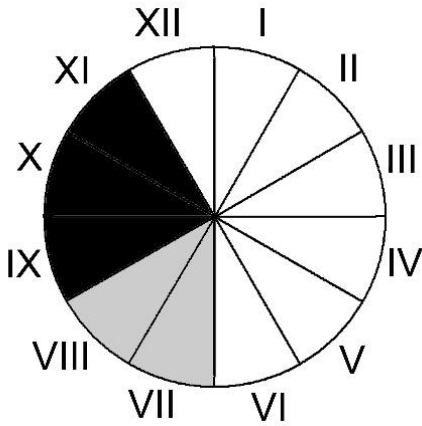
**Употреба:** антиурицик, цитостатик, антимицитотик (Сарић, 1989). По истом аутору стандардни препарати дроге и колхицин, који се изолује из мразовца, употребљавају се у лечењу акутних напада гихта (подагре). Колхицин блокира и деобу ћелијског једра у метафази, па се користи у хемотерапији малигнух обољења.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** опрез због отровности биљке! Користе се само препарати од изолованог колхицина; пропратни ефекти могу бити мучнина, повраћање, болови у стомаку, пролив; колхицин је врло отрован, симптоми тровања се јављају већ са 10 mg, а доза од 40 mg може да има смртни исход; никако не користити у самомедијацији (Tasić i sar., 2001).

## *Daucus carota* L. – дивља шаргарепа

Фам. Ариасеае



Слика 330. Шематски приказ календара брања дивље шаргарепе (*Daucus carota* L.)

**Користи се:**

плод, корен

**Станиште:**

ливеве, међе, поља, светле шуме

**Хемијски састав:**

каротени, витамини, пектини, етарско уље, масно уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** зрели плодови (*Dauci fructus*) се прикупљају у јулу и августу на исти начин као и од других штитовноша (ким, коријандер, морач...). Свеж корен (*Dauci radix recens*) се вади у септембру, октобру и новембру (слика 330).

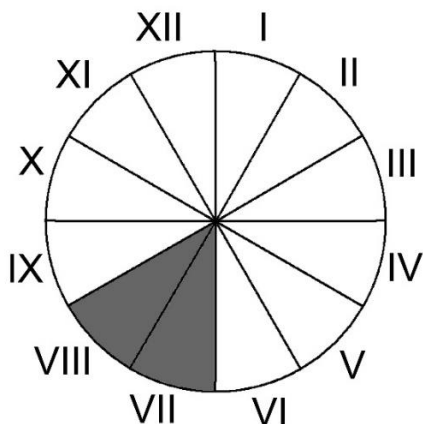
Дивља шаргарепа је биљка висока до 60 cm, која је широко распрострањена у округу на ливадама, међама, по пољима и светлим шумама. Не бере се за откуп у Пиротском округу.

**Употреба:** свеж корен је дигестив, антхелминтик и антидијабетик, а плод је спазмолитик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** корен је лако средство за варење и користи се као храна и као лек против болести стомака, за чишћење крви, против дечјих глиста, шећерне болести, за лакше мокрење (Петровић, према Сарић, 1989). Гостушки (према Сарић, 1989) препоручује свеж сок корена за лечење болести јетре, против реуматизма и подагре. Етарско уље које се добија из плода користи се у парфимерији (Сарић, 1989).

*Digitalis ferruginea* L. – бесниче

Фам. Scrophulariaceae



Слика 331. Шематски приказ календара брања бесничета (*Digitalis ferruginea* L.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

кардиотонични гликозиди, сапонини, флавоноиди (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

Сува планина, Стара планина

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** лист (folium) се бере са двогодишње биљке у цвету у јулу и августу (слика 331).

У Пиротском округу напрстак се ретко бере, јер није било веће потражње за овом биљком. Има неких тачно одређених локалитета где се бере, али у малим количинама.

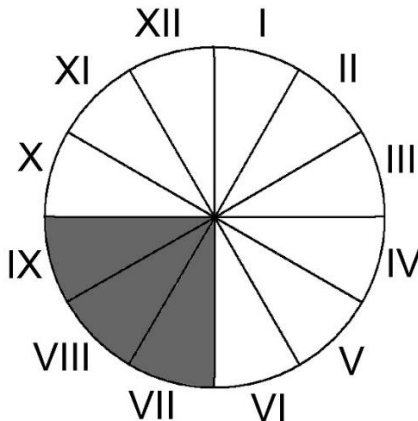
**Употреба:** кардиотоник (Сарић, 1989). Према Сарић (1989) и Tasić i sar. (2001) користи се у фармацеутској индустрији за производњу лекова за срце, јача рад срца, успорава и регулише ритам. Панчић (према Сарић, 1989) помиње да се у Грчкој од ове биљке справљала једна врста застарелог облика лека, под називом „маџун“, у виду пекмеза или „електуарије“, који се добија мешањем пулверизованих лекова са сирупом, медом или пекмезом од шљива или других плодова, а који се користио против магарећег кашља.

**Напомена:** отровна! Потребан је опрез при брању и употреби због отровности биљке! Врсте рода *Digitalis* се не смеју употребљавати у самомедијацији. У већој дози представљају смртоносне срчане отрове (Туцаков, према Сарић, 1989). При неконтролисаној употреби може да дође до тровања и смрти (Tasić i sar., 2001).

## *Epilobium parviflorum* Schreber – врбовица,

### СИТНОЦВЕТНА МЛЕЧИКА

Фам. *Oenotheraceae*



Слика 332. Шематски приказ календара  
брања врбовице  
(*Epilobium parviflorum* Schreber)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету,  
лист

**Станиште:**

ободи шума

**Хемијски састав:**

танини, флавоноиди, слузи  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** бере се надземни део биљке у цвету као и лист у јулу, августу и септембру (слика 332).

Распрострањена је доста. Свуда се среће поред путева, уз реке, на влажним запуштеним местима различитих надморских висина. Има је пуно у Високу на рубовима ливада. У народу околине Пирота је позната под називом „ситноцветна млечика“.

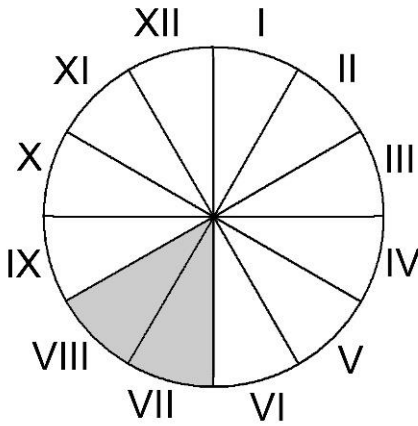
**Употреба:** у третману бенигне хиперплазије простате и проблема везаних за мокрење (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** има више врста истог рода које имају исту намену (*Epilobium montanum* L., *Epilobium collinum* Gmel., *Epilobium roseum* (Schreib.) Pers.) (Tasić i sar., 2001), али се врста *Epilobium parviflorum* Schreber међу локалним становништвом највише цени у виду чаја за лечење простате.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Euphorbia amygdaloides* L. – шумска млечика

Фам. Euphorbiaceae



Слика 333. Шематски приказ календара  
брања шумске млечике  
(*Euphorbia amygdaloides* L.)

**Користи се:**  
семе

**Станиште:**  
листопадне шуме

**Хемијски састав:**  
горке-љуте материје (Marković  
et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** семе (semen) се прикупља у јулу и августу (слика 333).

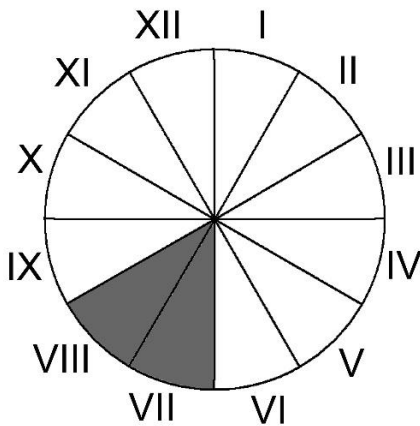
Шумска млечика је присутна у листопадним шумама у Пиротском округу.

**Народна медицина:** Панчић и Петровић (према Сарић, 1989) помињу употребу семена шумске млечике за повраћање и чишћење, као код врсте *Euphorbia lathyrus* L. Гостушки (према Сарић, 1989) наводи да се може употребити против неких болести костију и зглобова, али само од стране лекара.

**Напомена:** цела биљка је отровна!

## *Euphorbia cyparissias* L. – царевац, млеч

Фам. Euphorbiaceae



Слика 334. Шематски приказ календара брања цареваца (*Euphorbia cyparissias* L.)

**Користи се:**

сок

**Станиште:**

поред путева

**Хемијски састав:**

горке-љуте материје (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

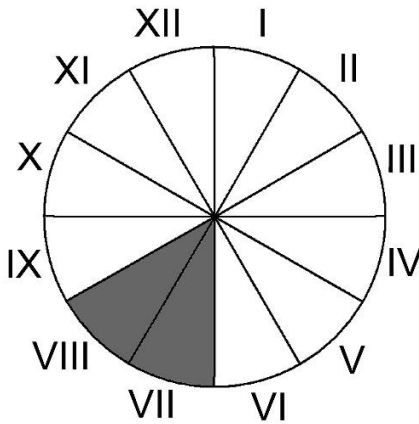
**Берба:** користи се свеж сок (succus) у јулу и августу (слика 334).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) помиње да свеж сок на кожи изазива запаљење и пликове. Исти аутор наводи да је некада царевац коришћен као драстично средство за повраћање, чишћење и за изазивање рана, а да се данас углавном употребљава само споља за скидање брадавица, а ређе изнутра за изазивање повраћања.

**Напомена:** цела биљка је отровна! Стока је не пасе. Деца понекад сама мажу лице да би скинула пеге, али то може имати незгодних последица (Туцаков, према Сарић, 1989).

## *Euphorbia lathyris* L. – конопљица, царевац

Фам. Euphorbiaceae



Слика 335. Шематски приказ календара брања конопљице (*Euphorbia lathyris* L.)

**Користи се:**

СОК

**Станиште:**

влажна места

**Хемијски састав:**

горке-љуте материје  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

субспонтано око насеља

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** користи се свеж сок (succus) у јулу и августу (слика 335)

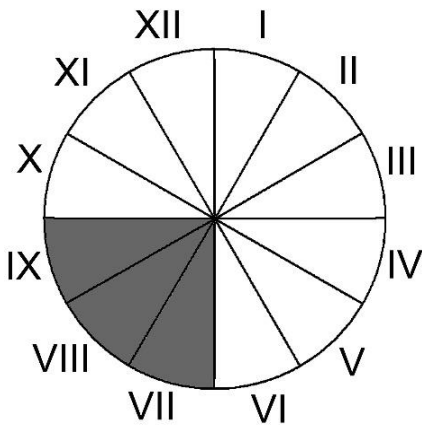
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је некада семе коришћено као драстично средство за повраћање и чишћење и из њега исцеђено уље познато као *Oleum catarutiae minoris*. Ова биљка, по Гостушком (према Сарић, 1989) због свог силног деловања, може се применити споља код неких болести костију и зглобова, али само од стране лекара.

**Напомена:** цела биљка је отровна!



## *Euphrasia minima* Jacq. – видац, видица

Фам. Scrophulariaceae



Слика 336. Шематски приказ календара брања видице (*Euphrasia minima* Jacq.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

планински пашњаци и ливаде

**Хемијски састав:**

гликозиди, танини, смоле  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Стара планина

**Заштита:** ■

**Берба:** од јула до септембра бере се надземни део биљке у цвету (herba) (слика 336).

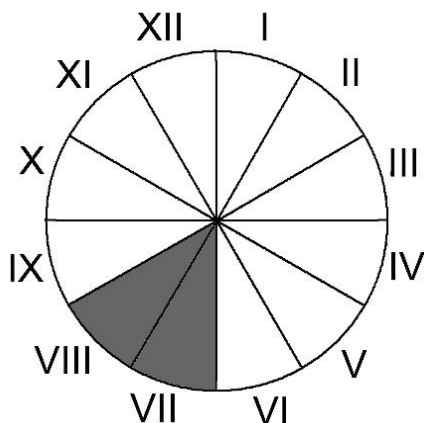
**Употреба:** антифлогистик, адстрингенс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** као и код осталих врста рода *Euphrasia* тинктура се користи против болова у уву и против главобоље, а чај против нервних болести (Гостушки, према Сарић, 1989). По Туцакову (према Сарић, 1989) смањује упалу и лучење из носа, превелико лучење желудачног сока, лечи пролив, упалу грла и ждрела. Према истом аутору употребљава се и за лечење упала ока, коњуктивита, блефарита, а против кијавице може да се употреби лековита маст за нос, сачињена од алкохолног екстракта биљке.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Fraxinus ornus* L. – црни јасен

Фам. Oleaceae



Слика 337. Шематски приказ календара брања црног јасена (*Fraxinus ornus* L.)

**Користи се:**  
сок из стабла

**Станиште:**  
термофилне шуме

**Хемијски састав:**  
шећери (манитол), минералне материје, смоле  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Берба:** користи се на ваздуху осушен слатки сок који цури из озлеђеног стабла и грана црног јасена – мана (*Manna*) у јулу и августу (слика 337).

Црни јасен (слика 356) се јавља у термофилним шумама у Пиротском округу.

**Употреба:** благ лаксанс и диуретик (Сарић, 1989), посебно погодна за примену у педијатрији (Tasić i sar., 2001).

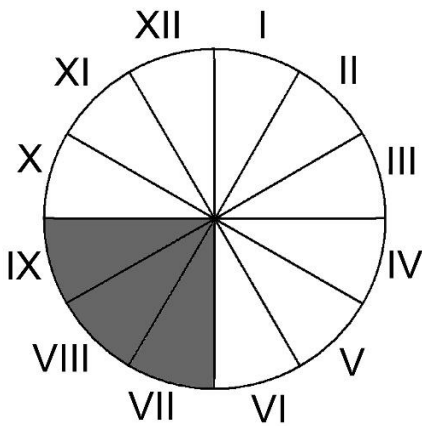
Војовић et al. (2009) су анализирали библиографске податке о црном јасену, користећи референце из базе података „Scopus“ користећи фреквенције кључних речи по областима истраживања. PCA анализа је показала да су се претходна истраживања углавном односила на проучавања са аспеката екологије и хемијског састава.

**Народна медицина:** употребљава се као средство за чишћење, поготово код деце, јер не изазива гађење, а слатког је укуса (Сарић, 1989).

**Напомена:** кора и лист се због непотврђеног деловања не препоручују (Tasić i sar., 2001).

## *Galeopsis speciosa* Miller – зијевчица

Фам. Lamiaceae



Слика 338. Шематски приказ календара брања зијевчице (*Galeopsis speciosa* Miller)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

по њивама и камењарима

**Хемијски састав:**

танини, сапонини  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** горња половина биљке у цвету (herba) одсеца се од јула до септембра (слика 338). Суши се у танком слоју у хладу на промаји.

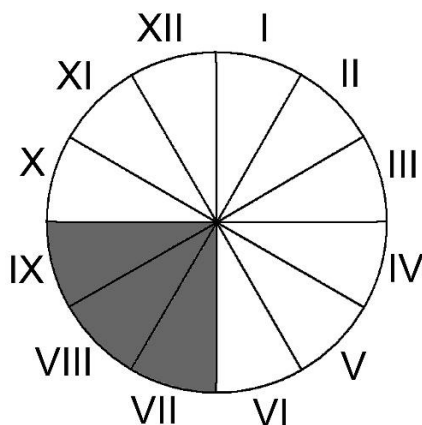
**Употреба:** експекторанс, адстрингенс, реминерализатор (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да потпомаже искашљавање као и добричица и друге сродне биљке. По Туцакову (према Сарић, 1989) користи се против катара плућа са густим секретом, сувог кашља, бронхитиса, астме. Исти аутор помиње да се употребљава и као састојак у мешаним плућним и диуретичним чајевима.

Са истим календаром брања и за исте лековите сврхе употребљавају се још две врсте истог рода: *Galeopsis pubescens* Besser (уродица, смрдљива коприва велика), са стаништем по ободима шума и *Galeopsis tetrahit* L. (смрдљива коприва), која је заступљена по шумама и шикарама у Пиротском округу.

## *Gentiana cruciata* L. – отодовка, прострел

Фам. *Gentianaceae*



Слика 339. Шематски приказ календара брања отодовке (*Gentiana cruciata* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

суве ливаде, пашњаци

**Хемијски састав:**

горке материје, танини, гликозиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Видлич, Басара

**Заштита:** ■

**Берба:** од јула до октобра, све док у планини цвета, бере се цела биљка у цвету (*Gentianae cruciatae herba*) (слика 339).

Отодовка (слика 357) је забележена са приличном заступљеношћу на крчњачком терену Видлича, на сувим ливадама и пашњацима.

Локални народни називи отодовка и прострел се односе на то да кад човека „прострели“ болест он треба да пије чај од ове биљке да болест оде („отиде“ по локалном дијалекту).

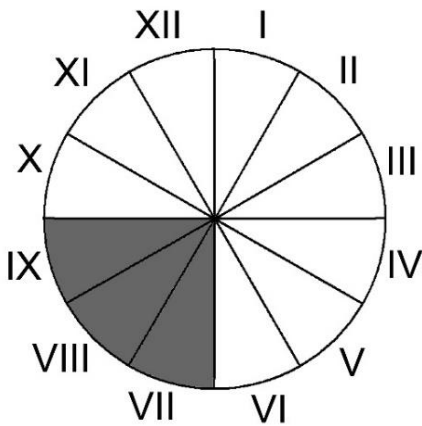
**Употреба:** холагог, амарум (Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да је изврстан лек за подстицање апетита и да није отровна, иако је врло горка, слично обичној линцури. Tasić i sar. (2001) помињу да је отодовка средство за јачање, односно горко тонизирајуће средство које подстиче апетит. Сматра се перспективном врстом која може да буде квалитетна замена за корен праве линцуре (Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Hyssopus officinalis* L. – изоп, милодух

Фам. Lamiaceae



Слика 340. Шематски приказ календара брања милодуха (*Hyssopus officinalis* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

камењари и стене

**Хемијски састав:**

етарско уље, флавоноиди, танини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Видлич, Басара, Стара планина, клисура Јерме, Сува планина, Белава

**Заштита:** ■

**Берба:** беру се изданци са листовима и цветовима (*Hyssopi herba*) дужине 20-25cm преко лета од јула до септембра (слика 340) и суши у танком слоју у хладу без окретања. За време и после сушења треба пажљиво руковати биљком, јер се цветови и листови лако осипају да не би стабљике остале голе, што дроги даје непожељан изглед.

Изоп је присутан са малом заступљеношћу у округу, на камењарима Видлича код села Рсовци (слика 358), Смиловци, на Басари, Старој планини, у клисури Јерме, на Сувој планини и Белави. То је трајна биљка. Расте у грмовима. Стално се обнавља Тражена је и врло лековита за дисајне органе. Има леп мирис, због садржаја етарских уља.

**Употреба:** експекторанс, стомахик (Сарић, 1989), карминатив, благ спазмолитик (Tasić i sar., 2001).

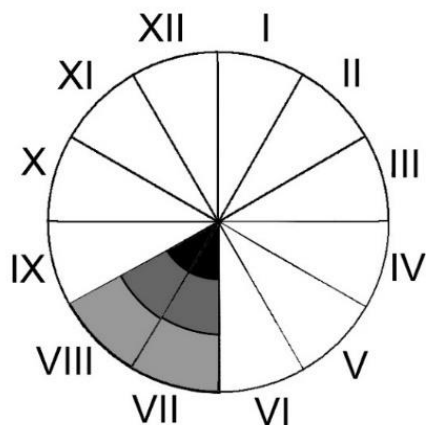
**Народна медицина:** чисти плућа, делује против кашља код хроничног бронхитиса и астме, а употребљава се и као зачин у кулинарству (Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001). Цени се и као медоносна биљка.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** код предозирања се јављају болови у стомаку; токсична доза је 10-15 капи етарског уља (Tasić i sar., 2001).

## *Lilium martagon* L. – златан, дивљи љиљан

Фам. Liliaceae



Слика 341. Шематски приказ календара брања дивљег љиљана (*Lilium martagon* L.)

**Користи се:**

лист, цвет, луковице

**Станиште:**

шуме

**Хемијски састав:**

слузи, етарско уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** латице криновог цвета и лист се беру у јулу и августу. У истим месецима беру се и луковице (bulbus) (слика 341).

Има га на планинама местимично. Прође се већи део планине на коме није заступљен, па се најиђе на десетак примерака. Карактеристичан је по томе што се један цвет расцветава, а остали су још у пулољку, да би се касније отворили.

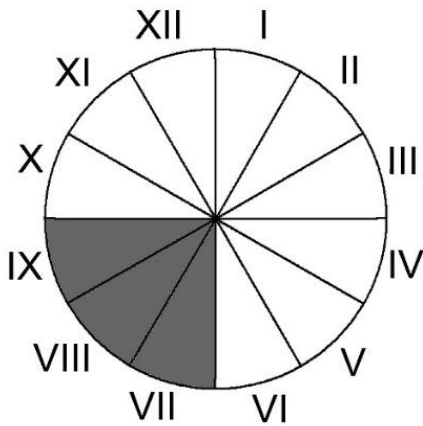
**Употреба:** антиинфламаторно и антисептично средство (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Гостушки (према Сарић, 1989) наводи да се латице криновог цвета, држане три дана у доброј ракији користе као танки покривач за посекотине и површинске ране на кожи. По Туцакову (према Сарић, 1989) и Tasić i sar. (2001) цвет куван у уљу се користи против опекотина, посекотина, промрзлина, чирева и рана, а када стоји три дана у комовици тим екстрактом могу да се испирају ране. Исти аутори наводе да се луковица кува у води или млеку и у облику каше ставља на упаљена места на кожи да смањи болове, код чирева. Грлић (према Сарић, 1989) и Рашић (2002) помињу да су луковице јестиве; могу се пећи, пржити или кувати и припремити у виду пиреа, а осушене се могу самлети у брашно за припремање хлеба и послastiца.

**Заштита:** ова лепа биљка ужива законску заштиту, јер су њене популације постале ретке и угрожене (■). Спада у заштићене врсте (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Mentha piperita* L. – питома нанна

Фам. Lamiaceae



Слика 342. Шематски приказ календара брања пите нанне (*Mentha piperita* L.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

влажна места, обале река

**Хемијски састав:**

етарско уље, танини, флавоноиди (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** крупно здраво лишће (*Menthae piperitae folium*) се одваја ручно са свежих стабљика пожњевених за време цветања биљке од јула до септембра (слика 342).

Мало је заступљена као самоникла. Људи је саде, али не у великим количинама, већ углавном за сопствене потребе.

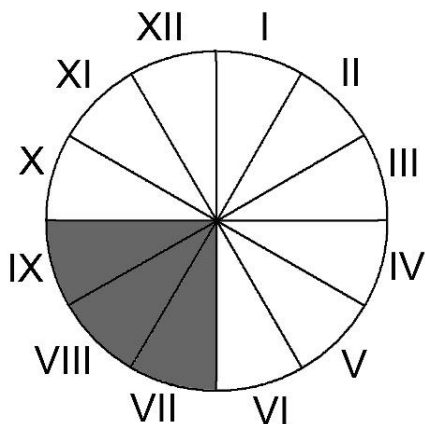
**Употреба:** стомахик, карминатив, холагог, холеретик, антисептик, спазмолитик, анестетик (Сарић, 1989), благи седатив (Tasić i sar., 2001), адстрингенс (Randelović i sar., 1998).

**Народна медицина:** за ублажавање тегоба у подручју желуца, црева и жучи, хроничног гастритиса и ентеритиса, за опуштање грчева и против надимања и болова у органима за варење (Сарић, 1989). Туцаков (према Сарић, 1989) препоручује чај од нанне свим особама који се мало крећу. Исти аутори наводе да се ређе се користи споља за испирање коже и слузница. Randelović i sar. (1998) помињу употребу против нервне растројености, хистрерије, хипохондрије, главобоље, грознице, гасова у стомаку, подригивања, повраћања, грчева у желуцу и материци, против прехладе, промуклости, кашља, жутице, камена у жучном мехуру, за инхалирање и дезинфекцију усне дупље.

Према претходним ауторима етарско уље нанне се такође користи против обољења дигестивног тракта, али и против различитих врста кашља и за испирање слузнице уста, при постојању инфламаторних процеса, а споља се користи против неуралгије. Највећа количина етарског уља се утроши у козметичкој и прехранбеној индустрији при изради разних послastiца и алкохолних пића (Сарић, 1989).

## *Nepeta cataria* L. – потплотуша, мачја метвица

Фам. Lamiaceae



Слика 343. Шематски приказ календара брања потплотуше (*Nepeta cataria* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

рудерално

**Хемијски састав:**

етарско уље, танини, сапонини, гликозиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

околина Пирота

**Берба:** одсеца се горњи део стабљике у цвету (*Nepetae catariae herba*) од јула до септембра (слика 343) и суши у танком слоју на промаји у хладу. Са осушених стабљика руком се скине лишће и цветови, а стабљике одбаце.

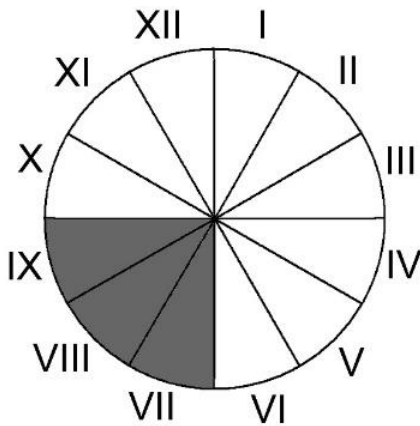
**Употреба:** спазмолитик, антидијароик, дијафоретик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње примену као и матичњака против нервних болести, поготово против хистерије и меланхолије, као и против грчева у материци. Гостушки (према Сарић, 1989) осим тога наводи да се примењује и као карминативно средство против надувености стомака. Такође се користи и као горко средство за побољшање апетита, на пола сата пре јела, затим код хроничног бронхитиса за лакше искашљавање и код нервозе срца (Сарић, 1989).



## *Origanum vulgare* L. – црновршка, вранилова трава

Фам. Lamiaceae



Слика 344. Шематски приказ календара  
брања вранилове траве  
(*Origanum vulgare* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде и шуме

**Хемијски састав:**

етарско уље, танини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** у јулу, августу и септембру секу се надземни делови односно врхови гранчица у цвету (*Origanum herba*) (слика 344) дужине око 20cm и суше у танком слоју на промаји или се вежу и китице и обешени суше у добро проветраној просторији. После сушења руком се са стабљика смакну лишће и цветови, а стабљике се одбаце, јер у њима нема лековитих састојака.

Вранилова трава (слика 359) је прилично заступљена на сиромашним ливадама, у светлим листопадним шумама, шикарама и на шумским пропланцима у округу. Мање је заступљена од хајдучке траве, али је бујнија.

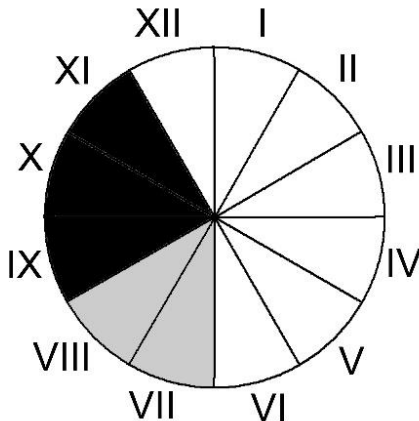
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње вранилову траву као средство за подстицање органа за варење на рад, против пролива, против бронхитиса, за искашљавање и презнојавање. Гостушки (према Сарић, 1989) осим поменутог, наводи и да помаже против несанице, јер делује умирујуће, а да етарско уље вранилове траве у тинктури од рузмарина може да се користи споља за утрљавање за лечење реуматизма и оболелих зглобова. Туцаков (према Сарић, 1989) наглашава да је вранилова трава омиљени народни лек за јачање и за лечење оболелих органа за варење, пре свега против пролива, а споља против упала коже и слузнице. Користи се и против инфекција уринарног тракта (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

***Pastinaca sativa* L.**

***ssp. urens* (Req. ex Godron) Čelak – пашканат**

**Фам. Apiaceae**



Слика 345. Шематски приказ календара брања пашканата (*Pastinaca sativa* L. *ssp. urens* (Req. ex Godron) Čelak)

**Користи се:**

плод, корен

**Станиште:**

нитрификована места

**Хемијски састав:**

етарско уље, масно уље, кумарини, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** користи се плод (*Pastinacae fructus*), који се сакупља у јулу и августу на исти начин као и од других биљака ове фамилије (на пример: ким, морач). Корен пашканата (*Pastinacae radix*) се вади у септембру, октобру и новембру (слика 345).

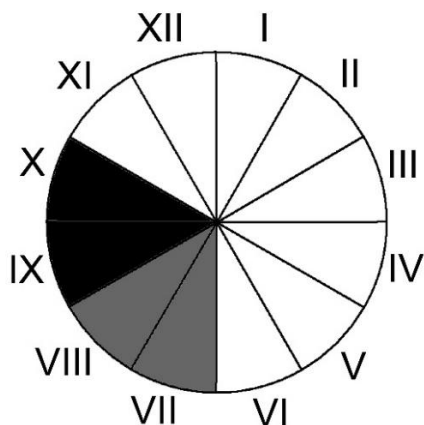
**Употреба:** корен је диуретик, спазмолитик, благ аналгетик, а плод је индустријска сировина за екстракцију активних фуурокумарина и за израду два препарата: пастинацин и бероксан, који се дају у облику таблета за снижење повишеног крвног притиска и као благ спазмолитик коронарних крвних судова (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** корен се користи у прехранбеној индустрији, као храна и кухињски зачин (Сарић, 1989). Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да је корен пашканата користан зачин за изазивање апетита, боље варење, против грчева у цревима и као диуретик, а плод је горак ароматик, који повећава млечност.

**Напомена:** код осетљивих особа може да изазове запаљење и појаву пликова на рукама приликом брања, ако дође у додир са влажном кожом (Сарић, 1989).

## *Peucedanum longifolium* Waldst. & Kit. – сиљевина дуголисна

Фам. Ариасеае



Слика 346. Шематски приказ календара  
брања сиљевине дуголисне  
(*Peucedanum longifolium* Waldst. & Kit.)

### Користи се:

надземни део биљке у цвету,  
корен

### Станиште:

стеновита места и шибљаџи

### Хемијски састав:

горке материје, етарско уље  
(Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

Видлич, клисура Јерме,  
Градашница

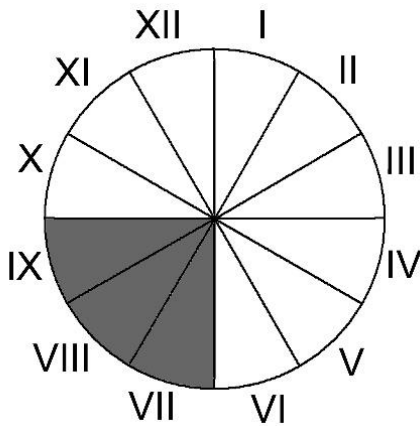
**Берба:** надземни део биљке у цвету (herba) се бере у јулу и августу. Корен (radix) се вади у септембру и октобру (слика 346).

Сиљевина дуголисна је забележена на стеновитим местима и у шибљаџима планине Видлич, у клисури Јерме и Градашници.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се раније у медицини употребљавао згуснут сок биљке као и од врсте *Peucedanum officinale* L. и још неких врста истог рода против хипохондрије, епилепсије, парализе, катара плућа, грчева у материци, против водене болести, жутице, слабости стомака, грознице и њених последица. По Туцакову (према Сарић, 1989) поменуте биљке делују слично мркви, ангелики и сродним биљкама као нешкодљива желудачна средства. По истом аутору цењене су у народној медицини као средства за јачање, па отуд и име “сиљевина”, јер својом горчином и етарским уљем појачавају лучење желудачног сока, повећавају апетит и олакшавају варење хране, чиме повољно делују на организам.

## *Solidago virgaurea* L. – златница, челеби грана

Фам. Asteraceae



Слика 347. Шематски приказ календара  
брања златнице  
(*Solidago virgaurea* L.)

**Користи се:**

вршни делови биљке, лист

**Станиште:**

стеновита места у шумама

**Хемијски састав:**

танини, флавоноиди,  
сапонини, етарско уље  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Стара планина, Сува планина

**Заштита:** ■

**Напомена:** делимично  
отровна (!)

**Берба:** вршни део биљке у цвету (*Solidaginis* или *Virgaureae herba*) се одсеца од јула до септембра (слика 347) и суши у танком слоју или у китицама на промаји у хладу. У истим месецима се бере и лишће биљке.

Златница (слика 360) је заступљена на стеновитим местима у шумама на већим надморским висинама Суве и Старе планине.

**Употреба:** диуретик, адстрингенс (Сарић, 1989), антифлогистик, спазмолитик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Сарић (1989) и Tasić i sar. (2001) наводе да се користи углавном у терапији обољења урогениталног тракта: упала мокраћне бешике и бубрега, песак и камен у бубрезима, хипертрофија простате, али и као средство за „чишћење крви“ код гихта, реуме, артритиса. Гостушки (према Сарић, 1989) препоручује чај од златнице против пролива са слузним обољењем дебелог црева, као и против магарећег кашља код деце. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да је народни лек за лечење хроничних обољења бубрега, бешике и жучи, за лечење рана, пролива и разних упала коже и слузнице, као и за лечење реуматизма и упале зглобова.

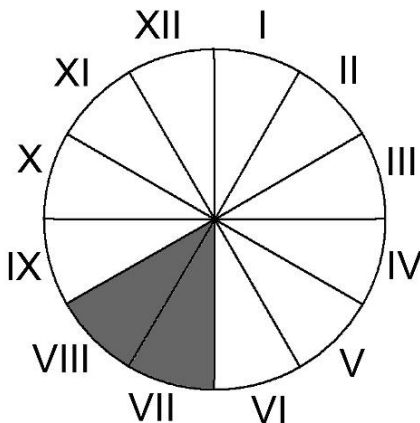
**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и

гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** делимично отровна! При интерној употреби треба бити предострожан (Сарић, 1989).

***Stachys officinalis* (L.) Trevisan – ранилист, рањеник,  
црна боквица**

Фам. **Lamiaceae**



Слика 348. Шематски приказ календара  
брања ранилиста  
(*Stachys officinalis* (L.) Trevisan)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

ливаде

**Хемијски састав:**

танини, гликозиди, сапонини  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** одсецају се горње половине стабљика (*Betonicae herba*) чим биљка почне да цвета у јулу и августу (слика 387) и суше у танком слоју на промаји у хладу.

Ранилиста има свуда, а највише на брдским ливадама.

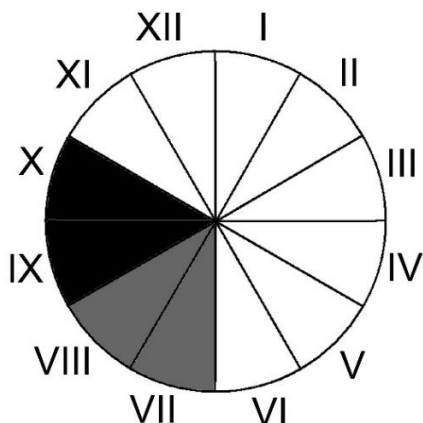
**Употреба:** адстрингенс, антихеморагик (Сарић, 1989), антидијароик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Панчић, Петровић, Гостушки и Туцаков (према Сарић, 1989) помињу да наш народ ранилист вековима употребљава за лечење рана, одакле му и име потиче. Петровић (према Сарић, 1989) помиње поготово примену за превијање гнојних рана, које дуго не зарашћују и то у облику винског одвара. Са истим успехом се могу лечити и ране на проширеним венама ногу (Гостушки, према Сарић, 1989). Раније је коришћена против грозница и катара плућа (Петровић, према Сарић, 1989). Примењује се и у чајним мешавинама за умирење (Tasić i sar., 2001).

**Напомена:** изазива гађење и повраћање кад се узме у већој дози (Петровић, према Сарић, 1989). Потребан је опрез и при брању да се не би заменила са врстом *Stachys germanica* L.

***Swertia perennis* L. – пикобојка  
(*Swertia punctata* Baumg.)**

**Фам. Gentianaceae**



Слика 349. Шематски приказ календара  
брања пикобојке (*Swertia perennis* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету,  
корен

**Станиште:**

влажне шуме и тресаве

**Хемијски састав:**

гликозиди (Marković et al.,  
2010б)

**Распрострањење:**

Стара планина (Копрен, Три  
чуке, Вражја глава, Арбиње)

**Заштита:** ♣

**Берба:** надземни део биљке (*Swertiae herba*) у јулу и августу, а корен (*Swertiae radix*) у септембру и октобру (слика 349) могао би да се употребљава, али тек након изналажење начина за гајење ове врсте.

Налази се на мочварним и затресављеним местима субалпијског појаса Старе планине. Изузетно је ретка и угрожена врста и за сада се не користи у нашој народној медицини (Tasić i sar., 2001).

**Употреба:** холеретик, амарум (Tasić i sar., 2001).

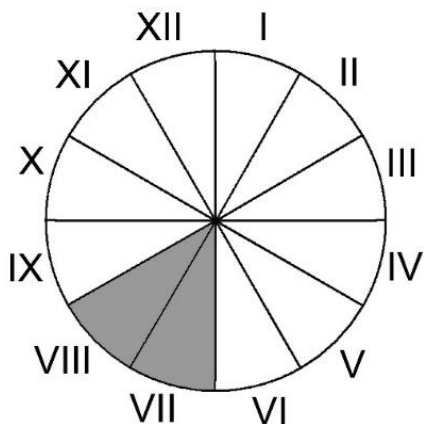
**Народна медицина:** Tasić i sar. (2001) помињу да азијске врсте имају примену као горка средства, за лечење дизентерије, неурастеније, остеомијелитиса, хепатитиса. По истим ауторима може да се употреби против шећера у крви, против обољења јетре, против туберкулозе, али тек након изналажења начина за гајење.

**Заштита:** строго заштићена врста (♣) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).



## *Tanacetum vulgare* L. – вратич

Фам. Asteraceae



Слика 350. Шематски приказ календара брања вратича (*Tanacetum vulgare* L.)

**Користи се:**  
цвасти

**Станиште:**  
рудерална места

**Хемијски састав:**  
етарско уље, флавоноиди,  
танини, горка једињења (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** користе се цвасти (*Tanacetiflos*) без дршке у доба пуног цветања у јулу и августу (слика 350). Суше се у танком слоју на промаји у хладу.

Вратича има доста у Пиротском округу на обалама Нишаве и њених притока као и на другим влажним местима. Није више у употреби као некада.

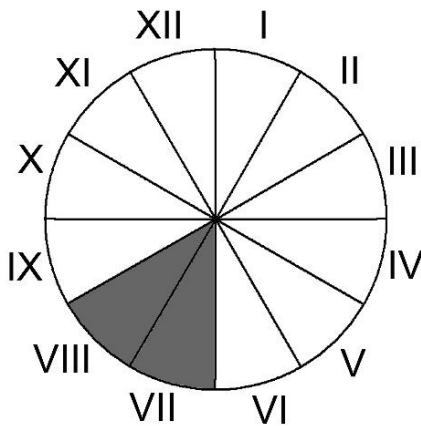
**Употреба:** вермифуг, холагог (Сарић, 1989), а према Tasić i sar. (2001) делује антимикумно, антиедематозно, улцер-протективно, а етарско уље делује као антхелминтик и репелент.

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) наводи да је вратич у нашем народу познат као лек против глиста. Петровић (према Сарић, 1989) помиње вратич као средство за крепљење органа за варење и против цревних паразита, као и пелен. Исти аутор наводи да је некада коришћен и као средство против нервних болести: хистерије, мигрене, несвестице, као и против губитка апетита, а споља против реуматизма, као и за привијање на ране у виду мелема листа у маслиновом уљу. Осим поменутих болести Гостушки (према Сарић, 1989) наводи и употребу чаја или праха од цвета вратича код задржавања менструације и пропратних болова. Коришћен је за бајање и врачање (Tasić i sar., 2001). Nikolić et al. (2019) су испитали хемијски састав етарског уља код врсте *Tanacetum macrophyllum*.

**Напомена:** никако не користити у самомедијацији, јер је отрован! Сви делови биљке су отровни, а нарочито цвасти; честа су тровања жена при употреби за изазивање изостале менструације и за побачај (Туцаков, према Сарић, 1989).

## *Teucrium polium* L. – пепељуша

Фам. Lamiaceae



Слика 351. Шематски приказ календара брања пепељуше (*Teucrium polium* L.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

камењари и термофилни пашњаци

**Хемијски састав:**

етарско уље, танини (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

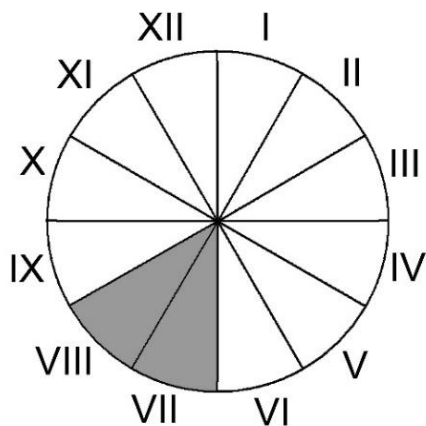
**Берба:** користи се надземни део биљке у цвету, који се бере у јулу и августу (слика 351).

**Употреба:** тоник, стомахик, холагог, антипиретик, антидијабетик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** против болести органа за дисање и мокрење, против стомачних тегоба и грознице; у огледима на животињама утврђено је да може да делује и против шећерне болести, против улцерозног колитиса (Tasić i sar., 2001).

## *Verbascum sp. diversa* – дивизма, лопен

Фам. Scrophulariaceae



Слика 352. Шематски приказ календара брања дивизме (*Verbascum sp. diversa*)

**Користи се:**

цвет

**Станиште:**

ливаде и пашњаци

**Хемијски састав:**

флавоноиди, сапонини, слузи  
(Сарић, 1989)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** користи се цвет односно само круница са прираслим прашницима (*Verbasci flos*), који се бере преко лета, у јулу и августу (слика 352). Обично се, чим роса спадне, по сунчаном времену испод стабљике простре платно и штапићем благо по њој удара, да опадну крунични листићи. Суши се брзо и пажљиво у врло танком слоју на врелом летњем сунцу или у хладу на промаји.

Дивизма (слика 361) је забележена на хелиофилним каменитим падинама, утринама и ивицама шума у округу. Цветови (слика 362) су сразмерно мали: 1-2cm у пречнику.

**Употреба:** благ експекторанс (Сарић, 1989) и емолијенс (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се разне врсте рода *Verbascum* могу употребити као средства за омекшавање кашља и уопште против упала унутрашњих органа. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи употребу у облику чаја против хроничног бронхитиса и астме. Облози са свеже изгњеченим цветовима, куваним у уљу, омекшавају, ублажавају бол и убрзавају исцељење рана, чирева, лишаја и спољних хемороида; сок из свежих цветова ублажава болове у зглобовима и служи као средство за испирање код запаљења ока; јачом тинктуром сузбијају се промрзLINE, реуматизам и гихт (Сарић, 1989). Tasić i sar. (2001) помињу интерну употребу против кашља, бронхитиса и прехладе, као диуретик и антиреуматик, а споља за лечење рана.



Слика 353. *Artemisia vulgaris* L.



Слика 354. *Calamintha officinalis* Moench



Слика 355. *Colchicum autumnale* L.



Слика 356. *Fraxinus ornus* L.



Слика 357. *Gentiana cruciata* L.



Слика 358. *Hyssopus officinalis* L.

Аутор фотографија: Марија Марковић



Слика 359. *Origanum vulgare* L.



Слика 360. *Solidago virgaurea* L.



Слика 361. *Verbascum* sp.



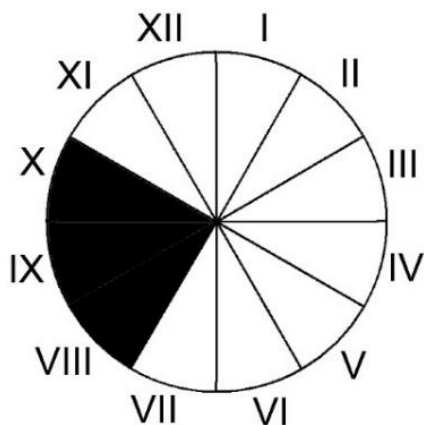
Слика 362. *Verbascum* sp. – цвет

**АВГУСТ**



## *Bryonia alba* L. – дебелотиква, дебелица, бљуштац

Фам. Cucurbitaceae



Слика 363. Шематски приказ календара брања дебелотикве (*Bryonia alba* L.)

**Користи се:**  
корен

**Станиште:**  
рудерална места

**Хемијски састав:**  
смоле, алкалоиди, гликозиди, скроб (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Напомена:** отровна (!)

**Берба:** користи се дебео, меснат, репаст корен (*Brioniae radix*) који се вади у августу, септембру и октобру (слика 363), сече на попречне колутасте кришке и брзо суши на сунцу у танком слоју или нанизан на канап, обешен испод стрехе; свеж корен је активнији од сушеног (Сарић, 1989). Дебелотиква, која расте у виду лизице, забележена је са приличном заступљеношћу на окопавинама између 500 и 700m надморске висине у Пиротском округу.

**Употреба:** лаксанс, пургатив, драстик (Сарић, 1989), еметик, диуретик (Tasić i sar., 2001).

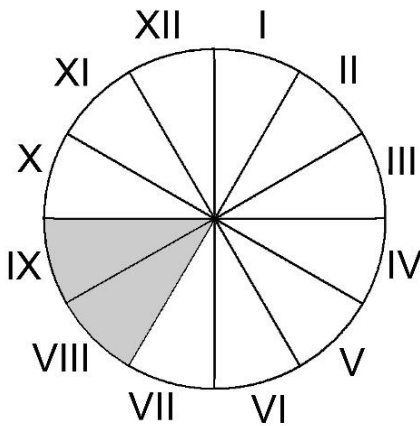
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да је некада употребљавана изнутра против водене болести, хроничног реуматизма, парализе и падавице, али је таква употреба опасна због отровности биљке, па је напуштена. По истом аутору употребљава се само споља против разних отока, реуматичних и других болова. Улази у комбинације чајева за разне болести стомачних и дисајних органа, метаболичких поремећаја и болести јетре, а тритерпенски сапонини, које садржи, користе се у терапији бенигне хиперплазије простате (Tasić i sar., 2001).

**Напомена:** дебела тиква је отровна! Користи се у народној медицини против затвора и за појачање мокрења, када нису ретки случајеви тровања: болови у стомаку, јак пролив, оштећење бубрега (Туцаков, према Сарић, 1989). Према Tasić i sar. (2001) не препоручује се за употребу: тровањем долази до колика, конвулзија, оштећења бубрега.



## *Cornus sanguinea* L. – свиб, свибовина, пасдрен

Фам. Cornaceae



Слика 364. Шематски приказ календара брања пасдрена (*Cornus sanguinea* L.)

**Користи се:**

семе

**Станиште:**

шуме и шикаре

**Хемијски састав:**

масно уље (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

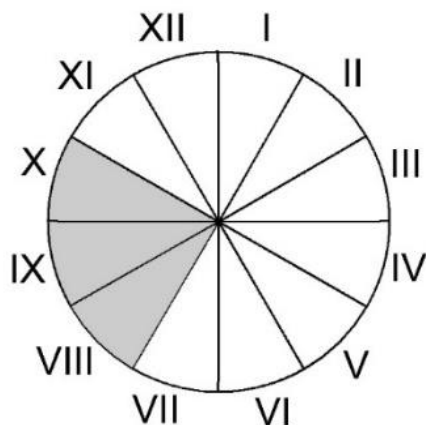
**Берба:** плод свиба је округла црне коштуница, која није јестива. Зрео плод (*Corni sanguineae fructus*) се бере у августу и септембру (слика 364) и из њега се вади семе.

Свиб (свибовина, пасдрен) се јавља са великом заступљеношћу у Пиротском округу по шумама и шикарама.

**Употреба:** Сарих (1989) напомиње да плод свиба није јестив, а да семе садржи доста масног уља, које се може користити у индустријске сврхе. У неким земљама се масно уље из семена свиба користи у исхрани (Грлић, према Сарих, 1989).

## *Foeniculum vulgare* Miller – морач, резене

Фам. Ариасеае



Слика 365. Шематски приказ календара брања морача (*Foeniculum vulgare* Miller)

**Користи се:**  
плод

**Станиште:**  
запуштена места, њиве

**Хемијски састав:**  
етарско уље, масно уље,  
флавоноиди  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
субспонтано, око насеља

**Берба:** користи се плод (*Foeniculi fructus*) у августу, септембру и октобру (слика 365) као и етарско уље (*Foeniculi aetheroleum*) које се добија из плодова. Зрели штитови са плодовима се пажљиво одсецају рано изјутра, док још има росе, па се разастру на асуре или слично да на сунцу потпуно сазре и потом плод омлати.

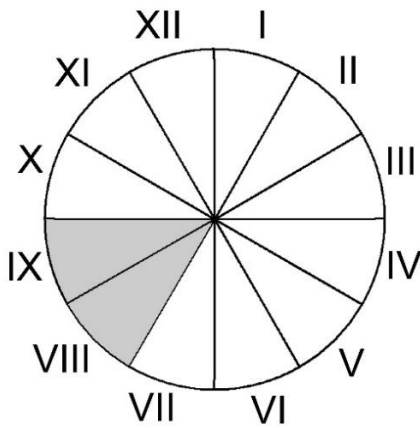
**Употреба:** плод је благ антисептични експекторанс, карминатив и ароматик, а етарско уље је поред тога и благ спазмолитик и коригенс (Сарић, 1989), секретолитик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да ублажава болове код грчева у дигестивном тракту, појачава покрете црева и подстиче на рад органе за варење. Осим тога, потпомаже лучење млека код дојилђа (Петровић и Гостушки, према Сарић, 1989). По Туцакову (према Сарић, 1989) помиње употребу против надимања, за искашљавање, за одстрањивање непријатног задаха из уста, за јачање апетита. Tasić i sar. (2001) осим поменутог наглашавају употребу против надутости и грчева у органима за варење, посебно у педијатрији, као и за испирање очију. Има примену у прехранбеној индустрији као зачин (Сарић, 1989).

**Напомена:** постоји могућност појаве преосетљивости на поједине састојке морача, па се у том случају јављају алергијске реакције, које се манифестују кожним, респираторним или стомачним проблемима. Чисто етарско уље делује иритантно на цревну мускулатуру, па га не треба давати одојчади и деци (Tasić i sar., 2001).

## *Malus sylvestris* Miller – дивља јабука

Фам. Rosaceae



Слика 366. Шематски приказ календара брања дивље јабуке (*Malus sylvestris* Miller)

**Користи се:**

плод, коштице

**Станиште:**

мезофилне храстове шуме

**Хемијски састав:**

витамини, јод  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

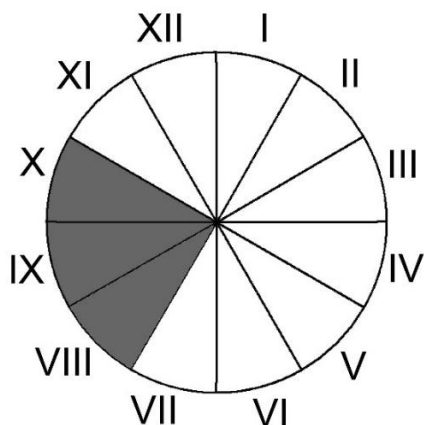
**Берба:** плод се бере крајем лета или почетком јесени (слика 366).

Дивља јабука је примешана у мезофилним храстовим шумама у Пиротском округу (Ratknić et al., 2004).

**Народна медицина:** Према Tasić i sar. (2001) плод служи за регулисање пробаве, против хроничног затвора, поготово у педијатрији; у току летњих месеци даје се против крвавих пролива код деце. По истим ауторима чест је састојак пријатних и освежавајућих воћних и народних чајева. Према Пелагић (2009) користи се против повраћања и штуцања, реуме и бубрежног камена, против кашља и болова у грудима, против склерозе, против главобоље и болова у стомаку. Исти аутор наводи да пијење јабукове шире чисти крв и тиме умањује свако унутрашње и спољашње запаљење, а смањује и количину холестерола.

## *Malva pusilla* Sm. – слезовача бела

Фам. Malvaceae



Слика 367. Шематски приказ календара брања слезоваче беле (*Malva pusilla* Sm.)

**Користи се:**

лист

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

слузи, танини  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** бере се лист слезоваче беле (*Malvae folium*) без дршке у доба цветања биљке (слика 367). Суши се пажљиво у танком слоју у хладу на промаји.

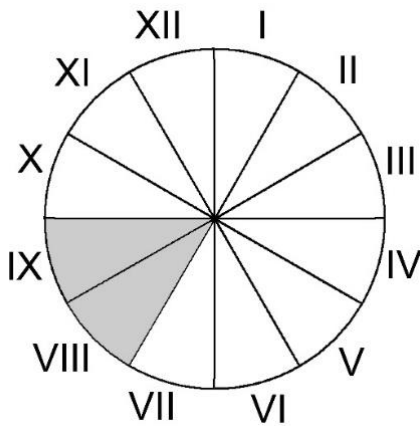
Слезовача бела је присутна на рудералним стаништима (поред путева, насипа, на запуштеним местима) у Пиротском округу

**Употреба:** муцилагинозум, благ адстрингенс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** лист се користи против прехладе и упале грла; састојак је биљних смеша, које се у облику чаја употребљавају против запаљења уста и грла и као благи адстрингенси код гастроентеритиса, а споља се примењује у виду облога за лечење рана, за купке и слично (Сарић, 1989).

## *Nigella arvensis* L. – мачкови бркови

Фам. Ranunculaceae



Слика 368. Шематски приказ календара брања мачкових бркова (*Nigella arvensis* L.)

**Користи се:**  
семе

**Станиште:**  
њиве, поред путева

**Хемијски састав:**  
етарско уље, сапонини,  
масно уље  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
субспонтано, око насеља

**Берба:** сакупља се зрело семе (semen) у августу и септембру (слика 368).

Не бере се за откуп у Пиротском округу.

**Употреба:** диуретик, карминатив, антхелминтик (Туцаков, према Сарић, 1989).

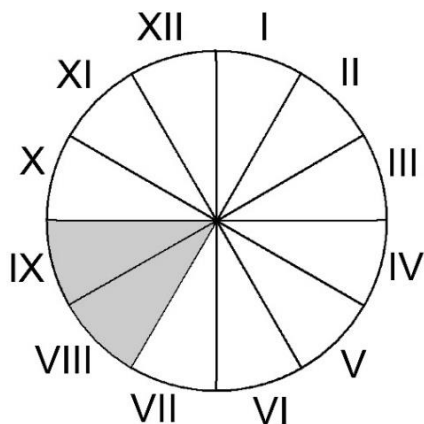
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се семе од врста рода *Nigella* користило као средство за потпомагање варења, а нарочито против надимања стомака и ветрова, за измокравање, против стерилности и регулисања месечног циклуса код жена. Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да семе може да служи као зачин уместо кима. Исти аутор помиње да семе ослобађа мирис на камфор кад се протрља прстима, да представља стари лек за измокравање и против гасова у стомаку, а у ветеринарској медицини нарочито цењен лек против цревних паразита.

Семе од рудералне врсте *Nigella damascene* L. (мачков брк, чупава ката), које може да се користи за исте лекове сврхе, бере се у истим месецима у Пиротском округу.

**Напомена:** има лекара који мисле да је ово семе врста рода *Nigella* у већој мери штетно и отровно, а с обзиром да овај род спада у фамилију Ranunculaceae, која садржи само отровне представнике, треба се клонити употребе (Петровић, према Сарић, 1989).

## *Physalis alkekengi* L. – љоскавац

Фам. Solanaceae



Слика 369. Шематски приказ календара  
брања љоскавца  
(*Physalis alkekengi* L.)

**Користи се:**

плод

**Станиште:**

шуме и рудерална места

**Хемијски састав:**

органске киселине, гликозиди,  
каротеноиди  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

(осим зрелог плода без  
чашице)

**Берба:** зрео плод без чашице (*Alkekengi fructus*) се бере у августу и септембру (слика 369) и суши се у што тањем слоју као воће.

Љоскавца има поред путева и винограда око насеља где човек живи. Чашица је црвено-наранџасте боје, а кад се отвори унутра се налази црвена бобица, која се користи за бубрежне болести. Интернодије су дугачке, па ова биљка може да достигне велику дужину.

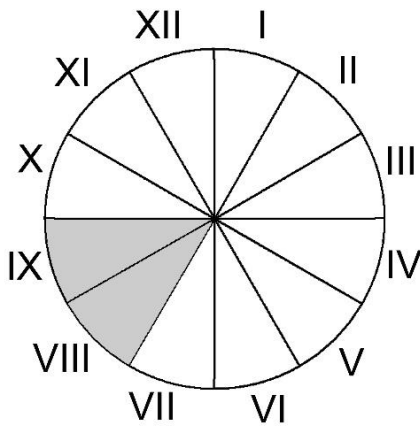
**Употреба:** изразито јак диуретик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић и Гостушки (према Сарић, 1989) помињу да се плод бобица користи као средство за измокравање, против водене болести, гихта, реуме, за лечење мокраћних путева и камена у бубрезима. Туцаков (према Сарић, 1989) осим поменутог наводи да свеже бобице изазивају и столицу, па се препоручује њихова употреба против затвора. Мелем од свежих изгњечених плодова с уљем се утрљава против реуматских болова и ставља се на ране, јер убрзава њихово зарашћивање (Сарић, 1989).

**Напомена:** осим зрелог плода, сви остали делови биљке се не препоручују, јер су отровни! (Tasić i sar., 2001).

## *Phytolacca americana* L. – винобојка, крмез, гроздобоја

Фам. Phytolacaceae



Слика 370. Шематски приказ календара брања винобојке (*Phytolacca americana* L.)

**Користи се:**

плод

**Станиште:**

рудерална места

**Хемијски састав:**

оксална киселина  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

субспонтано, око насеља

**Берба:** плодови бобице беру се крајем лета кад сазре (слика 370). Раније се плод користио за бојење вина у црвено.

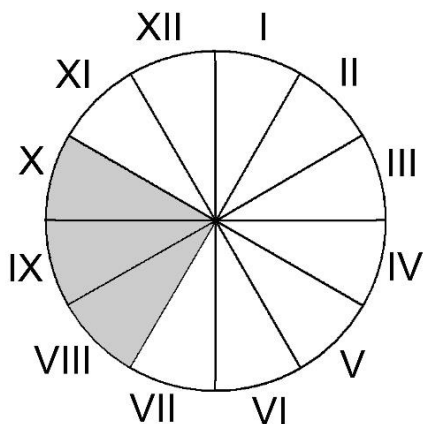
**Употреба:** антиинфламаторно дејство, антиреуматик, еметик, пургатив (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Tasić i sar. (2001) помињу да се раније користила против цревних паразита (антхелминтик) и за лечење сифилиса. Исти аутори наводе да се традиционално користи против реуматизма и упале дисајних органа и грла, а споља код неких кожних обољења.

**Напомена:** Tasić i sar. (2001) наглашавају да постоји велики број навода о отровности свих делова биљке. Такође помињу да се употребљавала за бојење вина у црвено, али да је таква употреба забрањена. Исти аутори наводе да делује на менструални циклус па се не препоручује трудницама и дојиљама.

## *Rosa canina* L. – дивља ружа, шипурак, шипак

Фам. Rosaceae



Слика 371. Шематски приказ календара брања шипурка (*Rosa canina* L.)

**Користи се:**  
плод

**Станиште:**  
ливаде, пашњаци, обод лишћарских и четинарских шума

**Хемијски састав:**  
витамини, пектини, танини, гликозиди, органске киселине (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** крајем лета или почетком јесени бере се незрео, тврд, сјајноцрвен плод – шипак (*Cynosbati fructus* или *Rosae caninae fructus*) (слика 371) и одмах суши цео или уздуж расечен на сунцу, у сушарама за воће или у танком слоју у хладу на промаји.

Дивља ружа (слика 375) у Пиротском округу расте на ливадама, пашњацима и ивицама лишћарских и четинарских шума, на различитим земљиштима (Ratknić et al., 2004).

Потпуно зрео, мекан шипак, тамноцрвене боје (слика 376) се бере само за непосредну прераду у свежем стању.

**Употреба:** антискорбутик, тоник, холагог (Сарић, 1989), благи адстрингенс (нарочито против летњих дечјих пролива), благи диуретик (Tasić i sar., 2001).

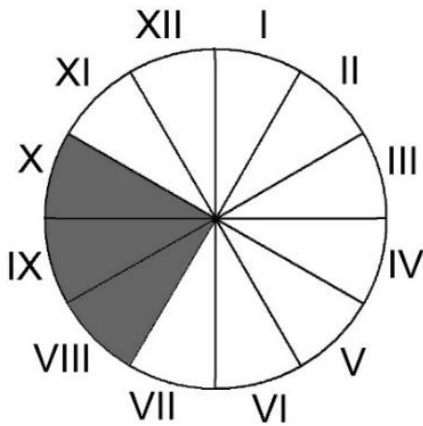
**Народна медицина:** против пролива, а нарочито против летњих дечјих пролива (Туцаков, према Сарић, 1989), срдоболје, за измокравање, против камена у бубрегу, против гихта, реуме и ишијаса (Сарић, 1989). Чекиње које се налазе у шипку, измешане са медом дају се против глиста (Гостушки, према Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).



## *Satureja kitaibelii* Wierzb. – ртањски чај, чубар

Фам. Lamiaceae



Слика 372. Шематски приказ календара  
брања ртањског чаја  
(*Satureja kitaibelii* Wierzb.)

**Користи се:**

надземни део биљке у цвету

**Станиште:**

кречњачки камењари

**Хемијски састав:**

етарско уље  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Висок, Видлич, Белава,  
Басара, Сува планина,  
клинсура Јерме

**Заштита:** ■

**Берба:** од августа до октобра се бере надземни део биљке у цвету (*Saturejae montanae herba*) (слика 372, 416). Прикупљање је боље извршити на почетку цветања, одсецањем цветних врхова. Сушење се обавља у китицама или у танком слоју, на промаји у хладу, да задржи природну боју.

Ртањски чај (слика 377) расте на сувим пашњацима и камењарима у округу.

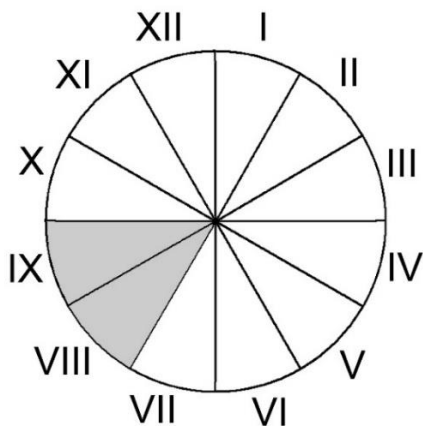
**Употреба:** антисептик, стомахик, карминатив (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да има антисептично дејство и да је одличан против упала органа за дисање и варење. Такође наводи да се користи и код упале мокраћних канала, а споља за ублажавање упала коже и слузокоже. У народу је познат и као моћан афродизијак; научним истраживањима је доказано да повећава квантитет сперматозоида (Tasić i sar., 2001). Веома је популарна међу локалним становништвом и приписује јој се велика лековитост као афродизијаку („мушки чај“, „ђипикур“). Има својства општег тоника који јача организам и имунитет, а уз све то има дивну арому, па се користи и као зачин за јела са месом и рибом (Tasić i sar., 2001).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Vaccinium uliginosum* L. – тресавска боровница

Фам. Vacciniaceae



Слика 373. Шематски приказ календара брања тресавске боровнице (*Vaccinium uliginosum* L.)

**Користи се:**  
плод

**Станиште:**  
високопланински жбуњаци

**Хемијски састав:**  
шећери, органске киселине, витамини, танини, пектини (Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
Стара планина

**Заштита:** ■

**Берба:** плод тресавске боровнице се сакупља у августу и септембру (слика 373).

**Употреба:** еметик.

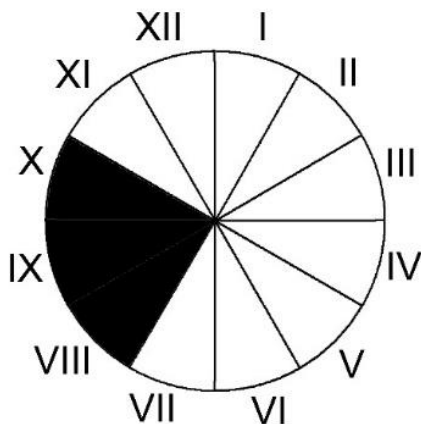
**Народна медицина:** Сарић (1989) помиње да плодови (бобице) представљају добро средство против скорбута, а користе се нарочито у северним крајевима Русије. Наводи да се тамо једу свежи или се прерађују: суше, цеде сок, праве компот, слатко, вино. Панчић (према Сарић, 1989) напомиње да се код нас ретко употребљавају за јело, а у неким крајевима их сматрају отровним. Сарић (1989) наводи да гранчице с лишћем могу да се користе као чај против обољења срца и против затвора, а бобице се примењују против дизентерије. Исти аутор наводи да се свеж сок из бобица препоручује против грознице.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** делује опојно и надражујуће, изазива ширење зеница и повраћање; није за употребу; веће количине појединачних плодова могу да изазову тровање; могуће је да отровност потиче од паразитске гљивице *Sclerotinia megalospora* Wot. (Tasić i sar., 2001).

## *Veratrum album* L. – чемерика бела

Фам. Liliaceae



Слика 374. Шематски приказ календара брања беле чемерике (*Veratrum album* L.)

**Користи се:**

ризом

**Станиште:**

пашњаци и ливаде

**Хемијски састав:**

алкалоиди  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** ризом с корењем (*Veratri rhizoma*) вади се после цветања, крајем лета или у јесен (слика 374). Најпре се извади цела биљка па се одсеку надземни делови. Ризом с корењем се опере, одстране се трули делови, уздужно расече и суши на сунцу у танком слоју или нанизано на канап. Бела чемерика (слика 378) је распрострањена на влажним ливадама и шумским чистинама у планинском региону.

**Употреба:** антихипертензив (Tasić i sar., 2001), споља као антипаразитик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Сарић (1989) наводи да се користи ризом, а мање лист, против високог крвног притиска успоравајући ритам рада срца, затим против пролива и колере, али да је употреба потиснута другим лековима, због велике отровности. Исти аутор помиње да је много је чешћа спољна употреба: против неуралгије, реуме и гихта, а споља против кожних паразита, односно против свраба и шуге, а поготово у ветеринарској медицини код домаћих животиња. Црна чемерика (*Veratrum nigrum* L.) (слика 379) по хемијском саставу је слична белој, али је недовољно проучена и мање се користи као народни лек (Сарић, 1989).

**Напомена:** опрез при брању и употреби због велике отровности! Опрез при сакупљању је неопходан јер се отровни алкалоиди могу ресорбовати и преко повређене коже; сматра се идеалним антихипертензивом, али због мале разлике између терапеутске и смртоносне (леталне) дозе, која износи 1-2 g, не примењује се (Tasić i sar., 2001).



Слика 375. *Rosa canina* L. – цвет



Слика 376. *Rosa canina* L. – плод



Слика 377. *Satureja kitaibelii* Wierzb.



Слика 378. *Veratrum album* L.



Слика 379. *Veratrum nigrum* L.

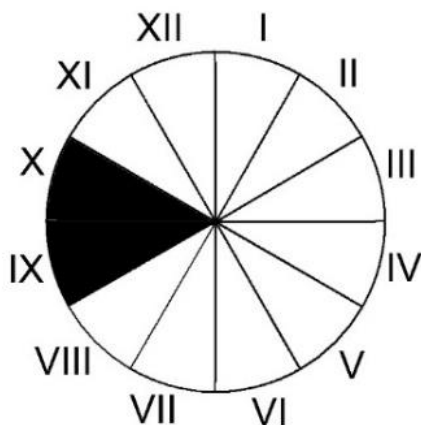


**СЕПТЕМБАР**



## *Asparagus officinalis* L. – шпаргла, вилина метла

Фам. *Asparagaceae*



Слика 380. Шематски приказ календара брања шпаргле (*Asparagus officinalis* L.)

**Користи се:**  
изом и корен

**Станиште:**  
ливаде и термофилне шуме

**Хемијски састав:**  
аспарагин, сапонини  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** ризом и корен (*Asparagi rhizoma et radix*) се ваде у јесен (септембар и октобар) (слика 380).

**Употреба:** диуретик (Сарић, 1989; Randelović i sar., 1998).

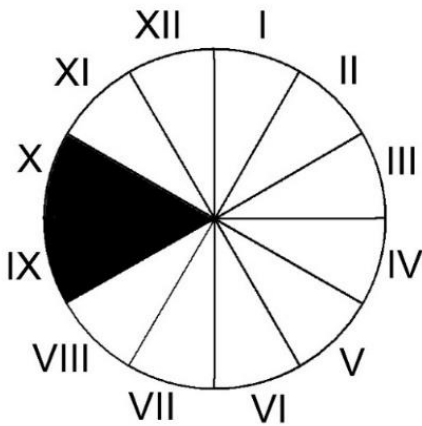
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је раније давана против водене болести, као лек који тера на мокрење. Сарић, (1989) напомиње да се у Русији поред корена у популарној медицини користе и млади изданци за припремање чајног напитка са диуретичним деловањем против обољења мокраћне бешике, јетре, срца и реуматизма. По истом аутору подагра се лечи сирупом, који се справља од свеже исцеђеног сока шпаргле, а млади изданци шпаргле имају већи значај у исхрани као поврће богато витаминима и минералним материјама. Према Tasić i sar. (2001) шпаргла се користи се као лек за терање на мокраћу, против инфекције мокраћних канала и против камена у жучи и бубрезима, а примењује се и против реуматизма, гихта, болести јетре и бронхијалне астме. Лековито дејство се приписује аспарагину, који снижава повишен крвни притисак, појачава срчани рад, проширује периферне крвне судове и повећава излучивање мокраће (Сарић, 1989).

**Напомена:** употреба шпаргле може да буде штетна кад постоји упала у органима за мокрење (Петровић, према Сарић, 1989). Код неких особа шпаргла изазива упалу коже, кијање, сузење и гушење слично астми (Туцаков, према Сарић, 1989; Randelović i sar., 1998). Корен не треба користити код ослабљене функције срца и бубрега; сматра се да су бобице отровне, иако то није доказано (Tasić i sar., 2001).



## *Carlina acaulis* L. – вилино сито, шереметка, копава

Фам. Asteraceae



Слика 381. Шематски приказ календара брања вилиног сита (*Carlina acaulis* L.)

**Користи се:**

корен

**Станиште:**

ливаде и камењари

**Хемијски састав:**

инулин, етарско уље, танини, смоле (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Заштита:** ■

**Берба:** корен (*Carlinae radix*) се вади у септембру и октобру (слика 381), исече уздуж и попречно у ситније комаде и брзо суши на сунцу или у сушници.

Вилино сито је забележено са приличном заступљеношћу у округу на надморским висинама од 1000 до 1500 m.

**Употреба:** диуретик, дијафоретик, тоник, холагог (Туцаков, према Сарић, 1989), спазмолитик (Tasić i sar., 2001).

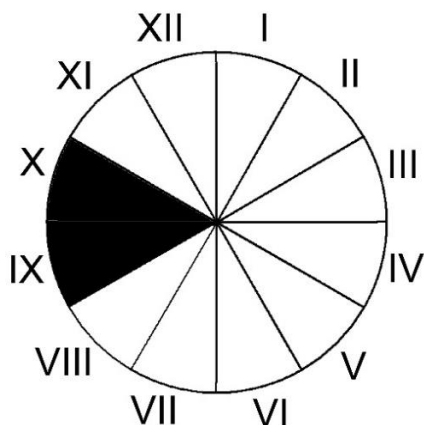
**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да је корен раније даван против хроничног катара стомака, против ветрова и против последица грознице. Гостушки (према Сарић, 1989) помиње да течни екстракт или чај од корена може да оснажи стомак, а Tasić i sar. (2001) у виду чајних мешавина и капи да умањи грчеве у дигестивном тракту. Споља се у облику каше ставља на чиреве, ране и за лечење кожних болести (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** цваст је у виду четке, коју може за време зиме да однесе јак ветар. Зато је сигурније да се бере у јесен, пошто у пролеће често нема четке коју је ветар однео, па не може да се види где има корења ове биљке.

## *Geum urbanum* L. – зечја стопа

Фам. Rosaceae



Слика 382. Шематски приказ календара брања зечје стопе (*Geum urbanum* L.)

**Користи се:**  
ризом са корењем

**Станиште:**  
рудерална места и шуме

**Хемијски састав:**  
танини, флавоноиди  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Берба:** у јесењим месецима (септембар и октобар) се вади ризом с корењем (*Gei urbani rhizoma* или *Caryophylatae radix*) (слика 382), очисти се од надземних и трулих делова и суши директно на сунцу.

Зечја стопа (слика 287) се јавља на рудералним местима и по шумама у Пиротском округу.

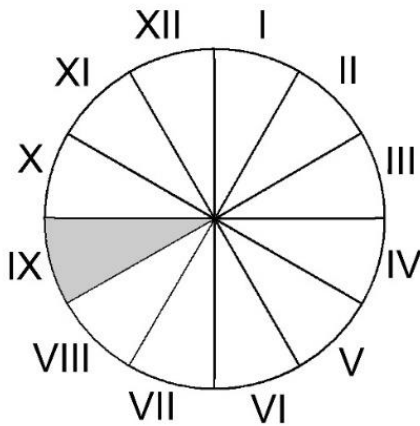
**Употреба:** адстрингенс, антифлогистик, антисептик (Туцаков, према Сарић, 1989), антидијароик, антихеморагик, тоник, горки стомахик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да се ризом са корењем користи против болести срца. Петровић (према Сарић, 1989) наводи да се ризом са корењем користио против пролива, срдоболје, одлива крви, белог прања, против повећаног цревног лучења и пролива са боловима. По Туцакову (према Сарић, 1989) ризом се користи за испирање уста и грла и против упале десни. Осим поменутих болести Tasić i sar. (2001) помињу и употребу против хемороида. Грлић (према Сарић, 1989) помиње да је миришљави ризом зечје стопе раније коришћен за поправљање укуса пива, вина и ракије и за производњу ликера, али да је таква употреба напуштена.

**Напомена:** не препоручује се прекомерна употреба, као ни за време трудноће и дојења; нема основе за употребу у чајевима против шећерне болести (Tasić i sar., 2001).

## *Humulus lupulus* L. – хмељ

Фам. Cannabaceae



Слика 383. Шематски приказ календара брања хмеља (*Humulus lupulus* L.)

**Користи се:**  
шишарице

**Станиште:**  
влажна места

**Хемијски састав:**  
смоле, танини, етарско уље,  
флавоноиди  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Берба:** шишарице са женских биљака хмеља (*Lupuli glandulae* или *Lupulinum*) се беру у септембру када почну да сазревају (слика 383). Суше се брзо природним путем или у сушарама. Хмељ (слика 288) је самоникла биљка у Пиротском округу на влажним местима, поготово по ободима шума и на обалама река. Не гаји се. Од њега је раније прављен квасац.

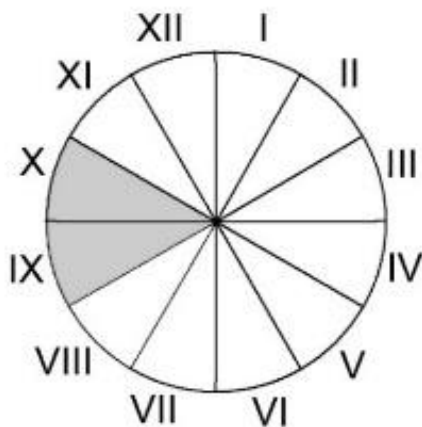
**Употреба:** седатив, амаро-ароматик, стомахик (Сарић, 1989), анафродизијак, хипнотик (Tasić i sar., 2001), диуретик (Петровић, према Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) наводи да се шишарице, које представљају зреле плодове, користе у индустрији пива, а млади ластари могу се употребити уместо спанаћа. Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се даје против хроничних обољења органа за варење и против несанице. Исти аутор наводи да болесници који не могу да спавају требало би да напуне јастуке хмељом. По Гостушком (према Сарић, 1989) даје се за умирење, против неуралгије, несанице, анксиозности, узнемирености, поремећаја расположења и нервозе, а повољно делује и на јачање стомака, као и против упале мокраћне бешике. Споља се користи за лечење чирева и других кожних обољења, као и против перути и опадања косе, а даје се и за побољшање апетита, због горчине коју поседује (Сарић, 1989).

**Напомена:** не препоручује се за време трудноће и дојења, јер је доказано извесно деловање на утерус (Tasić i sar., 2001).

## *Juniperus communis* L. – клека

Фам. Cupressaceae



Слика 384. Шематски приказ календара брања клеке (*Juniperus communis* L.)

### Користи се:

плод

### Станиште:

термофилне шуме, суве падине

### Хемијски састав:

етарско уље, танини, флавоноиди (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

широко распрострањена

### Заштита: ■

**Берба:** бобичасте шишарице (клекиње) које се у литератури обично називају плодовима (*Juniperi fructus* или *Juniperi baccae*) се беру у јесен у септембру и октобру месецу (слика 384). Обично се испод дрвета или жбуна разастре нека простирка, па се пажљиво мотком отресају зрели плодови. Затим се клекиње пречисте и суше као жито на тавану у танком слоју природним путем. При томе се чешће преврћу дрвеном лопатом. Сушење може да се обави и у термичким сушарама (до 35°C). Клеке има на Вражјој Глави, на Копрену, Белави (слика 289), Рују, Видличу. Локално становништво није навикло да је бере, за разлику од Шаре где се сабира на тоне. У Пиротском округу постоји традиција за брање боровнице, али не и клеке. **Употреба:** диуретик, уроантисептик, стомахик, карминатив (Сарић, 1989), антисептик (Tasić i sar., 2001).

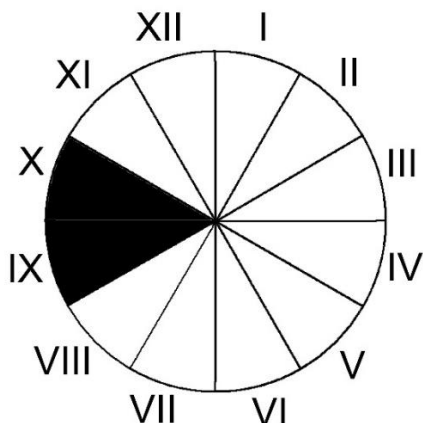
**Народна медицина:** Петровић и Туцаков (према Сарић, 1989) помињу да, у малој дози побољшава апетит, убрзава варење и тера ветрове, као и против болести мокраћних органа, болести плућа и водене болести. Исти аутори наводе да се споља користи у ракији за облоге и трљање против назеба и реуматизма. Према Tasić i sar. (2001) користи се против различитих стомачних тегоба. *Juniperus communis* L. се истиче високим процентом етарског уља у односу на остале шумске врсте (до 3%), које има инхибиторно дејство на већину најчешћих врста патогених бактерија (Matović i sar., 2006).

**Заштита:** заштићена врста (■) („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомене:** због иритирајућег деловања фракције етарског уља, која може да изазове појаву крви у мокраћи, потребан је опрез код употребе; не сме да се користи у току трудноће, због абортивног дејства (Tasić i sar., 2001). Клека као средство за појачање мокрења не сме се узимати без рока, јер може изазвати упалу бубрега (Гостушки, према Сарић, 1989).

***Polygonum bistorta* L. – срчењак**  
**(*Bistorta officinalis* Delarbre subsp. *officinalis*)**

Фам. Polygonaceae



Слика 385. Шематски приказ календара брања срчењака (*Polygonum bistorta* L.)

**Користи се:**

ризом

**Станиште:**

влажне планинске ливаде

**Хемијски састав:**

танини, скроб, органске киселине  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**

Стара планина (Жаркова чука, Дојкинци, Копрен)

**Заштита:** ■

**Берба:** ризом (*Bistortae rhizoma*), који је савијен у виду латинског слова “S” се вади у септембру и октобру (слика 385), одреже се корење, стабљика и трули делови, опере хладном водом и суши на сунцу.

Има га доста на Старој планини, поготово у долинама високопланинских река. Са великом заступљеношћу забележен је код села Дојкинци и на Жарковој чуки од Бабиног зуба према Миџору.

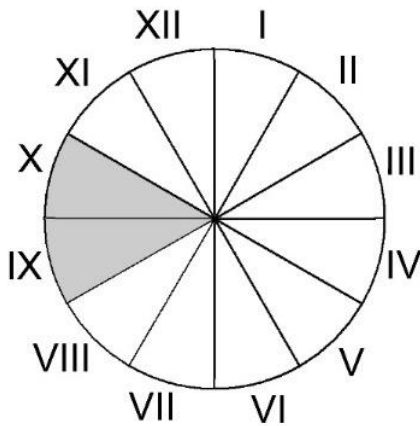
**Употреба:** адстрингенс (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се изнутра користи против пролива, срдоболје, одлива крви, а споља против трулежних гризлица. Гостушки (према Сарић, 1989) наводи да се користи за испирање код стоматита (упале слузокоже уста), упале грла, против пролива, белог прања и за поптављање стања слузокоже уопште. Туцаков (према Сарић, 1989) и Tasić i sar. (2001) осим наведених болести наводе и употребу против хемороида и разних кожних болести (испирање, облози, превиијање рана).

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Rhamnus cathartica* L. – пасдрен

Фам. Rhamnaceae



Слика 386. Шематски приказ календара брања пасдрена (*Rhamnus cathartica* L.)

**Користи се:**

плод

**Станиште:**

храстове шуме и шикаре

**Хемијски састав:**

антрахинони, флавоноиди, пектини, гликозиди, слузи (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

Сува планина, Видлич, Влашка планина

**Берба:** зрео плод (*Rhamni catharticae fructus* или *Spinae cervinae baccae*) бере се у септембру и октобру (слика 386). Има га са малом заступљеношћу у округу. Расте у виду шиба односно грма.

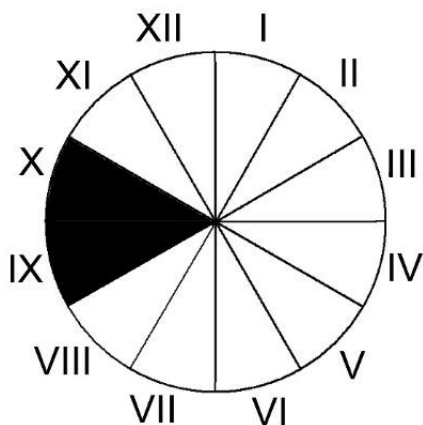
**Употреба:** лаксанс, холагог (Сарић, 1989; (Tasić i sar., 2001), пурганс (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) наводи да бобице пасдрена поуздано делују против хроничног затвора. Према истом аутору од бобица се обично справља сируп који се користи за чишћење, нарочито против водене болести. Осим у виду сирупа, плодови за исту сврху могу да се употребе и суви, у облику сока или екстракта (Гостушки, према Сарић, 1989). Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да је плод пасдрена поуздан пурганс против хроничног затвора и да се од свежег сока прави сируп, који се даје деци као благо средство за изазивање столице. Из незрелих плодова је могуће добити жуту или тамнозелену, а из зрелих пурпурну боју, која је добра за фарбање памучних, свилених и вунених тканина (Панчић, према Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001).

**Напомена:** не препоручује се продужена употреба; не користити за време трудноће и дојења (Tasić i sar., 2001). Може да се користи и кора пасдрена за исте лековите сврхе, али треба да одлежи најмање годину дана (Сарић, 1989), иначе може изазвати гастроинтестиналне проблеме: грчеви, чупање у органима за варење (Tasić i sar., 2001).

## *Ruscus aculeatus* L. – кострика

Фам. Asparagaceae



Слика 387. Шематски приказ календара брања кострике (*Ruscus aculeatus* L.)

**Користи се:**  
ризом

**Станиште:**  
храстове шуме и шикаре

**Хемијски састав:**  
сапонини, танини, смоле  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
Сува планина, Видлич,  
Влашка планина

**Заштита:** ■

**Берба:** користи се ризом (*Rusci aculeati rhizoma*) који се вади почетком јесени у септембру и октобру (слика 387), одстрани се корење, затим опере, исече на комаде и суши на сунцу или у загрејаним сушарама. Не бере се на велико.

**Употреба:** диуретик, антифлогистик (Tasić i sar., 2001).

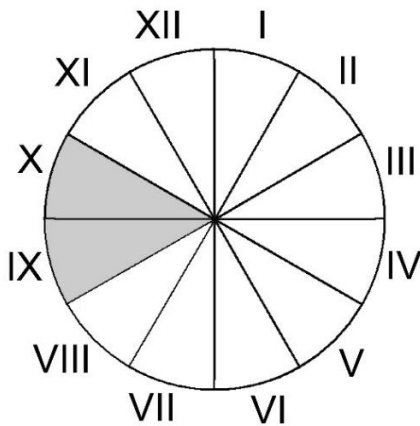
**Народна медицина:** Петровић и Гостушки (према Сарић, 1989) помињу да се ризом користи за измокравање код водене болести, против подагре и реуматизма, против разних отока на телу, што је у вези са слабшћу бубрега. По Туцакову (према Сарић, 1989) употребљава се и против гихта, песка у бешици и за лечење жутице. Tasić i sar. (2001) помињу да се употребљавају готови препарати на бази екстракта кострике, како за спољашњу тако и за унутрашњу употребу, а ретко као чај. Према истим ауторима делује на зидове капилара повећавајући тонус крвних судова, код хроничне венске инсуфицијенције, а екстракти биљке се уграђују у масти и супозиторије, које се користе у терапији хемороида. Млади изданци могу да се кувају као поврће, а семенке да се користе као замена за кафу (Грлић, према Сарић, 1989; Рашић, 2002).

**Заштита:** немилосрдно се сече за прављење погребних венаца (Туцаков, према Сарић, 1989) па је заштићена Правилником о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016) (■).



## *Sinapis arvensis* L. – горушица

Фам. Brassicaceae



Слика 388. Шематски приказ календара брања горушице (*Sinapis arvensis* L.)

**Користи се:**  
семе

**Станиште:**  
поред путева, њиве

**Хемијски састав:**  
масна уља, синапин  
(Marković et al., 2010б)

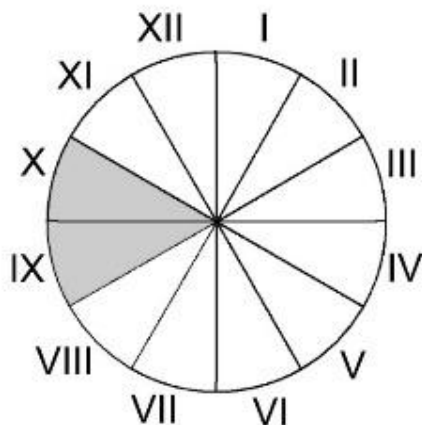
**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Берба:** користи се зрело семе (semen) које се прикупља у септембру и октобру (слика 388). Кад семе у доњим љускама почне да сазрева, билке се посеку, вежу у снопиће и оставе у крстинама да се суше па се потом омлате као пасуљ, семе покупи и суши као жито.

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) помиње да се препоручује против горушице (pyrosis). Петровић (према Сарић, 1989) наводи да семе има исто дејство као и семе беле слачице (*Sinapis alba*) против затвора, као средство за чишћење.

## *Sorbus aucuparia* L. – јаребика, смрдљиковина

Фам. Rosaceae



Слика 389. Шематски приказ календара брања јаребике (*Sorbus aucuparia* L.)

### Користи се:

плод

### Станиште:

буково-јелове шуме

### Хемијски састав:

танини, витамини, органске киселине (Marković et al., 2010б)

### Распрострањење:

Видлич, Влашка планина, Гребен

**Берба:** плод јаребике (*Fructus sorbi aucuparii*) величине зрна грашка, светлоцрвене или наранџасте боје, бере се у септембру и октобру (слика 389). Јаребика (слика 290) је забележена у појасу букових шума околоне Пирота и то преко 900m надморске висине на стеновитим теренима.

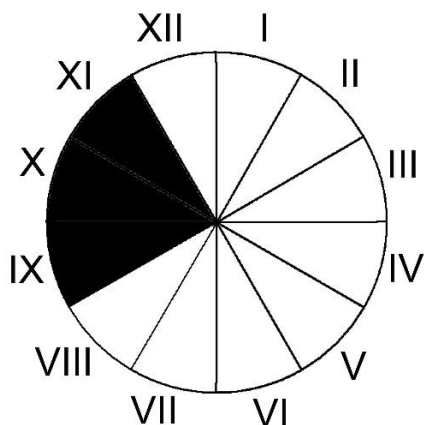
**Народна медицина:** Гостушки (према Сарић, 1989) наводи да је плод јаребике јестив, али у свежем стању има нагорак, опор и кисео укус, а изгуби горчину и постане слађи након мрза. По истом аутору може се употребити за израду мармелада и сокова у прехранбеној индустрији или за печење ракије. Осушен плод јаребике се користи као витаминско средство, против срчаних болести, недовољне киселости стомачног сока, као благ лаксанс и против хемороида (Сарић, 1989). Скуван згуснут сок јаребике може да се користи против шуљева, а свеж сок из плода против камена у бубрегу (Tasić i sar., 2001). Сличног хемијског састава и примене су и плодови мукиње (*Sorbus aria* (L.) Crantz (слика 291), оскоруше (*Sorbus domestica* L.) и брекиње (*Sorbus torminalis* (L.) Crantz) (Туцаков, према Сарић, 1989). Користе се најчешће против пролива, срдоболје, одлива крви (Петровић, према Сарић, 1989). Јаребика и мукиња се сусрећу у буковим и јеловим шумама Старе планине, а има их све до појаса бора кривуља. Ratknić i sar. (2004) су забележили мукињу у храстовим и буковим шумама у округу. Оскоруша и брекиња се јављају у појасу храстових шума. Плодови наведених биљака имају опор и кисео укус, а кад их захвати мраз или пак кад се

испеку или скувају, опорост им се смањује, постају слађи и пријатнији (Туцаков, према Сарић, 1989).

**Напомена:** сиров плод јаребике се не препоручује за јело, може да делује надражајно на гастроинтестинални тракт, изазива мучнину и повраћање (Tasić i sar., 2001).

## *Valeriana officinalis* L. – одољен, мацина трава

Фам. Valerianaceae



Слика 390. Шематски приказ календара брања одољена (*Valeriana officinalis* L.)

### Користи се:

ризом са корењем

### Станиште:

влажне ливаде, ивице шума, око потока

### Хемијски састав:

етарско уље, танини, скроб (Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

широко распрострањена

**Берба:** ризом са корењем (*Valerianae radix*) се вади у јесен кад се земља овлажи (слика 390). После вађења се добро опере и суши на температури до 40°C. Сушењем се појачава мирис корена, а дужим чувањем дрога задобија све јачи непријатан мирис.

Одољен (слика 292) је забелажен на влажним стаништима већих надморских висина Старе планине. Доста је проређен.

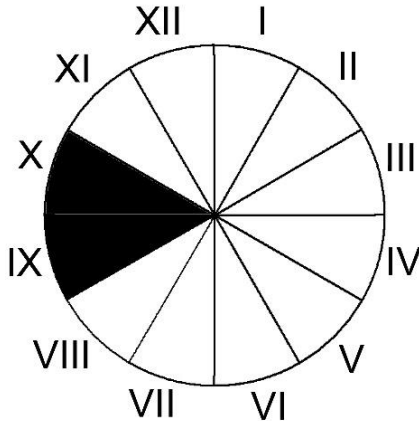
**Употреба:** седатив, спазмолитик (Сарић, 1989), хипнотик, карминатив, благ хипотензив (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да се корен одољена користи против нервних болести: падајућа болест, еклампсија (дечји фрас), хореја, хистерија, хипохондрија, мигрена, као и против грознице, која је праћена нервозним појавама, док су је неки лекари препоручивали и против глиста. Гостушки и Туцаков (према Сарић, 1989) наводе примену против нервних болести и нервозе срца. Tasić i sar. (2001) осим поменутих болести помињу и примену против грчева, цревних колика, реуматских болова и неуредног циклуса код жена.

**Напомена:** може да потенцира постојећу седативну терапију; избегавати у току трудноће и дојења (Tasić i sar., 2001).

***Vincetoxicum hirundinaria* Medicus – дивља паприка  
(*Cynanchum vincetoxicum* (L.) Pers.)**

Фам. Asclepiadaceae



Слика 391. Шематски приказ календара брања дивље паприке (*Vincetoxicum hirundinaria* Medicus)

**Користи се:**  
ризом са корењем

**Станиште:**  
жбуњаци, термофилне шуме

**Хемијски састав:**  
отровна једињења  
(винцетоксин), смоле  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
широко распрострањена

**Напомена:** отровна!

**Берба:** ризом са корењем (*Vincetoxici rhizoma*) се вади у септембру и октобру (слика 391) и суши на сунцу.

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) помиње да је ризом са корењем коришћен против скрофула, кожних болести и за изазивање повраћања. По истом аутору дивља паприка у малој дози изазива знојење, а у већој дози повраћање, док је у великој дози отровна.

**Напомена:** Туцаков (према Сарић, 1989) наводи да је ова биљка опасна и отровна јер садржи отровна једињења (винцетоксин или цинанхин) и да нису ретки случајеви тровања!



Слика 392. *Geum urbanum* L.

Слика 393. *Humulus lupulus* L.



Слика 394 *Juniperus communis* L.

Слика 395. *Sorbus aucuparia* L.



Слика 396. *Sorbus aria* (L.) Crantz

Слика 397. *Valeriana officinalis* L



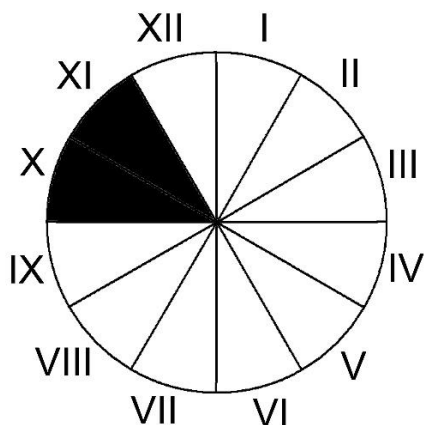
**ОКТОБАР**





## *Gentiana asclepiadea* L. – трава од жутице, свећица

Фам. *Gentianaceae*



Слика 398. Шематски приказ календара брања свећице (*Gentiana asclepiadea* L.)

### Користи се:

корен

### Станиште:

високопланински пашњаци

### Хемијски састав:

гликозиди, танини, пектини  
(Marković et al., 20106)

### Распрострањење:

Стара планина, Влашка  
планина

### Заштита: ■

**Берба:** корен свећице (*Gentianae asclepiadeae radix*) се вади у октобру и новембру (слика 398), очисти од земље, уздуж расцепи и суши на сунцу или у сушници на температури од 50-60°C.

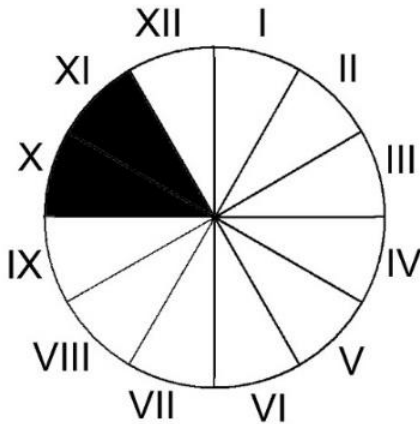
Траве од жутице (слика 402) има на планинским ливадама у Пиротском округу. Нешто је више распрострањена у односу на линцуру, мада је доста проређена, због интензивне бербе.

**Народна медицина:** Панчић (према Сарић, 1989) наводи да је корен жут као восак и да је у нашем народу позната као лек против жутице. Према Tasić i sar. (2001) употребљава се нарочито након прележане жутице. Иначе, корен свећице користи се као и корен линцуре (*Gentianae radix*), јер садржи сличне састојке па зато има и слично фармаколошко деловање (Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001). Према Randelović i sar. (1998) користи се као профилактичко средство, против поремећаја варења, за побољшање апетита, стимулише лучење желудачно цревних сокова, против анемије, скорбута, рахитиса и за опште јачање организма.

**Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

## *Gentiana lutea* L. – линцура

Фам. *Gentianaceae*



Слика 399. Шематски приказ календара брања линцуре (*Gentiana lutea* L.)

**Користи се:**  
корен

**Станиште:**  
високопланински пашњаци

**Хемијски састав:**  
гликозиди, фитостероли,  
пектини, шећери (Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**  
Стара планина

**Заштита:** ■

**Берба:** ризом са корењем (*Gentianae radix*) се вади у октобру и новембру од старијих биљака (слика 399). Линцура (слика 403) се у Пиротском округу налази само Старој планини (Миџор, Белеђе, Копрен) на потезу поред границе. Осетљива је на ветрове, па се јавља само на појединим местима забележених локалитета.

**Употреба:** амарум, стомахик, роборанс, тоник (Сарић, 1989), холагог (Tasić i sar., 2001).

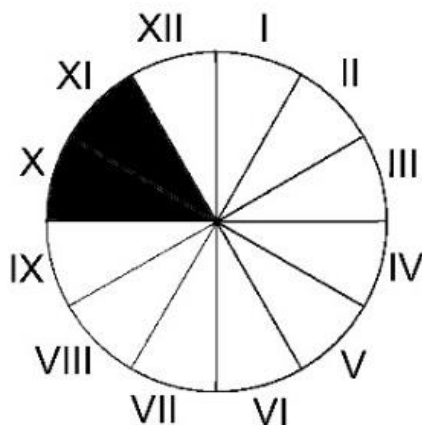
**Народна медицина:** Гостушки и Туцаков (према Сарић, 1989) наводе да се користи за побољшање апетита и код неправилног варења, помажући лучењу жлезда у устима и стомаку, против малокрвности, слабости и после прележаних болести. Исти аутори помињу да побољшавајући варење хране, делује окрепљујуће и јача организам, а користи се и као „тоник за вене“, против поремећаја циркулације и као благо средство за умирење. Даље се даје против грознице, маларије, скрофула, скорбута, рахитиса (Петровић, према Сарић, 1989). Највећа количина корена линцуре се потроши у индустрији алкохолних пића за израду горких ракија и ликера (Сарић, 1989).

**Заштита:** линцура ужива законску заштиту, јер је због превелике експлоатације постала ретка и угрожена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** постоје подаци и о мутагеној активности, а утиче и на менструални циклус, па је треба избегавати у току трудноће и дојења (Tasić i sar., 2001).

## *Inula helenium* L. – оман

Фам. Asteraceae



Слика 400. Шематски приказ календара брања омана (*Inula helenium* L.)

**Користи се:**  
ризом са корењем

**Станиште:**  
ливаде

**Хемијски састав:**  
етарско уље,  
горке материје, инулин  
(Marković et al., 20106)

**Распрострањење:**  
Стара планина, Руј

**Заштита:** ■

**Берба:** користи се ризом са корењем (*Helenii rhizoma* или *Inulae* односно *Enulae radix*), који се копа касно у јесен (слика 400), очисти од земље, остатака стабљике, дрвенстих и натрулих делова, добро опере и исече у кришке, а дебље корење се претходно разреже по дужини. Суши се што брже у танком слоју или у сушници на температури око 40°C, што пре да не поплесниви.

Оман (слика 404) је заступљен на влажним местима у округу.

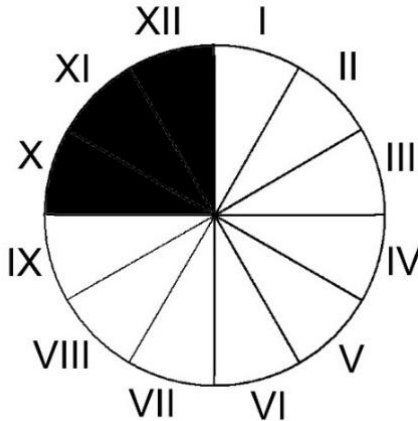
**Употреба:** експекторанс, антхелминтик, бактериостатик, антимикотик, стомак, карминатив, холагог, диуретик (Сарић, 1989).

**Народна медицина:** највише се употребљава за искашљавање код бронхијалног катара, великог кашља и бронхитиса (Сарић, 1989; Tasić i sar., 2001). користи се и за измокравање, регулисање неправилног циклуса код жена, против цревних паразита, а споља против разних кожних болести и рана (Петровић, према Сарић, 1989) и за испирање код белог прања (Гостушки, према Сарић, 1989). Осим поменутих болести Туцаков (према Сарић, 1989) наводи и употребу против надимања (гасова). **Заштита:** заштићена врста (■) према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник Републике Србије” бр. 5/2010, 4720/11, 32/2016, 98/2016).

**Напомена:** може да утиче на постојећу терапију лековима против високог крвног притиска и шећера у крви, па га тада не треба користити; такође не користити у трудноћи и за време дојења (Tasić i sar., 2001).

***Ranunculus ficaria* L. – златица, ледињак**  
**(*Ficaria verna* Hudson)**

Фам. **Ranunculaceae**



Слика 401. Шематски приказ календара брања ледињака (*Ranunculus ficaria* L.)

**Користи се:**

кртоле

**Станиште:**

шуме и ливаде

**Хемијски састав:**

слузи, етарско уље, сапонини  
(Marković et al., 2010б)

**Распрострањење:**

широко распрострањена

**Берба:** корен чије су жилице задебљале, односно дугуљасте сочне кртоле се ваде у октобру, новембру и децембру (слика 401).

Златице, ледињака (слика 405) има са великом заступљеношћу у округу, на влажним ливадама и у шумама. Треба да се бере само у касну јесен, јер тада има у гомољчићима довољно лековитих материја. У пролеће, за време цветања лековите материје су сконцентрисане у надземном делу биљке. Зато се тада кртолице не беру.

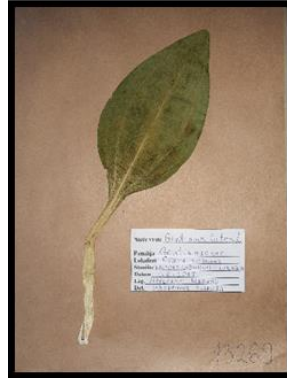
**Употреба:** антиинфламаторно средство, адстрингенс, антихеморагик (Tasić i sar., 2001).

**Народна медицина:** Петровић (према Сарић, 1989) напомиње да је некад ледињак споља употребљаван против скрофулозних отока и отечених шуљева. Гостушки (према Сарић, 1989) препоручује течни екстракт и биљну помаду за премазивање болног места против крварења, болног отока вена и хемороида. Исти аутор напомиње да ове лекове може спремити само апотекар. По Туцакову (према Сарић, 1989) употребљава се споља против разних отока и отечених шуљева, било да се свеже кртоле стуцају и стављају као облог или да се кувају у млеку па се добијеном кашом облажу болесна места. Користи се у хомеопатији (Tasić i sar., 2001).

**Напомена:** не препоручује се за самомедикацију (Tasić i sar., 2001).



Слика 402. *Gentiana asclepiadea* L.



Слика 403. *Gentiana lutea* L. – лист



Слика 404. *Inula helenium* L.



Слика 405. *Ranunculus ficaria* L.



## Биљарски календар

Највећи број лековитих биљака на територији округа се сакупља се током лета, у јуну месецу (табела 1). Од лековитих делова највише се користи надземни део биљке у цвету – *herba*.

Табела 1. Табела брања лековитих биљака Пиротског округа по месецима

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Abies alba</i> Miller кора четине шишарице			+									
<i>Achillea clypeolata</i> Sibth. & Sm. лист цвет						+	+	+				
<i>Achillea crithmifolia</i> Waldst. & Kit. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Achillea millefolium</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+					
<i>Acer platanoides</i> L. сок из стабла		+	+									
<i>Acer tataricum</i> L. кора			+	+								
<i>Aconitum burnatii</i> Gaye млада кртола			+						+	+	+	
<i>Adiantum capillus-veneris</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Adonis vernalis</i> L. надземни део биљке у цвету				+								
<i>Aegopodium podagraria</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+					
<i>Aesculus hippocastanum</i> L. кора цветови листови семе			+		+				+	+		
<i>Agrimonia eupatoria</i> Ledeb. надземни део биљке у цвету						+	+					
<i>Ajuga reptans</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+						
<i>Alchemilla</i> sp. <i>diversa</i> надземни део биљке у цвету					+	+	+	+				
<i>Alcea rosea</i> L. цветови						+	+	+	+			
<i>Allium ursinum</i> L. свеж надземни део биљке свеже луковице				+	+				+	+		



Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Allium victorialis</i> L. свежа луковица						+	+	+				
<i>Alnus alnobetula</i> (Ehrh.) Hartig кора лист зреле шишарке			+		+				+	+	+	+
<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertner кора лист зреле шишарке			+		+				+	+	+	+
<i>Althaea officinalis</i> L. корен лист цвет			+	+		+	+	+	+		+	
<i>Anacamptis pyramidalis</i> (L.) L. C. Richard кртоле						+	+	+				
<i>Anagallis arvensis</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+	+			
<i>Anchusa officinalis</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+	+			
<i>Angelica sylvestris</i> корен зreo плод			+					+	+			
<i>Antennaria dioica</i> (L.) Gaertner надземни део биљке у цвету цвет					+	+	+	+	+			
<i>Anthyllis vulneraria</i> L. цвет надземни део биљке у цвету					+	+	+	+	+			
<i>Apium graveolens</i> L. var. <i>rapaceum</i> свеж корен свеж лист плод						+	+	+	+	+		
<i>Aquilegia vulgaris</i> L. надземни део биљке у цвету лист цвет семе					+	+				+	+	
<i>Arctium lappa</i> L. корен			+						+	+	+	
<i>Arctium tomentosum</i> Miller корен			+						+	+	+	
<i>Arctostaphylos uva-ursi</i> (L.) Sprengel лист					+	+						
<i>Artemisia absinthium</i> L. зељасти вршни део биљке							+	+	+			
<i>Artemisia pontica</i> L. зељасти вршни део биљке							+	+	+			
<i>Artemisia vulgaris</i> L. надземни део биљке у цвету корен							+	+		+		

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Arum maculatum</i> L. ризом			+									
<i>Asarum europaeum</i> L. цела биљка са кореном						+	+	+				
<i>Asparagus officinalis</i> L. ризом и корен									+	+		
<i>Asplenium ceterach</i> L. лист						+	+	+				
<i>Atropa bella-donna</i> L. корен лист			+	+								
<i>Ballota nigra</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+					
<i>Bellis perennis</i> L. цваст лист надземни део биљке у цвету				+	+	+	+	+	+			
<i>Berberis vulgaris</i> L. кора корен лист плод			+	+			+	+		+	+	
<i>Betula pendula</i> Roth лисни пупољци лист		+	+				+	+				
<i>Bidens tripartita</i> L. надземни део биљке у цвету								+	+	+		
<i>Bryonia alba</i> L. корен								+	+	+		
<i>Calamintha officinalis</i> Moench надземни део биљке у цвету							+	+	+			
<i>Calamintha nepeta</i> (L.) Savi надземни део биљке у цвету							+	+	+			
<i>Campanula glomerata</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+				
<i>Campanula rapunculus</i> L. надземни део биљке у цвету корен					+	+	+			+	+	
<i>Campanula trachelium</i> L. надземни део биљке у цвету												
<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medicus надземни део биљке у цвету				+								
<i>Cardamine amara</i> L. стабљика без листова лист				+	+	+	+					
<i>Cardamine flexuosa</i> With. стабљика без листова лист				+	+	+	+					

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Cardamine impatiens</i> L. свеж надземни изданак лист				+	+	+	+	+	+			
<i>Cardamine pratensis</i> L. свеж надземни млади изданак лист						+	+	+	+			
<i>Conium maculatum</i> L. лист надземни део биљке у цвету плод				+	+	+	+		+			
<i>Carlina acaulis</i> L. корен									+	+		
<i>Carum carvi</i> L. плод							+	+				
<i>Centaureum erythraea</i> Rafin. надземни део биљке у цвету							+	+	+			
<i>Chelidonium majus</i> L. корен надземни део биљке у цвету			+	+								
<i>Cichorium intibus</i> L. надземни део биљке у цвету корен							+	+	+	+		
<i>Clematis recta</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+					
<i>Clematis vitalba</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+					
<i>Colchicum autumnale</i> L. семе кртоласта луковица							+	+		+	+	+
<i>Convallaria majalis</i> L. надземни део биљке у цвету лист					+	+						
<i>Cornus sanguinea</i> L. семе								+	+			
<i>Cornus mas</i> L. кора лист плод			+	+	+	+		+		+		
<i>Coronilla scorpioides</i> (L.) Koch. надземни део биљке у цвету				+	+	+	+					
<i>Coronilla varia</i> L. надземни део биљке у цвету												
<i>Corydalis cava</i> (L.) Sch. & Körte subsp. <i>marschalliana</i> кртоле			+	+								
<i>Corydalis solida</i> (L.) Clairv. кртоле			+	+								
<i>Corylus avelana</i> L. кора лист плод			+	+		+	+		+	+		

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Corylus colurna</i> L. кора лист плод			+	+		+	+	+	+			
<i>Cotinus coggygria</i> Scop. лист					+	+						
<i>Crataegus monogyna</i> Jacq. цваст млади листови плодови					+	+			+	+		
<i>Crataegus laevigata</i> (Poiret) DC. цваст млади листови плодови					+	+			+	+		
<i>Crataegus pentagyna</i> Waldst. & Kit. Willd. цваст млади листови плодови					+	+			+	+		
<i>Cuscuta epithimum</i> L. цела биљка у цвету					+	+						
<i>Cuscuta europaea</i> L. цела биљка у цвету					+	+						
<i>Cyanus segetum</i> Hill цветне главице						+	+	+	+			
<i>Cydonia oblonga</i> Miller лист плод семе				+	+	+			+	+	+	
<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers. ризом			+	+					+	+		
<i>Cynoglossum officinale</i> L. корен лист надземни део биљке у цвету			+	+		+	+		+	+		
<i>Daphne mezereum</i> L. кора			+	+								
<i>Datura stramonium</i> L. лист семе						+	+	+	+			
<i>Daucus carota</i> L. плод корен							+	+	+	+	+	
<i>Dictamnus albus</i> L. вршни део биљке у цвету корен					+				+	+		
<i>Digitalis grandiflora</i> Miller лист						+	+	+	+			
<i>Digitalis ferruginea</i> L. лист							+	+				

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Digitalis lanata</i> Ehrh. лист						+	+	+				
<i>Drosera rotundifolia</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Dryopteris filix-mas</i> (L.) Schott ризом			+	+					+	+		
<i>Elymus repens</i> (L.) Gould ризом			+						+	+	+	
<i>Epilobium angustifolium</i> L. надземни део биљке у цвету лист						+	+	+				
<i>Epilobium parviflorum</i> Schreber надземни део биљке у цвету лист							+	+	+			
<i>Equisetum arvense</i> L. зелене стерилне стабљике						+	+	+				
<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L Hérít. надземни део биљке у цвету				+	+	+	+					
<i>Eryngium campestre</i> L. корен			+							+	+	
<i>Eupatorium cannabinum</i> L. корен надземни део биљке у цвету			+			+	+					
<i>Euphorbia amygdaloides</i> L. семе							+	+				
<i>Euphorbia cyparissias</i> L. свеж сок								+	+			
<i>Euphorbia helioscopia</i> L. свеж сок семе				+	+	+	+	+	+			
<i>Euphorbia lathyris</i> L. свеж сок								+	+			
<i>Euphorbia palustris</i> L. свеж сок					+	+						
<i>Euphrasia minima</i> Jacq. надземни део биљке у цвету							+	+	+			
<i>Euphrasia rostkoviana</i> Hayne надземни део биљке у цвету					+	+	+	+	+			
<i>Euphrasia stricta</i> J.P.Wolff ex J.F.Lehm надземни део биљке у цвету					+	+	+	+	+			
<i>Euphrasia tatarica</i> Fisch. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+	+			
<i>Evonymus europaeus</i> L. кора стабљике лист плод			+	+			+	+			+	
<i>Fagus moesiaca</i> (K. Maly) Czecz. кора семе			+							+	+	+

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Filipendula ulmaria</i> (L.) Maxim. врхови гранчица лист						+	+	+				
<i>Filipendula vulgaris</i> Moench врхови гранчица лист ризом					+	+	+					
<i>Foeniculum vulgare</i> Miller плод								+	+	+		
<i>Fragaria vesca</i> L. плод лист						+	+					
<i>Fraxinus excelsior</i> L. кора лист семе			+	+		+	+		+		+	
<i>Fraxinus ornus</i> L. сок из стабла							+	+				
<i>Fumaria officinalis</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+	+			
<i>Galanthus elwesii</i> Hooker луковица лист цвет			+									
<i>Galanthus nivalis</i> L. луковица лист цвет			+									
<i>Galega officinalis</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Galeopsis ladanum</i> L. горња половина биљке у цвету						+	+	+				
<i>Galeopsis pubescens</i> Besser надземни део биљке у цвету							+	+	+			
<i>Galeopsis speciosa</i> надземни део биљке у цвету							+	+	+			
<i>Galeopsis tetrahit</i> надземни део биљке у цвету							+	+	+			
<i>Galium odoratum</i> (L.) Scop. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+				
<i>Galium verum</i> L. горњи део биљке у цвету					+	+	+	+	+			
<i>Genista tinctoria</i> L. надземни део биљке у цвету цвет						+	+	+				
<i>Gentiana asclepiadea</i> L. корен											+	+
<i>Gentiana cruciata</i> L. цела биљка у цвету							+	+	+	+		
<i>Gentiana lutea</i> L. корен										+	+	

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Geranium macrorrhizum</i> L. ризом			+	+					+	+		
<i>Geranium robertianum</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+				
<i>Geum urbanum</i> L. ризом с корењем									+	+		
<i>Glechoma hederacea</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+						
<i>Glechoma hirsuta</i> Waldst. & Kit. надземни део биљке у цвету				+								
<i>Gymnadenia conopsea</i> (L.) R. Br. кртоле						+	+	+				
<i>Hedera helix</i> L. лист стабљике плод			+	+							+	+
<i>Helleborus odorus</i> Waldst. & Kit. ризом са корењем			+	+					+	+		
<i>Hepatica nobilis</i> Schreber цела биљка у цвету лист		+	+	+	+	+	+					
<i>Heracleum sphondylium</i> L. корен лист цвет			+	+		+	+	+	+	+		
<i>Herniaria glabra</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+				
<i>Hieracium pilosella</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+				
<i>Humulus lupulus</i> L. шишарице									+			
<i>Hylotelephium maximum</i> (L.) Holub свеж лист						+	+	+	+			
<i>Hyoscyamus niger</i> L. лист семе						+	+	+	+	+		
<i>Hypericum barbatum</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+					
<i>Hypericum hirsutum</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Hypericum perforatum</i> L. горња половина биљке у цвету						+	+	+				
<i>Hyssopus officinalis</i> L. надземни део биљке у цвету							+	+	+			
<i>Inula helenium</i> L. ризом с корењем										+	+	
<i>Isatis tinctoria</i> L. свеж лист				+	+	+	+					
<i>Juglans regia</i> L. лист плод						+	+	+				

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Juniperus communis</i> L. плодови клекиње									+	+		
<i>Lamium purpureum</i> L. надземни део биљке у цвету				+	+	+	+	+	+			
<i>Leonurus cardiaca</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Ligustrum vulgare</i> L. кора лист плод			+	+	+			+	+			
<i>Lilium martagon</i> L. цвет лист луковице							+	+				
<i>Linaria vulgaris</i> Miller надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Lycopus europaeus</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Lysimachia nummularia</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Lysimachia punctata</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Lysimachia vulgaris</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Lythrum salicaria</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Malus sylvestris</i> Miller плод								+	+	+	+	
<i>Malva neglecta</i> Wallr лист цвет				+	+	+	+	+	+			
<i>Malva pusilla</i> Sm. лист								+	+	+		
<i>Malva silvestris</i> L. лист цвет				+	+	+	+	+	+			
<i>Marrubium vulgare</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Matricaria chamomilla</i> L. цвет					+	+	+	+	+			
<i>Medicago falcata</i> L. лист				+	+	+	+					
<i>Medicago lupulina</i> L. лист				+	+	+	+					
<i>Melilotus officinalis</i> (L.) Pallas надземни део биљке у цвету						+						
<i>Melilotus albus</i> Medicus надземни део биљке у цвету						+						
<i>Melilotus altissimus</i> Thuill. надземни део биљке у цвету						+						



Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Melissa officinalis</i> L. лист					+	+						
<i>Melittis melissophyllum</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+						
<i>Mentha piperita</i> L. лист							+	+	+			
<i>Mentha pulegium</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Menyanthes trifoliata</i> L. лист						+	+					
<i>Morus alba</i> L. свеж плод листови						+	+	+				
<i>Nasturtium officinale</i> R. Br. свеж надземни део биљке свежи листови				+	+	+	+	+	+			
<i>Nepeta cataria</i> L. надземни део биљке у цвету							+	+	+			
<i>Nepeta nuda</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Nigella damascena</i> L. семе								+	+			
<i>Nigella arvensis</i> L. семе								+	+			
<i>Ononis spinosa</i> L. корен			+						+	+		
<i>Orchis laxiflora</i> Lam. кртоле				+	+	+	+					
<i>Orchis militaris</i> L. кртоле						+	+	+				
<i>Orchis morio</i> L. кртоле				+	+	+	+					
<i>Orchis simia</i> Lam. кртоле						+	+	+				
<i>Origanum vulgare</i> L. врхови гранчица у цвету							+	+	+			
<i>Oxalis acetosella</i> L. лист ризом				+	+				+	+		
<i>Paeonia peregrina</i> Miller цвет корен					+				+	+		
<i>Paeonia tenuifolia</i> L. цвет корен					+				+	+		
<i>Papaver dubium</i> L. крунични листићи				+	+	+						
<i>Papaver rhoeas</i> L. крунични листићи					+	+						

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Pastinaca sativa</i> L. плод корен							+	+		+	+	+
<i>Petasites hybridus</i> (L.) P. Gaertner корен лист			+	+	+							
<i>Peucedanum longifolium</i> W. & K. надземни део биљке у цвету корен							+	+		+	+	
<i>Physalis alkekengi</i> L. зreo плод без чашице								+	+			
<i>Phytolacca americana</i> L. плод								+	+			
<i>Pimpinella saxifraga</i> L. корен			+						+	+		
<i>Pinus mugo</i> Turra пупољци		+	+									
<i>Pinus nigra</i> Arnold пупољци		+	+									
<i>Pinus sylvestris</i> L. пупољци		+	+									
<i>Plantago lanceolata</i> L. лист				+	+	+	+	+	+			
<i>Plantago major</i> L. лист					+	+	+	+	+			
<i>Plantago media</i> L. лист					+	+	+	+	+			
<i>Platanthera bifolia</i> (L.) L.C.M. Richard кртоле						+	+	+				
<i>Platanthera chlorantha</i> (Custer) Rchb. кртоле						+	+	+				
<i>Polygala amara</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+						
<i>Polygala vulgaris</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+				
<i>Polygonum aviculare</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+	+		
<i>Polygonum bistorta</i> L. ризом									+	+		
<i>Polygonum hydropiper</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Polygonum persicaria</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Polypodium vulgare</i> L. ризом			+						+	+		
<i>Populus alba</i> L. лисни пупољци кора		+	+							+	+	
<i>Populus nigra</i> L. лисни пупољци кора		+	+							+	+	

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Populus tremula</i> L. лисни пупољци кора		+	+						+	+		
<i>Potentilla erecta</i> (L.) Rauschel ризом						+	+	+	+			
<i>Potentilla recta</i> L. ризом						+	+	+				
<i>Potentilla reptans</i> L. ризом						+	+	+				
<i>Primula acaulis</i> (L.) Hill ssp. <i>acaulis</i> ризом са корењем			+	+								
<i>Primula elatior</i> (L.) Hill ризом са корењем			+	+								
<i>Primula veris</i> L. цвет ризом са корењем лист				+	+							
<i>Prunella vulgaris</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Prunus avium</i> L. плод петељке						+	+					
<i>Prunus spinosa</i> L. цвет плод				+	+					+	+	
<i>Pulmonaria officinalis</i> L. надземни део биљке у цвету лист			+	+		+						
<i>Pulsatilla montana</i> (Hoppe) Reichenb. свеж надземни део биљке у цвету			+	+	+							
<i>Quercus cerris</i> L. кора			+	+								
<i>Quercus frainetto</i> Ten. кора			+	+								
<i>Quercus petraea</i> Liebl кора			+	+								
<i>Quercus pubescens</i> Willd. кора			+	+								
<i>Quercus robur</i> L. кора			+	+								
<i>Ranunculus acris</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+					
<i>Ranunculus bulbosus</i> L. надземни део биљке у цвету				+	+	+	+					
<i>Ranunculus ficaria</i> L. сочне кртоле										+	+	+
<i>Ranunculus repens</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+	+			
<i>Ranunculus sceleratus</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Reseda lutea</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Reseda luteola</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Ribes uva-crispa</i> L. лист плод						+	+		+	+		
<i>Rhamnus cathartica</i> L. плод					+	+			+	+		
<i>Robinia pseudoacacia</i> L. цвет					+	+						
<i>Rosa canina</i> L. плод шипурак									+	+	+	
<i>Rubia tinctorium</i> L. корен			+	+					+	+		
<i>Rubus caesius</i> L. лист свеж плод						+	+	+				
<i>Rubus idaeus</i> L. лист свеж плод						+	+	+				
<i>Rumex acetosa</i> L. корен лист			+	+								
<i>Rumex crispus</i> L. лист корен					+	+	+			+	+	
<i>Rumex obtusifolius</i> L. лист корен					+	+	+			+	+	
<i>Rumex sanguineus</i> L. лист корен					+	+	+			+	+	
<i>Ruscus aculeatus</i> L. ризом										+	+	
<i>Ruta graveolens</i> L. лист						+	+	+				
<i>Salix alba</i> L. кора			+	+								
<i>Salix caprea</i> L. кора			+	+								
<i>Salix cinerea</i> L. кора			+	+								
<i>Salix fragilis</i> L. кора			+	+								
<i>Salix purpurea</i> L. кора			+	+								
<i>Salvia nemorosa</i> L. лист					+	+	+					

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Salvia pratensis</i> L. лист					+	+	+	+				
<i>Salvia glutinosa</i> L. лист						+						
<i>Salvia sclarea</i> L. лист						+						
<i>Sambucus ebulus</i> L. корен			+							+		
лист				+	+	+	+					
плод									+			
<i>Sambucus nigra</i> L. цвет						+						
плод							+	+	+			
<i>Sanguisorba minor</i> Scop. ризом с корењем			+	+					+	+		
надземни део биљке у цвету					+	+						
<i>Sanguisorba officinalis</i> L. ризом с корењем			+	+					+	+		
<i>Sanicula europaea</i> L. корен			+	+					+	+		
надземни део биљке у цвету					+	+						
<i>Saponaria officinalis</i> L. корен			+	+								
надземни део биљке у цвету						+	+	+	+	+		
<i>Satureja kitaibelii</i> Wierzb. надземни део биљке у цвету								+	+	+		
<i>Scrophularia nodosa</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+					
<i>Sedum acre</i> L. свеж надземни део биљке у цвету					+	+	+	+				
<i>Sempervivum marmoreum</i> Griseb. свеж лист					+	+	+	+	+			
<i>Sinapis arvensis</i> L. семе									+	+		
<i>Sisymbrium officinale</i> (L.) Scop. надземни део биљке у цвету						+	+					
лист						+	+					
семе								+	+			
<i>Solanum dulcamara</i> L. стабљике			+	+					+	+		
<i>Solanum nigrum</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+					
плод								+	+			
<i>Solidago virgaurea</i> L. надземни део биљке у цвету							+	+	+			
лист												
<i>Sorbus aria</i> (L.) Crantz плод									+	+		
<i>Sorbus aucuparia</i> L. плод									+	+		

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Sorbus domestica</i> L. плод									+	+		
<i>Sorbus torminalis</i> (L.) Crantz плод									+	+		
<i>Stachys officinalis</i> (L.) Trevisan надземни део биљке у цвету							+	+				
<i>Stachys palustris</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Stachys recta</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Stachys sylvatica</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Symphytum officinale</i> L. корен			+						+	+		
<i>Swertia perennis</i> L. надземни део биљке у цвету корен							+	+	+	+		
<i>Tamus communis</i> L. свеж ризом			+	+					+	+		
<i>Tanacetum vulgare</i> L. цвасти							+	+				
<i>Taraxacum officinale</i> Weber корен цела биљка са кореном			+	+					+	+		
<i>Telekia speciosa</i> (Schreber) Baumg. корен			+	+					+	+		
<i>Teucrium chamaedrys</i> L. надземни. део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Teucrium montanum</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+	+			
<i>Teucrium polium</i> L. надземни део биљке у цвету							+	+				
<i>Thymus sp. diversa</i> надземни део биљке у цвету					+	+	+	+	+			
<i>Tilia cordata</i> Miller цвасти са приперком						+	+	+	+			
<i>Tilia platyphyllos</i> Scop. цвасти са приперком					+	+						
<i>Tribulus terrestris</i> L. надземни део биљке у цвету плод				+	+	+	+	+	+	+		
<i>Tussilago farfara</i> L. цвет лист		+	+	+	+	+						
<i>Ulmus glabra</i> Hudson кора			+	+								
<i>Urtica dioica</i> L. корен лист семе			+	+			+			+		

Лековита биљка	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Vaccinium myrtillus</i> L. лист плод						+	+		+	+		
<i>Vaccinium uliginosum</i> L. плод									+	+		
<i>Vaccinium vitis-idaea</i> L. лист плод			+	+					+	+		
<i>Valeriana officinalis</i> L. ризом са корењем										+	+	+
<i>Veratrum album</i> L. ризом									+	+	+	
<i>Veratrum nigrum</i> L. ризом									+	+	+	
<i>Verbascum sp. diversa</i> цвет							+	+				
<i>Verbena officinalis</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Veronica beccabunga</i> L. свеж надземни део биљке у цвету					+	+	+	+				
<i>Veronica officinalis</i> L. надземни део биљке у цвету						+	+	+				
<i>Viburnum lantana</i> L. кора плод			+	+					+	+		
<i>Viburnum opulus</i> L. кора плод			+	+					+	+		
<i>Vinca herbacea</i> Waldst. & Kit. лист врхови гранчица у цвету			+	+	+							
<i>Vinca minor</i> L. лист врхови гранчица у цвету			+	+						+		
<i>Vincetoxicum hirundinaria</i> Medicus ризом са корењем										+	+	
<i>Viola odorata</i> L. лист цвет корен			+	+								
<i>Viola tricolor</i> L. надземни део биљке у цвету					+	+	+	+				

## Мере опреза при сакупљању отровних биљака

Посебне мере опреза при сакупљању и обради сировог материјала као и употреби биљних дрога потребно је применити код врста које садрже отровне и материје интензивног дејства у већој концентрацији. Из те групе издвајамо следеће врсте: *Aconitum burnatii* Gayer ssp. *pantheri* (Hayek) Jalas, *Adonis vernalis* L., *Anagallis arvensis* L., *Aquilegia vulgaris* L., *Artemisia absinthium* L., *Arum maculatum* L., *Asarum europaeum* L., *Asparagus officinalis* L., *Atropa bella-donna* L., *Bryonia alba* L., *Chelidonium majus* L., *Clematis recta* L., *Clematis vitalba* L., *Colchicum autumnale* L., *Conium maculatum* L., *Convallaria majalis* L., *Coronilla scorpioides* (L.) Koch., *Coronilla varia* L., *Corydalis cava* (L.) Schweigger & Körte, *Corydalis solida* (L.) Clairv., *Cotinus coggygria* Scop., *Cynoglossum officinale* L., *Daphne mezereum* L., *Datura stramonium* L., *Dictamnus albus* L., *Digitalis grandiflora* Miller, *Digitalis ferruginea* L., *Digitalis lanata* Ehrh., *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott, *Euphorbia amygdaloides* L., *Euphorbia cyparissias* L., *Euphorbia helioscopia* L., *Euphorbia lathyris* L., *Euphorbia palustris* L., *Evonymus europaeus* L., *Fumaria officinalis* L., *Galanthus elwesii* Hooker, *Galanthus nivalis* L., *Galega officinalis* L., *Genista tinctorial* L., *Hedera helix* L., *Helleborus odoratus* Waldst. & Kit., *Hieracium pilosella* L., *Hyoscyamus niger* L., *Ligustrum vulgare* L., *Linaria vulgaris* Miller, *Oxalis acetosella* L., *Paeonia peregrina* Miller, *Paeonia tenuifolia* L., *Papaver dubium* L., *Papaver rhoeas* L., *Physalis alkekengi* L., *Polygonum hydropiper* L., *Polygonum persicaria* L., *Pulsatilla montana* (Hoppe) Reichenb. ssp. *bulgarica* Rummelsp., *Ranunculus acris* L., *Ranunculus bulbosus* L., *Ranunculus repens* L., *Ranunculus sceleratus* L., *Robinia pseudoacacia* L., *Sambucus ebulus* L., *Scrophularia nodosa* L., *Sedum acre* L., *Solanum dulcamara* L., *Solanum nigrum* L., *Solidago virgaurea* L., *Tamus communis* L., *Tanacetum vulgare* L., *Veratrum album* L., *Veratrum nigrum* L., *Viburnum lantana* L., *Viburnum opulus* L., *Vincetoxicum hircundinaria* Medicus. На тржницама Пиротског округа се у неконтролисаном промету веома често налазе *Tamus communis* L. и *Cyclamen hederifolium* Aiton, које су веома токсичне али и веома популарне врсте у етномедицини читаве источне, југоисточне и јужне Србије. Којићić et al. (2019) наглашавају да је ова врста циклама отровна и није погодна за људску употребу, али да се екстракти кртола користе у традиционалној медицини и хомеопатији.

## Рационална експлоатација и заштита

Велико богатство ресурса лековитог биља Пиротског округа отвара велику могућност за његову рационалну експлоатацију, али истовремено намеће и потребу његове заштите од неконтролисаног коришћења и притиска на популације биљних врста у природи. Поједине лековите врсте биљака су до сада у толикој мери сакупљане да су постале веома ретке и угрожене на својим стаништима. Често су њихова станишта и додатно антропогено нарушена, па је опстанак њихових популација у природи доведен у питање.



Као илустрацију наводимо пример врсте *Gentiana lutea* L. чији се подземни органи користе за добијање изузетно цењене биљне дроге *Gentianae radix*. Поменута врста је констатована на свега неколико локалитета у изразито сиромашним и фрагилним популацијама на Старој планини. Поред наведене врсте, на истраживаном подручју забележено је присуство и других врста од којих се у лековите сврхе користе подземни делови (корен, ризом, луковице, кртоле), а чије су популације из тог разлога изузетно рањиве. У циљу њихове заштите препоручује се експлоатација мањег интензитета, а инсистира на поштовању процедуре сакупљања и брања врста код којих се користе подземни органи.

Сакупљање коришћење и тржишни промет одређеног броја лековитих врста у региону регулисани су посебном законском регулативом и сматрају се контролисаним (Службени гласник Републике Србије” бр. 5/10, 47/11, 32/16). Строго заштићене врсте (♣) према овој регулативи забележене у Пиротском округу су следеће биљне врсте: *Adiantum capillus-veneris* L., *Adonis vernalis* L., *Alnus alnobetula* (Ehrh.) Hartig ssp. *alnobetula*, *Drosera rotundifolia*, *Menyanthes trifoliata* L., *Orchis laxiflora* Lam., *Orchis militaris* L., *Paeonia peregrina* Miller (слика 406), *Paeonia tenuifolia* L. (слика 407), *Pinus mugo* Turra, *Platanthera chlorantha* (Custer) Reichenb. subsp. *chlorantha*, *Pulsatilla montana* (Hoppe) Reichenb. ssp. *bulgarica* Rummelsp. (слика 408), *Ruta graveolens* L., *Swertia perennis* L. и *Vinca herbacea* Waldst. & Kit.). Ове биљке се сматрају се угроженим таксонима флоре Србије, те се скоро искључиво, не могу сакупљати нити користити у било коју сврху (Стевановић ед, 1999).

С друге стране, лековите биљке Пиротског округа, које се налазе на листи заштићених врста (■) у Републици Србији Пиротског округа су због нерационалне експлоатације постале угрожене. У том смислу не смеју се уништавати њихове популације, нити сакупљати у било које доба године без одговарајуће дозволе, коју добијају само лица која су прошла одговарајућу обуку. У ову категорију заштите спадају следеће биљне врсте у округу: *Achillea clypeolata* Sibth. & Sm., *Achillea millefolium* L. subsp. *millefolium*, *Aconitum burnatii* Gayer ssp. *pantheri* (Hayek) Jalas, *Alchemilla* sp. *diversa*, *Allium ursinum* L. subsp. *ucrainicum* Kleopow & Oxner, *Anthyllis vulneraria*, *Asarum europaeum* L., *Althaea officinalis* L., *Anacamptis pyramidalis* (L.) L. C. M. Richard, *Arctium lappa* L., *Arctostaphylos uva-ursi*, *Betula pendula* Roth, *Carlina acaulis* L., *Centaureum erythraea* Rafin., *Colchicum autumnale* L., *Crataegus laevigata* (Poiret) DC., *Crataegus monogyna* Jacq., *Crataegus pentagyna* Waldst. & Kit. ex Willd., *Cornus mas* L., *Corylus colurna*, *Epilobium parviflorum* Schreber, *Euphrasia* sp., *Fragaria vesca* L., *Galanthus elwesii* Hooker, *Galanthus nivalis* L., *Galium odoratum* (L.) Scop., *Gentiana asclepiadea* L., *Gentiana cruciata* L., *Gentiana lutea* L., *Geranium macrorrhizum* L., *Geranium robertianum* L., *Hepatica nobilis* Schreber, *Herniaria glabra* L., *Herniaria hirsuta* L., *Hypericum perforatum* L., *Hyssopus officinalis* L., *Inula helenium* L., *Juniperus communis* L., *Leonurus cardiaca* L., *Lilium martagon* L., *Marrubium vulgare* L., *Origanum vulgare* L., *Orchis morio* L., *Orchis simia* Lam., *Petasites hybridus* (L.) P. Gaertner, *Platanthera bifolia* (L.) L. C. M. Richard, *Polyg-*

*onum bistorta*, *Potentilla erecta* (L.) Rauschel, *Primula acaulis* (L.) Hill ssp. *acaulis*, *Primula elatior* (L.) Hill, *Primula veris* L., *Pulmonaria officinalis* L., *Rosa canina* L., *Ruscus aculeatus*, *Satureja kitaibelii* Wierzb., *Solidago virgaurea* L., *Symphytum officinale* L., *Teucrium chamaedrys* L., *Teucrium montanum* L., *Vaccinium myrtillus* L., *Vaccinium uliginosum* L., *Vaccinium vitis-idaea* L. и *Veronica officinalis* L.

На основу евиденције и конкретних запажања стања угрожености популација лековитих биљака на територији округа посебан опрез неопходан је код одређених биљних врста. То су ретке врсте, која тренутно не уживају законску заштиту, а требало би их заштитити (♦): *Arctium tomentosum* Miller, *Calamintha nepeta* (L.) Savi *Clematis recta* L. и *Rubia tinctorum* L.



Слика 406. *Paeonia peregrina* Miller



Слика 407. *Paeonia tenuifolia* L.



а)



б)

Слика 408. *Pulsatilla montana* (Hoppe) Reichenb. ssp. *bulgarica* Rummelsp.  
а) на Видличу (врх Вучје) б) на Сарлаху

## Могући правци будућих истраживања

Будућа истраживања лековитих биљака на истраживаном подручју могла би бити усмерена и у правцу сагледавања **употребе инвазивних коровских врста за лековите сврхе**. Јако инвазивна врста *Xanthium italicum* Morreti, која представља све чешћи коров у Србији, а која је сакупљена у атару села Темске (општина Пирот) била је предмет недавних хемијских истраживања. Наиме, утврђен је хемијски састав етарског уља стабљике, зелених и зрелих плодова овог инвазивног корова, а резултати упоређени са најновијим истраживањима исте врсте у Француској и Кини, у чијој се традиционалној медицини ова врста користи као антибактеријско и антивирусно средство, као антхелминтих, антиинфламаторно средство, седатив, диуретик и дијафоретик (Mitić et al., 2019).

Један од праваца будућих истраживања у овој области би могле бити **етнофармаколошке студије**. Модерна медицина у Србији продубљује своја знања и улази у уско специјализоване оквире. Међутим при томе заборавља да човека посматра као јединку, као целину и као нераскидиви део космоса. Људско тело се посматра као материја, а притом се заборавља да је оно прожето духом. Ова велика отуђеност лекара и пацијената, као и недостатак времена за људске бриге и потребе доводи до тога да нешто треба мењати, да је потребно наћи времена за човека и саслушати његове муке, страхове и оптерећености. Људима је потребна хуманија средина, окружење биљкама и животињама, мирис земље, дах ветра на кожи, топлота сунца, ведрина неба, као и лекови које природа нуди. Народна Република Кина је у својој медицини готово једина сачувала свест о правим људским потребама. На светском нивоу подстакла је трагања за терапеутским поступцима, који су нешкодљиви, али успешни и моћни у олакшавању тегоба болесницима и спадају у домен традиционалне медицине. Једна од метода традиционалне медицине је и фитотерапија (лечење биљем), која уколико се зналачки примени може да буде веома успешна. Последњих година, захваљујући искуствима из Народне Републике Кине, методе традиционалне медицине доживљавају процват и на светском нивоу.

Једна народна пословица из Србије гласи: „Не питај ученога, него паћенога“. Народ је кроз сопствену и туђу патњу, пробајући ефикасност лекова на себи и другоме долазио до неких искустава корисних за лечење. То искуство се преносило са колена на колена. Становништво у Србији би могло бити анкетирано о познавању и коришћењу ресурса лековитог биља, попуњавањем упитника, који би садржао опште податке о испитаницима и специфична питања која би се односила на познавање и начинима примене лековитог биља. Већ су започета истраживања у Пиротском округу од стране Stankov Jovanović et al. (2018) и Марковић (2019) у оквиру Пројекта САНУ под називом „Етно-фармаколошка студија региона југоисточне Србије“, под руководством академика др Драгослава Маринковића, редовног члана САНУ

у Београду. Резултати би могли бити упоређени са познавањем и коришћењем лековитог биља на светском нивоу, а поготово упоређени са искуствима из Народне Републике Кине, која је узнапредовала у смислу коришћења поменутог ресурса. Одређене биљне врсте, које би испитаници поменули, могле би бити прикупљене са природних станишта у Србији, како би се одрадиле фитохемијске анализе у смислу одређивања и карактеризације активних супстанци које остварују лековито дејство.

Још један правац будућих истраживања могло би бити и **истраживање ресурса самониклог јестивог биља**. Наиме, у светским размерама, поготово због пренасељености у појединим деловима света, све је већа конзумација нездраве хране, оптерећене адитивима, који су штетни по здравље човека и опстанак човечанства. У Пиротском округу и шире у Србији, постоје предели са још увек незагађеном природом и неискоришћеним природним ресурсима. Сматрамо да наше становништво, иако у блиском окружењу има незагађену природу, недовољно познаје природне ресурсе из своје околине, који би могли да се искористе у исхрани. У том смислу самоникло јестиво биље код нас, осим поменутог лековитог биља, такође предстаља још неискоришћен ресурс.

Циљеви поменутих праваца истраживања у периоду који следи, били би да се у биљним врстама на истраживаном подручју одреде и карактеришу супстанце, које имају лековито дејство, као и да се становништво у Србији подстакне на рационално коришћење поменутих ресурса.

У будућим студијама могле би бити отворене и нове могућности практичне примене лековитих биљака у фармацеутској индустрији, на бази истраживања **у области медицинске микробиологије**. Наиме, могло би бити праћено комбиновано дејство етарских уља ароматичних биљака и антибиотика на антибактеријску активност. Започете су научне студије, у којима су коришћена етарска уља биљних врста са истраживаног подручја: *Libanotis montana* (Miladinović et al., 2014) *Peucedanum officinale* (Miladinović et al., 2015), *Dittrichia graveolens* (Miladinović et al., 2016), *Thymus glabrescens* (Ilić et al., 2017b). Комбинацијом етарских уља и антибиотика омогућена је дифузија антибиотика кроз ћелијску мембрану бактерија, што даје позитивне резултате против све учесталије резистенције бактерија на антибиотике.



## Закључци

Пиротски округ који обухвата четири општине у југоисточној Србији (Пирот, Бела Паланка, Бабушница и Димитровград) има веома богату и разноврсну лековиту флору. Највећи део тог ресурса расположив је за рационалну експлоатацију током јуна месеца. Међу врстама са приказане листе, највећи број таксона евидентираних у округу служи као биолошки извор за добијање биљних дрога типа хербе.

Највећи број лековитих биљних врста Пиротског округа као главну групу активних материја садржи танине, следе биљке са високим садржајем флавоноида, етарског уља, сапонозидне биљке, биљке са високим садржајем гликозида, врсте са високим садржајем слузи, алкалоидне биљке, биљке са садржајем смоле, биљке са масним уљима и биљке са хетерозидима. Већи број таксона садржи токсичне састојке у већој концентрацији, па је неопходан опрез при њиховом сакупљању и коришћењу.

Поједини представници лековитих биљака Пиротског округа су строго заштићени или заштићени законом. Сакупљање заштићених врста, чије су популације у природи ретке и угрожене, као и врста од којих се користе подземни делови, требало би рационалније сагледати или плантажно гајити.



## Литература

- Bojović, S., Nikolić, B., Mitrović, S., Marin, P. D. 2009. Exploration of *Fraxinus ornus* L. using Principal Component Analysis (PCA). (Pregledni članak), Sustainable Forestry, 59-60, pp. 7-18.
- Видановић Г. 1960. Видлич-Забрђе, прилог познавању привредног типа, развитка и размештаја производње и размене добара једне заостале периферне крашке области (Уредник Вујевић П.), Српска Академија Наука, посебна издања Географског института, кљ 15, Београд, 14.
- Gašić M. 1985. Eтарска улја. Institut za hemiju, tehnologiju i metalurgiju, Beograd, OOUR Organska hemija i biohemija. Jugoslovenski zavod za produktivnost rada i informacione sisteme, Beograd.
- Гостушки Р. 1973. Лечење лековитим биљем. Уредник: Цвета Котевска, Стручна редакција: Др Предраг Лукић, професор Фармацеутског факултета у Београду, шесто издање, Народна књига, Београд.
- Ilić B., Nikolić D., Marković M., Miladinović D. 2017a. Essential oil of *Euphrasia tatarica*. Chemistry of Natural Compounds 53(6): 1179-1181.
- Ilić B., Miladinović D., Kocić B., Spalović B., Marković M., Čolović H., Nikolić D. 2017b. Chemoinformatic Investigation of Antibiotic Antagonism: The Interference of *Thymus glabrescens* Essential Oil Components with the Action of Streptomycin. Natural Product Communications, Vol. 12, No 10, pp. 1655-1658.
- Јосифовић М. (ед.). 1970-1977. Флора СР Србије, I-X. САНУ. Београд.
- Kojičić K., Arsenijević A., Marković M., Stankov Jovanović V., Simić Z., Tadić V., Cupara S. 2019. Chemical and pharmacological characterization of aqueous and ethanolic extracts of *Cyclamen hederifolium* Ait. (Primulaceae) tuber. (Hemijska i farmakološka karakterizacija vodenog i etanolnog ekstrakta lukovica *Cyclamen hederifolium* Ait. (Primulaceae). Vojnosanitetski pregled, in press
- Kocić D.B., Dimitrijević V.M., Miladinović C.Lj., Marković S.M., Ranković Ž.G., Miladinović L.D. 2019. In vitro Anti-*Helicobacter pylori* Activity of Berberine and Barberry Extracts : A preliminary report. Natural Product Communincations, june 2019, 1-3.
- Marković M., Pavlović-Muratspahić D., Matović M., Marković A, Stankov-Jovanović V. 2009. Aromatic flora of the Vidlič Mountain, Biotechnology & Biotechnological Equipments, 23 (2): 1225-1229.
- Marković M., Matović M., Pavlović D., Zlatković B., Marković A., Jotiћ B., Stankov-Jovanović V. 2010a. Biljarski kalendar subregiona Pirot, 10<sup>th</sup> Symposium on the Flora of South-eastern Serbia and Neighbouring regions, Vlasina, 17 to 20 june 2010, Book of abstracts: 103.
- Marković M., Matović M., Pavlović D., Zlatković B., Marković A., Jotiћ B., Stankov-Jovanović V. 2010b: Resources of medicinal plants and herbs collector's calendar of Pirot County (Serbia), Biologica nyssana, 1 (1-2): 9-21.
- Marković M., Stankov Jovanović V., Smiljić M. 2019a. Medicinal flora of the Vidlič Mountain in Serbia. University Thought Vol. 9. No. 1. 17-26.



- Marković M. 2019b. Upotreba hajdučke trave (*Achillea millefolium* L.) u etnomedicini Pirotskog okruga (jugoistočna Srbija) (Application of yarrow (*Achillea millefolium* L.) in ethnomedicine of the Pirot county (southeastern Serbia)). Arhiv za farmaciju 69: 367-384.
- Марковић М., Матовић М., Ракоњац Љ. 2019b. Преглед ароматичних биљака Видлича према фитоценолошкој припадности (Review of aromatic plants of the Vidlič Mountain by phytocenological affiliation) Пиротски зборник 44: 65-85.
- Matović M., Ratknić M., Rakonjac Lj. 2002. Plodovi začini i lekovito bilje šumskih područja Srbije i njihova prerada. Zbornik radova 46-47, JP Srbijašume - Institut za šumarstvo, Beograd.
- Matović M., Rakonjac Lj, Ratknić M. 2005. Lekovite biljke i šumske voćkarice: naučni, narodni, tehnološki i tržišni pojmovi, Beograd, Institut za šumarstvo. 1-268.
- Matović, M., Rakonjac, Lj., Nikolić, B. 2006. Istraživanje šumskih vrsta sa sanitarno - meliorativnim uticajem na životnu sredinu. Zbornik radova – Collection, 54 - 55, Institut za šumarstvo, Beograd, pp. 49 – 55.
- Matović, M., Nikolić, B., Đelić, G., Marković, M. 2010. Natural Potentials of the Medicinal Plants from Orchidaceae Family with Mucus as the Main Ingredients from Zlata Mountain. Biologica Nyssana 1 (1-2), pp. 43-47.
- Мијовић Д., Лакушић Д., Ранђеловић В. 2007. Основне карактеристике Старе планине у Србији. 31. у: Биодиверзитет Старе планине у Србији – Резултати пројекта: “Прекогранична сарадња кроз управљање заједничким природним ресурсима – Промоција умрежавања и сарадње између земаља Југоисточне Европе”. – Регионални центар за животну средину у Централној и Источној Европи, Канцеларија у Србији, Београд.
- Miladinović D., Ilić B., Mihajlov-Krstev T., Nikolić D., Cvetković O., Marković M., Miladinović Lj. (2013): Antibacterial Activity of the Essential Oil of *Heracleum sibiricum*. Natural Product Communications Inc, vol. 8, no. 9, pp: 1309-1311.
- Miladinović D., Ilić B., Nikolić D., Marković M., Nikolić N., Miladinović L., Miladinović M. 2014. Volatile constituents of *Euphrasia stricta* J.P.Wolff ex J.F.Lehm., Chemistry of Natural Compounds, vol. 49, no. 6, pp. 1146-1147.
- Miladinović D., Ilić B., Kocić B., Miladinović Lj., Marković M. 2015. Short communication. In vitro interactions of *Peucedanum officinale* essential oil with antibiotics, Natural Product Research vol. 29, no. 10, pp. 972-975.
- Miladinović D., Ilić B., Kocić B., Marković M., Miladinović Lj. 2016. In Vitro Trials of *Dittrichia graveolens* Essential Oil Combined with Antibiotics, Natural Product Communications, Vol. 11, No 6, pp. 865-868.
- Милојевић Б., Михајлов М. 1985. Народна терминологија лековитог биља у околини Пирота. Зборник радова Симпозијума “Стогодишњица Флоре околине Ниша”, Универзитет у Нишу, Технолошки факултет у Лесковцу, Подружница Српског биолошког друштва, Ниш, 167-180.
- Miljković V., Đorđević B., Todorović Z., Veljković V., Marković M., Nikolić Lj., Nikolić G. 2019. Influence of different solvents on antioxidant capacity of extracts from red elderberry (*Sambucus racemosa* L.) fruit. Book of abstracts. 13th Symposium „Novel technologies and economic development“, Lesovac, October, 18-19, 2019, p. 95.

- Михајлов М., Милојевић Б. 1985. Фармакогнозијска карта околине Пирота, Зборник радова Симпозијума “Стогодишњица Флоре околине Ниша”, Универзитет у Нишу, Технолошки факултет у Лесковцу, Подружница Српског биолошког друштва, Ниш, 145-155.
- Mitić S.Z., Jovanović Č.S., Zlatković K.B., Nikolić M.B., Stojanović S.G., Marin D.P. 2017. Needle terpenes as Chemotaxonomic Markers in *Pinus*: Susections *Pinus* and *Pinaster*. *Chemistry & Biodiversity* 14. e1600453.
- Mitić S.Z., Jovanović B., Jovanović C.S., Mihajilov-Krstev M.T., Stojanović-Radić Z.Z., Cvetković J.V., Mitrović Lj.T., Marin D.P., Zlatković K.B., Stojanović S.G. 2018. Comparative study of the essential oils of four *Pinus* species: Chemical composition, antimicrobial and insect larvacidal activity, *Industrial crops and products* 111: 55-62.
- Mitić D.V., Ilić D.M., Jovanović O., Stankov Jovanović P.V., Marković S.M., Stojanović S.G. 2019. Essential Oil Composition of *Xanthium italicum* from Serbia, *Natural Product Communication* May 2019, 1-6.
- Nedelcheva A., Kostova N., Sidjimov A. 2015. Pyrrolizidine alkaloids in *Tussilago farfara* from Bulgaria. *Biotechnology & Biotechnological Equipment*. 29:sup1, S1-S7, DOI: [10.1080/13102818.2015.1047149](https://doi.org/10.1080/13102818.2015.1047149)
- Nikolić B., Matović M., Todosijević M., Stanković J., Cvetković M., Marin P., Tešević V. 2018. Volatiles of *Tanacetum macrophyllum* Obtained by Different Extraction Methods. *Natural Product Communications* 13 (7), pp. 891-893.
- Nikolić B., Matović M., Mladenović K., Todosijević M., Stanković J., Đorđević I., Marin P., Tešević V. 2019. Volatiles of *Thymus serpyllum* Obtained by Three Different Methods. *Natural Product Communications*, June 2019, pp. 1-3.
- Пелагић В. 2009. Лековито биље. Стеван Крстец Старчински (ед.), Беокина, Београд.
- Петков В. 1982. Съвременна фитотерапија, Медицина и физкултура. Софија, стр. 102, 371.
- Петровић Ј. 1998. Природа Беле Паланке и Средњег Понишавља, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад, 56.
- Petrović D.S., Maksimović A.Z., Kundaković D.T. 2018. Analiza sastojaka biljnih droga. Priručnik za teorijsku i praktičnu nastavu iz predmeta Farmakognozija. Treće izdanje, Univerzitet u Beogradu, Farmaceutski fakultet.
- Radulović N., Đorđević N., Marković M, Palić R. (2010): Volatile constituents of *Glechoma hirsuta* Waldst. & Kit. and *Glechoma hederacea* L. (Lamiaceae), *Bulletin of the Chemical Society of Ethiopia*, 24(1): 67-76.
- Ранђеловић Н., Сотиров С., Стаменковић В., Реџеџи Ф., Ранђеловић В., Златковић Б. 1991. Лековито биље субрегиона Пирот. Зборник радова 7/8: Технолошки факултет, Лесковац, 29-33.
- Randelović N., Stamenković V., Ilić M. 1998. Priručnik o lekovitom bilju (branje, sušenje, lagerovanje, gajenje, prerada i upotreba lekovitog bilja), Savez učeničkih zadruga Srbije DD “Zdravlje” Leskovac, Pirot – Leskovac.
- Rakonjac Lj., Ratknić M., Veselinović M., Nevenić R. Isajev V., Lučić A., (2009a): Zajednice crne i sive jove na peštorskoj visoravni (Ass. Alnetum glutinosae-incanae Br.-Bl. 1915). *Šumarstvo* 3-4, pp. 91-100.

- Rakonjac Lj., Ratknić, M., Veselinović, M., Lučić, A., Popović, V. (2009): The association of marsh black alder forests in Southwestern Serbia – Alliance Alnion glutinosae (Malk.29) Meijer Dress 1936. *Sustainable Forestry (Održivo šumarstvo)* 59-60, pp. 31-44.
- Рашић А. 2002. Преживети у природи, КОЛОП ПРЕС, Лапово.
- Ratknić M., Nikolić B., Rakonjac Lj., Bilibajkić S. 2004. Prirodno rasprostranjenje i selekcija voćkarica na području Pirota, Babušnice i Dimitrovgrada (Natural distribution and selection of fruit trees in the region of Pirot, Babušnica and Dimitrovgrad). *Zbornik radova* 50-51, Institut za šumarstvo, Beograd. Str. 102-111.
- Ratknić M., Rakonjac Lj., Veselinović M., Nikolić B. (2008): Birch forest in Pešter plateau. *Sustainable Forestry (Održivo šumarstvo)* 57-58, pp. 22-34.
- Ratknić M., Rakonjac Lj., Veselinović M., Braunović S., Bilibajkić S., Popović V. (2009): Common aspen and birch forests in Pester Plateau. *Sustainable Forestry (Održivo šumarstvo)* 59-60, pp. 45-62.
- Сарић Р.М. (ед.). 1989. Лековите биљке СР Србије (Medicinal plants of SR Serbia). Српска Академија Наука и Уметности. Посебна издања, Књ. DXCVIII; Одељење природно-математичких наука, Књ. 65. Београд.
- „Службени гласник Републике Србије“ бр. 5/2010, 47/2011, 32/2016, 98/2016. Правилник о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива.
- Stankov Jovanović V., Šmelcerović A., Smiljić M., Ilić M., Marković M. 2018. Ethnopharmacological application of St. John's wort in Pirot county (Етнофармаколошка примена кантариона у Пиротском округу), *Пиротски зборник* 43: 141-146.
- Стевановић В. (ед.). 1999. Црвена књига флоре Србије 1 – ишчезли и крајње угрожени таксони, Министарство за животну средину Републике Србије, Биолошки факултет Универзитета у Београду, Завод за заштиту природе Републике Србије, Београд, 215, 216, 261, 325.
- Стевановић В., Васић В. уредници, 1995. Биодиверзитет Југославије са прегледом врста од међународног значаја – Биолошки факултет и Еколибри, Београд, 247.
- Šarac, Z., Vojović, S., Nikolić, B., Tešević, V., Đorđević, I., Marin, P. D. 2013. Chemotaxonomic significance of terpene composition in natural populations of *Pinus nigra* Arnold from Serbia. *Chemistry & Biodiversity*, Vol. 10, Issue 8, pp. 1507 – 1520.
- Šarac, Z., Vojović, S., Nikolić, B., Zlatković, B., Marin, P. 2014. Application of canonical discriminant analysis in differentiation of natural populations of *Pinus nigra* in Serbia based on terpene composition. *Biologica Nyssana*, 5 (1), pp. 11-15.
- Tasić S., Šavikin Fodulović K., Menković N. 2001. *Vodič kroz svet lekovitog bilja*, Samostalno izdanje, Beograd, 208.
- Туцаков Ј. 1964. Фармакогнозија. Универзитет у Београду, Завод за издавање уџбеника, Београд.
- Туцаков Ј. 1990. Лечење биљем, фитотерапија, Рад, Београд.
- Tutin T.G., Heywood W.H., Burges N.A., Moore D.M., Valentine D.H., Walters S.M., Webb D.A. (eds). 1964-1980. *Flora Europaea*, I-V. Cambridge University Press. London.

Tutin T.G., Burges N.A., Chater O.A., Edmondson J.R., Heywood V.H., Moore D.M., Valentine D.H., Walters S.M., Webb D.A. (eds.). 1993. *Flora Europaea 1* (2nd Edition). Cambridge University Press, London.

Ђирић Ј. 1965. Географија Пирота – аспект примењене географије I, 6-7.

<https://www.381info.com/pirotski-okrug>

<https://www.blic.rs/vesti/reportaza/na-biciklu-od-pekinga-do-pirota/fw3mw5q>

<http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/08/31/srpski/R03083004.shtm>

<https://www.dreamstime.com/silhouette-man-ride-bicycle-sunset-background-cyclist-beautiful-image106031962>



## У знак сећања на учитеља лековитог биља

**Бранислава Митића**

Идеја за настанак овог рукописа се родила још 2003. године на почетку мојих последипломских студија биологије на смеру „Лековито, зачинско и козметичко биље у систему Човек и животна средина“, када ми је мој професор, велики ентузијаста у овој области и оснивач овог смера на Институту за биологију Природно-математичког факултета у Крагујевцу, проф. др Милић Матовић, задао тему за семинарски рад под називом „Биљарски календар општине Пирот“. Постављена тема је за мене представљала велики изазов, будући да је литература на ову тему била оскудна и да комплетан списак лековитих биљака за мој родни град и околину није постојао у то време. Решила сам да се обратим најпознатијем травару у Пироту, Браниславу Митићу, који је држао фирму под називом „Адонис“ за откуп лековитог биља и активно заједно са својим сарадницима брао комерцијално лековито биље у околини Пирота (слика 409, 411, 412, 413). Замолила сам га да ми помогне да одговорим на задату тему за мој семинарски рад. Тако је започела наша сарадња. Дугујем му велику захвалност, јер ми је помагао и у одређивању лековитих биљака са терена планине Видлич, чију сам ароматичну флору обрадила у свом магистарском раду под називом „Природни потенцијали спонтане ароматичне лековите флоре планине Видлич“.



Слика 409. **Бранислав Митић** (у средини) и **Борислав Васов** (лево) са својим сарадницима крећу да беру лазаркињу на Видличу код места званог Вазганица, јун, 2005. године

Након одбране мог магистарског рада, у лето 2006. године, у сарадњи са Браниславом Митићем била сам намерна да објавим податке из поменутог семинарског рада у виду приручника под називом „Биљарски календар субрегиона Пирот“, који би био оригиналан и вишеструко користан за сакупљаче лековитог биља. Имали смо намеру да ради лакшег препознавања биљака објавимо њихове фотографије у боји, са латинским и народним називима и назначеном распрострањеношћу, односно заступљеношћу у округу. Међутим, нисмо успели да пронађемо спонзора за финансирање штампања, које је са сликама у боји било сувише скупо.

Од тада су пролетреле године интензивног теренског ангажовања и професионалног рада на теми моје докторске дисертације под називом „Сукцесије биљних заједница на пожариштима планине Видлич“, Међутим, идеја о објављивању биљарског календара није ме напуштала. Након одбране доктората, решила сам да преуредим првобитну верзију рукописа. Професор Матовић ме подржавао у томе.

Након смрти мог учитеља лековитог биља, Бранислава Митића, дошла сам на идеју да поред сваке биљке у календару буде уграђен „точак“, са означеним месецима у којима се одређени део биљке бере за лековите сврхе. Овај точак има симболично значење. Његовом уградњом поред сваке описане биљке желим да нагласим залагање Бранислава Митића у изради првобитне верзије рукописа. За овог изузетног човека, који заслужује сећање и помен, становници Пирота и шире знају да је осим лековитог биља његова велика љубав био бициклизам и да је у испунио свој животни сан да бициклом дође из далеке Кине, колевке традиционалне употребе лековитог биља, у свој родни крај (слика 410). Репортаже о овом путовању могу се наћи у архивама неких новинских издавачких кућа:

<https://www.blic.rs/vesti/reportaza/na-biciklu-od-pekinga-do-pirota/fw3mw5q;>

<http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/08/31/srpski/R03083004.shtml>

Марија Марковић, аутор



Слика 410. У знак сећања на **Бранислава Митића** и његово путовање бициклом из далеке Кине у свој родни град

(Слика преузета са сајта: <https://www.dreamstime.com/silhouette-man-ride-bicycle-sunset-background-cyclist-beautiful-image106031962>)

Следећа песма је настала као моменат инспирације у току периода сарадње аутора Марије Марковић са Браниславом Митићем, љубитељем лековитог биља, природе и бициклизма, који је својевремено бициклом дошао у родни град Пирот из далеке Кине, где се својевремено упутио, како би упознао колевку традиционалне употребе лековитог биља.

### **Биљарска песма завичају**

Ништа није тако драго  
као родни крај,  
свуда иди, опет дођи  
у свој завичај.

Обишо сам пола света,  
стигао сам чак до Кине,  
али у мом крају јутром  
најлепше ми сунце сине.

Волим своје родно место  
то ми је у срцу скрито,  
на Сарлах се пењем често,  
берем биље лековито.

Од пролећа до јесени  
са разним се биљем срећем,  
по пиротској околини  
кроз цветна се поља крећем.

Разно биље лековито  
проналазим и сакупљам,  
нема стопе у мом крају  
по биљкама коју не знам.

Увек се изнова дивим лепоти  
лековитих биљака завичаја,  
то је право и велико богатство,  
природе мог родног краја.



## Прилог са сликама



Слика 411. Брање младих изданака коприве код села Росомач



Слика 412. Брање глога на Видличу



Слика 413. Биљари у селу Росомач



Слика 414. Брање подубице недалеко од села Крупац



Слика 415. Брање медвеђег лука на Видличу

Аутор фотографија: Марија Марковић





Слика 416. Брање ртањског чаја



Слика 417. Брање јаглике



Слика 418. Осушено биље у једном домаћинству у селу Вучидел  
(општина Димитровград)

